

Část třetí

ŽENA STŘEDOVĚKÁ A RENESANČNÍ

I ŽENA A NÁBOŽENSTVÍ

V předešlém svazku tohoto díla jsme viděli, že všechna velká náboženství vzniklá v patriarchálních poměrech byla pouhým odleskem otcovskoprávního pořádku a ze všech sil přispěla k pokoření ženy: Zarathuštrova reformace stejně jako Manuův „Zákoník“ (srov. v předch. díle), řecko-římský Olymp stejně jako buddhismus, izraelská teokracie stejně jako teokracie ve starém Mexiku a Peru; křesťanství a islám nečinily výjimky.

Od počátku třetího století proti sobě v jižní Evropě a západní Asii stály tři světové náboženské názory, které podobným způsobem hlásaly zjevení, vykoupení, askezi a nesmrtelnost: novoplatonství, křesťanství v katolickém rouše a manicheismus (viz níže). Všechny měly své kořeny v antice a byly výsledkem náboženského vývoje kulturních národů od Persie až do Itálie, který trval více než tisíc let. Monoteistické křesťanství na podkladě Starého zákona a evangelií, vybudované prostředky helénské spekulace a etiky¹, bylo největším kulturním středověkým činitelem na Západě a ve velké části Orientu. Teprve od 7. století, od té doby, kdy prorok Mohamed (Muhammad, 570-632, zakladatel islámu, prorok, psáno i Prorok, vyznavači islámu muslimové) odešel 14. září 622 z Mekky do Mediny, se po starém kulturním světě začalo mocně šířit druhé monoteistické náboženství – islám, pozměněná židovsko-křesťanská nauka, zasahující od hranic Číny a Indie až do Španělska a do západní, východní a střední Afriky.

Řekněme si, co tato dvě velká náboženství soudila o ženě a pohlavních věcech.

Příčiny rozmachu křesťanství. Hlavní podmínky rozmachu křesťanství, které v dějinách žen, jak hned uvidíme, měly a mohly mít vůči ženě v podstatě jen nepřátelskou úlohu byly stručně řečeno tyto:

Katastrofální rozklad římské říše, úpadek víry ve staré bohy a mravní zmatek přinesly v myšlenkové a citové oblasti řecko-římského života především dvojí účinek. Ve vládnoucí a učené třídě vznikala touha po novém světovém názoru a nové víře, lahodily jí asketické směry, stoická filozofie, východní kulty, židovství, a tento proud pak pomalu stvořil křesťanskou teologii. Ale nemajetné a utlačované vrstvy toužily po spravedlivém rozdělení pozemských statků, po zkrocení pyšných a bohatých, po povýšení chudých a nízkých a komunistické myšlenky z křesťanství učinily ideologii římského proletariátu. Také chudina byla však do jisté míry nakloněna asketickému hnutí, neboť vykořisťované třídy pojalily přirozenou nenávisť ke světským radostem, které jim byly odepírány a v nichž tonuli jen vykořisťovatelé.

Rovněž židovství bylo ovládáno před příchodem křesťanství zvláštní náladou.

Po návratu z babylonského zajetí se Židé v Palestině ustavili jako teokratická společnost, ale politicky byli postupně malou římskou říšskou provincií, pak makedonskou a konečně syrskou pod panstvím Seleukovců (Seleukovci, viz v předch. díle). S Judou Makabejským (zemř. 161 př. Kr., vůdce židovského povstání proti helenizaci Judska) v čele si poté v r. 168 př. Kr. dobyli politickou samostatnost, která trvala asi sto let, jejich hospodářský život zesílil, domohli se jistého

„maloměstáckého“ blahobytu, ale v r. 63 př. Kr. vtáhl do Palestiny Pompeius (Pompeius Sextus, 75-35 př. Kr.) a za „kněžského hašteření, které v Jeruzalémě zuřilo, vzali římské kohorty město útokem a k velkému zděšení Židů Pompeius vstoupil do chrámového svatostánku.“ Židovská teokracie nemohla odolat římské moci. Židé se marně bránili pasivní rezistencí i vzpourami proti římskému útisku a uvnitř byli sociálně i politicky rozštěpeni.

Náladu tehdejšího židovského lidu dobře charakterizuje Evangelium sv. Lukáše (I. 51-53), které dává Marii, matce Ježíšově, když jí „radostně zaplesalo nemluvnátko v životě“, chválit boha a hlásat o něm: „Dokázal moci ramenem svým, rozptýlil pyšné myšlením srdce jejich. Sházel mocné ze stolic a povýšil ponížených. Lačné nakrmil dobrými věcmi, a bohaté pustil prázdné.“ Tedy také židovství očekávalo brzký příchod „Mesiáše“.

Poněkud jinak tomu bylo u „barbarských“ germánských a románských kmenů, podobně u slovanských, u nichž se křesťanství po svém vpádu rychle šířilo. Bylo zde odleskem hospodářské a geneomické potřeby, která se snažila o trvalou monogamii. Tyto národy v této době vešly do rodinné epochy, jejich půda byla ještě slabě zalichněna. Zájem společnosti bylo, aby se rodina stala hospodářsky i populačně nejproduktivnější, pevnou a silnou. Polygynie mnoho mužů olupovala o ženy, a proto se monogamie zdála nejpriznivější manželskou formou; znamenala také hospodářské společenství, jednotku, která nemá být rušena.

Takovým požadavkům doby odpovídalo církevní učení, které v kněžském zájmu zakazovalo každou formu polygynie, bylo nepřitelem manželské rozluky a zároveň přispívalo k tomu, aby sociální postavení ženy, které za římského císařství dosáhlo značné úrovně na účet patriarchální rodiny, hluboce pokleslo na úroveň „barbarských“ národů, počínajících svou vrchnostenskou rodinnou epochu, která pro ně skončila až s pádem feudalismu na konci osmáctého století. Tím, že církev těmto níže stojícím kulturním národům hlásala také nižší formu mezípoplavního života, se její učení stalo historickou možností.

Ze sociologického hlediska nebyl středověk pokračováním starověku, kultura vlivem křesťanství nedosáhla vyššího mravního stupně, který by měl převahu nad vrcholem antického vývoje.

„Barbarské“ národy, které po rozkladu řecko-římského světa vystoupily na světové jeviště, musely tedy se značným úsilím vystupovat k výši, kterou dosáhl antický svět před svým zánikem, a tato namáhavá cesta trvala asi 1500 let. *Žádné náboženské nebo morální učení nemůže národ povznést k takové vyšší úrovni, než jakou dovoluji jeho výrobní a sociální poměry, a naopak: každé takové učení je pouhým odleskem těchto řádů nebo se jim přizpůsobuje, je-li odněkud přeneseno.*

Prvotní křesťanství, zrozené ze židovské a římské chudiny, se mohlo světovým náboženstvím stát jen proto, že se brzy přizpůsobilo jednak úpadkovému římskému světu a jednak barbarským germánským a románským národům. Jako křesťanství, uměle zanesené k přírodnímu národu, se stávalo jinou formou jakéhosi fetišismu, tak také pro staré Germány dlouho zůstalo náboženstvím, které vyhovovalo jejich kulturnímu stupni. Všechno vřelé a jarmé, co lze nalézt v Ježíšově učení, bylo nechápavě utopeno v pusté pověře, po celé trvání středověku bylo toto nové náboženství v podstatě jen hrubým polyteismem záračných světců pod vládou kněžstva. Jakmile církev dobyla rozhodného vítězství, počalo pronásledování kacířů a čarodějnic a tisíce nevinných žen a mužů bylo umučeno k smrti k větší cti a chvále Boha, který hlásal bratrskou lásku.

Z teologického a historicko-filozofického hlediska však křesťanství znamená nerozdílnou součást antiky, neboť jen antika mohla z palestinské sekty učinit světové náboženství a jen z antiky mohlo křesťanství přijmout zvláštní myšlenky, které dodnes působí jistým dojmem. Nesmíme však zapomenout na to, že tyto antické vlivy se věci zmocnily teprve během apoštolského učení a při vzniku křesťanských dogmat, kultu a církve, kdežto první křesťanství mělo své kořeny v židovství a židovské učení o jednotě božské bytosti a lásce k bližnímu vyznávalo přímo.

„Tedy přistoupil jeden ze zákoníků, slyšev je spolu se hádající, a vida, že jim dobře odpověděl, otázal se ho: Které jest přikázání první ze všech? A Ježíš odpověděl jemu, že první ze všech přikázání jest: Slyš Izraeli, pán Bůh náš, pán jeden jest. Protož milovati budeš pána Boha svého ze všeho srdce svého a ze vsí duše své a ze vsí mysli své i ze všech mocí svých. To jest první přikázání. Druhé pak podobné toto: Milovat budeš bližního svého jako sebe samého. Většího přikázání jiného nad tato není.“

Pohlavní mravouka prvotního křesťanství. Srovnáváme-li pak pohlavní názory prvotního křesťanství s pohlavními názory pohelénštěného křesťanství, které se začalo utvářet z apoštolů, zpozorujeme velké rozdíly a shledáme, že pohlavní mravouka prvotního křesťanství je příbuznější pohlavní mravouce židovské než pohlavní mravouce křesťanství pozdějšího. Židovské názory na ženu a pohlavní život byly také celkově zdravější a ušlechtilější než názory helénské, a proto také prvotní křesťanství pohlavní život oceňuje nepředpojatě a s přirozeností.

Pomineme-li menší sekty, zjistíme, že pohlavní židovská mravouka byla zcela neasketického ducha. Židé vždy považovali pohlavní styk za přirozenou a posvátnou věc, trvalá pohlavní abstinence pro ně byla proti božím příkazům. Svobodným zpočátku židovství ukládalo poměrnou pohlavní abstinenci až do sňatku, který byl však u mužů už v 16. až 20. roce a u žen ještě dříve; také ženaté přidržovalo k jisté zdrženlivosti; dny půstu, smutku a silné duševní práce byly prohlášeny za dny pohlavního klidu. Práce byla Židům také prostředkem k překonání pohlavní fantazie mužů i žen. Poněvadž zde vládl patriarchát, nelze hovořit o stejných právech ženy, ale u Židů žena nikdy nežila v takovém harémovém nevolnictví jako u Řeků nebo pozdějších muslimů.

Židovská žena, třebaže byla považována za tvora podřízeného muži a zákonné mnohoženství nebylo ani v hlubokém středověku pokládáno za nepřístojné, přece se účastňovala mužského konání. K prostituci měli Židé odmítavé stanovisko, později však také u nich kvetla a byla organizována pod vlivem helénské a římské prostituce. V talmudu (srov. v předch. díle, soubor judaistických pouček a předpisů náboženského, právního a mravního rázu, vznikl kolem 3. stol. př. Kr., zapsán v 5. stol. po Kr.) se sice hovoří o ulici nevěstek, což ovšem neznamená, že zde šlo o prostituci úředně na tato místa určenou: podle orientálního zvyku se ještě dnes stahují jednotlivá řemesla do určité ulice. Bordely byly u Židů zřejmě v římském stylu: často se stávalo, že početné židovské ženy byly Římany násilně přiváděny do nevěstinců, obdobně později křesťanky, u nichž to bylo užíváno jako trest za to, že se nechtěly zříci křesťanské víry.

V talmudu se vypráví o nevěstce, která žila v „pevnostech u moře“ a jako mzdu požadovala 400 zlatých předem. Její hosté čekali v předpokojích a byli ohlašovani služkou. Byl-li však muž vstup dovolen, připravila sedm postelí – šest ze stříbra, jednu ze zlata, mezi dvě postele postavila vždy stříbrný žebřík, jehož nejhořejší

stupeň byl zlatý, a na ten se posadila. Hostu však v poslední chvíli přijde na mysl boží zákon a odolá svůdnému pokušení. Jiná nevěstka, rovněž z námořního města, dostává mzdou pytlík denárů a cesta k ní vede před sedm řek. I obyčejné nevěstky dostávají velké dary, ale mnohá je považuje za nedostatečné a posmívá se tak ubohé mzdě. Tak člověk, který holduje děvčatům, utratí jmění, až mu zbude jen na kousek chleba, který je jeho jedinou potravou. Nejsou-li peníze, syna ožení a dceru prodají za víno a pití...

Řecká prostituce, která v Jeruzalémě kvetla v helénské době, se u Židů stejně jako homosexualita rozmohla patrně řecko-římským vlivem. V takovém prostředí se vynořilo první křesťanství, zřetelně vycházející ze židovského citění a hodnocení.

Ježíš. Podle toho, jak se jeví v evangeliích, nemůže být ovšem Ježíš považován za historickou osobnost. Je to postava ještě legendárnější než např. Lykurg (Lykurgos, mytický trácký král, který se postavil proti Dionýsovu kultu) nebo Mojžíš (srov. v předch. díle). Žádný hodnověrný doklad nesvědčí o jeho skutečné existenci, ale Pavlovo apoštolství, které nastalo brzy po periodě přičítané Ježíši Kristu, a jisté osobnostní rysy i některé velmi lidské a zřejmě upřímné výroky, které se vyskytují v evangeliích, činí pravděpodobným, že v Judei žil prorok Ježíš, který měl mnoho učedníků, nebo spíše několik takových židovských proroků, kteří stáli za nábožensko-sociální propagandou a agitací a z nichž se zrodilo křesťanství. Různé osoby, které asi skutečně žily, splynuly v jediné vytvořené legendou, v kolektivní bytost, která v sobě shrnuje velmi různé ideály a často sobě odporující dogmata a ideologie z Íránu, Babylonie, Egypta, Malé Asie, Řecka.

Z tzv. Ježíšových výroků však nelze citovat ani jeden, který by pohlavní věci odsuzoval jako hříšné a nečisté. „Žena, když rodí, zámutek má, nebo přišla hodina její; ale když porodí dítětko, už nepamatuje na soužení pro radost, protože se narodil člověk na svět.“ (Evangelium sv. Jana, 16, 21; v dalších případech u evangelií odkazy jen jménem evangelisty.) A známé: „Nechte dítek přijít ke mně a nebráňte jim, neboť takových jest království boží.“ (Marek 10, 14) Radost ze skutečnosti, že přišel na svět člověk a radost z dětí předpokládá kladný poměr k pohlavnímu životu a nepředpojatý názor na ženu jako přirozenou mužovu družku.

Od všech čtyř evangelistů lze vybrat příklady určitého oceňování ženy jako hodné poučení, jako samostatné osobnosti, která má být součástí myšlenkového a náboženského života mužů. První křesťanství však ani zde nepřinášelo něco nového a zcela svého, neboť podobné názory v té době měly i jiné kruhy a židovské sekty. Také v talmudu čteme, že rabín Meir míval v sobotu večer přednášky, na které chodily i ženy.

Podobně tomu bylo s názory na manželství a cizoložství. U Matouše (19, 3-9) čteme: „I přistoupili k němu farizejové, pokoušejíce ho a řkouce jemu: Sluší-li člověku propouštět manželku svou z jakékoliv příčiny? On pak odpovídaje řekl jim: Což jste nečetli, že ten, kterýž stvořil na počátku, muže a ženu učinil je? A řekl: Protož opustí člověk otce i matku a připojí se k manželce své, i budou dva jedno tělo. A tak už nejsou dva, ale jedno tělo, a proto co Bůh spojil, člověk nerozlučuj. Řekli mu: Proč tedy Mojžíš rozkázal dát lístek rozloučení a propustit ji? Dí jim: Mojžíš pro tvrdost srdce vašeho dopustil vám propouštět manželky vaše, ale zpočátku nebylo tak. Protož pravím vám: Že kdožkoli by propustil manželku svou (leč pro smilství) a jinou pojme, cizoloží, i když propuštěnou pojme, cizoloží.“ Starozákonný podklad těchto myšlenek je v Deuteronomiu (V. Knize Mojžíšově, 24, 1):

„Pojal-li by muž ženu a byl by manželem jejím, přihodilo-li by se pak, že by nenašla milosti před očima jeho pro nějakou mrzkost, kterouž by našel u ní, i napsal by jí lístek zapuzení a dal v ruce její a vyhnal by ji z domu svého.“

O tato slova bible byl veden za doby Ježíšovy velký spor mezi školou rabína Šammaja, která hájila přísnější výklad, a školou rabína Hillela, která byla liberálnější. Šammaj si vykládal slova „nějakou mrzkost“ jako smilstvo a kurevnictví, kdežto rabín Hillel je vykládal v širším smyslu jako také jiné nepříjemné vlastnosti. Farizejové (psáno i farizeové, což je ponecháno v bibl. citacích, dříve fariseové; asi od 2. stol. př. Kr., směr židovství velmi přísně dodržující nábož. předpisy vyjádřené v Knižích Mojžíšových) chtěli patrně znát Ježíšův názor, který však „božský“ zákon postavil nad lidský a vzniklý jen pro tvrdost lidského srdce. Z Ježíšových slov nakonec vysvítá, že připouštěl rozvod pro cizoložství (mimomanželský pohlavní styk, prostituci) a Mojžíšův zákon vysvětloval shovívavě.

Ideálem prvotního křesťanství bylo manželství jako svazek hluboce založený na vzájemných citech za účelem trvalého soužití. Ale praví-li evangelium: „Kdož by pohleděl na ženu ku požádání ji, už zcizoložil s ní v srdci svém“ (Matouš 5, 28), je to čistě židovský názor, který najdeme asi o 150 let dříve v Šalomounově žalmu: „Svými očima hovoří ke každé ženě o hříšné dohodě,“ i ve starozákonném: „Ne-požádáš manželky bližního svého.“ V talmudu pokládají rabíni za cizoložství, když muž nebo žena v době soulože myslí na jinou osobu a rabín Šešeth říká: „Kdo pozoruje třeba jen malíček ženy, aby měl smyslný požitek, ničím se neliší od cizoložníka.“

Prvotní křesťanství a askeze. Pro svobodné osoby před manželstvím byla cudnost u Židů samozřejmým požadavkem a právě u nich se tento požadavek, poměrně ostře vyslovený, poprvé vyskytuje. Poměrná pohlavní abstinence, o níž zde běželo, však neměla nic společného s askezí, kterou do osamocených židovských sekt zanesly teprve řecké vlivy. Ani v evangeliích ji nenalezeme všeobecně doporučenou. Velmi sporné v tomto směru je místo u Matouše (19, 10-12), kde konec citovaného dialogu o cizoložství, zní: „Řekli jemu učedníci jeho: Poněvadž je taková pře s manželkou, není dobré ženiti se. On pak řek jim: Ne všichni chápají slova toho, ale ti, jimž jest dáno. Jsouť zajisté panicové, kteří se tak z života matky zrodili, a jsouť panicové, kteříž učinění jsou od lidí, a jsouť panicové, kteříž se samí panictví oddali pro království nebeské. Kdo může pochopiti, pochop.“ Lze této řeči rozumět různě, ale nelze z ní vyčíst myšlenku všeobecné askeze.

Ježíš zdůrazňuje svým učedníkům výjimky, nikoli všeobecné pravidlo, kterého by se lekali. Vyzdvihuje dobrovolnou pohlavní zdrženlivost těch, kteří se chtějí nerušeně věnovat božským věcem. „Co mám činiti? Můj duch visí nahoře, nechť svět udržují jiní!“ volá Ben Azzaj v talmudu. U Izaiáše (Prorocství Izaiáše proroka, 56, 4-5) čteme o eunuších: „Nebo toto praví Hospodin o kleštěncích, kteříž by ostříhali sobot mých a zvolili to, což se mi líbí, a drželi smlouvu mou: Že dám jim v domě svém a mezi zdmi svými místo a jméno lepší, nežli synů a dcer. Jméno věčné dám jim, které nebude vyhlazeno.“

Tedy ani tento názor nebyl židovství cizí. Skutečnou kastraci však Židé zavrhovali a nelze se domnívat, že o ni šlo Ježíšovi, třebaže evangelia líčí jeho život jako život bez pohlavního zájmu. Židovským názorům odpovídá také evangelické mínění, že mrtví, až vstanou z mrtvých, budou bez pohlaví jako andělé, neboť také v talmudu čteme: „Na onom světě odpadne všechno pozemské, nebude jídlo ani

pití, nebude plodnost ani rozmnožování, nýbrž spravedliví usednou a zaradují se v božím lesku zcela jako andělé.“ Jde tedy o opak Mohamedova učení, který svým věřícím v ráji poskytuje skutečně krásné panny.

První křesťanství a prostituce. K prostituci a mimomanželskému pohlavnímu styku byl poměr prvního křesťanství lidsky nepředpojatý. Citujeme známá místa z evangelií: „Prosil ho pak jeden z farizeů, aby jedl s ním. Protož všed do domu toho farizea, posadil se za stůl. A aj, žena v městě, kteráž byla hříšnice, zvěděvši, že by seděl za stolem v domě farizea, přinesla alabastrovou nádobu masti. A stojíc zezadu u nohou jeho, s pláčem počala slzami smáčeti nohy jeho a vlasy hlavy své vytírala, líbala nohy jeho a mastí mazala. Uzřev to pak farizeus, kterýž ho byl pozval, řekl sám k sobě tak: Byť tento byl prorok, vědělt by, která a jaká je to žena, kteráž se ho dotýká, nebo hříšnice jest. Ježíš dí jemu: Šimone, mámt něco pověditi. A on řekl: Mistrě, pověz. Dva dlužníky měl nějaký věřitel, jeden mu byl dlužen pět set peněz a druhý padesát. A když neměli, odkud by zaplatili, odpustil oběma. Pověziš tedy, který z nich více ho bude milovati? I odpověděv Šimon, řekl: Mám za to, že ten, kterémuž více odpustil. A on řekl jemu: Právě jsi rozsoudil. A obrátiv se k ženě, řekl Šimonovi: Vidíš tuto ženu? Všel jsem do domu tvého, vody nohám mým nepodal jsi, ale tato slzami smáčela nohy mé a vlasy své hlavy vytřela. Nepolíbil jsi mne, ale tato, jakž jsem všel, nepřestala líbati noh mých. Olejem hlavy mé nepomazal jsi, ale tato mastí mazala nohy mé. Protož pravím tobě: Opuštěný jsouť jí hříchové mnozí, neboť milovala mnoho. Komuť se pak málo odpouští, málo miluje. I řekl jí: Opuštěnit jsouť tobě hříchové. Tedy počali, kteříž tu spolu seděli za stolem, říci sami mezi sebou: Kdo jest tento, kterýž i hříchy odpouští? I řekl ženě: Víra tvá tebe k spasení přivedla. Jdiž v pokoji.“ (Lukáš 7, 36-50).

„I přivedli k němu zákoníci a farizeové ženu v cizoložství dopadenou, a postavivše ji v prostředku, řekli jemu: Mistrě, tato žena jest postižena při skutku, když cizoložila. A v zákoně Mojžíš přikázal nám, takové kamenovati. Ty pak co pravíš? A to řekli pokoušejíce ho, aby jej mohli obžalovati. Ježíš pak skloniv se dolů, prstem psal na zemi. A když se nepřestávali otazovati jeho, zdvihl se a řekl jim: Kdo z vás bez hříchu, nejprve hod' na ni kamenem. A opět schýliv se, psal na zemi. A oni uslyševše to a ve svědomí svých obvinění byvše, jeden po druhém odcházeli, počavše od starších až do posledních. I zůstal tu Ježíš sám se ženou uprostřed stojící. A pozdvihl se Ježíš a žádného neviděv než tu ženu, řekl jí: Ženo, kde jsou ti, kteří tebe žalovali? Žádný-li tě neodsoudil? Ona odpověděla: Žádný, pane. I řekl jí Ježíš: Aníž já tebe odsuzuji. Jdiž a nehrěš více.“ (Jan 8, 3-11)

V těchto výrocích se zdá promlouvat hluboké pochopení pro biologické příčiny prostituce i vědmi, že nevěstka je obětí poměrů a není více vinna než společnost, bez níž by neexistovala. Chybí tu však úplný osvobozovací význam práce; po této stránce jsou evangelia zcela ve vleku řecko-římského starověku s jeho odporem k práci a neřeší tudíž nic, opomíjejí hospodářský kořen společenských poměrů, z něhož vyrůstá a na němž stojí strom společnosti se všemi svými mravními a kulturními plody.

Jak je tedy patrné, není toho mnoho, co lze říci o pohlavní mravouce prvního křesťanství, které bylo zcela závislé na židovských názorech. Jádro této mravouky se nám však jeví přirozenější a zdravější než názory úpadkového řecko-římského světa, které měly v křesťanství zvítězit nad židovstvím a Ježíšovým učením, jež vzešlo z prostých poměrů. Celý další vývoj křesťanské pohlavní etiky od smrti

Ježíšovy až do reformace znamená soustavné přizpůsobování prvotního křesťanství helénskému světu: křesťanství počínajíc apoštoly přijímá dvojí starověkou morálku, odpor k ženě, cejchování pohlavních věcí jako nečistých i prostituci jako „nutné zlo“. Jakmile začali apoštolové hlásat Ježíšovo učení v řecko-římské společnosti, nabyla klasická tradice vrcholu nad primitivnějšími židovskými prvky a její vliv se stále stupňoval.

Stanovisko k ženě. Často se tvrdí, že církevní zákony ženě zjednaly důstojnější postavení ve společnosti. Je to však zrakový klam, nehledě na to, že tyto zákony byly a mohly být jen hrubým odleskem ducha vyvolaného hospodářskými a sociálními poměry.

Zákaz patriarchálního mnohoženství však přispěl k teoretickému povznesení ženy, ale vyplynul z hospodářské potřeby; mariánský kult vrhl na ženu několik zušlechťujících paprsků, ale jeho špatné stránky byly silnější. Je také pravda, že Ježíš požadoval manželskou věrnost stejně od muže jako od ženy, chtěl, aby byli jedno tělo, a že křesťanství stanovilo teoretickou rovnoprávnost ženy s mužem, i když jen v poměru k bohu a onomu světu. „Není tu ani Žid ani Řek, ani sluha ani svobodný, ani muž a žena, neboť všickni jedno jste v Kristu Ježíši.“ (Epištola sv. Pavla ke Galatským, 3. 28). Přesto se však právě křesťanství staralo o to, aby byla žena držena v podřízeném postavení, jak to vyžadovala rodinná epocha před svým rozkladem. Nerozlučitelnost manželství sice vzala muži právo zavrhnout ženu, ale ani žena nemohla vyvázat z moci svého pána a mistra. Rovnoprávnost platila jen pro onen svět, nikoliv však pro pozemský život.

Podle Nového zákona o tom nelze pochybovat: „Ženy vaše v shromážděních ať mlčí, nebo nedopouští se jim mluvit, ale aby poddány byly, jak i zákon praví.“ (První epištola sv. Pavla ke Korintským, 14, 4). „Ženy mužům svým budte podány jako Pánu.“ (Epištola sv. Pavla k Efeským, 5, 22). „Žena ať se učí mlčeti ve všeliké poddanosti. Nebo ženě nedopouštím učiti ani vládnouti nad mužem, ale aby byla v mlčení.“ (První epištola sv. Pavla k Timoteovi 2, 11-12). K tomu církev ze židovství přijala i onen otcovskoprávní mýtus, podle něhož žena zavinila hříšný pád a vyhnání z ráje.

Pavel z Tarsu proti ženě (Pavel, pův. Šavel, Saul, 1. stol. po Kr., apoštol) přijímá její antické hodnocení jako méněcenného tvora a odůvodňuje je prvním hříchem v ráji, kde byla svedena. „Adam zajisté prve jest stvořen, potom Eva. A Adam nebyl sveden, ale žena, svedena jsouc, příčinou přestoupení byla.“ Rozborem jeho názoru na ženu dojdeme k úsudku, že Pavlovo hodnocení ženy je pokračování antického hodnocení a zdá se, jako bychom opět slyšeli Aristotela s jeho názorem na ženskou bytost jako nepodařenou bytost mužskou. Také Petr mluví o „mdlejší osudí ženském.“ U Pavla nalezneme i onen dualismus, který byl pozdější řeckou filozofií stále ostřeji vyhrcován, „ducha“ stále rozhodněji stavěl proti „tělu“. Helénsko-židovský filozof Filon (srov. v předch. díle), Pavlův vrstevník, odsouval jako hříšné vše, co souvisí s tělem, a hlásal už učení o dědičném hříchu se všemi důsledky. A poslyšme nyní Pavla: „Víme zajisté, že zákon jest duchovní, ale já jsem tělesný, prodaný hříchu.“ (Epištola sv. Pavla k Římanům, 7, 14) „Vímť jistě, že v mém těle nepřebývá dobré... Nebo což nemožné bylo zákonu, poněvadž byl zlý pro tělo, to způsobil Bůh, poslav syna svého v podobnosti těla, a příčinou hříchu odsoudil hřích na těle.“ (Tamtéž, 7, 8; 8, 3)

„Hříchem na těle“ Pavel rozuměl i pohlavní věci, což dokazuje jeho doporučení panického stavu a askeze, stejně jako jeho pojetí manželství jako nutného zla. V první epištole ke Korintským čteme: „Dobré by bylo člověku se ženy nedotýkat. Ale pro uvarování se smilstva jeden každý manželku svou měj a jedna každá měj muže svého. Muž k ženě povinnou přívětivost prokazuj; podobně též i žena k muži. Žena svého vlastního těla v moci nemá, ale muž; též podobně i muž těla svého v moci nemá, ale žena. Nevzdalujte se jeden od druhého, leč by to bylo ze společného svolení na čas, abyste se uprázdňili k postu a modlitbě; a zase spolu se sejděte, aby vás nepokoušel satan pro nezdrženlivost vaši. Ale totot, pravím podle dopuštění, ne podle rozkazu. Nebo chtěl bych, aby všickni lidé tak byli jako já, ale každý svůj vlastní dar od boha má, jeden tak a jiný jinak. Pravím pak neženatým a vdovám: Dobré jest jim zůstali-li by jako já. Paklit se nemohou zdržeti, necht v manželský stav vstoupí, nebo lépe je v stav manželský vstoupiti nežli říjí trpěti... O pannách pak přikázání Páně nemám, ale však radu dávám, jako ten, jemuž z milosrdenství svého Pán dal věrným býti. Jsi-li přivázan k ženě, nehledej rozvázání; jsi-li prost od ženy, nehledej ženy. Pakli by ses i oženil, nehřešil jsi, vdala-li by se panna, nezhrěšils, ale trápení těla budou míti takoví. Ját pak vám odpouštím... A tak ten, kdož vdává, dobře činí, ale kdo nevdává, činí lépe.“

V těchto výrocích už není stopa po samozřejmosti, kterou na manželství a přirozeném pohlavním životě vidí výroky Ježíšovy. Pavel chce z pohlavní abstinence učinit všeobecný ideál, o němž se má každý člověk snažit a zachovávat jej i v manželství; je prvním křesťanským zastáncem „duchovního manželství“, které si také vymyslela řecká filozofie. „Pakli kdo za neslušnou věc své panny pokládá pomíjení času k vdávání, a tak by se státi mělo, učiň, jakžkoli chce, nezhrěší. Nechat ji vdá. Ale kdož se pevně ustanovil v srdci, a není mu toho nouze, ale v moci má svou vlastní vůli a to uložil v srdci svém, aby choval pannu svou, dobře činí.“ Podle pohanského vzoru se skutečně vyskytovala podobná duchovní manželství a spojení v korintské křesťanské obci.

Prostituci od začátku Pavel odsuzoval co nejrozhodněji: „Pokrmové břichu náleží, a břicho pokrmu: Bůh pak i břicho i pokrmu zkazí; ale tělo ne smilstvu oddáno býti má, ale Pánu, a Pánu tělu... Nevíte-liž, že jsou těla vaše údové Kristovy? Což tedy, vezma údy Kristovy, a učiním je údy nevěstky? Odstup to. Zdalíž nevíte, že kdo se připojuje k nevěstce, jedno tělo jest s ní – neboť dí písmo: Budou dva jedno tělo. Ten pak, kdož se připojuje k Pánu, jeden duch jest s ním. Utíkejte smilstva. Všelický hřích, kterýž učinil by člověk, kromě těla jest, kdož smilní, ten proti vlastnímu tělu hřeší.“ (První epištola sv. Pavla ke Korintským, 6, 13-18) To bylo židovské hledisko, na němž však Pavel netrval ze snahy, aby rozšířil mocenský vliv křesťanství, nýbrž nakonec přijal také starý názor na prostituci jako nutné zlo, s nímž je nutné se smířit. „Psal jsem vám v listu, abyste se nesměšovali se smilníky. Ale nevěšelijak se smilníky z tohoto světa, nebo s lakmci, nebo s hráci nebo modláři, sic jinak musili byste z tohoto světa vyjít.“ (První epištola sv. Pavla ke Korintským, 5, 9-10)

Asketický ideál. Další dějiny křesťanské víry a církve, vznik dogmat ve 2. až 4. století znamenají stále zřetelnější zdůrazňování asketických a protipohlavních snah, nechuti k ženě a její inferiority, méněcennosti. V této době vzniká mnišství a asketické klášternictví. Jeden z nejstarších křesťanských spisů, „Hemovi pastevcí“, sepsaný propuštěncem asi v r. 100 po Kr., líčí spisovatelovo vidění, jak byl v noci pastevcem

zanechán u dvanácti panen, které mu na otázku, kde má spát, odpověděly: „S námi máš spát jako bratr, nikoli jako muž, neboť jsi náš bratr a chceme ti sloužit, neboť tě milujeme. A ta, která se první zdála mezi nimi, se mne jala líbat a když druhé viděly, že mne líbá, počaly mne také líbat. A panny složily své spodní lněné šaty na zem a uložily mne ve svém středu a nečinily nic, jen se modlily; také já se s nimi nepřetržitě modlil. Zůstal jsem zde až do druhé hodiny ranní spolu s pannami. A tu se objevil pastevec a pravil: Neučinily jste mu něco potupného? Jeho se optej. Odpověděl jsem: Pane, radost mi činilo s nimi přenocovat.“

Tertullian (Tertullianus, Quintus Septimus, 160-222, řím. filozof, křesť. církev. otec) doporučoval „duchovní ženy“ všem křesťanským mužům, kteří nemohou být bez žen, a jako nejméně nebezpečnou doporučoval vdovu, která je „krásná vírou, vybavená chudobou, zabezpečená věkem“.

Přihlédneme-li k polibkům a laskáním, která byla během takových asketických nocí a duchovních „manželstvích“ dovolena, vyvstává domněnka, že v takovém „duchovním“ svazku byl už zřejmě jen krok od asketické záliby k erotické hře a že byl tento krok často i učiněn. A chlubila-li se taková „duchovní“ panna, že se její panenství dá vyšetřit a dokázat, zasloužila si nejčastěji odpověď církevního otce Cypriána (Cyprianus, Cäsius Thacitus, stát r. 258, křesť. biskup, prohl. za svatého), kartágského mučedníka: „Ruka a oko porodní báby neposkytují jistotu. Byla-li panna shledána neporušenou na oné části těla, na níž může být žena zneuctěna, mohla stejně hřešit na jiných částech těla, která mohou být zprzněna, ale nikoli vyšetřena.“

Skutečně také brzy tato „duchovní manželství“ zavdala příčinu k veřejnému pohoršení, neboť byla zřetelně zneužívána. Už ve druhé polovině 3. století byl samosatský biskup Pavel obviňován (Pavel ze Samosaty, města na břehu Eufratu, biskupem od r. 260, souzen celkem na třech bisk. synodách), že má *syneisakty* (ženy žijící s duchovním), že jednu sice propustil, ale dvě kvetoucí dívky jsou dosud s ním a doprovázejí ho na jeho cestách. Podobně jednali presbyteri a jáhnové (tj. osoby s nižším svěcením). Ještě ve 4. století uprchl slavný Athanasios (296-374, starokřesť. biskup v Alexandrii) během pronásledování křesťanů „na přímý pokyn shora“ k jedné zaslíbené panně, neobyčejně krásné dívky, u níž pobyl šest let.

Zmíněný Cyprián počal jako první potírat „duchovní manželství“ (asi kolem r. 250), ale nikoli z přirozeného hlediska pojetí pohlavního života, nýbrž z hlediska krajního asketismu, který už pouhý pohled na ženu odsuzoval jako hříšný.

Odsuzoval dokonce i koupele panen, aby se nemusely rdít při spatření svého nahého těla. „Má se snad Kristus – píše v jednom listu – náš pán a soudce, vidět a trpět, aby panna jemu zasvěcená u jiného ležela, a nezlobit se a nejtěžšími tresty nehrozit takovým necudným poměrům...? Proto to byl moudrý a silný čin, nejdražší bratře, že jsi jako onoho jáhna, který tak často pobýval u jedné panny, tak také všechny ostatní, kteří spávali u panen, vyloučil z církevní obce. Přenušili-li nyní vzájemný styk, kajíce se z hříšné soulože, naříd přesné vyšetření panen bábami. Ty, které budou pannami shledány, můžeš do církve opět přijmout a připustit s pohnůzkou, že ostřeji budou z církve vypuzeny a stěží do ní ještě přijaty, kdyby obnovily svůj poměr s těmito muži nebo snad s nimi v jednom domě a pod jednou střechou žily. Která se nechala zprznit, nezpronevěřila se obyčejnému chotí, nýbrž Kristu.“

Taková asketická horlivost pohlavní život odvracela ještě více od přirozeného k chorobnému, vzrůst mnišské askeze znamenal i vzrůst vybičované pohlavní fan-

tazie, pohlavní potírání vedlo k jeho zvýšenému zájmu, což vedlo k pohlavní korrupci, která se v křesťanství rozšířila asi v roce 300. K tomu přispěly i nemálo „kacířské“ sekty gnostiků a manichejských (viz níže), které rovněž hlásaly přísnou askezi.

Asketický ideál. Soustavný asketický a mnišský ideál začal vytvářet výmluvný Tertullián (viz výše), jehož názory byly zcela protipohlavní, namířené proti všem smyslným pudům, potíral divadlo, hudbu, tanec, eleganci a šperky, zkrátka vše, co může dráždit smyslnost. Chtěl, aby se Kristus stal anělem jedoucím na zkrocené šelmě (smyslnosti). Jelikož je pohlavnost nepřitelem člověka, je žena jako její vtělení ďáblovou bránou. „Tys to - volá Tertullián rozhořčeně na ženu - která ďáblu opatřila přístup, tys rozlomila pečeť onoho strumu, jsi to ty, která oklamala toho, k němuž se ďábel neměl přiblížit! Tak snadno jsi srazila k zemi muže, boží podobu. Pro tvou vinu, to jest kvůli smrti, musel také boží syn zemřít.“

Nejvíce k vytvoření asketického ideálu přispěla sekta *gnostiků* (gnosticismus, helénsko-orient. nábož. směr, hlásí gnosi, tj. vyšší poznání, spojují se v něm prvky křesťanské a novoplatonismu), nejostřeji stavějící ducha proti hmotě jako proti zlu, které je třeba ničit a na druhé straně všemi prostředky askese usilovat o mystické spojení s nejvyšším duchem. Zde se objevuje až asketická *extáze*, zcela neznámá původnímu křesťanství, ve stavu úplného rozkladu vůle a sebeovládání, v nichž se však probouzejí i nejhlubší životní pudy, které se vzpírají umrtvení těla. Duchovní extáze se pak proměňuje ve extázi smyslnou, pohlavní abstinenci a askezi vystřídává jako protipól pohlavní hýření. U gnostiků různého směru se už vyskytují všechny druhy zvrhlosti, s nimiž se setkáváme v asketickém středověku, vynalezli „čemušši“ a systematicky v teorii i praxi provozovali výstřední a nepřírozené pohlavní styky odůvodněné náboženstvím.

U *manichejských* sektářů (manicheismus, nábož. učení vzniklé spojením prvků babylonských, perských a křesťanských, spočívalo v ostrém dualismu dobra a zla) měla askese povahu vůči ženě zvláště nepřátelskou. Jejich domněnkou bylo, že Eva svedla Adama, poněvadž v něm probudila vůli k plazení. Tato vůle je však vlastní hřích, protože - podle starého manichejského dualistického názoru - prodlužuje stále znovu zajetí světelné substance, uzavřené v tělesném světě. Rozpor mezi smyslnou povahou ženy a duchovním cílem lidstva zde byl vyhocen do krajnosti a žena představovala zlého démona. Zakazovali maso a víno, zakazovali nečistou práci, ale především každý pohlavní styk. Z tohoto nepřátelství k ženě pak u této sekty vznikly homosexuální sklony jako důkaz, že pohlavní pud si najde vždy způsob, jak se projeví.

Tertullián a kacířské sekty nezůstali bez vlivu na oficiální církev. Origenes (185-254, řec. filozof, jeden z církev. otců, spojoval křesť. s novoplatonismem a byl posléze pokládán církví za kacíře) hlásal, že vše pohlavní je nečisté, každá tělesná schránka ďábelská, a je povolena jen čistě duchovní láska k Bohu. Proto se sám vykleštil, aby se mohl věnovat pouze této otázce.

Pohlavní fantazie. Důsledkem nesmírné pohlavní zdrženlivosti byl však na druhé straně trvalý a nesmírný zájem o pohlavní věci, přísní asketové si libovali v bujném líčení všemožných historických a mytologických pohlavních normálních i perverzních jevů, k důkazu o tom, jak je jejich pohlavní fantazie asketů vybičována, jak smyslné a nečisté jsou jejich myšlenky a city, zachováající přesto přísnou

„čistotu“. Mistrem této literatury byl africký asketa Arnobius (nejprve odpůrce, pak obhájce křesť., autor díla „Adversus gentes“), který asi v roce 300 napsal „Sedm knih proti pohanům“, v nichž divokými barvami líčil nemravnost pohanského mnohobožství. Podobně pojednával o antickém světě bohů Lactantius (Lactantius, Lucius Firmianus Caesilius, kolem let 250–326, křesť. rétor) ve spise „Institutiones divinae (asi v r. 310), zvláště v první knize o falešném náboženství.

Tento druh křesťanské literatury, tato „mnišská beletrie“, nahrazující silnou rafinovanost antického smilstva stařeckou rafinovaností křesťanského odříkání, se zachovala všude, kde byla pohlavní lidská přirozenost nucena nesmírně chorobně reagovat na nezdravou pohlavní askezi. Dokazuje to rovněž anachoretství a mnišství už ze 4. století. Anachoreti (tj. poustevníci) z egyptské a libyjské pouště byli neustále pokoušeni démonem smilstva, trýznění strašlivými sexuálními vidinami, třebaže „hříšné tělo“ potírali nejsilnějšími prostředky, nebo právě proto, že to dělali. Sekta valesských (extrémní asket. sekta ve 2.–3. stol.) prosazovala vyklešťování, čímž se stali předchůdci dalších. Sebemrzačení prováděly hlavně zbožné ženy. Uřezávaly si prsa, rozřezávaly tváře i celý obličej, aby byly chráněny před vilnými muži. Jistá alexandrijská jeptiška si obě oči vypíchla tkalcovským člunkem, aby obrátila jinocha, který jí řekl, že ho svedly její krásné oči.

Poustevník Ampelius (Ampelius, Lucius, 2. stol.) prý vyhnal nevěstku ze své cely tím, že pevně uchopil žhavé železo a hrozil, že se jím křížem krážem celý popálí. Vnitřní žár pohlavní žádosti se snažili ochladit horkou vodou, ledem nebo sněhem, válením v tmí, bodláčí, kopřivách i mrskáním. Zbožné panny a „světiče“ si oblékaly mužské šaty, aby nemohly být poznány v klášteře s mnichy. Byly sepišované různé systematické návody k potírání tělesného chťiče pro mnichy i jeptišky, pravidla askeze pro kněze, příručky a učebnice pro panny a jeptišky a vůbec pro klášterní a poustevnický život.

Prostituce v nejstarších dějinách křesťanství měla celkem trojí úlohu. Předně zde vidíme nevěstky jako kajícnice a první přívrženky nové víry. Zadruhé, křesťanské mučednice jsou prostitucí trestány. A konečně zatřetí, k prostituci měli pod pláštěm askeze zvláštní vztah mniši a jeptišky.

Už v počátcích křesťanství patrně nemálo nevěstek náleželo k vyznavačům Ježíšova učení. V Matoušově evangeliu říká Ježíš: „Amen, pravím vám, že publikáni a nevěstky předcházejí vás do království božího. Nebo přišel k vám Jan cestou spravedlnosti a nevěřili jste mu; ale publikáni a nevěstky uvěřili jemu...“ Prvotní křesťanství mělo na svém začátku zájem jak o nevěstky, tak o chudé a ponížené, které se snažilo vyvést z jejich pokazeného života a přivést k tělesné zdrženlivosti.

Především je tu historie Marie z Magdaly, oné nevěstky, o které jsme už slyšeli vypravovat evangelistu Lukáše, které se Ježíš ukázal jako první, když vstal ráno v neděli z mrtvých. O jiných nevěstkách a kurtizánách, které se daly na pokání a dokonce se staly světicemi, existuje celá náboženská literatura. Jde např. o Marii Egyptskou, která byla podle legendy od svého dvanáctého roku do sedmnácti nevěstkou pro každého v alexandrijském bordelu, přičemž zázrakem obrácena přešla na křesťanskou víru a strávila pak dalších 47 let v poušti, činíc pokání. Byla zde nalezena opatem Zosimou a jím po své smrti pohřbena. Podobně na tom byla krásná herečka a hetéra Pelagia, která se stala světicí obrácenou k víře biskupem Nonnem v Antiochii (Nonnos, v 5. stol., řecko-egypt. básník, jenž se dal pokřtít)

a zemřela jako poustevnice v Jeruzalémě. Některé tyto dívky prý byly natolik pevné ve své víře, že jsou jmenovány mezi mučednicemi církve.

Pokud byly prostitute a nevěstinec někdy trestem za křesťanství, nešlo o nic nového, nýbrž o známý jev z předchozí řecké a židovské historie. Podle Mommsena (August Mommsen, něm. badatel z 19. stol.) to nebyl obecný jev, nýbrž spíše přehnatý úřednické horlivosti. Je nutné podotknout, že proud krve a ukrutností, který se podle tradice řinul prvními třemi křesťanskými stoletími, je z nemalé části výtvorem legend a pověstí. Motiv panny, která si i v nevěstinci zachovává svou neporušenost, se vyskytuje nejprve v řecké komedii a odtud přechází do starověkého románu. Z římského hlediska však bylo odsouzení do nevěstince mírné vedle trestu smrti předhozením dravé zvěři. Pohrůzkou prostitute se také citlivé křesťanky snažily odvrátit od nové víry a tak propadlé smrti zachránit.

Je třeba rozeznávat trest *cornuptela* tj. jednoho znásilnění v nevěstinci, od trestu *lupanarem* tj. trvalým zavlčením do nevěstince. Většina takových případů se prý děla během velkého Diokletianova (Diokletian, lat. Dioclecianus, Gaius Aurelius Valerius, 234-313, řím. císař) pronásledování křesťanů v letech 303-304. Otec Ambrosius (sv. Ambrož, 339-397) ve svém spisu „O pannách“ takový trest líčí zvláště názorně – jde o zbožnou křesťanskou pannu z Antiochie: „Přivádějí připravenou pannu, aby vydala dvojí svědectví o své cudnosti a oddanosti bohu. Jakmile však ukrutníci poznají její pevnost a strach o ctnost, jakmile zpozorují její odhodlání snášet muka, avšak zardivání se před pohledy na ni obrácenými, počnou pomýšlet na to, jak by jí, zdánlivě pro záchranu cudnosti, mohli odejmout bázeň boží. Ztratí-li, řeknou si, nejprve to vyšší, budou jí moci vyrvat i to, co sami dávno už ztratili. Proto zní rozkaz: Buď bude panna bohům obětovat, nebo bude napospas vydána ve veřejném domě... Tu jazyk mi službu vypovídá a štítím se líčit další postup ničemných skutků. Zavřete uši své, cudné panny! Čistá děvečka boží je vedena do domu smilstva. Ale brzy zase naslouchejte: panna zasvěcená Kristu může být vydána napospas, ale nikoli znesvěcena... Vzniká nával chlípných lidí k domu hanby. Dejte pozor, panny, na zázraky mučedníků, zapomeňte, na jakém místě prodlévá. Čistá, něžná holubice je uvnitř zavřena, divocí draví ptáci krouží venku houfem, sváříce se, který nejdříve má se vrhnout na kořist.“ Prvním zákazníkem je muž v obleku obyčejného vojína, převlečený křesťan, který si s pannou vymění šaty, aby jí osvobodil; věc je však prozrazena a oba jsou popraveni.

V mučednických křesťanských legendách se nevěstinec objevuje i jako trest pro jinochy. Jeroným (lat. Hieronymus, asi 348-420, křesť. teolog, přel. bibli do latiny) ve svém „Životě Pavlově“ vypravuje o cudném křesťanském jinochovi, kterého dal římský úředník připoutat věnci k měkké podušce z květin, kde ho měla nejkrásnější hetéra znásilnit. Mladý křesťan si ukousl jazyk a ženě ho vyplívl do tváře.

Zvláštním druhem křesťanského sebepokoření bylo dobrovolné přijetí necudného a prodejného zdání: mniši a jeptišky dobrovolně vystupovali jako mimové a prostitutky, aby svým sebeponižením v opovrženém řemesle konali druh askenze. Syrský biskup Johannes z Efesu ve druhé polovině 6. století vypravuje ve svých „Životopisech blažených z Východu“ o dvojici Theofilovi a Marii, kteří spolu už 34 let žili a stále si ještě zachovávali své panictví, a byli tedy spojeni „duchovním manželstvím: „Když jsem se před sedmi lety ve městě Amedu bohoslužbou horlivě zabýval a církevním dozorem, spatřil jsem jinocha pěkného vzhledu v obleku mimů; jeho stálou průvodkyní byla dívka nevylicitelné krásy, převlečená za nevěstku, jejíž obličej krásný a obdivuhodný byl. Potloukali se po městě v tomto šalebném

obleku, aby žádný nezpozoroval a nepoznával, co jsou zač. Prováděli neustálé šprýmy a hry a pobývali vždy na kostelních dvorech jako cizinci. Rozesmávali kleriky a každého a dostávali jako mimové od každého rány do hlavy. Bylo totiž v každé době denní, zvláště pro jejich nápadný vzhled a krásu jejich obličejů, mnoho lidí kolem nich, který se bavil a s nimi žertoval a je do hlavy tloukl. Kde však v noci spali, to nemohli lidé zvědět. Mnozí boháči, při spatření dívčina obličejů v muce chtíčů trpěli a trýzněni byli palčivými bolestmi, pojali úmysl v noční temnotě chtíče své ukojit a s ní se provinit; všemožné vynaložili, po celou noc bĕli a procházeli všemi ulicemi a zákoutími města, aby ji našli, ale nepodařilo se jim. Poněvadž pak mnozí touto mukou úmyslu svého trpěli a chtíčem po ní zahoreli, přemluvili městského prefekta, aby ji dal zatknout a na trh postavit. Když pak domnělý mím, který s ní žil, to viděl, nařikal hlasitě, běhal kolem a křičel: Je to moje žena a nechci, aby stála na trhu. Vznešená, vážená, počestná a bohobojná žena, jménem Kosma, uslyšela o věci, poslala tam a dala ji vyvést z domu prefektova a přivést do svého příbytku. Když pak spatřila její obdivuhodnou tvář a viděla, že má oblek nevěstky, řekla jí: Jak se to stalo, doero moje, že ty, která se podobáš perle krásné, zapadlas do bahna kurevnictví a špiníš se a kálíš a hanobíš svou krásu? Když ona to uslyšela, zaplakala a pravila: Ano, má paní, modli se za mne, aby Bůh vyzdvihl mne ze špíny mého hříchu. Ale pak se vrátila opět k starému životu, takže šlechtná paní nevěděla, čím jsou. Dále se o nich mluvilo, a nikdo nemohl vysлідit a dozvědět se, kde odpočívají v době svého nočního spánku. Tu v myšlenkách svých poznal jsem, že tito lidé, kteří podle svého obleku vyhlížejí jako mimové, ve skutečnosti „duchovní“ jsou.“

Všechny tyto pohlavně-mravní jevy, přivedené během prvních tří století křesťanstvím k rozkvětu, jsou jakýmsi konečným způsobem shrnuty ve spisech největšího církevního otce Augustina (Augustinus Aurelius, 354-430, teolog a filozof, zformuloval hlavní rysy západního křesťanství, prohlášen za církevního učitele a za svat.), který systém pohlavní středověké mravouky odůvodňoval a byl prvním bojovníkem za pohlavní morálku, jaká dosud panuje v katolické církvi. Starý solonský názor na nutnost prostituce se znovu u Augustina objevuje v plné síle a dodává důvody moderním zákonodárcům a světským i duchovním spisovatelům.

Augustinova etika. Augustinus znal sexuální život své doby. Od 16. roku, kdy se ho zmocnilo „šílenství smilstva“, se s jinými jinochy potuloval ulicemi Babelu (srov. v předch. díle), obklíčen „ohavným zmatkem hanebného kupčení s láskou“, „váleje se v jeho blátě“ a v „bezuznosti chtíčů“. Takový život vedl až do 28. roku. Od 28. do 31. let žil v konkubinátu s matkou svého předčasně zemřelého syna Adeodata, což tehdy ještě nebylo nemravné, protože toledský koncil z roku 400 jednosubný konkubinát zřetelně schválil. Od této své ženy se odloučil, aby se mohl zasnoubit s jistou bohatou paní, ale vzal si druhou konkubínu, když zasnoubení nepokračovalo podle jeho představ. „Spojil jsem se, protože jsem nebyl přítelem manželství, nýbrž otrokem chlípčnosti, s jinou, nikoliv ovšem jako s manželkou.“ To vše se dělo podle obecných zvyků. Plicní choroba mu pak usnadnila obrácení a úplnou pohlavní zdrženlivost. Rozhodný vliv na něho měla prý slova Epištoly sv. Pavla k Římanům: „Jakožto ve dne poctivě chodme, ne v hodování a opilosti, v smilství a chlípčnostech, ne v sváru a závisti. Oblečte se v pána Jezu Krista a nepečujte o tělo k vyplňování žádostí jeho,“ a jako Pavel nechtěl už žádat žádnou ženu ani naději na tomto světě. Vzorem pohlavní zdrženlivosti mu byl zbožný

poustevník egyptské pouště Antonius (Antonín zv. Poustevník, 251-356, měl mnoho následovníků v poust. životě), o jehož životě se poučil z Pontianova (sv. Pontianus, papežem 230-235, zemř. mučedn. smrtí) vypravování.

„Dědičný hřích“, který je středem Augustinovy etiky, se u něho zcela kryje s hříchem pohlavního pudu, proto je v jeho pohlavní mravouce absolutní zdrženlivost a panickost ideálem, jehož se má člověk snažit docílit. Účel manželství je omezen na plození dětí, každý jiný pohlavní styk – byť jde o manželství – je hříšný, manželství má posvátnou povahu a boží milost bdí neustále nad hříchem, tj. především nad tělesným hříchem, pohlavním životem: nemalou zásluhou tohoto augustinismu se dostalo křesťanství s katolictvím do těsného styku s pohlavní oblastí života.

Učení o milosti a hříchu vedlo k onomu slídění po pohlavních věcech a neřestech, které prováděli především neženatí kněží a mniši ve zpovědnících: fantazie mnoha křesťanů i kněží a světců byla zaměstnána neustále pohlavním hříchem. V četných „zpovědních zrcadlech“, mravoučných knihách a legendách o světcích a světicích slyšíme pod povrchem žhavou hudbu vydrážděné, nikdy neukojené pohlavní fantazie, která beze studu hledá, vynáší na povrch, osvětluje, pozoruje, popisuje, pitvá a znásilňuje hřích jako skutečně hlavní věc na světě. Antický naturalismus byl méně nebezpečný, pro tisíce lidí rozhodně méně jedovatý, než tento křesťanský zájem o „hříšnou“ pohlavní oblast.

Od Augustina začíná pohlavní živel jako „dědičný hřích“ skutečně nesnesitelně tížít lidstvo, které vrávorá a tančí opile kolem těchto záležitosti, v nichž jednou vidí nejvyšší božství a podruhé svrchované zlo. A už jen skutečná pohlavní věda (tj. sexuologie v dnešním smyslu) může lidstvo osvobodit od tohoto břemene a přivést je k přirozenému a biologickému názoru na pohlavnost, zároveň osvětlující její kulturní hodnotu.

Augustinovo stanovisko k prostituci bylo totéž, jaké k ní měl antický otrokářský stát se svou dvojí morálkou, nicméně souviselo i s jeho učením o dědičném hříchu a bylo jím posilováno: člověk je neustále zapleten do neřestí pohlavního pudu, s nimiž je prostitute těsně spojena, proto je jednou z funkcí dědičného hříchu a proto nevymýtitelná. Kdybychom učinili pokusy o její vyplenění, vrhl by se pohlavní pud ničivě na lidskou důstojnost a roznušil by všechny sociální a rodinné svazky. Proto zbožný Augustinus zcela po antickém způsobu schvaluje a obhajuje nevěstince.

Mocný vliv, který měl Augustinus na středověkou i novověkou církev, je spojen s neméně silným vlivem antiky vůbec, rozšířil všeobecně antické pojetí prostitute a upevnil je do současnosti pro oficiální světský i církevní svět. Že byla církev ještě v pozdějším středověku stejného názoru na „nutné zlo“, např. dokazuje odpověď proslulého dominikána, Johanna Falkenberga z počátku 15. století, kterou dal radě města Krakova, která se ho dotazovala, má-li město trpět nevěstky, pro něž by dokonce zřídilo zvláštní dům. Falkenberg odpověděl, že lidské právo se nemůže ve vymezení vyrovnat dokonalosti božského práva, proto je menší zlo třeba strpět, aby bylo zabráněno většímu zlu. Městská rada však z prostitute nemá mít žádný zisk. Poté se rada usnesla podle příkladu německých měst zavést úřední kontrolu nevěstek. Také norimberský řád veřejných žen v nevěstincích jasně praví, že k zabránění většímu zlu v křesťanské obci jsou děvčata svatou církví trpěna.

Rovněž Tomáš Akvinský (1225-1274, nejvýznamnější katol. teolog, z něhož vychází tomismus, autor díla „Summa theologica“, prohlášen za učitele církve

a svat.), velmistr scholastické středověké teologie, autoritativně doporučil trpění bordelů a nevěstek, dovoláváje se přitom Augustina. Třebaže se později teologická jezuitská morálka pokoušela proti těmto církevním autoritám v teorii potírat přípustnost prostituce a nevěstinců a upozorňovala na jejich zhoubný vliv na veřejnou mravnost, přičemž se dokonce hlásila podle bible k židovskému zákonu prostituce, v praxi také ona prostituci přípustila jako nutné zlo z hlediska veřejné, politicko-správní morálky. „Je to jakési nutné zlo, které z hlediska veřejné morálky neboli politické a správní morálky je možné trpět, které je však odsuzováno a káráno z křesťanského a teologického hlediska, protože ať jsou podmínky a sociální potřeby jakékoliv, nepřestává být prostituce skutečným a podstatným zlem, a proto ji musíme alespoň v zásadě odsoudit,“ říká jedna francouzská teologická příručka. Proto není divu, že papežové a jiní duchovní hodnostáři, kteří se řídili všeobecným názorem církve, nepoprvhovali ani hospodářským ziskem z nevěstinců a zaváděli také jako světská vrchnost daň z nevěstek.

Co přinesl křesťanský středověk pohlavnímu životu. V těchto názorech pohlavní křesťanské etiky a vztazích k prostituci není tedy nic zvláště křesťanského nebo středověkého. Vyrostly z antické půdy a v antické kultuře měly své kořeny. Něco zvláštního v sexuální oblasti poskytlo křesťanství středověku a naší době jen tím, že vyvolalo hromadné a nakažlivé choroby pohlavně-náboženského rázu, které byly sice známy ve starověku jako sklony a pudy jednotlivců, ale teprve křesťanstvím byly rozšířeny do lidových davů, kde zůstaly hluboce zakořeněny až do dnešní nové doby.

Přesto, že je pohlavní život se svým ustavičným a neměnným základem biologický činitel, přece jen v každé době podléhá vlivu soudobých hospodářských a kulturních poměrů a dlouho drží stopy různých vlivů z předešlých dob; tak nabyla láska své dnešní složité povahy a rozlišnosti. Křesťanský středověk pohlavnímu životu přinesl především tyto krásné dary: blud čarodějnictví, satanismus, flagelantství a milostnou asketickou službu na úrovni davové nákazy.

Tyto středověké sociální jevy si lze vysvětlit především jako výstřelky zvláštních křesťanských názorů. Pronásledování čarodějnic vzniklo proto, že žena je bytost zlá a nečistá, flagelantství bylo důsledkem prvotní křesťanské askeze, satanismus vznikl z představy satana a ďábla provozujícího smilstvo, milostná služba vznikla z mariánského kultu.

Církevní učení o nečistotě ženy a její pohlavně svůdnické povaze vedlo nejen k opovrhování individuální láskou, nýbrž k pravému *strachu před ženou*, před níž utíkali nejen ve svých myšlenkách, ale i ve skutečnosti. Mnich se měl pečlivě vyvarovat každého styku se ženou, jako se sůl musí chránit před vodou, nemá-li se v ní rozpustit. Práh mnoha mnišských klášterů nesměl být překročen ženským tvorem. Tímto pohlavním ocejchováním ženy a strachem před ní si jediné lze vysvětlit čarodějnické *šílenství* a jejich systematické pronásledování v křesťanské době, které trvalo téměř až do konce 19. století, neboť poslední čarodějnice byly upáleny 26. srpna 1877 v Santo Jacobo v Mexiku. Ač také starověk věřil na čarodějnice, nic podobného se zde nikdy nevyskytlo. Stejně specificky křesťanskou a středověkou byla víra v satana a ďábla, s čarodějnickým bludem úzce propojena.

Satanismus a reje čarodějnic. Která skutečnost však byla podkladem pro tyto pověry?

Církvi vybičovaná a sexualitou skrz naskrz prosycená fantazie lidu. Náboženský citový život, plný mnoha primitivních stránek a forem pohlavního života, si zde liboval především v sadistických a masochistických představách. Fantazie těch, kteří v čarodějnice věřili a soudili kacíře, byla nevyčerpatelná a vytvořila celý systém pravidel nepřírozeného pohlavního styku čarodějnic s démony. Víra v démony a kacířství byla východiskem tohoto středověkého pohlavně-náboženského blouznění. Zvláštní křesťanské podoby v prvních stoletích římského císařství nabyly tehdy, kdy bujela víra v posedlost zlými duchy, kdy kvetly kacířské sekty a vyvíjela se i myšlenka boje mezi satanem a Ježíšem.

Podle křesťanské víry přišel boží syn na svět, aby potíral satana a jeho hříchy. Evangelisté, hlavně Lukáš, líčí Ježíšův život jako neustálý boj s ďáblem, proto mělo vyhánění duchů – *exorcismus* – velmi důležitou úlohu už v nejstarším křesťanství.

Je pozoruhodné, že mezi ženami, z nichž Ježíš zlého ducha vyháněl, byla nevěstka Marie z Magdaly, z níž bylo nutné vyhnat sedm ďáblů, protože její pohlavní činnost a smilnost byly zřejmě velké. Brzy měla každá křesťanská obec své zaklínače, a křesťané přes svůj „vznešený monoteismus“ klesali stále bezmocněji do strašidelné propasti duchů. Rovněž pohlavní představy se brzy objevily v pověře a kacířství.

Už Tertullián (viz výše) se domníval, že satan napodobuje svátosti a své stoupence křtí a poznamenává. Při pohlavních orgiích, které poté následují, je satan sexuálně činný. Představy pohlavního styku ďábla v podobě ženy nebo muže s muži či ženami měly kořen v prastaré víře v souložce démonů a duchů s lidmi, která se objevuje i u Řeků a Židů. Augustinus připouštěl možnost souložce démonů s lidmi, a když se křičáci seznámili s muslimskými džiny, byl Západ na počátku 13. století náhle zaplaven milostnými historkami démonů a víl. Sám Tomáš Akvinský uznával existenci nemravných ďábelských bytostí a možnost jejich souložce s lidskými ženami, kterou si představoval tak, že démon, který se má vtělit, se nejprve vzdá muži jako *succubus* (čes. psáno *sukubus*) a jeho přijaté semeno pak přenese na ženu, s níž souloží jako *incubus* (inkubus). Fyziologickým podkladem těchto zvrhlých představ byla obyčejná „můra“.

Jiný materiál satanistické fantazii poskytovaly kněžské a různé lidové křesťanské sekty. Co „pohané“ původně křesťanům vytýkali, že jejich bohoslužba je rouhačství a tajné smilstvo, že se modlí k oslí hlavě nebo k velebnězovu pohlavnímu údů, že v temnotě tropí nejhorší smilstvo, to si křesťané později přisvojili proti svým sektářským souvěrcům. Z nesprávných nebo překroucených výkladů zcela nevinných obyčejů v této době povstaly četné podrobnosti středověkého *satanismu*. Styk s nevěstkami byl rovněž velmi brzy pojat mezi satanistické představy.

Prvnímu kacíři, Španělovi Priscillianovi, který byl popraven v Trevínu v r. 385 pro kouzelnictví, byla mezi jiným vytýkána noční dostaveníčka s lehkými holkami, při nichž prý nahý konal své modlitby. O sektě křesťanských messaliánů neboli euchetů (jinak také massaliánů, mystická křesť. sekta v Sýrii, 4. stol., obnov. v 10.-11. stol.) se říkalo, že část uctívá satana a nazývá se sataniani; jsou o nich zprávy ještě z 11. století, že uctívali Satanaela a nebeského božního syna při svých tajných orgiích proklínali, přičemž prý v přítomnosti démonů tropili nejhorší sadistické a masochistické věci, páchané ve tmě, spojené s lejnžroutstvím a zabíjením dětí, aby z duše vypudili božské součástky a tak se stali kořistí démonů.

Z podobných a v podstatě stejných věcí spojených se satanskou neboli černou mší a se sabatem čarodějnic byly obviňovány i jiné sekty, např. katarští, publikáni

nebo pauliciáni, bogomilé, valdenští apod. (ve všech případech jde o extrémní či fundamentalistické křesť. sekty, obvykle výrazně asketické, v různých obdobích středověku a na různých místech, např. kataři na Balkáně, ale často se přechodně spojující, např. bogomilé s pauliciány a messaliány; valdenští se objevovali i v Čechách ve 14. stol.), a to většinou zcela neprávem, neboť šlo pravidelně spíše o výplody fantazie, opřené o tradici a sadisticko-masochistický základ, což bylo přenášeno z generace na generaci a nakonec hystericky a epidemicky rozšířeno.

Josef von Görres ve své „Křesťanské mystice“ velmi obšírně z katolického hlediska vyličil středověké čarodějnictví a kouzelnictví, v němž jasně naznačil pohlavní jádro celé věci, sadistický a masochistický živel v „černé mši“, stejně i divoké rozpoutání volnosnubního pudu.

Čarodějnický rej je pro něho dábelskou parodií na křesťanskou mši. Dábel přistavěl svou sakristii k církevní katedrále, v níž provádí opičí kult, kde je místo svěcené vody používána jeho moč, kterou je celá obec kropena, zatímco černé svíce ozařují smilné scény a černých hostií je užíváno nejspinavějším způsobem. Dábel pravidelně vystupuje v podobě kozla a nejprve přijímá hold přítomných mužů a žen, kteří mu musí líbat pohlavní a zadní část těla. To právě charakterizuje onu pohlavní fantazii, že si libuje v největším pohlavním pokoření a sebeponížení.

Při „černé mši“ jsou sexuální úkony rozděleny podle dní: v neděli je vzdán hold nepřirozeným chtíčům, ve čtvrtek a v sobotu pohlavnímu styku se zvířaty, ve středu a v pátek rouhačství a ukájení mstivostí, v pondělí a úterý rejům obyčejných choutek. Zlý duch a patrně i jeho ctitelé jsou zřejmě oboupohlavní. Co může výstřední blouznění vymyslet pro smilstvo, palčivá smyslnost vydat ze svých hlubin, kam bezuzdné vášně mohou zabloudit v závratí, bezbožnost, které se léká i příroda – to vše se zde odehrává a provádí jako služba novému bohu... Jak když se milují tygři a levharti, tak se tito šílenci drásají v zuřivém chtíči a pouze v krvi mohou tyto plameny pohasnout.

Zloba kněží, kteří navštěvují sabat, je někdy vede k tomu, že slouží mši nad velkými hostiemi, které pak vykrojí uprostřed, nalepi na pergamen podobně upravený a pak jej hanebným způsobem používají pro svůj chtíč... Při mši je pácháno tisíc chavností: jedni jazyky vyplazují, druzí se rouhají, jiní odkrývají svou nahotu apod. Za skutky milosrdenství je považováno: pokrm, nápoj a oděv odírat chudým, nepřijímat cizince, opouštět slabé a uvězněné, vykopávat zahrabané děti pro sabat, rozsévat bludy a kacírství, rozmnožovat pochybnosti a vrtochy a v hříchu propadlé ještě strhávat hlouběji. Všechny tyto ctnosti jsou pokládány za neřest. Výstřednost nahrazuje cudnost, hýření střídmost, závist lásku k bližnímu. Krvežíznivost je rub pohlavního pudu.

Literární a jazykové počátky tohoto satanismu lze najít u antického mima, který na prknech napodobil nejčastěji s posměvačným úmyslem křesťanské obřady. Jsou známy i byzantské parodie mše, např. mše bezvousého ze 13. a 14. století, při níž byl liturgický děj drsně parodován se všemi hymny a legendami. Také oplzlá lidová a nevěstincová mluva měla podobnou povahu; nevěstky parodovaly náboženské věci z primitivního sadistického pudu, podporovány důvěrným stykem s kněžstvem.

Ale hlavní pramen vnější stránky satanismu je třeba hledat v teologické pověře, ve stanovisku křesťanství k ženě, k této dáblově bráně, *ianua diaboli*.

Pokušení ženou bylo pro asketické teology dáblovým pokušením; žena se pro ně stávala dábelským pohlavním zjevením, který měl od ďábla svou tajnou čaro-

dějnou moc. Žena, domněle chlípná a smyslná od narození, představovala svádění k pohlavní rozkoši a zároveň předmět bezuzdné rozkoše, a tudíž především nevěstka byla zřídlem celé magie, všeho kouzelnictví, ďábelství a kacířství. Tato představa sahá až do doby prakřesťanské. Už kouzelník Šimon (Šimon Magus, tj. Kouzelník, 1. stol., pocházel z Palestiny, zemř. v Římě, jeho přívrženci šimoniani do 4. stol., jeho učení šimonismus, obdoba gnosticizmu, viz výše) první arcikacíř, prý získal své názory ve styku s nevěstkou koupenou na trhu v Tyru. Kulturně a historicky lze dokázat blízký vztah čarodějnic ke starým hudebnicím, komediántům a kejklířkám.

Také kuplířky a nevěstky měly odedávna pověst zvláštní obratnosti a chytrosti v přípravě různých „milostných nápojů“ a milostných kouzel, v zařikávání, čarování i v umění, jak se z počestné panny stane holka chtivá peněz. Tato souvislost se udržela až do našich dnů: i obyčejná dnešní prostitutka holduje často pověře a má důvěru v kouzla, zestárne-li, vydělává si různými kouzelnými praktikami. V Lisabonu jsou např. bordelové čtvrti pravými čarodějnickými hnízdy, hojně navštěvovanými ženami i dívkami, které v těsných a špinavých uličkách a děrách si nechávají starými nevěstkami a kuplířkami vařit účinné „nápoje lásky“. Tyto čarodějnice mají po starém černokněžnickém způsobu vyzdobeny byty kostrami, lebkami, úhelníky a jinými kouzelnickými nástroji a užívají všech středověkých způsobů.

Ale vědci mohou poukázat i na vnější a vnitřní souvislost čarodějnického reje a jeho černé mše s prastarými slavnostmi a kulty, pro něž byla charakteristická velká prostituční účast a pohlavní ochota.

Už při egyptských kozlích slavnostech měl kozel podobnou úlohu jako při černé mši; Valpurgina noc (něm. obdoba svatojanské noci, pojmenovaná podle misionářky Valpury) se svými reji čarodějnic je v podstatě totéž jako jamí antické slavnosti (srov. v předch. díle), pohlavně bezuzdné a někdy také konané během první májové noci. Známe např. florealie, kdy byl první květnový den zasvěcen lehkomyšlnosti, kdy nahá děvčata po celou noc v záři pochodní prováděla necudné divy. Také Bona Dea byla, jak víme, podobně oslavována v tutéž dobu a nespoutaná přírodní síla pohlavního pudu přitom triumfovala nad všemi pouty, hlavně nad těmi manželskými, neboť se v tento den nesměly konat sňatky. Jestliže se při těchto slavnostech objevuje prostituce jako vzpomínka na prvotní nespoutaný pohlavní život, tak v reji čarodějnic představuje nevěstka, jak praví Michelet, „vykoupení Evy, kterou zavrhl křesťanství“, tj. střed slavnosti jako ztělesnění přírodní rozkoše.

K těmto všeobecným příčinám se přidala jedna zvláště časová: Jelikož v 15. století a na počátku 16. století v pohlavních věcech panovala téměř úplná svoboda, jejíž příčiny poznáme v kapitolách o renesanci, chtěla pak i církev náhle vnější mocí i náboženským nátlakem vnutit lidu lepší mravy. Ale takový převrat v nejcitlivější oblasti musel nutně vzbudit reakci nejhoršího druhu a utiskovaný pud se začal živelně vybijet tajně.

Značně se rozrostlo znásilňování a pohlavní svádění, které se často ničeho nelekalo a bylo bláznivě odvážné, přičemž ďábel „vydatně“ pomáhal, neboť vězel všem lidem v hlavě; byly konány tajné schůzky potulných žáků, lancknechtů, prostopášníků, kuplířek i holek, které často hrály úlohu „ďáblů“ nebo „ďablic“, rozšířila se všeobecná čarodějnická teorie, klérus ze všech sil podporoval pověru, chorobná fantazie na každého šířila hysterii, a tak v tomto ovzduší infikovaném církví

mohly padnout tisíce obětí za obět blouznivé pověře, poraženy „spravedlností“ na základě vlastního tzv. doznání.

Flagelantství. Vedle čarodějnické a satanské pověry vzešlo jako další středověká choroba *náboženské mrskačství*, flagelantství, vyplývající z křesťanské pověry o hříšnosti těla, která může být do jisté míry odstraněna ranami. Metlou a důtkami se šlo na pohlavní chtíč. „Jedni přistoupili k dílu uvnitř, druzí zevně; mystikové hledali svou spásu v hluboké studnici citů, příjemném pohroužení do svatostánku víry, mrškači ji hledali v hrdinském nebo také ukrutném týrání svých těl, na půdě nepřirozeného pokání.“ Vytváření flagelantského systému začalo v 11. století; benedikťin Damiani (Petrus Damiani, 1007-1072, kardinál, kanonizován), „otec a mistr mrškačů“, zavedl „disciplínu kajicnosti“, kterou hlavně františkáni a dominikáni zanesli mezi lid.

Mrskačská epidemie se rychle šířila a brzy se ze soukromého mrskačství stalo mrskačství všeobecné a veřejné, jehož vrcholem byla procesí. První takové procesí prý uspořádal Antonín Paduánský (1195-1231, františkánský mnich, misionář, rok po smrti kanonizován); historicky zjištěno je procesí, které počalo v r. 1260 v Perugii (stř. Itálie) a přeneslo se do Německa, Rakouska, Uher a Polska.

V roce 1261 přišlo 1200 mrškačů do Štrasburku (Strasbourg, vých. Francie, u míst je ponecháván počestělý přepis, v případě potřeby s pův. zněním v závorce), kde se k nim připojilo 1500 obyvatel. Už tehdy se v těchto mrškačských zástupech děly pohlavní výstřednosti, bujela zde prostituce a kuplířství. Podobně tomu bylo u velkých mrškačských výprav ve střední a horní Itálii. V roce 1340 byla v čele mrškačů velmi nesvatá blouznilka z Kremony (v Itálii), považovaná za svatou.

„Černá smrt“ (tj. morová epidemie) v roce 1349 dala podnět k novým flagelantským procesím, která se z Uher rozšířila do Německa, Polska, Čech, Flander, Holandska, Anglie, a brzy se tak stala pověstná příliš volnými mravy, takže byla církví zakázána. Vedle těchto veřejných flagelantů ve 14. a 15. století existovaly četné tajné mrškačské sekty, jejichž mrškačství se pomalu proměnilo v rafinovanou výstřední smyslnost, někdy blízkou satanismu. Později se uchýlilo hlavně do klášterů, ale odtud vždy pronikalo do světských kruhů, kde ho vydatně používala prostituce, která z něj učinila svůj zvláštní systém, napodobující klášterní „disciplínu“.

Milostná rytířská služba, která měla velký vliv na masochistické cítění mužského středověkého světa, zvláště v tzv. vyšších kruzích, je také náboženského původu.

Středověk nedovedl ženu posuzovat klidně jako družku a matku, ale viděl v ní buď ztělesnění dědičného hříchu, pohlavní rozkoše, nevěstku a ďablici, nebo naopak neposkvrněnou pannu, nebeskou nevěstu a světici.

Žena, ztělesňující svatost a nebeskost, není matka požehnaná dětmi, nýbrž svatá panna, neplodná Beatrice, jejíž *seconda bellezza* (druhá krása podle Danta), duševní krása, je uctívána muži. Je to Maria a zvláštní milenka, jejíž kult nic nemění na opovržení obecnou ženou. Ale i mariánský kult a rytířská služba nabyly velmi brzy pozemských forem a měly zvláštní vliv na milostný citový život.

Nejenže lze v mariánském kultu zjistit, jak jsme už částečně viděli, četné zbytky pohanství, nýbrž se v něm často projevuje celibátní pohlavnost, zatlačená na pole poetické fantazie velmi tělesné a realistické povahy, jak o tom svědčí četné legendy

a básně mariánského kultu. V milostné rytířské službě zřetelně nalezneme masochistické prvky. Mariánští bratři (vyznavači marianismu, tj. extrémního kultu Panny Marie, přesahujícímu běžné církevní meze) např. pojídali pro umrtvení svého těla kuchyňské pomýje a lízali části těla postižené malomocenstvím, aby tak prokázali své uctívání Marie. Středověká milostná rytířská služba však nevznikla pouze z mariánského kultu a z milostného poměru k bohu, nýbrž spíše z kněžské erotiky, která se v 11. a 12. století projevovala ve styku se ženami nasládlou a nyjící cituplností a přešla pak do světských kruhů.

Byla pěstována nejdříve v milostných písních a skutcích provensálských trubérů, kteří uctívání ženy prováděli systematicky a „milostnou službu“ dělili na čtyři přísné stupně: službu plachého, prosícího, vyslyšeného a skutečného milovníka.

Jak je vidět, vyslyšení, kterého rytíř velmi často nedosáhl, předcházela přísná zkušební doba, která byla jádrem milostné služby vyvolené dáme, milostného otroctví, při němž masochistická fantazie hrála alespoň takovou úlohu jako skutečnost, ačkoliv žádoucí odměnou byl zpravidla skutečný pohlavní styk s „paní“. Tato zkušební doba pro zamilovaného rytíře znamenala řetěz utrpení velmi sexuální povahy, řetěz různých ponižení podobných těm, která jsou také v moderním masochismu ukládána „velitelkami“ a „energickými vychovatelkami“ „otrokům lásky“.

Někdy byla zcela nevinná: rytíř nosil na těle milenčinu košili, sbíral její vlasy, ba i stydké chloupky, pomáhal své dáme při svlékání a odchodu na lůžko nebo dokonce prožil tzv. noc na zkoušku, kdy ve vši počestnosti vedle ní spal. Tyto noci na zkoušku byly rozšířeny po celé vzdělané Evropě a z rytířských kruhů přešly na venkovské obyvatelstvo. Novodobým zbytkem tohoto zvyku jsou na venkově např. dostaveníčka u okénka, která ovšem noci zdrženlivosti nekončí. Jindy šlo o skutečnou mučednická utrpení: zamilovaný rytíř si dal na rozkaz své „paní“ vytrhnout nehet nebo převlečen za vlka běhal po čtyřech a vyl.

Ulrich von Lichtenstein napsal v roce 1255 spolehlivé paměti, „Frauendinst“, nejstarší memoárové německé dílo, v němž líčí své masochistické zkušenosti s vášnivou láskou ke knížecí paní. Byla to však vdaná žena, jak to bylo tehdy zvykem, která mu ukládala neuvěřitelné zkoušky. „Sloužil jí“ už od dvanácti let, a už tehdy pil vodu, v níž se myla. Později se dal operovat na rtech, aby se jí více líbil, dal si na její počest useknout prst a nakonec se oblékal jako paní „Venuše“, aby rytířstvo celého světa učil milostné službě, což se stalo nejprve v Trevisu (město Treviso, Itálie). Zde nosil Ulrich jako paní Venuše jemnou košili, na ní černobilou sukni a plášť z bílého sametu, na falešných copech čepec protkaný perlami a na něm „paví klobouk“. Tvář si zahalil závojem, pouze oči byly vidět. Jako poslední zkoušku od něho paní žádala, aby se vmísil mezi malomocné, kteří v neděli přicházeli k jejímu zámku na žebrotu. Poslušně se oblékl jako bídný malomocný, táhl určeného dne se třiceti skutečnými malomocnými před hrad a naříkal a bědoval nad svou chorobou a chudobou. Přesto ho velitelka ošídila o dávno slíbenou odměnu, takže ji po třech letech opustil a vyvolil si jinou královnu srdce.

V Provensálsku vznikl zvláštní cech takových otroků žen, tzv. *galois*, jehož účelem bylo „vysokou vášně lásky projevat ještě vyšší vytrvalostí v utrpení“. Někteří se umučili k smrti, aby uspokojili svou paní.

Ulrich von Lichtenstein našel po posledním odmítnutí svou dámu útěchu a náhradu u vídeňských „krásných žen“ a také jiní rytíři hojně navštěvovali nevěstince. A když z rytířských vrstev tato milostná služba přešla do občanských kruhů,

stali se mnozí „otroci lásky“ hosty prostitutek a nevěstinců, když nemohli být vyslyšeni svými šlechtickými nebo měšťanskými „velitelkami“. Pohlavní sebezničovací choutky sejevily i u středověkých žen. Heloise píše v jenom listu Abälardovi: „Dražším statkem a pyšnější ctí by mi bylo, kdybych mohla být nazývána tvou nevěstkou než manželkou Augustovou.“ V jistém středověkém románu nosí hrádka s rozkoší osmáct propíchaných a prosekaných košil svého miláčka.

Poměr křesťanství k ženě. V předchozích odstavcích jsme viděli, že pohlavní křesťanská etika je antického původu a teprve ve středověku se zcela vyhranila. Viděli jsme také, že si zcela zachovala starověkou zásadu dvojí morálky a v několika směrech ji dokonce zostrčila. Důsledkem toho bylo, že prostituce musela zůstat a také zůstala podstatnou částí křesťanského mravního systému, protože je nezbytnou životní podmínkou dvojího systému morálky, „nutným zlem“ tam, kde vládou stará, pokrytecká a falešná mravní hlediska.

Následky dvojí pohlavní morálky se ve středověku objevují velmi zřetelně. Na jedné straně je manželství pokládáno za přísnou svátost, která je uznávána ze čtyř důvodů: aby byly zplozeny děti, aby se uniklo hříšnému smilstvu, aby si manželé pomáhali radou i skutkem, a nakonec, šlo-li o zpečetění míru, protože velcí tohoto světa dávali své dcery nejhorším nepřátelům za manželky, aby s nimi uzavřeli mír.

To, co mělo být podstatou snubního poměru – individuální náklonnost a láska, středověké křesťanství zakazovalo: vejít do manželství z lásky, tj. z tělesného chtíče, bylo podle církve zločinným porušením svátosti, stejně tak se manželé neměli příliš horlivě milovat, tj. více, než bylo jejich manželskou a ploditelskou povinností. To bylo pokládáno za větší hřích než mimomanželská láska, protože šlo o zneužívání svátosti. Přesto byl mimomanželský pohlavní styk jako cizoložství přísně trestán: v městských knihách, v cechovních a policejních nařízeních všech středověkých měst je mnoho místa věnováno cizoložství, jak po něm bylo pátráno, jak bylo pronásledováno a trestáno. Takzvané „pásky cudnosti“ uzavírané na klíček vznikly z tohoto přísného posuzování cizoložství a byly nejen pro ženy, nýbrž tu a tam dokonce i pro muže. Tento mravnostní dozor však nad ženatými lidmi neměl valného úspěchu.

Jenomže ačkoliv byl církevní i světskou vrchností obhajován a schvalován styk s prostitutí, která směla vystupovala v městském životě a byla připouštěna ke slavnostem, byly nevěstky zároveň ocejchovány a opovrženy, což sejevilo nejen v právních důsledcích, nýbrž i tím, že byl pro ně předepsán zvláštní oblek.

Středověká nevěstka náležela k „nectným“ lidem.

Tentýž stát, církev, společnost, které na jedné straně uznávaly nevěstku za obecně užitečného člena společnosti a dávaly jí veřejně vystupovat, ji na druhé straně stíhaly sociálním opovržením. Stejně zákonodárství, které ženy z nevěstinců nutilo, aby se bez rozdílu poddávaly každému hostu, dávajíc je pod městský dozor, tyto své oběti na druhé straně prohlašovalo za bezecné.

Středověká nevěstka byla zároveň oficiální osobností i společenským vyvrhelem. Později uvidíme, jak nevěstky ve středověku tvořily cech státem skutečně uznány, jemuž bylo povoleno své řemeslo provozovat ve vlastních cechovních domech. Proto se směly jako jiné cechy účastnit veřejných slavností a knížecích vítání, při nichž často prodávaly květiny a dostávaly čestné dary. Nevěstince byly při takových příležitostech veřejně a oficiálně navštěvovány vznešenými hosty. S tímto posláním prostituce bylo sociální opovržení nevěstkou v podivuhodném rozporu. Podrobnosti obou směrů poznáme v dalších kapitolách.

Poměr ženy ke křesťanství. Tento stručný nástin poměru křesťanství a středověké církve k ženě a zvláštních jevů, které z toho vyplývají, je nutné doplnit ještě krátkou zmínkou o poměru ženy ke křesťanství.

Slyšeli jsme už, že mezi prvními přívrženci křesťanství byly četné nevěstky, světačky i počestné panny a jiné ženy. Pavel se ve svých epištolách (Nový zákon obsahuje celkem čtrnáct epištol sv. Pavla) zmiňuje o několika ženách: Fébeně, Priscile, Marii, Tryféně, Tryfose, Julii, Evodě, Syntychéně, Apfii, Klaudivii.

I nekřesťané často poukazovali na to, že se mnoho žen přiznává ke křesťanství, které proto pokládali za náboženství pro báby a děti. Ale často křesťanské ženy museli obdivovat pro jejich skutky a vytrvalost. Vdovy a panny pomáhaly při některých bohoslužbách, v obcích provozovaly péči o chudé a nemocné, hospodyně se staraly o cizí bratry, pečovaly o vězně, navštěvovaly nemocné, ujímaly se dětí zavržených „pohanskými“ rodiči a z této služby pomalu učinily své povolání, v němž se stávaly *jáhenkami*. Křesťanky z prvotního učení přijímaly prostě nejpodstatnější sociální moment, tzv. lásku k bližnímu, misogynská (protiženská) teorie církevních otců jim zůstávala cizí. Byly to ve své době většinou prosté nebo životem raněné ženy.

Ale i v pozdějším vývoji, zvláště během srážky křesťanství s germánskými a románskými kmeny, sloužily ženy horlivě novému náboženství, i když za cenu neustálých kompromisů ze strany církve. Jako v pozdní antice se křesťanství přizpůsobovalo stále více třídním a majetkovým rozdílům a bohatým křesťankám dovolilo jejich parádu, tak ve středověku učinilo velký kompromis se západní i orientální ženou, když zavedlo kult matky, a to především ve formě mariánského kultu. V renesanci pak bylo křesťanství donuceno k dalším kompromisům se ženou a nejen s ní, nýbrž i s její nebezpečnou nahotou a vůbec se vším, co bylo označováno jako „tělesné chtíče“. Jen se svobodou myšlení se nemohla církev vyrovnat.

A tak se stalo, že křesťanství nakonec zůstala pouze forma, skořápka, kdežto jádro mu uniklo: naše kultura bývá dosud nazývána křesťanskou, ale je to jen mezinárodní měšťácká kultura, která je v podstatě ke křesťanství nepřátelská nebo alespoň lhostejná. Používá ho vlastně jako pouhého pomocníka. Křesťanství si přisvojuje kulturní vymoženosti, které vznikly bez něho a proti němu, chlubívá se povznesením ženy, které se rovněž dělo bez něho a nejčastěji proti němu jako důsledek výrobních převratů a vyšší kultury opeňené o hospodářské poměry. V kapitole o renesanci uvidíme, jak hospodářská revoluce pro jistou část žen uvolnila cestu k osobnosti přes křesťanství a církve; také integrální emancipace ženského pohlaví se může stát faktem až po nové hospodářské revoluci, která už nebude s církví a náboženstvím koketovat, protože se už tento chatrný a vždy potměšilý pomocník stal nepotřebný.

V prvním díle jsme viděli, že už v primitivním konkurenčním zápasu mezi pohlavími muži rádi opírali svou autoritu různými tajnostmi, škraboškami, kejklemi, zastrašovacími prostředky náboženské povahy. Slyšeli jsme Koch-Grünberga vypravovat o brazilských Indiánech, jak upevňovali svůj vliv na ženy, které udržovali ve víře v démony vtělené do hřmotických nástrojů, které ženy nesměly spatřit, ba ani vědět, že existují. První čaroděj bezděčně nebo vědomě proti ženskému pohlaví používal pohlavní lsti, jako první zakladatel náboženství, první apoštol, první kněz.

To se zachovalo i nadále.

Křesťanství, využívající citových stránek ženské povahy a vzdalující ženu od veřejných věcí, si z ní učinilo ochotný nástroj reakce všude tam, kde hospodář-

ské poměry ženě nedovolovaly se povznést nad poddanský stav a tím i nad pověru. Žena ve svém poddanství ochotně přijímala i tzv. náboženskou útěchu, nevěděla, že touto trpnou iluzí podporuje sociální zlořád.

Slouží-li žena náboženství, slouží svému odpůrci a nepříteli. Veškerá náboženství, vesměs díla panovačného mužského pohlaví, vznikla i proto, aby mužům zabezpečovala vládu nad ženami a potvrzovala sociální řády udržující ženu v poddanství. Všechny pokroky ženského osvobození byly ve skutečnosti dosaženy proti náboženské ideologii, i když si toho ženy nebyly vždy vědomy. Náboženská filozofie nečiní výjimek: tzv. křesťanská filozofie má po této stránce stejnou hodnotu jako církevní křesťanství, je snad jen méně pružná než katolictví s jeho mnohostrannou zálibou ve skutečném životě.

Pohlavní mravy islámu. Podobně jako křesťanství přijal také islám určité anticke názory a způsoby, které u jeho vyznavačů, byť v menší míře než křesťanství, pokazily původní zdravější sexuálně-mravní mentalitu.

Je to tím pozoruhodnější, že Mohamedova (Muhammadova, viz výše) osobnost, kladně zdůrazňující pohlavnost a plná žhavé smyslnosti, se velmi liší od legendární osobnosti nepohlavního, ale pohlavnost popírajícího židovského zakladatele křesťanství. Pro pohlavní mravouku obou těchto náboženství byly totiž víc směřodátne soudobé a pozdější kulturní vlivy rostoucí z hospodářských poměrů než osobnosti zakladatelů, čímž ovšem nechceme popírat Mohamedův vliv na vznik jistých institucí a dosah jeho mravních nauk a náboženských názorů uložených v koránu na některé pohlavně mravní islámské zásady. Podobně tomu bylo i s Novým zákonem křesťanů.

Islám má pro pohlavní otázky ten význam, že k Arabům zanesl křesťansko-antické životní složky a názory, které jim byly dříve neznámé, které celkově znamenají zesílení ženiny nesvobody, opovržení ženou a prostitucí. Před Mohamedem byla, jak jsme viděli, arabská žena poměrně vážená a svobodná, prostitute nebyla natolik rozsáhlá jako později a zřejmě zde šlo o prostituci chrámovou. Korán zahájil opačný vývoj, vedoucí k úplnému pohlavnímu zotročení ženy, nikoli nepodobnému řeckým poměrům, a k souběžnému rozvoji rozsáhlé prostitute.

Pohlavní mravouka koránu zcela zrcadlí prorokovu povahu a jeho smýšlení, které bylo čistým projevem mohosnubního člověka. Měl stále větší vášeň rozmnožovat svůj harém a jeho sexuální potřeba byla obdivuhodně velká. Jeden den spal Mohamed se svou koptickou otrokyní Marií, ač měl spát s jednou svou manželkou, Hafsou. Z toho vznikla domácí hádka, po níž Mohamed napsal svou 66. sůru (kapitolu koránu, svaté knihy islámu), jejíž počátek jednoduše říká: „Ó, Proroku! Proč si chceš zakázat to, co ti dovolil Bůh, aby ses ochotný jevil svým ženám?“

Mohamedova láska k ženám má však výlučně smyslnou povahu, aniž si cení ženské bytosti. Zevnějšek žen a pohlavní uspokojení s nimi jsou pro něho nejpodstatnější věci a požitek z žen božskou životní nutností.

Ženu Mohamed považuje za mužovu polnost: „Chodte na svá pole, jak chcete,“ (súra 2.) čímž je tedy muslimovi dovoleno vzdělávat „ženské pole jako pole osevní“ jakýmkoliv způsobem, libovolným směrem a v jakékoliv poloze vykonávat soulož. Toto místo koránu dalo popud k četným arabským spisům o „vědě soulož“, v nichž je prorokovo náboženské přikázání rozváděno. Mohamed si natolik vážil radostí z pohlavního obcování, že je dovoloval i v postní době. „Dovoleno budiž vám, abyste se v noci postní měli k ženám svým; jsou vám útěchou a vy jste útěchou jim.“

Pravověrnému podle něho nestačí jedna žena a má si vzít buď několik manželů nebo se vedle manželky pohlavně ukájet s otrokyněmi. To je hlavní věc. Proto smí také věřící muslim od ženy, která ho už nedokáže uspokojit, přejít k jiné ženě, u níž toto ukojení nalezne. „Jste-li si jisti, že nejděnáte nespravedlivě se sirotky, podle svého uznání vezměte dvě, tři nebo čtyři ženy; jste-li však přesvědčeni, že byste při takovém několikerém manželství nejednali správně, ožeňte se jen s jednou ženou nebo žijte s otrokyněmi, které se staly vašim vlastnictvím.“ (Súra 4.) „Můžeš také ze svých žen té, na kterou přišla řada s tebou ležet, podle libosti nedbat a jinou k sobě vzít, po níž právě toužíš, i tu, kterou jsi dříve odstrčil. To ti nebude pokládáno za zločin.“ (Súra 33.) Proto je za některých okolností dovolena výměna žen, třebaže šlo pravidelně jen o otrokyně.

Také na onom světě, v ráji, stojí na rozdíl od židovských a křesťanských představ muži a ženy proti sobě jako pohlavní bytosti, které vlastně teprve zde naleznou nejvyšší a hravou rozkoš bez bolesti a následků deflorace a plazení. Rájské panny, *hurisky*, jsou zde připraveny k věčné rozkoši spravedlivých, neboť nikdy nemohou přijít o své panenství: „Na visutých lehátkách jsme opravdu zvláštním způsobem stvořili rozložené ložní družky a učinili jsme je vždy neposkvřenými pannami s půvaby stále stejně trvajících.“ (Súra 56.) „Bohobojní se ocitnou na bezpečném místě, v zahradách a u sladkých pramenů. Budou oblečeni v jemné hedvábí a atlas, sedíce jeden proti druhému. S krásnými pannami s laním pohledem je chceme zasoubit. Nebudou se zde marně dožadovat různého znamenitého druhu ovoce.“ (Súra 44.)

Toto posuzování ženy jako pouhého předmětu rozkoše vylučovalo předem její vyšší individuální hodnocení a odkazovalo ji na podřadné místo. To se projevilo i v dědickém právu, neboť podle súry 4. má mužský dědic dostat tolik, kolik dvě ženy. Vzdor tomu, že je žena dárkyní rozkoše, je pro muslima přece jen nečistou bytostí a věřící, který se jí dotýkal, se má potom umýt, jako když odchází ze záchodu.

Ve svých rčeních znají také muslimové ženiny vztahy k ďáblu a peklu. Nevolnictví a pohlavní zotročení ženy je v koránu vyjádřeno především v jednostranném stíhání cizoložství ženy, v přísných předpisech, oddělujících ženu od mužského světa. Súra 24. praví: „Napomínej také věřící ženy k cudnosti, pokud běží o jejich oči, tak jde-li o čest jejich stydkých částí; napomínej je, aby své vnady (tj. nahé tělo) nedávaly na odív, s výjimkou zevně viditelných (tj. hlavy, obličej, rukou, nohou). Až přes horní okraj svého šatu mají nosit závoj a to, co náleží k jejich ženským vnadám, nikomu jinému nemají ukazovat než svým manželům, otcům, tchánům, svým synům a synům svých manželů, bratrům a synům svých bratrů, synům svých sester, svým ženským (spoluženám a ostatním ženám v domácnosti, kojným, porodním bábám), otrokyním a mužským pomocníkům, kteří nenáleží k mužskému služebnictvu (tedy lékařům a jiným mužským osobám pro tělesnou pomoc) a dětem, které dosud neznají pohlavní rozdíly. Také své nohy nemají zdvíhat do výše, aby prozrazovaly to, co ukrývají.“ Zde je nutno spatřovat popud a začátek harémového věznění muslimské ženy, které není nepodobné sociálnímu ponížení řecké ženy.

Proto také mužský arabský svět jako dříve řecký hledal u prostitutek, jediných „veřejných“ žen ono osvěžení, které mu zotročené harémové ženy poskytnout nemohly.

Tento rozpor se stále zostřoval, a to převážně zásluhou muslimských teologů, kteří v této věci nezůstali pozadu za křesťanskými církevními otci. Korán prostituci

ještě jakžtakž zakazuje a nevěstku považuje za nectnou. „Chtějí-li vaše otrokyně mravně žít, nenutte je ke kurevnickému životu, i kdyby vám z něho plynul zisk na tomto světě.“ (Súra 24.) „Podle výnosu vašich statků si můžete vzít ženy, ale musí být počestné a mravné, nikoli nevěstky.“ (Súra 4.) „Kurevník nechť si vezme za ženu buď nevěstku nebo modlářku, a nevěstka nemá dostat jiného za manžela, než kurevníka nebo modláře. Ale pravověrní se tímto způsobem snoubit nesmějí. Těm, kteří bezúhonně ženy z kurevnictví obviní a čtyřmi svědky nebudou moci dokázat své obvinění, těm dejte osmdesát ran a nikdy jim už nevěřte.“ (Súra 24.)

Ale fanatičtí islámští teologové stále více snižovali význam ženiny úlohy, předstírali opovržení pozemskými požitky a zbožné rozhořčení nad hříšností světa a lehkomyšlností krásného pohlaví, ač ve skutečnosti nebyli k ženským vnaďám neteční a harémy měli pravidelně zaplněné. Jeden takový zbožný a učený muž sebral dokonce větší počet ústních podání o prorokovi, která říkala, že většina žen přijde do pekla.

Toto nepřátelství k ženě stále podporovalo pohlavní zotročování orientálních žen, které trvá až do současnosti, a které tak na jedné straně rozšířilo eunušství (kleštěnictví) jako dozor nad harémovými ženami a na druhé straně prostituci. Eunušství zavedli po byzantském a perském vzoru kalifové z rodu Omájovců (psáno i Umajjovci, dynastie arab. kalifů 661-750, Damašek), obchod s kleštěnci měli v rukou byzantští otrokáři. Od konce vlády Omájovců až k Hárunu Rašídovi (Hárún ar-Rašíd, 763-809, arab. kalif z dyn. Abbásovců, vládnoucí 750-1258, Bagdád), tedy hlavně v 8. století, kvetlo harémové hospodářství vedle bujného hetérství.

Zde mělo určitou úlohu tzv. dočasné manželství *mota* z předislámské doby, jemuž dal prorok v koránu, jak už víme, jistou náboženskou sankci: „Jsou-li spolu muž a žena dohodnuti, nechť jejich společný pobyt trvá tři noci. Chtějí-li v něm pokračovat, je jim to dovoleno, chtějí-li však raději jinak, mohou svůj styk přerušit.“ Toto manželství na lhůtu chtěl kalif Mamún prohlásit za zákonné a vydal o tom proklamaci, kterou však byl nucen opět odvolat. Zato tuto instituci pod pláštěm náboženství zneužili šíité (jedna ze dvou hlav. větví islámu, druhou tvoří sunnité), kterou přímo spojili s prostitucí, čímž i návštěvu nevěstince prohlásili za bohulibé dočasné manželství a své *mullahy* (kněze) postavili před tyto nevěstince, aby zde za několik měďáků žehnali podobným sňatkům s děvčaty.

V islámu nechyběly ani asketické tendenci, které stejně jako v křesťanství přecházely do pohlavních projevů, jenže nabyly především homosexuální povahy.

II ŽENA A RODINA VE STŘEDOVĚKU

V minulém díle jsme řekli, že vpodstatě ve francké době byla ukončena přestavba „barbarské“ společnosti, za starověku prožívající dobu rozkládající se rodové organizace. Z malých státních počátků vznikl válkami a dobýváním velký vrchnostenský stát.

Válka byla nejdůležitějším a nejváženějším zaměstnáním muže. Středověká století jsou plná válek a svárů: válčí spolu národy, válčí spolu jednotlivá knížata, feudální páni, válčí knížata s králem v dlouhých a vražedných bojích o moc, podobně jako tomu bylo ve starověké patriarchální době. Z těchto válek vzešly velké feudální státy, jako bylo např. francouzské a anglické království nebo římská říše německého národa.

Třídní diferenciacie společnosti byla v těchto feudálních státech provedena systematicky. Vládnoucí třída, válečná šlechta, z níž vycházelo i vyšší kněžstvo, vlastnila téměř všechnu půdu a tím i téměř jediné bohatství této doby. Na základě lenního systému byla pevně organizována jako pyramida. Neorganizovaný ovládaný dav tvořili poddaní sedláci, na základě tohoto systému vysávání organizovanou šlechtou. Voják, kněz a poddaný jsou typické postavy tohoto nového vrchnostenského systému.

Vznik měšťana. Avšak kromě těchto postav feudálního zřízení se počala vynořovat ještě jiná postava, které náležela budoucnost a která měla v pozdější době feudalismus potlačit: *měšťan*. Města v nejistých válečných dobách sloužila hlavně k válečným účelům, což byly hrady a pevnosti, do nichž se uchyloval venkovský lid se svým majetkem během nepřátelských vpádů. Ale středověká města měla přes hrady a cimbuří od počátku povahu mnohem svobodnější než města antická.

U Římanů bydlelo panstvo ve svých městských domech a na svá venkovská sídla odcházelo spíše na přechodnou dobu, v letním období, kdežto šlechta germánských kmenů si ve městech nelibovala, bydlela na svých statcích, hradech a zámcích, daleko na venkově. Tak mohlo ve středověkých městech vzniknout svobodné občanstvo, které pomalu nabylo takové moci, že v pozdější době dokázalo svrhnout panství šlechty a zahájit nové období, v němž měla být stará vrchnostenská potlačovatelská a vykořisťovatelská zásada nahrazena klidnou a svobodnou prací. Čím více se měšťáci odlišovali od vykořisťující šlechty a vykořisťovaného selského stavu jako nová moc, která nechtěla utlačovat a také se utlačovat nedala, čím četnější se stávala města, zvláště ve 12. století, ale i v 11. a 13., tím více kvetl městský život a městská občanská kultura, a o to rozhodněji ustupovaly válečné úkoly města před jeho pokojnými úkoly: obchod a provoz měl za městskými zdmi bezpečné působiště a už tím se město stále více stávalo střediskem diferencovaných pracovních sil a hlavně řemeslníků.

Ze všech stran přicházeli nemajetní do nových útočišť, aby si zde provozováním řemesla založili samostatnou existenci. Bylo mezi nimi nemálo vyučených dělníků, kteří museli dříve pracovat jako poddaní na vrchnostenském dvoře a teď utíkali z venkova do města, protože „městský vzduch činil člověka svobodným.“

Svobodní řemeslníci brzy tvořili jednu z nejdůležitějších částí městského obyvatelstva. Už ve 12. století se počali organizovat v cechích. Tyto cechy, zpočátku založené jen ke vzájemné pomoci a ochraně řemeslnických zájmů, dosáhly zvláště ve 14. a 15. století v mnoha městech také politické moci a účasti na městské správě; schůze cechů a jejich společenství mužům poskytovaly hojnou příležitost k pitkám mimo domácnost.

Veďle řemesla však ve městech, podobně jako ve starověku, vznikala ještě jiná forma organizace práce: *podnikání*. Také zde to byl mezinárodní obchod a provoz, který po otevření orientálních trhů podněcoval nejdříve podnikavost k nové činnosti. V italských městech měl obchod už ve 14. století silný kapitalistický ráz a v 15. století se počal kapitalistický velkoobchod usazovat i v jihoněmeckých městech. V 15. a 16. století už nové výrobní formě nestačilo ukládat peníze do obchodních podniků, ale v různých evropských zemích začala zasahovat také do průmyslu. Přesto bylo vzniklých továren a manufaktur ještě dlouho celkem málo. Hlavní část podnikání byla v rané kapitalistické době organizována v domácí řemeslné výrobě.

Městské obyvatelstvo, občanstvo, tedy představovalo nový hospodářský typ, který později zatlačil vrchnostensství a válečný stát nahradil státem průmyslovým, i když v patriarchálním středověku byla ještě jeho síla k velkým činům nepatrná. Vládnoucí třídou byla feudální šlechta, jejíž moc byla tím větší, že jejími příslušníky byla obsazována všechna vyšší kněžská místa a tato kněžská moc měla při obecné pověřivosti téměř neomezenou vládu nad lidským myšlením.

Církev, jejíž učení bylo stále více propracováno, se v rostoucí míře zmocňovala světských věcí a zcela si podmanila i rodinný život. V r. 1075 zakázal Řehoř VII. (1020–1085, papežem od r. 1073) manželství i světským kněžím; až do 11. století byli slibem celibátu zavázáni spíše mniši a jeptišky. Tím měl být bezmanželský stav posvěcen jako nejvyšší a kněžské panovačnosti tak byla dána znamenitá opora. Zároveň tak byl ovšem dán popud k pohlavní kněžské nevázanosti: nižší kněžstvo a žebřaví mniši se vrhali do milostných dobrodružství a do frivolního milování se ženami a dívkami z lidu, vyšší kněžstvo začalo provozovat milostné styky se ženami vyšších stavů. Církev od začátku naléhala také na trestnost rozvodu; v případech cizoložství byli církevní otcové nerozhodní. Ve 12. století konečně dosáhla vítězství: občanský zákoník přijal zásadu kánonického práva a rozvod zakázal.

Také konkubinát³ byl v letech 1530 a 1577 z církevního popudu zakázán a policejními nařízeními stíhán jako nemravná a obecně nebezpečná věc. Závěrečný kámen k této perverzní středověké budově položila církev na tridentském koncilu, kde prohlásila, že každé manželství, k jehož uzavření dosud stačilo, pokud bylo svolení snoubenců prohlášeno před svědky, je neplatné bez kněžského požehnání. Od roku 1563 tedy bylo každé manželství bez kněžského ceremoniálu pokládáno za konkubinát a tudíž zakázáno.

Žena podle starofrancouzské epiky. V době založení francké říše měla žena už zcela podřízené postavení, ale v milostných záležitostech byla dosud, jak se zdá, aktivním činitelem.

Dívka byla povinna přinášet vodu na mytí, obsluhovat hosty, odstrojovat je, starat se o jejich koně a dovést je na lůžko. Vzdělání doery snad bylo o něco lepší než vzdělání syna: byla alespoň vychovávána ke zbožnosti a učila se cizím řečem. Ve všech starofrancouzských šansonech má velkou úlohu láska, ovšem jen ta smyslná;

dívčího studu zde není mnoho. Nejedna žena se zdá v lásce velmi zkušená. O smyslnosti muže je vypravováno jen zřídka, protože nebyla jitrěna moralistickými předpisy, kde muž usiluje o ženu, nezdržuje se námluvami, neboť si je jist její přízní.

Podle epických starofrancouzských básní bylo manželství málokdy uzavíráno z lásky; žena se chtěla provdat, aby si zlepšila své postavení, muž se ženil, pravidelně za součinnosti svých příbuzných a přátel, aby povzněl vliv a zámožnost svého rodu. Zasnoubení probíhalo slavnostně za přítomnosti svědků na posvátném místě, příliš blízký příbuzenský stupeň byl překážkou sňatku. O zvláštních svatebních ceremoniálech se nedozvídáme nic, svatba samotná však často trvala i týden. Pán přijal kněžské požehnání; byla-li nevěsta „pohankou“, byla předem pokřtěna. Manželský poměr se zdá být podle epických básní zcela čistý, žena plna něžné lásky a oddanosti; opovrhuje však svým manželem, pokud jí neposkytuje ochranu a koná-li málo rytířských skutků. Také pro svého dřívějšího milence žena zachovává něžnou oddanost, neboť do manželství vstupuje bez lásky; rozhoduje se dokonce rychle k nevěře, i když není sváděna.

Manželská náklonnost muže se jeví už předem jako málo vřelá. Jde mu především o život ve zbraní, o jeho slávu a slávu jeho rodu. Se ženou jedná často nedůvěřivě, vždy pohrdavě, pokládá se za jejího neomezeného pána a v této úloze bývá často nespravedlivý; úplnou podřízenost si vynucuje i hrubým násilím. Netrpí vměšování do svých podniků a vůbec se velmi málo stará o svou manželku. I do mnělou nevěru trestá smrtí nebo v nejmírnějším případě vypovězením. O mužových přestupcích manželské nevěry není nikde psáno.

V německé „Císařské kronice“, básni ze 12. století, čteme toto vypravování: „Pozdě v noci se vrací manžel Lukrecie s hostem domů. Žena radostně vyskočí z postele a stará se o jejich osvěžení pokmem i nápojem. A když jí manžel, aby ji vyzkoušel, vychrstne víno do obličeje, odejde bez jediného slova nelibosti nebo nářku do své komnaty, obleče se ještě pěkněji než předtím a dále laskavě obsluhuje své hosty.“

V poezii ze 12. století se také setkáváme s tehdejšími ideály ženské krásy, ideálem čistě erotickým. Tristan („Román o Tristanu a Isoldě“, 12.-13. stol., česká verze z 15. stol., často zpracovávaný motiv založený na kelt. pověsti, Tristan a Isolda jsou manželé) popisuje Isoldu v próze takto: „Má vlasy lesklejší než zlaté nitě. Její čelo bělostí předčí květ lilie. Její oči obroví jsou zaoblena jako dva kruhy, rozdělují je malá mléčná dráha, která se táhne středem nosu a je tak odměřena, že se zde nezdá být ničeho ani mnoho ani málo. Třpytící se oči, které leskem předčí každý smaragd, září na jejím čele jako dvě hvězdy. Obličej má krásu jitra, neboť je tak smíšen z červené a bílé, že každá tato barva udržuje svůj rozkošný lesk. Má něžná ústa, kypřé, oblé rty, zardělé jako malé třešně pěkné barvy, zuby bělejší perel v pořádku souněmě stojící. Ale ani velká lahodnost máje nebo pardála nebo nějakého koření se nedá srovnat s dechem jejich úst nad vše líbezným. Bradu má mnohem hladší než sloň. Mléko poskytuje barvu její pěkné šíji a zářící křišťál jejímu pěknému, hladkému hrdlu. Z jejich rovných ramen splývají dvě štíhlé, dlouhé paže a bílé ruce s měkkým, něžným masem. Má velké, dlouhé a oblé prsty, na nichž září krása nehtů. Překrásnou hruď zdobí dvě rajská jablíčka, která se podobají sněhu, a v pase je tak útlá, že by ji bylo možno obejmout dvěma malými ručkama. O druhých vnitřních stránkách však nechci mluvit; z nich srdce hovoří lépe než jazyk.“

Ve 13. století pomalu zaniklo poručenství nad dospělou neprovdanou ženou; panna byla ze soukromoprávního hlediska emancipována. Mohla svobodně na-

kládat se svým jménem a užívat jej. Ale poručnické právo nad provdanou ženou trvalo i nadále. Veškeré německé manželské právo a ženské právo spočívalo v zásadě, že manžel je pán domu a hlava rodiny.

Podle kanonického práva a feudálně-křesťanského zákonodárství bylo postavení ženy mnohem nižší než za římského císařství. Vedle osobního omezení, které nutně vyplývalo z církevních názorů na rozvod a podřízenost slabšího pohlaví, existovala četná přísná nařízení, která ženám znemožňovala vlastnictví většího jmění a ponechávala jim pouze volbu mezi manželstvím a klášterem.

Zákon neustále zdůrazňoval zcela podřízenou přirozenost ženského pohlaví a všude, kde bylo kanonické právo základem zákonodárství, se vyskytovaly zákony o dědičké posloupnosti, které obětovaly zájmy dcer a manželek, a tyto zákony měly také vliv na veřejné mínění. Se zřetelem k patriarchální starověké epoše získala žena jen to, že rodina nestála už jen na agnaci, příbuzenstvu po meči, nýbrž také kognace – příbuzenstvo po přeslici nabývalo stále více práv. Manželka nesměla samostatně provádět obchody; bylo přesně předepsáno, za jakou částku smí hospodárně nakupovat bez zvláštního hospodářova dovolení.

Zásada: *mulier taceat in ecclesia* – žena nemá mluvit v církvi, platila také v právním životě. Podle papežského práva nesměla žena svědčit před soudem, poněvadž svědectví ženy je prý nevěrohodné. Podle městského ulmského práva byl muž nebo mládenec, vzal-li dívce panenství, povinen jí dát pár střevíců, a otěhotněla-li, dát jí dva zlaté před slehnutím, dítě však musel vzít k sobě. Podle anglického common law byla provdaná žena v podstatě zcela bez práv, neboť všechna její práva přešla na muže. Nemohla pořídit závět, smlouvy ani vystupovat před soudem. Dokonce zločiny, které spáchala v přítomnosti svého muže, byly přičítány jemu. Její movité jmění i vlastní výdělek připadly muži. Ani po rozvodu nedostávala žádné vyrovnání a její nemovitě statky nemohl sice manžel ani se svolením ženy prodat, ale spravoval je a zisk byl jeho.

Dvorská doba. V rytířských dobách vznikl jakýsi kult ženy a ve vyšších šlechtických kruzích se žena stala středem bohatého společenského života, který sváděl mužská srdce a dráždil fantazii básníků. Ženy těchto kruhů uměly psát a číst, měly jakési vědomosti, znaly hudbu a cizí jazyky, a přesto žily převážně ve své ženské komnatě.

Odmládí se učily číst, šit a vyšívat, šily šaty pro sebe i pro muže; vyšívání tehdy mělo vysokou úroveň. Znaly také ranhojičství a nejedna vznešená paní ošetřovala raněné rytíře. Při turnajích rytířů udílely pochvaly a ceny. Na hon, zvláště sokolnický lov, jezdily spolu s muži, tance byly společné. Žena zdravila muže první a muži bylo ctí jí poděkovat poklonou. Na přivítanou nebo rozloučenou muži dostávali od žen čestný polibek podle přísného řádu, nejprve příbuzní, pak i milí hosté. Číst a psát učili ženýmiši a klášterníci, a to i latinu; potulní zpěváci a hudebníci je učili svým písním a hře na harfu, vlašské housle a loutnu, a mistryně dobrých mravů zasvěcovaly slečny do pravidel „morálky“, tj. slušnosti, jak bychom dnes řekli. Tyto mistryně spolu s matkami a služkami pečovaly také o to, aby dívka dovedla vše, čeho je třeba k řízení domácnosti. Poezie té doby vynášela ženu do nebe.

Během druhé křížácké výpravy ve 12. století se pak německé rytířstvo sblížilo s francouzským a kult ženy vyvrcholil v milostné dvorské službě. Společenský život se stal volnějším a povrchnějším, ženy častěji vycházely ze svých komnat. Jejich kardinální ctností v této dvorské době bylo, aby v citech a skutcích zachováva-

ly správnou mírou; tato společnost měla své „zásady“ a kdo jich řádně dbal, byl člověk dvorný, francouzsky řečeno *courtois*, německy *hövisch*. Žena neměla kráčet ani velkými ani malými kroky, měla si počínat tiše a nenápadně, držet jednu ruku na druhé v srdeční jamce, stála-li klidně, ňadra nosila stažená, spodní část těla spíše vykloněnou dopředu, seděla-li, nesměla mít ohnuté nohy. Vstoupil-li muž a pozdravil, musela povstat. Za stolem se chovala zvláště zdrženlivě. Dvorskou módou byla až marnotratná štědrost.

Milostná rytířská služba, o jejíchž náboženských a sexuálních příčinách jsme se už zmínili, byla ze sociálního hlediska pouze marnivým bludem. „Všechna ta ujišťování úplnou oddaností, všechny ty zdánlivě horoucí přísahy, všechny oběti nebyly skutečně nic jiného než ješitná okázalost, kterou chtěli vyvolat vznešené city a velké vášně, jakých v celé rytířské době bylo schopno jen málo ušlechtilých mužů, a to jen takových, kteří by se i bez pozlátkového lesku stali rytíři a hrdiny ctností a čisté lásky. Právě proto, že modloslužba dámám byla pouhou přetvářkou, byla za hranicí pravdy a přirozenosti a zároveň popírána životem nebo obvyklými skutky rytířů.“⁴ K rubu tohoto blouznění se ještě vrátíme.

V 15. století se tato nepřirozená komedie zhroutila a většina rytířstva dávala najevo svou obvyklou hrubost a nevzdělanost. Když např. na jednom tyrolském rytířském hradě mladá paní poněkud mlaskala při požívání koláče, rozčílilo to jejího manžela k pohružce, že pokud nepřestane, hodí jí klíče na hlavu, až jí v krku uvízne jazyk. V kapitolách o renesanci souhrnně pojednáme i o mravech této doby.

Ani po uplynutí středověku se v podstatě nezměnily povaha rodiny a sociální postavení ženy, jak je stanovilo kanonické právo, nebo se změnily jen nepatrně. O rodinných anglických mravech v 15. století říká Tomáš Wright⁵: „Mladé dámy i z velkých rodin byly vychovávány nejen přísně, nýbrž přímo tyranicky; jejich matky je neustále držely k práci a požadovaly od nich otrockou podřízenost; počítaly dokonce s jejich výdělkem. Autorita rodičů skutečně dosáhla výstředního stupně.“ Až do 17. století směly děti v přítomnosti svého otce a matky jen stát, chvát se a mlčet nebo klečet, a nesměly usednout bez výslovného dovolení.

Ve Shakespearově „Zkrocení zlé ženy“ čteme tuto konečnou chválu ženské podřízenosti:

„Muž je tvůj pán, tvůj život, zastánce,
tvá hlava, vládce; on dbá o tebe
i o tvůj chléb; své tělo vydává
klopotě doma jako na mořích;
bdí noce v bouřích a dny za mrazů,
co ty spíš v teple, bezpečna a jista;
a nečeká z tvé dlaně jinou daň,
než lásku, smích a vlídnou poslušnost, –
pramalou dávku na tak velký dluh.
Žena má k muži tutéž povinnost,
už poddaný je dlužen svému pánu.
A je-li vzpurná, vzdorná, trpká, zlá
a neposlušná jeho slušné vůle,
čím je pak, ne-li hnusný odbojník
a zrádce na tom, kdo jí má jen rád?
Stydím se za tu ženskou zpoddilost,
že válčí tam, kde o mír žebrať má;

či chtějí žezlo, nadvládu a řád,
kde mají sloužit, trpět, milovat?
Proč máme těla útlá, křehká, mdlá,
neschopná práce, klopoty a muk,
než aby vždy náš každý cit a vjem
se shodovaly s naším zevnějškem?
Jdětež, vy vzdorní červi bezmocní!
Můj duch byl silný jistě jako váš,
srdce tak pyšné; rozum stál snad výš,
aby dal za řeč, za hněv řeč a hněv.
Teď zřím, že oštěp náš jen stéblo trav,
naš rozmach slabost, pouhý lesk a dým,
a zdáme-li se vším, jsme právě pranicím.
Tož nechte choutek, jsou jen marnou hrou,
a skloňte týl svůj mužskou pod nohou;
jsem poslušna, když on chce, skláním týl
a přeji si jen, aby mu posloužil.⁶

Patriarchální mravy. Johann Fischart⁷ své „Filosofické knížce o manželské kázni“ (1578) vysvětluje tuto ideologii manželství: „Z čeho jiného se skládá celá pospolitost, než z mnoha pokolení a domácností? Počátkem pokolení je však sňatek: proto, kdo lidem manželství ohnámá, vyhlazuje také pokolení. Ba, město, obec, celý rod, veškeré přátelivé soužití, svorné sdružení, sousedskou vůli, otcovskou starostlivost, mateřskou srdečnost, dětinskou líbeznost, sourozeneckou lásku, švagrovské příbuzenství, domácí věrnost, družnou známost, milé srozumění a jednomyslnou vládu na tomto světě. Neboť, kde jest řádný život bez manželství? Jako včely jsou stvořeny pro člověka, tak žena a muž pro společnou družnost a udržení manželství. Jako včely neprodí toliko mláďata, nýbrž také plástve a hnízdo, rovněž i vosk dávají, tak mnoha manželům nebeží o děti, nýbrž se snaží také provádět něco dobrého, co by obci posloužilo. Jako mladé včely musí být ihned pro pospolitost a práci, tak správní rodiče přidržují hned své děti k počestné domácnosti, aby tím byla obec povznesena; jako včely netrpí u sebe líných trubců, musí se rovněž v domácnosti díť vše vážně. Žena však musí být zároveň v úlu svého domu královnou, která řízením práce, péčí o jídlo, vysíláním čeledě na práci si osvojuje vládu v úlu.“

Toto je opravdu jen ideologie, okrašlující zcela jinou skutečnost; procvičené ucho i zde slyší patriarchální koncepci života.

Ve Francii ještě v 17. století byla žena považována za mužovu poddanou, v nižších třídách za souara, ve vyšších třídách za okrasu. Duchovní vzdělání pro ni bylo pokládáno za zbytečné nebo nebezpečné a výchova se snažila o to, aby ji učinila schopnou obětavého života a odloučenosti. I natolik osvěcený myslitel, jako byl Montaigne (Michel de M., 1533-1592, franc. renes. spisovatel, autor „Esejů“) tvrdil, že vzdělání škodí přirozeným puvabům ženy a že má tedy být udržována ve stavu nevědomosti. A Chateaubriand (François René de Ch., 1768-1848, spisovatel romantismu) praví ve svých „Pamětech“: „Moje matka, moje sestry i já, kteří jsme v přítomnosti mého otce praměňováni v sloupy, vzpanatujeme se teprve, když opustil pokoj.“

Pověstná přísnost a nelidská tvrdost, která vládla v rodině otce Bedřicha Velikého (Fridrich II. Veliký, 1712-1786, pruský král), nebyla v tehdejší době nic výjimečného, spíše obvyklého. „Hlavním cílem veškeré mravní výchovy podle názoru

našich dědečků bylo zlomit vlastní vůli dětí, naučit je naprosté poslušnosti. Podle toho byla naladěna všechna kárná opatření, podle toho byl určen celý pořádek v domě. Vládl zde přísně monarchický zákon. Otec byl neomezeným samovládcem ve své rodině a také manželka stále spíše pod ním než vedle něho... Domácí pán lpěl žárlivě na příslušné úctě ke své osobě a ke svým rozkazům, od své rodiny požadoval stejné chování, na jaké byl zvyklý u svých poddaných jako statkář, úředník, mistr nebo důstojník. V ústním styku jej musely děti oslovovat „vy“, v písemném se ho neodvažovaly oslovit jinak než „pane otče“. Děti měly mít stále na mysli, jak vysoko je otec nad nimi, aby tím méně byly v pokušení uplatnit svou vlastní vůli nebdáním otcovských příkazů.“⁸

Vojenská kázeň byla ideálem otcovské výchovy.

Jako v kasárnách, tak také v dětské světnici panovala hůl, každý přestupek byl trestán tělesně, a tyto tělesné tresty byly velmi nemilosrdné. Existovali otcové, kteří střídavě používali různé trestací nástroje a měli zásadu, že dítě nikdy nemůže obdržet dost ran. Taková kázeň vládla např. v otcovském domě filozofa Fichta, básníků Tiecka a Körnera, hudebníka Glucka a Beethovena, pedagoga Basedowa. Beethovenova uzavřenost prý byla hlavně důsledkem přísnosti jeho otce. Tak byly děti většinou vychovávány k tuposti, přetvářce, potměšilosti a zatvrzelosti. Až do Francouzské revoluce byla u románsko-germánských národů symbolem patriarchální výchovy hůl a metla.

Zvláště ženské pohlaví bylo drženo v největší omezenosti a podřízenosti. Johanna Schopenhauerová ve svých vzpomínkách píše: „Žádná žena vyšších stavů by nebyla vykonala sebemenší cestu po ulici bez průvodu sloužícího nebo – když jej nebylo – bez průvodu svého děvčete; žádná nechodila sama nakupovat do krámů, obchodníci byli tak zařizeni, že žádané zboží posílali do domu k výběru. Bylo pokládáno za neslušné, aby se na veřejných místech, na promenádě nebo v divadle objevovala bez mužského průvodu, protože však i tehdy byli muži přetíženi svými věcmi, bratři a bratřanci vždy nebyli po ruce, přispěl tento přísný mrav u žen nemálo k domáckému způsobu jejich života... A tento přísný mrav vládl také při tanci. Sotva by některá dnešní naše elegantní tanečnice snesla déle než hodinu nudné vandalství tehdejších plešů.“

Podle Taina (Hypolite Taine, 1823-1893, franc. estetik a filozof) byla ještě krátce před Francouzskou revolucí domácí podřízenost svrchovaně přísná a otcovská autorita nepřístupně tvrdá, a to nejen ve vyšších třídách, ale i u lidu. Po revoluci však napsal vikomt de Ségur (Joseph Alexandre S., 1756-1805, franc. spisovatel): „U našich dobrých dědečků byl třicetiletý muž podřízenější hlavě rodiny, než je dnes osmáctileté dítě.“ Tykání mezi dětmi a rodiči se rozšířilo k nemalé mrzutosti oněch tupých mravokárců, kteří ještě nikdy nic nepochopili z dějin lidstva a existují dodnes za měšťáckými katedrami i v tzv. konzervativním, lépe řečeno reakcionářském tisku. Nadešla zkrátka nová doba: rodinná patriarchální epocha se začala rozkládat.

Národy, které dnes kráčejí v čele mezinárodní měšťácké kultury, musely tedy v podstatě projít během dvou tisíciletí stejnými vývojovými obdobími, jakými prošla antická řecko-římská kultura. Středověký vývoj se od starověkého vývoje lišil jen větší mírou svobody: otroci byli nahrazení poddanými, města nebyla sídlem válečné šlechty, nýbrž svobodných občanů.

Přesto se středověk nevyvíjel jen sám za sebe, ale neustále se přitom opíral o antiku, o její lepší stránky a její idealizaci. Abyla to církev, která pomalu a bezděčně předala starověký kulturní poklad „barbarským“ národům, kterých se zmocnila.

III HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ PŘÍČINY ROZKVĚTU STŘEDOVĚKÉ PROSTITUCE

Křesťanský a muslimský středověký kulturní svět z teologického a historicko-filologického hlediska znamená organické pokračování antických poměrů, z hospodářského a sociálního pohledu se však velmi nápadně lišil. Zatímco typické peněžní hospodářství vládlo v byzantské římské říši a z ní přešlo do kulturního arabského života, měla západní Evropa až do křižáckých válek převážně naturalní hospodářství, charakterizované zemědělskou prací, velkostatkářstvím a lenním systémem. Z tohoto důvodu křesťanské Evropě chyběla téměř úplně pravá velkoměsta, kdežto Východ a muslimské Španělsko byly hojně těmito velkoměsty obdařeny se všemi jejich příznačnými vlastnostmi.

Rozdíl mezi Východem a Západem je už v tomto bodě základní a bezpochyby i to mělo velký vliv na různý kulturní vývoj nadstavby u obou těchto světů a tudíž i na vývoj otázek ženství a sexuality.

Mezi byzantská a arabská středověká velkoměsta náležela Konstantinopol (Cařihrad, Istanbul) s miliony obyvatel, Trapezunt (dnes Trabzon, severozáp. Malé Asie, pův. řecký, od 1461 turecký), od 13. do 15. století středisko světového obchodu, brána do asijského nitra, město s mnoha divadly, cirkusy, promenádami, chrámy a kláštery, s hojností krásných žen a velkým cizineckým ruchem, s několika statisíci obyvatel, Thessaloniké (pozdější název Soluň, alespoň 100 000, v Řecku), Bagdád, hlavní město muslimské říše (více než milion), Kairo (více než milion, v Egyptě), Mekka (asi 300 000, v dnešní Saúdské Arábii), Damašek (asi 200 000 v dnešní Sýrii, hl. město), Bassora (dnes Basra, v již. Íráku) a Kúfa (Al-Kúfa, v Mezopotámii) se stejným počtem obyvatelstva, Samarkand (asi 150 000, v dnešním Uzbekistánu), Sevilla (400 000), hedvábím proslulá Córdoba (nejméně 400 000, obě Španělsko).

Nehledě na italská, francouzská a německá města, která byla přímým pokračováním antických měst a byla lidnatější, neměl křesťanský Západ nejen velkoměsta, ale ani téměř žádný městský život, který se začal rozvíjet až po roce 900.

V Německu začalo zakládání měst teprve v 11. a 12. století. Podle novějšího výzkumu mělo největší německé město ve 14. století sotva 40 až 50 tisíc obyvatel, nejvýznamnější města měla 5 až 25 tisíc, většina měst okolo 1 až 5 tisíc. Některá nejdůležitější středověká města – podle abecedy – byla tato: Basel (Basilej) 10–15 tisíc, Benátky 190 tisíc, Frankfurt 7–15 tisíc, Gent 50 tisíc, Hamburk 18 tisíc, Heidelberg 5,2 tisíce, Kolín nad Rýnem 30 tisíc, Leyden 5 tisíc, Londýn 35 tisíc, Milán 200 tisíc, Míšeň 2 tisíce, Mohuč 5–6 tisíc, Norimberk 20 tisíc, Paříž 200 tisíc, Štrasburk 20–30 tisíc, Vídeň 50 tisíc.

Středověká západní Evropa tedy neměla velké středisko světáckého života, neměla ani svou Konstantinopol ani svůj Bagdád, kde zlatými proudy tryskaly zdánlivě nevyčerpateľné zdroje bohatství a přepychu, kde běsnil život jako kdysi ve starém Římě nebo dnes v Paříži, Londýně, Berlíně. Zatímco byl ve střediscích anticko-orientální rafinované kultury pěstován zjemnělý požitek a prodejná láska, která pokračovala ve starověké tradici, byla velmi rozlišena a projevovala se hlavně ušlechtlejší volnou formou, reprezentovanou hetérami a zpěvačkami, kvetla

v těsnějších a nemotornějších západních poměrech nesvobodná bordelová prostituce a evropský středověk de facto představuje dobu bordelářského rozkvětu.

Téměř všechna malá města měla své nevěstince s několika děvčaty. První příčinou tohoto zjevu byl ovšem obecný názor celé středověké pohlavní etiky, přejatý ze starověku a ve středověku povýšený téměř na dogma, že je prostituce nezbytná jako ochrana před horším zlem: cizoložstvím a sváděním počestných dívek. Když pak nastal náhlý přechod z naturálního hospodářství k peněžnímu a prudký vznik a rozmach měst, měla tato nová města velkou přitažlivost pro potulnou prostituci, neboť zde byla velká poptávka a možnost většího zisku.

Vypukl mohutný nával nevěstek do nových měst a poněvadž byla tato města ve svých počátcích, mohla také jejich vrchnost, aby „udržela pořádek“, prostituci ihned lokalizovat a na městské periferii nebo za branami měst zařídit nevěstince. Pokud se vedle bordelové prostituce vyskytovala i prostituce volná, byla silně potlačována, takže až do období renesance neexistovalo skutečné obecné hetérství a světácké živobytí, nehledě ovšem na Vídeň a Paříž a na několik starých italských měst, jako byly Benátky, Florencie a Řím.

Velký nadbytek žen nemálo posiloval středověkou prostituci ze sociálního hlediska. Byl mnohem závažnější než dnes, protože mužské pohlaví bylo od dětství neustále decimováno větší úmrtností, nestřídmostí, obětmi, které si vyžadovaly stálé boje, spory a občanské sváry i nebezpečné obchodní cesty a celibát vynucovaný na tovaryších a duchovních osobách.

Podle spolehlivého sčítání měšťanského norimberského obyvatelstva z konce r. 1449 přišlo na 1000 dospělých osob mužského pohlaví 1168 dospělých osob ženského pohlaví a také ve služební třídě, tedy mezi nevolníky, tovaryši a služkami, mělo ženské pohlaví převahu, takže zde na 1000 mužů přicházelo dokonce 1207 žen. Podobné číslíčky se zachovaly i z jiných míst.

V době křížáckých výprav prý dokonce na jednoho muže připadalo sedm žen, což je však zřejmě přemrštěná zpráva.

Tento nadbytek žen byl příčinou jejich velké sociální bída a pouze zesiloval důsledky falešné pohlavní etiky a dvojí morálky, která ženu snižovala a zneuctívala. Velký počet svobodných žen samozřejmě v mnoha oborech vzbudil silnou ženskou konkurenci, které se muži snažili čelit různými opatřeními, například zásadním vyloučením žen z cechovních řemesel. Převahu ovšem měly námezdné dělnice; samostatné řemeslnice byly výjimkou. Zvláště hojné byly ženské dělnice v textilních manufakturách, pak švadleny, šičky, pradleny, košíkářky, voskařky, prodavačky ovoce, vajec a sýrů apod. Mzdy byly velmi nízké.

Bída vedla ženy i k takovým zaměstnáním, která svou povahou byla už blízka prostituci: byly zde lázeňské, holičky, číšníce. Ve středověku byl také velký počet služek a starších osamocených žen, které vyhledávaly pomoc v různých zaopatřovacích ústavech, „božích domech“ a jako bekyně (tj. pův. členky náb. společenství begardů, bez církev. slibů pěstujících řádový život, od 13. stol. do 15. stol., u nás mj. v době husitství). V 15. století se instituce bekyní v nemalé míře poněkud ztvrdila a tyto „sestříčky“ se v hojném počtu oddávaly prostituci, takže v úředních spisech byly stavěny na úroveň nevěstek.

Zákazníci prostitutek. Z hospodářských důvodů nejevili muži ve středověku příliš velkou touhu po sňatku a pravidelně se ženili až v pokročilém věku, vedle

toho existovalo množství celibátníků, tovaryšů, kněží a studentů, a protože byl mimomanželský pohlavní styk s počestnými ženami přísně trestán, rostla také z tohoto důvodu poptávka po prostituci. Řemeslník, který se chtěl oženit, musel dokázat, že má vlastní živnost, takže tovaryš se pravidelně ženit nemohl. Ve 14. a 15. století vznikla vlastní tovaryšská třída bez vyhlídek na samostatnost a rodinu, protože mnohé cechy byly uzavřeny a mnoho dílen a stánek zaniklo.

Už od 11. století představovali důležitou prostituční klientelu *neženatí duchovní*, takže se někteří spisovatelé dokonce z tohoto obecného faktu snažili odvodit určitý vnitřní stav kněžství ke prostituci. Přísný celibátový zákon Řehoře VII. z roku 1075 (viz výše) směřoval nejen proti kněžskému manželství, ale i proti kněžskému smilstvu, alespoň podle znění.

Všeobecné zavedení kněžského celibátu však ve 12. století rozmnožilo počet svobodných mužů ve velmi nezdravé míře a poptávku po prostituci tak značně zvýšilo. Už v tomto století napsala jistá zbožná abatyše ve své knize „*Hortus deliciarum*“: „V pustých schůzkách kleriků s laiky jsou znesvěcovány boží domy žráními a pitkami, fraškami, nečistými vtipy, veřejnou hrou, řinčením zbraní, přítomností notorických nevěstek, světskou ješitností a nepořádky všeho druhu.“

Ve vyhlášece rady města Frankfurtu z r. 1463 jsou kladeni naroveň popi, popské holky, nevěstky, darebáci a bekyně. Rada města Nördlingenu vydala pro nevěstince nový řád, protože tato místa navštěvovali především kněží. Ve většině středověkých nevěstincových řádů nalézáme zákaz přijímat a vpouštět kněze a posvěcené osoby do bordelu, což jen svědčí o rozšířenosti a hojnosti takových případů. Kde klášterní disciplína mnohým znemožňovala vycházky a tudíž i návštěvy nevěstince, našly nevěstky prostředky i příležitost, aby se dostaly do klášterů. Ve Španělsku tedy měly zvláštní druh nevěstky, *trota conventos* – klášterní běhnu, která je vyloučena ve španělské erotické literatuře 15. a 16. století.

Třetím druhem prostitučních klientů byli *studenti v univerzitních městech*.

Města jako Boloňa, Florencie, Padova, Pavia, Sienna, Remes, Orleans, Paříž, Montpellier, Heidelberg, Lipsko, Kolín, Ergurt, Vídeň, Praha, Oxford, Salamanka (záp. Španělsko) aj. byla plná holek. V Lipsku bylo v 15. století průměrně 600 až 700 studentů, kteří tvořili šestinu obyvatelstva; v Boloni a Paříži jich bývalo patrně několik tisíc. Pitím a kurevnictvím studentů vynikala hlavně Paříž, Padova, Salamanka, Kolín, Lipsko a Vídeň. Už od počátku 13. století je známo, že se v Paříži potulovaly nevěstky nedaleko školních budov a lákaly studenty. Někdy byla v témže domě nahoře škola a dole bordel.

V univerzitní pařížské čtvrti bylo nejen množství nevěstinců, ale vůbec se zde nenacházel dům, v němž by holky nebydlely. Ve 12. století se o pařížských studentech říkalo, že si více libují v krásách děvčat než v krásách Cicerona. Jako měla španělská města klášterní běhny, měla také Salamanka studentské nevěstky. Byla to často už starší a zkušenější děvčata, s nimiž se každý student, který přišel do města, musel seznámit, neboť zde nemohl být promován na doktora, „dokud ho ony nevyzkoušely a neshledaly schopným“.

Němectí studenti Venuši holdovali více než Bakchovi, a to i přes četné zákazy školních a městských úřadů; lipské nevěstince u Hallské brány byly v r. 1409 nazývány „páté kolegium“. Na některých německých univerzitách a také v Paříži byly oblíbeny tzv. *quaestiones quodlibeticae*, žertovné studentské disputace na lehká témata, mezi nimiž byl i poměr prostituce k jejich zákazníkům. Taková žertovná řeč se zachovala např. od magistra Jakuba Hartlieba, kterou během předsednictví

Johannese Hilda v 90. letech 15. století přednesl v Heidelbergu a která nesla název „De fide meretricum in suo amatores“ (O věrnosti nevěstek jejich milencům). Při příchodu nových studentů, kteří svá studia teprve začínali, byly pravidelně na útratu nováčků v nevěstincích pořádány velké pitky.

Počet svobodných dospělých mužů a žen ve středověku činil až dvacet procent a velká část tohoto počtu neženatých a neprovdaných byli chudí lidé, předem propadlí bídě; už to byl jakýsi rodící se proletariát, třebaže velkoměstský proletariát v pozdějším smyslu existoval jen ve východních velkoměstech, jako byla Konstantinopol, Bagdád nebo Kairo. Chudoba těchto lidí, zejména pokud šlo o ženské pohlaví, ovšem také podporovala vzrůst prostituce. O tom svědčí zvláštní nadace, které byly zřizovány pro chudé panny, jimž tímto způsobem byla opatřována výbava, aby neztratily nečestným způsobem svůj věneček.

„Špatní lidé“ a lidé kočovní. Ještě větší vliv na vzrůst prostituce než přímá chudoba, však měla zvláštní třída tzv. špatných lidí (německy: *schändlichen Leute*, francouzsky: *meschans gens*), velmi rozbujelá ve všech středověkých zemích, živící se žebrotou, kejklemí, krádeží, prostitucí a zločinnými skutky.

Byli to zloději a přechovávači, lupiči, falešní hráči, žebraři, tuláci, taškáři a jiní podvodníci, spekulanti s náboženskou lehkověrností, věštci, zaklínači, falešní kněží a mšiši, domnělí poutníci, kuplíři a kuplířky, lázeňští, masérky apod., rovněž „noční ptáci“ nejrůznějšího druhu, v jejichž řemesle byla zločinnost v těsném styku s prostitucí. Větší města měla často několik set těchto „špatných lidí“, kteří představovali neustále fluktuující a kočovný živel.

Středověký trestní systém, který nežádoucím osobám zakazoval pobyt a je dával do světské klatby, ač byl horší slovně než věcně, honil z místa na místo značné davy těchto lidí a nebezpečného člověka činil ještě nebezpečnějším. Uměle tak přímo vytvářel četnou třídu lidí bez domova a povolání, která stále hlouběji zapadala do víru zločinnosti, přidávala se k silničním lupičům nebo k tulákům a žebračům. Nepoměrně a škodlivě tak rozšiřoval středověké zástupy kočovných lidí, hudeců, poutníků, potulných studentů a potulných žen, kteří se pohybovali krajem i městy ze záliby a povolání. Ve středověkém Londýně tvořili nebezpeční lidé většinu tzv. nočňátek (*night-walkers*) a svá hlavní sídla měli v tajných nevěstincích, takže král Eduard I. (Pnatagenet, 1239-1307, králem od 1272, připojil k Anglii Wales) koncem 13. století zavedl přímý dozor nad děvčaty a jejich zločineckými druhy a v roce 1282 v Cornhillské třídě zřídil zvláštní vězení určená právě pro tato „nočňátka“.

Ve středověku byl zvláště vyvinut toulavý pud, tento zvláštní duševní stav, který nutil putovat nejen muže, ale i ženy a dívky do vzdálených končin.

Celá tato poměrně různorodá a velmi pestrá třída *kočovných lidí* byla nevyčerpatelnou nádrží pro prostituci, vždyť ženy, které ve městech provozovaly toto své řemeslo, byly téměř výhradně cizího původu. Mužská část kočovného národa představovala většinou buď zákazníky, nebo prostituční vykořisťovatele. Větší nebo menší páriové středověké společnosti, žebraři, hudeci, šprýmaři, kejkliři, zpěváci, tanečnice, harfenice, cikáni i Židé, kteří následkem hrůzného potlačování a pronásledování často žili ve velké hmotné i mravní bídě, malomocní, dobrodruzi, potulní žáci, učitelé a klerikové, žoldáci, cizí tovaryši a služebníci apod. procházeli Evropou a hromadně se objevovali tam, kde se scházelo větší množství lidí, tedy na trzích a jarmarcích, na posvíceních a jiných slavnostech, na turnajích, sněmech, koncilech, na poutích a vojenských taženích.

Prostituce na jarmácích, slavnostech, turnajích, rytířských snězech a koncilech využívala příležitosti, které byly zvláště věčné: více lidí pohromadě, cizinci, kteří se v daném místě málo vyznali, měli peníze a chtěli si, řečeno dnešními slovy, něco užít.

Trhy a jarmarky byly nejčastěji konány poblíž kostelů a klášterů a většinou se spojovaly s oslavou některého mučedníka. „Mnozí křesťané, muži a ženy, chodí jen proto k oslavám mučedníků, aby smilstvo provozovali, aby se scházeli v některé hrobce nebo jiném vhodném úkrytu,“ pravil jakýsi asketický mnich. Po slavnostech se vše valilo do krčem a nevěstinců. Němci jarmarky velkého stylu nazývali *messe*, protože byly zahajovány po skončených bohoslužbách (*ite, missa est!*). Známost Leipziger-Messe lze sledovat až do r. 1170, v r. 1268 byla už světoznámým výročním trhem. Podobně Frankfurter-Messe je poprvé připomínána v r. 1240 a v 15. století byla nejdůležitějším trhem ve střední Evropě. Pro kočovnou prostituci měla zvláštní přitažlivost, neboť sem děvčata přicházela nejen jednotlivě, nýbrž i mohučské a wormské bordelářky s celým svým personálem, využívající tržní svobody, tj. možnosti volného provozování veškerých řemesel.

V Nördlingenu byl zřízen nevěstinec, protože výroční trh zde byl hojně navštěvován a rada potvrdila hostinského s tou podmínkou, „že pěkné a čisté ženské, kolik bude chtít, má mít“. Francouzské trhy byly pro prostituci neméně přitažlivé. V byzantské říši měla proslulý a hojnou prostituci opatřený trh Thessaloniké (viz výše) a také středověké arabské jarmarky vynikaly bujným pohlavním životem.

Posvícenské, masopustní a jiné slavnosti však vábily zástupy kočovných lidí o nic méně a úřady samy se často staraly o náležitý příliv prostituce, aby čelily nebezpečí, že bude svedeno nebo znásilněno mnoho počestných žen.

Při některých slavnostech nicméně i počestné ženy mívaly velkou pohlavní volnost. Ve Vídni v předvečer slavnosti slunovratu byly na náměstí, když se zešeřilo, zapáleny velké otýpky dříví. Radní páni na koních, ozdobeni květinami a stuhami, s purkmistrem v čele, v průvodu bubeníků a pištců, táhli vedle jasně rozzářených ohňů, u nichž tovaryši tančili s ověncenými veřejnými holkami. Nakonec polonahé nevěstky provedly oveselující tanec a jásající lid podarovaly květinami a věnci, za což je pohostili pivem. Také purkmistr a rada nařídili dát na městské útraty děvčatům občerstvení, hlavně pivo.

Podobnou vídeňskou slavností veřejných dívek byly tzv. „šarlatové závody“ při velkých květnových a listopadových trzích, kdy muži a nevěstky běhali o závod o kus „*parhantu*“, šarlatového sukna. Tento zvyk vznikl v roce 1382 a trval 150 let. Vrchní velitel Castuccio z Castracconi po velkém vítězství nad Florentány v seravallské bitvě uspořádal před zraky protivníků podobný závod zcela nahých nevěstek o „*pallio*“, kus drahé látky. I při soukromých slavnostech a svatbách byly nevěstky často přítomny pro povznesení nálady. V Orientu to byla hlavně jarní slavnost staroperského původu *nauruz*, rozšířená z Asie do Afriky, při níž měli zpěváci a zpěvačky, mužská i ženská prostituce, velkou úlohu.

Rovněž ke středověkým *rytířským turnajům* se scházely četné prostitutky a rytíři byli často doprovázeni průvodem lehkých žen. Např. Waltmann von Sätelstett, durynský rytíř (Durynsko, něm. území s dnešními městy Gera, Jena, Erfurt, Vymar aj.), od 10. stol. součást Saska), přitáhl k turnaji do Meziboru (Mertseburg, záp. od Lipska) s lanckrabím Ludvíkem IV. a měl s sebou krásku s krahulíkem a loveckým psem. V Meziboru si vydělala tolik prstenů, kolik měla prstů, a doma jimi podělila jiné krásky. Při magdeburském turnaji v roce 1279 byla dokonce jedna hezká lehká dívka turnajovou cenou.

Davy nevěstek provázely *cesty císařů, říšské sněmy a církevní koncily*. Když král Albrecht (Albrecht I., 1250–1808, vévoda rak. a štyrský, od r. 1298 římsko-německý král) přišel v roce 1298 do Štrasburku, měl ve svém průvodu 800 prodejních žen. K velkému říšskému sněmu v Řezně (Regensburg, Bavorsko) v r. 1471 se jich sešlo 1500 a přesto jich bylo pro celý sněm, všechna knížata, hrabata, šlechtice i preláty málo.

Na říšském frankfurtském sněmu v r. 1397 bylo napočítáno 797 holek. Ke kostnickému koncilu v r. 1414–1418, který odsoudil Mistra Jana Husa, přišlo asi 18 000 kněží a celkem 50 000 cizinců. Veřejných děvčat zde bylo 700, tajných prostitutek, které se nepočítaly, asi 1400, a prý si vydělaly pěkné peníze, jedna dokonce 800 zlatých v hotovosti. Většinou bydlely ve velkých stájích. Na basilejském koncilu prý bylo 1800 nevěstek.

Poutnické výpravy měly ve středověku stejný průvod. Od 8. století neustále směřovaly ke „svatým místům“, hlavně do Říma, do španělského Santiaga de Compostella, do Jeruzaléma, Loreta, Einsiedelnu, Cách a Trevíru. Velké zástupy poutníků táhly po celé Evropě; bylo to stěhování národů, které neustále překračovalo Alpy a sedalo na loď. Ale bolestná nebo plachá poutníková ctnost byla velmi často odsouzena žít po boku drzé neřesti nebo lstivého podvodu a na této cestě svatosti se sama stát nakažlivým dotekem nesvatou.

Znemravňující styk s vymaněnými lidmi ze všech pout domácích a státních života, dobrodružství a svody, které cestování hojně poskytovalo, záletnické umění v bujných jižních městech, to vše připravilo mnoho panen o věneček a mnohá žena, která svůj domov opustila jako cudná dívka, vdova nebo jeptiška, aby na hrobě sv. Petra obnovila slib, se vrátila jako „padlá“, pokud v půvabné Itálii nezůstala jako skutečná nevěstka některého smějícího se rytíře.

Už v r. 1744 prosil dopisem milánský biskup San Bonifazio Cutberta z Canterbury, aby synod zakázal ženám a jeptiškám poutnické cesty do Říma, poněvadž většina z nich uboze zajde a téměř všechny skončí jako nevěstky v lombardských a francouzských nevěstincích. Mužští poutníci však také podléhali svodům okolí. Palestinské úřady poutníkům zakázaly chodit za ženami na jejich pokyn, neboť jim šlo o to, aby křesťanští poutníci neobcovali s muslimskými prostitutkami. Sám jeruzalémský Chrám božího hrobu prý býval někdy poutníky snižován na nevěstinec.

V *muslimském* světě to bylo stejné, protože už v raném středověku poutě do Mekky poskytovaly bujný obraz. Ohromný poutnický proud v počtu statisíců lidí s karavanami se sem sléval z Bagdádu, Egypta, severní Afriky, Španělska, Jemenu a Damašku. Skutečný velkoměstský život se všemi světly i stíny panoval v tomto svatém městě.

Na nádvoří mešity nikdy nechyběla prostituce a od pradávna byly večer ve slabě osvětlených síních ujednávány věci, které nenáleží právě k poutníkově úkolu. Četné nádherně oděné prostitutky byly přímými poutnicemi, přičemž provozovaly své řemeslo. Podobné poutní slavnosti byly konány i v egyptské Tantě (město v deltě Nilu).

Křižácké výpravy a vojenství. Proslavené křižácké výpravy byly provázeny velkými zástupy nevěstek. S francouzským vojskem v r. 1180 jich prý táhlo 1500. Ludvík Svatý (Ludvík IX. Kapetovec, 1214–1270, franc. král od 1226, vedl 6. a 7. kříž.

výpravu, na druhé z nich zahynul, kanonizován) našel při své výpravě celý stan děvčat poblíž vlastního stanu. I ke křížácké výpravě dětí v r. 1212 se připojily velké hloučky potulných žen, takže nedospělé děti přišly do přímého styku s prostitutací a mnohá dívka se z výpravy vrátila jako nevěstka. Četní šlechtici svým synům taková děvčata dávali na cestu, patrně proto, aby cestou nesváděli počestné účastnice.

Jak víme, také vojenství mělo blízké styky s prostitutací; ve 14. a 15. století byla „vojanda“ všeobecně známý typ nevěstky. Bedřich I. (Fridrich I. Barbarossa, 1125-1190, od 1152 král, od 1155 císař římsko-něm., zahynul na 3. kříž. výpravě), při své první výpravě do Itálie zakázal válečníkům, aby měli holky v táboře. Byla-li zde nějaká dopadena, uřízli jí nos. Když Karel Smělý (vévoda burgundský, 1433-1477) obléhal Neuss (1474-1475, v Sev. Porýní Vestfálsku), bylo v jeho vojsku 4000 lehkých žen, které byly na přímý vévodův rozkaz přibírány k zákopnickým pracím na valech, dostaly praporek, na němž byla vymalována žena a denně táhly s doprovodem bubeníků a píšťců.

V těchto dobách též vznikl úřad dozorce nad válečnými nevěstkami, o němž bude později ještě řeč.

Prostituce v lázeňství mělo svou tradici, která je nám už známa. Ve středověku se lázeňská prostituce rozmohla hlavně ve 13. století. V Anglii patrně navazovala na antické poměry, byla zde výhradně spojena s lázněmi, v nichž vznikaly bordely. Do Francie ji křížácké výpravy zanesly bezpochyby z Východu. Kočovní lidé, kteří v lázních bývali zaměstnáni nižšími pracemi, zanesli do lázni prostituci patrně velmi brzy. Vše, co se „živilo vodou“, pak mělo špatnou pověst. Mnohé lázně byly až do 15. století tajnými bordely.

Během kostnického koncilu bylo mnoho prostitutek ubytováno v lázních. *Ríberín* (lázeňská třecha, tj. masérka) znamenalo totéž jako kurva. Ve 14. století tedy byly vydány četné zákazy společného koupání mužů se ženami a přenocování cizinců v lázních, ale žádaného cíle tato nařízení nedosáhla. Ulrich van Hutten v r. 1521 o kanovnících řekl, že stále leží na zádech a baví se v lázních uprostřed hezkých nevěstek, které jsou často úplně nahé. Ostatně ještě v 17. století si lázeňští vydržovali nevěstky ke tření a dráždění koupajících.

Ve francouzském městě Cavaillonu svěřili v r. 1391 dozor nad lázněmi individu, které bylo stálým hostem v krčmách a u nevěstek, a tedy dobrým znalcem prostituce: mohl proto svůj úřad odborně provádět. V Avignonu (také ve Francii) vydali v r. 1441 výnos, jímž byly jisté lázně přímo označeny za bordel a ženatým mužům a klerikům bylo zakázáno je navštěvovat. Ale v Avignonu byly vydány i dvě jiné vyhlášky s příznačnou návazností. Asi v r. 1446 bylo občanům oznámeno otevření lázni pro „slušné lidi“: „Každému, ať je jakéhokoli stavu, dává se tímto na vědomost, že Genin de la Géline neboli de Heaume, alias de la Cervelière, dal za svým domem vystavět pěkné a slušné lázně pro úctyhodné a slušné paní, kteréžto lázně jsou od lázni pro muže úplně odděleny. K těmto lázním pro paní je vchod před domem místra Antonína Carbonela, aby každá slušná paní, která si přeje koupát se, sem mohla jít. Neboť zde bude dobře a slušné a lacino slušnými ženami přijata.“ Ale už 14. června 1448 vyšla na majitelovu žádost druhá vyhláška, ve které mimo jiné čteme: „Se zřetelem k tomu, že zmíněné lázně vždy sloužily k dvojímu účelu, totiž jednomu počestnému a druhému nepočestnému, a poněvadž je to starý obyčej zvykem a nařízeními upevněný, mohou zmínění mistři používatí lázni

k oběma účelům, s tím omezením, že pro osoby hanou stíženě bude zřízen za domem zvláštní vchod a východ.“

S lázněmi býval spojen výčep vína, což však vedlo k častým výtržnostem; vrchnost tedy nešetřila zákazy a tresty. Protože se však úplné odstranění prostituce z lázní ukázalo jako nereálné, byla alespoň různým způsobem omezována. V r. 1465 vydala avignonská vrchnost nařízení, že majitel lázní v nich smí vydržovat jen dvě nevěstky, které mají bydlet v ženském bordelu. Kdyby však přesto chtěly bydlet v lázních, musí platit dvojitou daň.

Ještě z nařízení města Besançonu z r. 1535 se dozvídáme, že lázně znamenaly nevěstinec, takže bylo určováno přímo, aby alespoň jedny lázně mohly být navštěvovány pouze slušnými paními, kam by však měli přístup i jejich manželé. V té době bydlely v každých lázních 3 až 4 nevěstky, nehledě na prostitutky, které je volně navštěvovaly ve dne i v noci. Teprve v r. 1563 byla lázeňská prostituce zakázána. Podobně tomu bylo i v Paříži. Prostitutky často ve větším počtu chodily do lázní, aby zde hodovaly s hosty a vydělaly si mnoho peněz.

V Anglii, jak jsme už řekli, byla středověká prostituce výhradně lázeňskou prostitucí.

Už v r. 1611 zde za vlády Jindřicha II. (1133-1189, zakl. dynastie Plantagenetů) vyšel zákon, který tuto lázeňskou prostituci organizoval. Byl usnesen dolní sněmovnou a potvrzen králem i lordy. V Southwarku (části Londýna), bylo 18 lázeňských bordelů pod vrchní mocí biskupa winchesterského. Byly označeny velkými štíty, podle nichž byly pojmenovány, např. U zvonu, U kardinálova klobouku, U labutě apod. Ve čtvrtém roce vlády Richarda II. (je mluveno r. 1381, Richard II. žil 1367-1400, poslední Plantagenet v přímé linii) tyto lázně náležely londýnskému starostovi Williamu Walworthovi, který je propachtoval flanderským nevěstkám. Podle zlepšených nařízení z doby Jindřicha VI. (1422-1461) docházely prostitutky do lázní, kde se daly do služby za určitou týdenní částku za pokoj. Ty, které nebyly známy vrchnosti, a přesto lázně tajně navštěvovaly za prostitučním účelem, měly být udány.

Svobodné ženy nevěstinec mít nesměly, těhotné ženy v lázních také nesměly prostituovat. V roce 1506 byly lázně v Southwarku na jednu sezonu zrušeny a zavřeny, ale zanedlouho jich bylo z 18 opět 12 otevřeno; později byly i ony zavřeny a za hláholu trub byla vydána proklamace, že lázní už není dovoleno používat jako nevěstinců, i když se prostituci nepodařilo odstranit.

Za Shakespearovy doby (William Shakespeare, angl. dramatik, žil 1564-1616, v Londýně znám od 1592, je tedy mluveno sklonek 16. stol.) se prostituce rozšířila ze Southwarku po celém Londýně a dozorcí nad lázněmi měli přísně bdít nad tím, aby do nich neměla děvčata přístup, aby lázně pro ženy nebyly navštěvovány mladými muži a pochybnými lidmi. Přesto však měly lázně špatnou pověst i nadále, a tak když lékař Petr Chamberlen v r. 1649 požádal parlament o výsadu, aby směl po celé Anglii zřizovat koupelny, byl z mravních důvodů odmítnut. Přesto však byly anglické lázně až do konce 18. století místem, kde byla prostituce hlavní věcí: nevěstky pravidelně bydlely v sousedství a na požádání byly přiváděny.

Velká lázeňská prostituce byla i v italských městech, snad také jako zbytek antické prostituce. Ve Švýcarsku byly v módě lázně na způsob *bajae* v Badenu (Aargau), kde panoval velmi bujný život, který popsal známý Florentin Poggio. V r. 1505 zde francouzský vyslanec Rocquebertin pořádal knížecí hostinu za stálého přívalu holek, mezi nimiž a lázněmi rozhazoval peníze. I zde podobné poměry trvaly ještě v 18. století. Casanova (Giovanni C., 1725-1798, ital. původu) popisuje

ve svých „Pamětech“ lázeňský nevěstinec v Bernu: „Přišel jsem na výšinu, odkud se moje zraky rozhlížely po širé krajině, kterou se vinula říčka; zpozoroval jsem pěšinu a dostal jsem chuť po ní jít. Zavedla mne k jakémusi schodišti. Sestoupil jsem asi po stu schodech a našel jsem zde asi čtyřicet kabinetů, které, jak se mi zdálo, byly jakýmisi koupelnami. Byly jimi opravdu, neboť zatímco jsem pozoroval místo, přišel muž zdvořilé povahy a ptal se, chci-li se vykoupat. Když jsem přisvědčil, otevřel jednu komůrku, kde mne zároveň oblehlo množství mladých děvčat. Pane, pravil lázeňský, každá tato dívka touží po cti, aby vám mohla v koupeli posloužit; náleží vám vybrat si. Malým dolarem zaplatíte koupel, dívku i kávu...“ Tento nevěstinec, tehdy nazývaný *Maffe* (louka), existoval ještě v roce 1808.

U Slovanů byly ve středověku oblíbeny parní lázně, prý vynalezené Finy a přejaté pak Rusy, u nichž vznikla rafinovaná lázeňská technika vyhovující smyslným choutkám. Carevna Kateřina II. (K. Veliká, 1729–1796) vydala nařízení, kterým bylo vlastníkům veřejných lázní ve městech nakázáno, aby koupele zařizovali pro každé pohlaví zvlášť. Hlavně do koupelen určených pro ženy neměli být pouštěni žádní muži kromě těch, kteří byli určeni k obsluze, a vedle toho ještě malíři a lékaři, kteří by zde mohli studovat. Mnoho mužů se proto vydávalo za malíře nebo lékaře, aby mohli tyto ženské lázně navštěvovat.

Středověké nevěstky také zpočátku podnikaly tzv. *lázeňské cesty* do proslulých lázeňských míst. Ze zápisů jisté hospodské společnosti, k níž náleželi i lékaři a lékárníci, se dozvídáme, že takové lázeňské cesty byly většinou konány na jaře; v r. 1489 se k tomu účelu sdrúžilo 54 lázeňských tovaryšů s 9 sluhy a tento zábavní podnik pořádali od 18. května do 3. června; děvčata z nevěstince k němu přispívala zlatkou ročně.

Je nasnadě, že středisky rozvětvené prostituce byla ve středověku také *přístavní města*, nejen na moři, jako Hamburk, Benátky, Neapol, nýbrž i na velkých řekách, jako Paříž, Mohuč, Kolín, Londýn; nejmávanější klientelou ovšem byli obchodní cestující.

Nevolní lidé tvořili vedle lidí kočovných ve středověku pro prostituci zvlášť příznivou půdu. Najdeme zde podobné poměry, jaké byly charakteristické pro otrokářský antický stát, protože to křesťanský svět přejal jako dědictví starověku a otroctví bylo trpěno během celého středověku. Apoštolové nepovažovali odstranění otroctví za křesťanský požadavek. Už u Lukáše čteme: „Kdopak jest z vás, maje služebníka, jiný oře nebo pase, aby jemu, když se z pole navrátil, hned řekl: Pojď a sedni za stůl? Anobř z dali nedí mu: Připrav, ať povečeřím, a opáše se, služ mi, až se najím a napiji a potom i ty jez a pij? Z dali děkuje služebník tomu, že učinil to, což mu bylo rozkázáno? Nezdá mi se.“ A u Pavla čteme: „Služebníci buďte poslušni pánů tělesných s bází a strachem... Ne na oko sloužice, jako ti, kteříž se lidem líbiti usilují, ale jako služebníci Kristovi, činíce vůli boží z té duše.“ (Epištola sv. Pavla k Efeským, 6, 5–6) „Služebníky uč, ať jsou poddáni pánům svým, ve všem jim se líbili, neodmlouvali, neokrádali, ale ve všem věrností pravou dokazovali, aby učení spasitele našeho boha ve všem zdobili.“ (Druhá epištola sv. Pavla k Timoteovi, 9–10) Kteřížkoli pod jhem jsou služebníci, ať mají pány své za hodné vši poctivosti, aby jméno boží a učení nebylo rouháno.“ (První epištola sv. Pavla k Timoteovi 6)

Ani Luther (Martin L., 1483–1546, něm. nábož. reformátor, od jeho učení se odvíjí luteránství a řada protestantských církví) v podstatě neměl na nevolnictví jiný ná-

zor. Církev, která se stala služkou vládnoucích tříd, naponínala otroky k věrnosti a jejím přesvědčením podle jezuitské formulace bylo, že chudoba sama, tj. poměrně nepříznivý podíl na vnějších statcích tohoto světa, je od prvního lidského hříchu jako pozitivní a nezměnitelný činitel v božském programu společenské výstavby.

Počet nevolníků v 8. až 10. století činil polovinu obyvatelstva, později stoupl až na čtyři pětiny. S antickými otroky bylo možné srovnávat pouze nevolníky nejubožejší; většina představovala jakýsi střední stav. Přesto byl počet nevolníků, kteří byli na úrovni otroků, velmi značný, takže během celého středověku kvetl čilý obchod s otroky ze západu na východ a naopak, a to i mezi jednotlivými zeměmi křesťanského Západu, přičemž byla samozřejmě hojně provozována i prostituce. Souvislý přechod z antického světa do křesťanství zde bylo možné jasně pozorovat; „učení lásky“ nemohlo nic změnit na pokoření chudých a ponižení žen, což bylo důsledkem výrobních poměrů.

Východořímská byzantská říše, po určitou dobu ohromný útvar zcela starověké povahy, trvala až do konce středověku a se svým nesmírným vlivem představovala bezpečnou souvislost mezi starověkem a středověkem. Byzantská prostituce v Konstantinopoli byla právě tak složitá jako řecko-římská prostituce podle formy i podle místa, byla zde stejná a esteticky volná helénská požívačnost, pouze pozměněna orientálními vlivy.

Byzanc byla po dlouhou dobu jedinou říší velkoměstské kultury, která měla silný vliv na evropské a asijské národy i na arabskou kulturu. Cizinecké kolonie dodávaly značnou klientelu k prostituci. Cařihradské předměstí Galata bylo od pradávna až do současnosti hlavním sídlem prostituce, protože se zde soustřeďuje obchodní zahraniční život. Na Krétě za vlády Benátčanů (tj. od poč. 13. stol. do poč. 17. stol.) byly zvláště výstřední pohlavní poměry.

Slovanský svět, pokud byl byzantským výhonkem, z něho spolu s jinými věcmi převzal i antickou prostituci. Jireček zaznamenává, že v r. 1373 si v Bosně stěžovali na bezuzdný život latinských a franckých kupců. O Bulharech Jireček říká, že svými učiteli byli strženi do stejného hrobu, když od vyžilých Byzantinců převzali zákony, literaturu, mravy i nemravy. Na orientální a zvláště muslimský svět měla byzantská kultura ještě výraznější vliv; z Byzance byl muslimskými Araby převzato zjemnělé hetérství. Když dobyli řecká středoasijská, syrská a egyptská města, osvojili si i všechny mravy pokořeného lidu. Kultura nového hlavního města, Damašku, byla zcela řeckého původu. A muslimská kultura proniká řeckými živly působila až do Číny, Indie a Severní i Střední Afriky.

A jako na Východě trvala antická prostituce i na Západě, ale jak na Východě řecké vlivy podporovaly vývoj volné prostituce, tak na Západě utvrzovaly římské vlivy bordelovou prostituci.

Římsko-latinská kultura ve středověku pokračovala v italských a jihofrancouzských městech; na severu ve městech založených Římany, v Lyonu, Trevíru, Mohuči, Kolíně, Londýně mnohdy přetrvávaly staré nevěstince, stejně tak ve Španělsku a severní Africe. Staří Germáni, kteří byli přísnějších mravů i přes silný odpor k městské prostituci a tomuto řemeslu vůbec, byli „stěhováním národů“ přivedeni tak blízko k římské prostituci, že jí všeobecně podlehli a přijali antickou prostituční organizaci i s nevěstinci a státním dozorem. Když Vandalové (východogerm. kmen, při tažení na jih obsadili Sicílii, Korziku a Kartágo, kde založili království, r. 455 vyplenili Řím) dobyli lehkomyšlné Kartágo, chtěli vyhladit veřejnou prostituci tím, že všechny nevěstky donutili ke sňatku a každý druh prostituce

přísně zakázali. Avšak ta zanedlouho kvetla znovu a Vandalové se stali jejími horlivými zákazníky, přičemž se z otužilých vojáků změnili v třídu bujných šlechticů.

Obchod s děvčaty. Na Západě se velmi brzy objevili římstí obchodníci s lidským masem, krčmáři, přinášející víno, cetky a lahůdky, za to exportovali lidi většinou určené k prostituci. Na Východě starý řecký obchod s otroky provozovali Byzantinci a pokud šlo o dívky, tak převážně arabští kupci. Benátčané, Byzantinci, Židé a Arabové měli ve středověku největší podíl na obchodu s otroky. Byzanc, kde proti obchodu s dívkami marně zakročovala císařovna Theodora (500–525, manželka císaře Justiniána, srov. v předch. díle), zůstala východním střediskem tohoto obchodu, jako jím na Západě byly Benátky, přesto že i zde četné zákony v letech 876, 943 a 960 potíraly hlavně prodávání křesťanských otroků Arabům.

Benátčané a Řekové spolu v tomto výnosném obchodu závodili za pomoci židů-dohazovačů. Potulovali se podle jaderského pobřeží, Benátky, Ravenna, Neapol, Analfi (již. Itálie, Kalábrie, dnes provincie Salerno), Pisa byly jejich obchodní přístavy, v nichž prodávali své zboží a nakupovali otroky a vykleštěné hochy.

Také balkánští Slované se tohoto obchodu účastnili a až do r. 1459 vyváželi otroky z Albánie a Dalmácie do Itálie.

V Uhrách byl obchod s otroky zakázán počátkem 11. století, v Čechách jej nalezneme v 11. a 12. století a v Německu ještě v 15. století. Z mnoha italských měst vysílali bordeláři nakupovače každý rok do Německa, hlavně Švábska, pro děvčata do nevěstinců. Švábsko (zahrnovalo dnešní již. a stř. Badensko-Würtembersko a záp. Bavorsko) se velmi brzy stalo střediskem obchodu s děvčaty. Později se říkalo: „Samo Švábsko by mohlo celé Německo hojně zásobovat děvčaty, jako Frankové loupežníky a žebráky, Čechy kacíři, Bavorsko zloději, Švýcarsko katy a kuplíři, Sasko pijany, Frizsko a Westfálsko křivopřísežníky, Porýní žrouty.“

V r. 1333 bylo možno koupit dvě ženy asi za pět korun; cena peněz ovšem byla mnohem větší než dnes. Podobnou pověst jako švábské dívky měly ve středověku také flanderské krasavice; za doby Richarda II. (viz výše) je pro londýnské nevěstince zakoupil londýnský lordmayer a také v italských nevěstincích byly oblíbeny.

Zvláštním druhem obchodníků s děvčaty byly v 15. století francouzští *rôdeurs de filles* (toulaví holkaři), společnost kočovných lidí, kteří unášeli mladé dívky, pohlavně je zneužili a pak je prodali. Středověký obchod s děvčaty tedy vedl k typickému bordelovému otrokářství.

Ohromného rozsahu i k prostitučním účelům nabyt obchod s otroky v muslimském Orientu, kde byly tisíce černých i bílých otroků importovány z Afriky a Evropy. Zvláště ceněni byli otroci španělského původu. Otrokyňe přicházely také ze Sýrie, Persie a severovýchodních tureckých hranic, kde byly ženy zvláště krásné. Zásilky půvabných mladých dívek putovaly do Bagdádu.

V arabských městech byly domy otrokářů pravými nevěstinci a oblíbenými dostaveníčky arabských světáků. Za krásnou otrokyni a milenku byly často placeny velké peníze; pověstný bagdádský obchodník s děvčaty, Ibn Zómyn, za své otrokyňe dostával i 80 až 100 tisíc dirhamů. Ve válečných dobách však měly ukořisťené ženy velmi nepatrnou cenu: egyptský sultán Beibars (1268) prý po dobytí Antiochie (Antiocheia, dnes v Turecku, viz v 2. díle) prodal čtyři ženy najednou za jeden dinár.

Kuplíři a pasáci. Velký počet kočovných lidí a mohutný rozmach obchodu s otroky podporoval ovšem také ve středověku vykořisťování prostituce kuplířstvím a přechovávačstvím jak na Východě, tak i na Západě. Italští *ruffiani* poskytli mezinárodní jméno pro kuplíře, známé ve většině evropských zemí.

Zákoník Alfonsa Moudrého (Alfons X., 1221–1284, od r. 1252 král Kastilie), který vyšel v roce 1260, rozeznával pět druhů kuplířství: 1. bordeláře, žijící z výtěžku holek, 2. zprostředkovatele, kteří chodí k ženám, aby je v zájmu svých zákazníků svedli ke smilstvu, 3. otrokáře, kde mají otrokyně a jiné mladé dívky u sebe, aby je poskytli každému za peníze, 4. kuplíře vlastní ženy a 5. kuplíře, kteří za úplatu postupují svůj byt k prostitučním účelům, neboli řemeslně zprostředkovávají dostaveníčka.

Vznikl velký počet názvů, které byly v různých zemích dávány kuplířům, což nejlépe svědčí o velkém rozsahu tohoto řemesla ve středověku.

Kuplířství se věnovaly i četné prostitutky, které vykořisťovaly nejen dívky, jež prostituci už propadly, ale sváděly k ní i počestné ženy. V Kolíně byly např. vydány přísné zákony proti těm kuplířkám, které vedou dívky ke smilstvu, přivádějí je ke kněžím, poskytují příležitost jeptiškám, manželům shánějí jiné paní atd. Také ve francouzských povídkách (*fabliaux*) hrají kuplířky, které hlavně kněžím prokazují služby, svou úlohu.

Nezřídka se stalo, že muži nebo rodiče dali pro dluhy své ženy nebo dcery do zástavy bordelovému krčmáři a místy to bylo dovoleno, když se tak stalo za souhlasu příslušné dívky nebo ženy. V Norimberku to však přísně zakazoval nevěstincový řád a veřejné mínění takovou ženu opovrhovalo více než řemeslnou nevěstkou. V Itálii, zejména v Benátkách, kde se kuplířství ve středověku velmi rozmohlo, se tomuto nevkusnému řemeslu věnovali i četní šlechtici a kněží. V roce 1492 bylo z Benátek podle zprávy milánského vyslance vypovězeno 111 šlechticů, kteří u sebe přechovávali ženy, stejně i několik mnichů a farářů. Řemeslní kuplíři a bordeláři měli nevěstky úplně ve svých rukou, byli jejich stálými věřiteli a tudíž se podobali současným bordelářům.

Rovněž středověcí *pasáci* měli všechny povahové znaky dnešních moderních pasáků, ale pasák bordelové nevěstky byl snad dokonce ještě častější než pasák volné prostitutky, protože nevěstincová prostitutka měla značnou převahu. Různé druhy kočovných lidí, hlavně sešlí klerikové, tito typicky středověcí lajdáci, se tomuto řemeslu rádi věnovali.

V Anglii v 15. století bylo *crossbiting art* nazýváno podle Lawrence Crosbitera, kočovného lupiče a pasáka, který žil nejen z výtěžků svých holek, ale nutil je také k tomu, aby své zákazníky okrádaly. Slavným představitelem středověkého pasáctví je básník François Villon, který velmi názorně vylíčil poměr pasáka k nevěstce ve své proslulé „Baladě o Villonovi a tlusté Margotě“.

Ve Španělsku se v polovině 15. století pasáctví rozmohlo tak nebezpečně, že Jindřich IV. vydal (v r. 1409) zákon, který nevěstkám zakazoval vydržovat a žít milence. Italský novelista Masuccio (Salerniano M., vl. jm. Tommaso Guardati, 1420–1500) vylíčil neapolské pasáky, *beccarini di carne umana* (řezníky lidského masa), kteří mnohdy z vlastnické žárlivosti zraňují svá děvčata nožem. Zobrazil také jednoho jménem Griffone, jehož holka, la Marchesa, shání svůj denní výtěžek u mnichů v klášteře a když přijde domů, kde ji Griffone očekává, hodí mu tato ubohá otrokyně peníze...

Středověké lidové davy neznaly vyšší hmotné ani duchovní požitky, hrubě se opájely náboženstvím, pohlavím a alkoholem, důvěrným společníkem prostitu-

ce. Třebaže mnozí církevní otcové při požívání alkoholu doporučovali střídmost, nebyla církev nikdy proti alkoholu, neboť víno stejně jako voda pro ni bylo božím darem.

Krčm a výčepů bylo ve středověkých městech snad ještě více než v moderních. Na Erfurt si např. v r. 1300 stěžovali, že tam téměř není ulice, kde byl nebylo pět až šest šenků. Podobně se hovořilo o Basileji a Augšpurku (Augsburg, Bavorsko). Mnohé tyto krčmy a taverny přímo provozovaly prostituci, neboť krčmářům i městským výčepníkům vína bylo vrchností dovoleno, aby ve svém domě měli holky k přilákání hostů. Naopak i nevěstince měly výčepní koncese.

Zejména u francouzských a italských taveren a kabaretů bylo těžké vypátrat, čím byly původně, zda nevěstincem nebo krčmou. Lipský řád pro šenkovny vína z r. 1467 nařizoval, že řádná šenkovna nemá trpět, aby veřejná žena seděla v jejím sklepe, a nemá jí dávat víno, poněvadž to má za následek mnoho rozbrojů mezi studenty a tovaryši, rvačky, zabíjení a mnoho dalších zločinů; pouze mimo dům a sklep směli kočovným ženám prodávat víno. Na podobné poměry si stěžovali také Vídeňáci v r. 1403. Starořímská taverna trvala prostě ve středověku jako krčma-nevěstinec; v 11. století byla obvyklým místem prostituce, než ji později vystřídal bordel. Hrál se zde v kostky a nezkušený host zde byl olupován děvčaty, hráči i krčmářem téměř až donaha. Byly to zkrátka (podle jisté středověké francouzské básně) „čertovy kaple“.

Jak v Lipsku, tak i jinde se snažili čelit nepřístojnostem, které vznikly z těchto poměrů, různými zákazy. Anglický zákon dokonce trestal vězením ženy, které byly přistiženy v hostinci. Francouzský král Karel VI. vydal (v r. 1420) nařízení proti častým případům, kdy prostitutky byly majitelkami šenkoven. V Basileji byly sídlem prostituce kromě nevěstinců i *stravovny na Obilném trhu*; byly pod přísným dozorem městské rady, která pečovala o to, aby děvčata nebyla vydírána hostinským a mohla chodit do kostela. Tyto stravovny byly navštěvovány hlavně chudým a kočovným lidem i nevěstkami a často zde bylo divoce hodováno.

Alkohol jako přítel a průvodce prostituce byl rozšířen různým způsobem také na muslimském Východě, třebaže korán víno zakazuje. Bylo srostlé s životem lidu a žádnými zákazy se nedalo odstranit. Arabští básníci opěvovali hodokvasy ve společnosti krásných hetér.

V takovém sociálním a kulturním prostředí bujel „volný“ pohlavní středověký život, v němž byla žena náboženstvím i mužskou libovůlí hluboce ponížena.

IV. ŽENA A RENESANČNÍ IDEÁLY

Dějinné myšlenky a lidské názory, jak jsme i v tomto díle už častěji pozorovali, nevnikají do života odněkud z venku, nýbrž jsou důsledkem tohoto života a lidského bytí. Plynoucí společenský život a směr jeho pohybu pak určují v podstatě jedině hmotné a stále se měnícími lidské zájmy.

Výrobní mechanismus, neustále podrobovaný převratům, probouzí v jednotlivých třídách i v celých národech mnohé nové potřeby a četné starší, dříve obecné potřeby zatlačuje do pozadí, což vede k velkým změnám v hospodářském životě dané společnosti i k velkým změnám v myšlenkovém a citovém životě lidí. Společenský život se mění a společnost touží po nové organizaci. Nové hospodářské zásady se stávají revolučním činitelem, který ruší nebo mění staré společenské třídy a tvoří nové třídy s novými potřebami a zájmy a tudíž i novými názory. Tento proces trvá několik desetiletí nebo celá století podle toho, jak hluboce zabírá jeho pluh a jak ostře odděluje minulou dobu od doby nové: děje se tak dlouho, dokud všechny oblasti života nejsou přizpůsobeny novým zásadám. Nový dějinný představitel buduje novou tvářnost doby a taková revoluční epocha pravidelně představuje velkolepou podívanou. Probouzí se obecná tvořivost, všude nastává prudký a smělý pohyb, nenávist i láska nabývají obrovských rozměrů, zděděné předsudky jsou zašlapávány do prachu. Ovšemže přitom jsou i zákony pohlavního a milostného života podrobovány útočné revizi a jejich pouta se lámou.

Renesance jako revoluční proces. Jednou takovou dobou byla renesance, představující zásadní obrodu pro evropskou kulturu. V dění 14. a 15. století se začal uplatňovat nový hospodářský vývoj k masové výrobě zboží a k peněžnímu hospodářství, z úzkého rámce jednoduché rolnické a řemeslnické produkce nastoupila smělá cesta k průmyslu a světovému obchodu, k prvnímu stupni moderního kapitalismu.

Dělba práce, přirozená a neustálá snaha o efektivnější a rozumější výrobní proces, vedla k rozkladu naturálního hospodářství, jež bylo základem středověku a znamenalo, jak víme, že rodina a úzká výrobní pospolitost pro sebe vyrábí téměř vše, co potřebuje, přičemž feudální pán, dostávající povinný tribut, za to poskytoval ochranu před nepřítelem. Vznikla samostatná řemesla, vyrábějící nad vlastní spotřebu a ohlížející se po výměně s jinými skupinami. Na přirozených dopravních křižovatkách vznikly trhy, a protože zde bylo nutné pro nahromaděné zboží zajistit ochranu před loupežnými živly, bylo nutné obec proměňovat v opevněné město. Stálý vzrůst výroby a řemesel pak směřoval k tomu, že bylo vyráběno výhradně pro výměnu a obchod a *peníze* se staly jeho závažným činitelem.

„Čím více se rozvíjela výměna zboží, tím větší mocí se stávaly peníze. Ty byly zbožím, které každý přijímal a které každý potřeboval, za něž bylo možné dostat vše, co poskytoval feudální výrobní způsob, osobní služby, dům a dvůr, pokrm a nápoje, ale i mnoho předmětů, které se nedaly vyrábět doma v rodině, předměty, jejichž vlastnění se stávalo stále větší potřebou a které nemohly být získávány jinak, než za peníze. Třídy vydávající peníze, vyrábějící zboží nebo s tímto zbožím obchodující, nabývaly stále většího významu. Cechovní mistr, který mohl do-

sáhnout jen středního blahobytu, protože počet tovaryšů byl omezen zákonem, byl brzy předstižen kupcem, jehož ziskuchtivost neznala míru, jehož kapitál byl schopen neomezeného rozpětí, proto byly jeho obchodní zisky ohromné, což pro něho nebylo nepřijemné.⁹

Peníze tedy rozložily a zničily středověký feudální výrobní způsob, zničily půdu, na které se lidé dosud pohybovali, společenské bytí postavily na novou úroveň, které zjednaly nové kořeny. Všechny názory byly změněny. *Kupec* se vynořil v dějinách jako zakladatel nové třídy, první formy dnešní buržoazie. Také ostatní třídy se důkladně proměnily a dějinný pohyb pohaněly zcela nové podněty.

Starý středověk měl jen nepatrnou chuť k expanzi, protože výroba pro vlastní potřebu stačila úzké hranice, ale výroba zboží pro světový obchod neznala meze, jednotlivci i obec mohli být puzeni k rozmachu nejsilnějšími pohnutkami, svým duchem se mohli do nekonečna povznášet nad všechny zábrany. Středověký kolektivistický člověk byl nahrazován novým člověkem, individualistou, kterému šlo hlavně o to, aby rozvinul všechny své síly, mnoho vydělal a získal.

Nejdříve to začalo v jižní Itálii, kde velmi brzy vznikly obchodní styky mezi Východem a Evropou. S Cařihradem byl navázán první zámořský obchod, po němž následovala Itálie severní a postupně Španělsko, Francie, Německo a středomořské země. Krok za krokem lidstvo vycházelo z „idylického“ středověku. Zájem vzrůstajícího kapitalismu o drahé kovy a nová obydlí pak vedl evropský svět ke slavným objevným a výzkumným cestám, civilizace překročila přirozené hranice Evropy; jako chtěla být církev obecná, tak se i hospodářství stávalo kosmopolitickým velkoobchodem: kapitalismu už v jeho počátcích bylo lhostejné, je-li někdo pohan, Žid nebo křesťan, jen když s ním bylo možné obchodovat.¹⁰

Každá tvořivá a revoluční doba je však prosycena milostností *smyslností*, v níž je nejskutečnější život. A čím mocnější je smyslná schopnost doby, ve které vznikají velké věci, tím mohutnější a nesmrtelnější jsou její výkony. Renesanci je proto možné přes všechny protivné snahy, které se v ní křížují, nazvat jedinečným věkem *smyslů*.

Ideál nové krásy. Protože všechny představy, které si renesance vytvořila, byly velkorysé, nechyběla jí ani mohutnost ve všeobecných představách o tělesných věcech, které pak našly největší výraz v uměleckém zobrazování lidského těla. Renesance si pro své potřeby znovu objevila tělesného člověka a jeho fyzický vzhled si znovu vytvářela podle svých nových představ.

Podle starého středověkého názoru všude tam, kam sahala moc katolické církve, bylo tělo jen přechodnou a pomíjející stránkou nesmrtelné duše. Neznamenalo to ovšem, že *smyslnost* byla ze starého středověku vypuzena, vždyť během všech dob je tělo silnější než duch. Vedle toho asketická ideologie hlásaná církví a vládnoucí feudální třídou davům, nebyla ideologií dvorské feudální šlechty: romantická rytířská služba měla přes svou veškerou zvrácenou strojenost velmi realistické jádro. Rytíři nemluvili o nesmrtelné duši, nýbrž o velmi milostném těle. Avšak přesto, že v tomto kultu nalezneme první hromadné zárodky heterosexuální individuální lásky, nebyla jeho *smyslnost* zdravé povahy, ale byla to spíše úpadková rafinovanost třídy, odsouzené k brzkému zániku.

S tím se renesance nutně ocitla v příkrém rozporu. Proti rafinovanosti zanikající doby se musela postavit zdravému, silou sršícímu světu, ideologii nově přicházející

třídy. Především člověka stáhla z nebe na zem a zbavila ho mystické povahy. Nová situace vytvořila nový ideál. Člověk, který byl podle středověku spíše nástrojem nadpozemské duše, se nyní stal nástrojem pozemského života, jemuž měl být ideálním nástrojem pozemské radosti.

Ano, zrodil se ideál nové krásy.

Krasocitné pojmy každé doby jsou závislé na její základní povaze. Jako nejsou věčné mravní názory, nejsou ani absolutní krasocitné pojmy: jsou jich stovky a měřítkem je vždy jejich doba, protože jsou nutnou a neoddělitelnou součástí její kultury. Renesance považovala za dokonalost nejvyšší míru zdravé a účelné krásy, tedy vyhraněnost všech fyzických znaků, jimiž se liší žena od muže a naopak, nejzřetelnější vyjádření pohlavní ženské i mužské povahy.

Renesanční tělesné pojetí bylo zcela smyslné, protože účelná krása lidského těla může být jen erotickou krásou. Ideálním typem člověka byl člověk nejvíce schopný probouzet lásku v přísně živočišném smyslu: Muž s výraznými znaky samčí síly, energie a pohlavní aktivity; žena, tělesně nejzdatnější jako samice, s mocnými nadry, širokými boky, plným zadkem a pevnými stehny. Protože každá revoluční doba je puze svou tvůrčí chutí nad normál a musí chtít mnoho, aby dosáhla alespoň něčeho v nekonečném zápasu se starým světem a nepříznivou částí skutečnosti – bylo fyzickým ideálem renesance skutečné hrdinské plemeno: muž – Apollon a Herkules v jedné postavě, žena – Venuše a Juno zároveň (ant. mytol. postavy srov. v předch. díle). Podle Brandese byl mladý anglický lord z doby anglické renesance „nejušlechtilejším produktem lidstva, čímsi mezi belvederským Apollonem a hřebcem počténým cenou v lidské podobě: cítil se stejně mužem činu jako umělcem“. Brantôme (Pierre de Bourgerdeiles, 1535–1614, válečník, dobrodruh a posléze spisovatel), když vypravoval v „Galantních dámách“ jakési zážitky s milenkou majestátní postavy, velmi chválí půvaby statných žen a jejich hodnotu, kterou porovnává s hodnotou velkých a krásných oů.

Tato základní snaha, pro kterou byla tělesnost středem zájmů a tělesná krása zdravě zdůrazňovaná ve smyslnosti, byla společná všem zemím, kde se zrodil renesanční člověk. Ještě jedno měly společné: všude se vracel antický krasocitný ideál, který byl svým známkem a obsahem tak blízký této době. Jinak se však podle dějinné situace každé země tento všeobecný renesanční ideál měnil, pokud šlo o obecné pojetí krásy, neboť nejen každá žena, ale dokonce i každá třída si vytváří svého Apolla a svou Venuši – tak jako ostatní představy a ideály – podle svých zvláštních zájmů.

V Itálii, Španělsku a Francii vedl celý vývoj v těchto zemích k aristokratickému ideálu, k představě božského pokolení, oproštěného od malichernosti všedního života. Nejvyšší forma vznikla v Itálii, protože zde mu jednak byla nápomocna příroda, jednak tomu napaňovaly hojné zbytky antiky a její tradice. Naproti tomu v maloměstském a řemeslnickém Německu vznikla jiná typická renesanční měšťanská krása.

Kult ženských nader. Renesanční ideál krásy byl ovšem provázen kultem tělesné krásy, který obecnou představu propracovával do podrobností a sestavil kodex tělesných půvabů. Protože tvůrčí činnost byla především projevem mužské činnosti a muž byl živel, který si ženu namlouval, byly v popředí tohoto kodexu krásy ženské půvaby. Podle nejvyššího čísla více než šestatřiceti určitými krásami, podle jiných jen osmácti, třiatřiceti nebo sedmadvaceti, měla být „opatřena žena, chtěla-li být povedená a velmi chutná na pohled.“

Tyto požadavky na krásu byly různě sestavovány podle určitých měst a zemí.

A všude byl tento kodex ženské krásy dáván do veršů a rýmů, písniček často doprovázených obrázkem. Tak se např. z německých písní dozvídáme, že krásná žena má mít hlavu z Čech (především z Prahy), hrdlo, záda a paže z Brabantu (tj. na území dnešní Belgie a Nizozemí), švábská prsa, ale obě ňadra z Rakouska (z Korutan), ruce z Kolína nad Rýnem, břicho z Francie, skulinu z Bavor, nohy od Rýna, zadek ze Švábska (viz výše) nebo Polska, švábskou řeč a bavorské mravy.

Ale ve všech svatebních a serenádních písních i epigramech se velmi málo hovoří o duchovní krásě: vůbec není řeč o tomto choulostivém předmětu, tolik závažném v úpadkových dobách. Při masopustních lidových hrách se závodilo o to, kdo nejlépe poví něco vtipného ke chvále ženy. Že zde šlo vždy o milostné tělo, lákající svými různými půvaby muže k lásce, a že zde nechyběla upřímná drastičnost, o tom svědčí všechny zachované rýmovačky.

Nejnadšenější zpěvy byly v renesanci věnovány krásě ňader, bělostných jako slonová kost, Venušiných pahorků, cukrových koulí, jevících se na šněrovačce jako vycházející jarní slunce a trčících směle dvěma bodly. Kde zazněla píseň o chvále ženy, tam byla nejdříve a nejhlasitěji chválena ňadra. Už Hans Sachs (1494-1576, něm. básník a dramatik, autor písní, veršů atd., člen norimberského ševcovského cechu), švec-poeta, rýmoval:

Má krček bílý, hrdlo s ním,
a pod tím prsíčků dvě cítím,
co žilkami jsou zdobeny
a na strany rozděleny.

Vlašský prozaik Agnolo Firenzuola (Angolo Giovanni, 1493-1543) věnoval ve svých rozhovorech „O krásě žen“ mnoho nadšených slov právě ženským ňadrům: „Plnost poprsí propůjčuje celé postavě majestátnost; jsou zde obě ňadra, dva pahorky pokryté sněhem a růžemi, na vrcholku s rubínovými knoflíky, hubičkami krásných a užitečných nádob, které, nehledě na užitek, jež poskytují tím, že dávají potravu kojencům, vyzařují skvostný lesk spojený s takovým množstvím neobyčejného půvabu, že jsme nuceni, ať chceme či nechceme, na něj upírat své zraky ke své velké radosti... ňadra mají být především bílá. Nač bych však plýtvat slovy, ňadra mají být jako zde ňadra Selvaggie, jen je pozorujte a najdete tu pohromadě veškerou dokonalost, míru, půvabnost, roztomilost, vnaďu a rozkošnost, zkrátka veškerou krásu. Zde kvetou fialky v každé roční době, zde jsou lechnové růže, zde je srpnový sníh, zde prolévají Charitky, amoretí, touha, božstva pocelů a lichotek, věnci a stuhami, zkrátka se svou celou výzdobou, a nejenže nic nechybí, nýbrž je toho více, než si přeje nejsmělejší naděje, než může pochopit rozum, vyvolat paměť, vyslovit řeč, proniknout obrazotvornost... Řekněme, že ta ňadra jsou krásná, která, nehledě na jejich šířku, jež je jejich hlavní ozdobou, jeví takovou plnost, že žádná kost pod nimi není viditelná, která od prvního okraje tak pomalu přibývají, že oko toho sotva postihne, která jeví zářící úběl promísený růžemi, vlní se svěží, jako by neměla chuť nechávat se nadále utlačovat a tísnit oblekem, zdají se trhati své vězení a povstávají s takovou prudkostí a silou, že nutí zrak jiných lidí, aby na nich spočinul, z kteréhož důvodu se také nedají na ústup.“

Kultu ženských ňader se v renesanci podobalo jen nadšené velebení nejintimnější vnady ženy ve všech jazycích. Zdravá robustnost renesanční povahy zde ovšem vedla k upřímnosti a zřetelnosti, jaká by moralisty a cenzory naší doby přivedla

k šílenství. Velmi často se tehdy diskutovalo o tom, která polovina ženského těla je krásnější, zda horní nebo spodní, a většinou se rozhodovali pro spodní polovinu s tím přesvědčením, že ženská ňadra jsou tak krásná právě proto, že vzbuzují touhu po dalších intimních půvabech ženy. Renesance velmi dobře chápala onen vztah mezi ňadry a pohlavím, o němž jsme mluvili v prvním svazku tohoto díla, a v ňadrech viděla eminentní milostný orgán z vůle přírody.

Velmi stará a v původních francouzských, německých, vlašských a španělských zněních velmi drsná povídka vypravuje o jisté bylině, která způsobuje, pokud přijde do styku s ženským klínem, že ten promluví. Prý se tedy stalo, že se sličná panna při koupání svým tělem přiměřeně dotkla této byliny a její klín hovořil. Začal se jí posmívat, že je pyšná na svou krásu: všichni ti dvořící se muži prý jdou jen za jejím klínem a všechna ostatní krása pro ně není ničím. I vznikl spor a panna se rozešla se svým klínem. Skutečně se pak prokázalo, že se muži přestali o ni zajímat, i přes její ostatní vady. Ale ani druhé části se nevedlo lépe, všude ji vyháněli s odporem. A tak se panna opět sešla se svým klínem, požalovaly si a byly rády, že se mohou opět spojit. Symbolika této povídky je skutečně hluboká: všechna ženská krása má živou hodnotu jen tehdy, je-li prozářena skutečnou erotikou, ale holá erotika je protivná.

Stejně smyslné renesanční pojetí mužské krásy bylo poněkud skromnější, pokud šlo o počet požadavků na krásu. Když až šestatřicet různých krás bylo požadováno na ženě, u muže se dokázali v nutném případě spokojit s jedinou. Tato jediná krása - náležitá vyzbrojenost k milostnému dílu - byla nade vše ceněna a vyrovnávala někdy i třídní rozdíly, sluhu činila hodným kněžny a chudého hodným nejbohatší nevěsty. Renesance proti všem ostatním dobám tuto mužovu vlastnost považovala za skutečně nejvyšší požadavek a ze soukromé ženiny touhy učinila obecný zákon. Svěrázně a upřímně jej také zdůraznila v mužské módě.

V každé renesanční zemi byla milostná mužova výzbroj zvláště ceněným předmětem nesčetných rozhovorů, básní, přísloví, hádanek, frašek a povídek. Ale byl by to omyl zde hovořit jen o hrubé erotické rozpustilosti a nevidět, že toto pojetí muže bylo logickým a nezbytným důsledkem obecného renesančního tvořivého pudu.

Důsledně s tím byla v renesanci ceněna také tělesná zralost, muž a žena v posledním rozkvětu sil, muž na vrcholu fyzické síly a pohlavní schopnosti, žena nikoli jako pučící poupě, ale ve věku, kdy jsou její tvary plně rozvinuty a uvědoměle poskytují nejsilnější splnění touhy.

Za nejlepší věk u ženy byl v renesanci považován věk od pětatřiceti do čtyřiceti let. Zralé matce dávali přednost před teprve rozkvétající dcerou. Nejvíce muže zajímala ňadra, z nichž už tryskaly praménky života.

Z takové mentality a senzibility se pak rodilo také krasocitné pojetí, které fyziognomií těhotné ženy pokládalo za esteticky krásnou, a to nikoli jen v přeneseném smyslu, z úcty k mateřství, ale přímo smyslně krásnou. Těhotná žena nebyl nijak vzácný předmět renesančního uměleckého zobrazování a postavám nahých žen zde byl nezřídka dáván zvláštní půvab tím, že byl jejich život vytvářen v počátcích těhotenství. Zralost, která už nesla své ovoce, se bezděčně stávala nejvyšším výrazem tvořivosti a symbolem doby.

Omlazovací studny. Protože renesanční lidé u muže a ženy viděli především jejich pohlavní povahu, ze všeho nejvíce tedy nenáviděli stáří, kterého se báli. Pro-

to bylo největší touhou obou pohlaví, aby „omládli“, jakmile začali stárnout. V umění 15. a 16. století se často setkáváme s motivem *omlazovací studny*, kterou snad nejlépe namaloval Lukáš Cranach (Lucac C., 1472–1553, významný něm. malíř a grafik):

Z levé strany se hrnou stařeny na vozech, kořmo, v nosítkách, na kárách, ba i na zádech muže–starce. Chtějí se ještě jednou vrátit do dnů svého mládí, prožívat ještě jeden život, okusit ještě jednou všechny sladkosti lásky. Voda krásné kašny má tento zázrak provést. Sehnuty stáří, s vyhublými těly a zvadlými prsy sestupují na jedné straně do zázračné vody a na druhé straně po koupeli vystupují: v cévách jim bije nový život, jsou už opět mladistvými tvory okrouhlých tvarů a pevných ňader, stále znovu schopnými probouzet mužskou žádost. A skutečně vpravo hned začíná nový život: tanec, mlkování, žerty. A v křoví dokazují to nejdůležitější: že se jim vrátila schopnost k milostnému dílu.

Rovněž na proslulém velkém dřevorytu H. S. Behama (psán i Beheim, Böhm, Peham, Hans Sebald, 1500–1550, něm. rytec a malíř) ze 16. století, který po padesáti letech použil Johann Theodor de Bry ke skvělé rytině, je tato myšlenka rozvinuta do největší šíře v pravou smyslounou velepíseň. I toto velmi cenné umělecké dílo je především rovnocenným kulturně-historickým dokumentem o mravech ve středověkých lázních a koupelnách, jeho základní myšlenkou je také omlazovací studna, ale nejde zde pouze o ženy jako u Cranacha, nýbrž i o muže. Obrození si hned počínají jako pravá mládež, zdobí se, září a smějí, hrají si, laškují, dovádějí, milují se v důvěrné pospolitosti obou pohlaví a stejně horlivě. Je tu bohatě znázorněna představa „zlatého věku“, po kterém všichni toužili jako po věku rajských smyslných požitků.

Omlazovací prostředky. Omlazovací kašna jako „zlatý věk“ byla ovšem pouhou vzpomínkou na ztracenou dobu původní volnosnubnosti a pohádkovou představou. Skutečných omlazovacích výsledků chtěli dosáhnout mnoha prostředky, které jim dodávalo „umění“ mastičkářů, cikánů a stařen, buď tajně poskytované nebo veřejně nabízené ke koupi na ulicích a trzích.

Také velmi rozšířené lidové pověry doporučovaly různé omlazovací metody, při nichž mělo pomilování nejdůležitější význam. „Nejlepší omlazovací prostředek pro ženu je milostná rosa,“ napsal jakýsi soudobý francouzský spisovatel, Brantôme vyslovil stejný názor svým drastickým způsobem a lid se zkrátka domníval, že žena si udrží mladosť tehdy, když denně zakusí objetí silného muže.

Muži lidová tradice doporučovala koupel, kterou mu připraví deset panen, okořeněnou určitými vonnými bylinami a drogami. Když se po této koupeli odebere na lože s neposkvřněnou pannou, probudí se druhý den jako jinoch. Podle jiné verze měl po takové koupeli ležet jednu noc mezi dvěma pannami.

Kult nahoty. Středověký názor na nahotu byl stále ještě do jisté míry nezaujatý. Ještě v 16. století chodili lidé spát zcela nazí, obě pohlaví v každém věku a nikoli jen sedláci a porobení lidé, ale i šlechtici a bohatí měšťané. I host spal nahý mezi nahými ve společné ložnici. Nebylo vzácným úkazem, že muž, žena i dívky běželi nazí přes ulici, když lázeňský zvonil do koupele. V renesanci byla tato nezaujatost před nahotou podporována hrdým honošením tělesnou krásou, která byla s oblibou odhalována celému světu, byla poklad, který nebyl pečlivě skrýván před „nepovolanými zraky“, zářil v sálech a na ulicích i trzích byl ukazován všemu lidu.

Pokusme se nyní na okamžik zapomenout na temný svět předsudků a mravů, který nás obklopuje, pokusme se ze svých očí setřít podivný zákal, jímž nás uměle opatřily církve a měšťácké způsoby, a rozjasněným zrakem pohledme na svět, v němž se rodí lidská nahota ze stejných zdrojů jako nahota byliny nebo zvířete. Obléci růži by bylo bláznovstvím, je-li oblečena cirkusová opice, je to věc směšně nevkusná, protože má však člověk složitější a vyšší aspirace, zmocnil se v dlouhém vývojovém procesu obleku, a to jednak z eroticko-krasocitných důvodů a jednak aby se bránil nepříznivým klimatickým poměrům.

Ale člověk, tak pyšný na svou povýšenost a vynalézavost, se pojednou nechal zcela zotročit vlastním vynálezem: stal se nejen otrokem módy, ale nevolníkem oděvu vůbec a v novověku tzv. osvícené období živou tělesnou nahotu vykazalo zcela z veřejného života a jen z nutnosti jí trpí ve výtvarném umění. Lze spočítat, o kolik krásy je olupován život civilizovaného lidstva tím, že krásná nahota lidského těla zmizela z veřejnosti, smí pouhým stínem přeletět jeviště nebo být pokazena polozahalením a koketovat v lázních nebo sálech v rafinované dekoltáži? Lze spočítat, kolika čistým mravním hodnotám je zabraňován nezbytný příchod, lépe řečeno návrat do sociálního života, tím, že se přirozená nahota stala zločinem a pikantní dekoltáž společenským zvykem?

Církevní tlak, spočlený s měšťáckou pruderií, spočívá na našich ohyzných mravech i v tom směru, a je to opět nahota ženy, která je považována za nečistou a nebezpečnou.

Mušská a jinošská těla se odhalují alespoň v lázních, koupalištích a při některých sportech: tělo ženy a dívky je však pro veřejnost navždy zakleto do obalu.

Představme si, kolik živé krásy hyne v nepoznání, protože sta a tisíce krásných dívek a žen nejsou k vidění ve své nejskvělejší podobě tělesné krásy, leda pro sobeckého jednotlivce, který se pravidelně velmi rychle přičiní o to, aby vzaly za své. Nikoli živá krása, ale krejčovské výrobky nejpitonějšího a nejzvzhlějšího druhu jsou veřejně vystavovány na odiv. Povznášející a osvobozující krása je zatracena a vyhánána, provokativní honosnost a zkaženost se smí kdekoli roztahovat...

Zdravá renesance se naopak chlubila především ženskou nahotou. Manželky a milenky byly portrétovány buď zcela nahé nebo skvěle dekoltované. Tizian (Tiziano Vecellio, 146-175, benátský malíř vrcholné renesance) namaloval úplně nahou vévodkyni z Urbina jako Venuši, rovněž kněžku Eboli, milenkou španělského krále Filipa II. (1527-1598, šp. král od r. 1556, z rodu Habsburků), Diana z Poitiersu, milenka francouzského Jindřicha II. (1519-1559, franc. král od r. 1547, z rodu Valois) se nechala portrétovat několikrát, rovněž Gabriela d'Éstrée, milenka Jindřicha IV. (1553-1610, franc. král od r. 1594, z rodu Bourbonů). Raffael (Raffaello Santi, 1483-1520, ital. malíř vrcholící renesance) namaloval poloobnaženou Fornarimu, Tizian svou dceru Livinii, Rubens (Petrus Paulus, 1577-1640, vlámský, tj. nizozemský malíř sklonku renesance) Marii Medicejskou: jsou to především chvalo zpěvy na lepá ženská ňadra, jakých bylo v renesanci vytvořeno nesčetně. Muž jakoby nechával především portrétovat ňadra své manželky a milenky, žena uvolňovala svou šňěrovačku a odsunovala všechny roušky, jako by se měl každý dosyta potěšit vnadami jejího bobatého pokladu, který byl okázale veleben.

Podle renesančního pojetí byla kráskou krásek Panna Marie. Zbožní lidé poklekali před boží matkou s vědomím, že zde uctívají i nejvzácnější zázrak tělesné krásy. To ovšem byla příležitost pro ctižádost vysoce postavených žen, aby nechaly svou krásu zazářit ve svatém obraze. Nejproslulejší je příklad Anežky Sorelové,

milenky francouzského Karla VII. (1403–1461, král od r. 1422, z rodu Valois), která se nechala Jeanem Fouquetem (1410–před 1480, zakl. franc. renes. malířství) namalovat jako Marie s Ježíškem, která dítěti na klíně podává svůj nádherný prs. Také nejedno mocné církevní kníže dávalo do chrámu podle antického vzoru postavit sochu své milenky v podobě světičky; např. Sigismondo Malatesta, který v letech 1445–1450 nechal v Riminu postavit skvostný chrám sv. Františka a v něm umístit sochu své krásné milenky Isotty. Mnoho nadpozemských myšlenek přitom renesanční lidé neměli: model i umělec zde měli na mysli především ty nejpozemštější věci.

Ale renesance nahotu před zraky tisíců milovala i v nepřenesené formě, jako živou nahotu na ulici.

Už dříve jsme se zmínili o tom, že mocní panovníci se nechávali rádi vítat a obveselovat nahými krasavicemi, když navštívili některé město.

O vjezdu Karla V. (1500–1558, od r. 1519 římský císař, vládl v Rakousku, Španělsku, Nizozemí) do Antverp takové podrobnosti zaznamenal proslulý Albrecht Dürer (1471–1528, něm. malíř a dřevorytec), který byl přitom a ochotně se přiznává svému příteli Melanchtonovi, že ty nahé dívky pozoroval velmi pečlivě a z poněkud nestoudné blízkosti, „protože je malíř“. Během vjezdu Ludvíka XI. (1423–1483, franc. král od r. 1226, od r. 1519 z rodu Valois) do Paříže v r. 1461 stáli u fontány du Ponceau diví muži a ženy, aby spolu zápasili, přičemž tři nahé krásné dívky představující sirény měly prý tak krásná nadra a skvělé tělesné tvary, že se na ně nikdo nemohl dosyta vynadávat. Po řadě pak přednášely před králem oslavné verše na jeho osobu. Za vjezdu burgundského Karla Smělého (viz výše) do Lillu v r. 1468 byl před králem předváděn „Paridův soud“ se třemi zcela nahými krasavicemi a podle soudobého kronikáře se „nic z mnoha podívaných netěšilo takové pozornosti a takové pochvaly lidu, jako právě toto představení“. Každý divák však přitom hrál Paridovu úlohu a bedlivě posuzoval půvaby nahých bohyň.

Anglická královna Alžběta (Alžběta I., 1533–1603, dcera Jindřicha VIII., podle její dlouhé vlády „alžbětínská doba“) prý navštěvovala jen ty zahrady, v nichž byla vítána a přijímána nymfami, nereidkami, tritony a bohy lučin i lesů, jimž pohanská krása dovolovala „skleněné šaty“, tj. lehká roucha z průhledných látek.

Víme už, že ke slavnostem a produkcím tohoto druhu byly vybírány nejkrásnější nevěstky z města. Nebyly to však vždy veřejné holky, nýbrž také dcery bohatých patriciů, které si považovaly za čest, když mohly úplně nahé kráčet před císařem. Když chtěl markrabě Bedřich Braniborský uspořádat podobnou slavnost s počestnými ženami ve Frankfurtu, byl zdejší radou odmítnut, protože to v tomto městě prý nebylo nikdy zvykem, a je tedy pravděpodobné, že to, co nebylo zvykem ve Frankfurtu, bylo asi obvyčejem jinde, když Bedřich Braniborský vyslovil takové přání.

Na jednu věc je zde třeba upozornit. Později poznáme renesanční lidovou erotiku; dosud zmíněné slavnosti však byly především dvorské, tento druh kultu tělesné krásy byl pěstován hlavně světskou a církevní aristokracií. Poměrně nejméně ho bylo v maloměšťáckém Německu, nejokázalejší a nejujnější byl v zemích, kde už převládal politicky i společensky vladařský absolutismus, proto se chlubil hlavně krásou ženy. Pro vladaře a boháče je žena drahocenný luxusní předmět, kterým se lze nejlépe honosit na důkaz vznešenosti nebo společenské úlohy. To je panská morálka obvyklá v dobách finančního rozkvětu a zvláště, známka frivolního názoru a blízkosti úpadku.

Frivolnost. Jak hluboko tato frivolnost později pronikla do dvorských kruhů, toho je dobrým, byť poněkud neomaleným svědkem sieigneur de Brantôme (viz výše), jehož spisy jsou zvláště ceněny pro zpracování renesančních mravních dějin. Všechny pikantní a erotické historicky, které Brantôme pro potomstvo zaznamenal, jsou psány podle skutečnosti z nejvyšší francouzské společnosti, jak sám pisatel zdůrazňuje. Běží zde pravidelně o život na dvoře Kateřiny Medicejské (1519–1589, z florentského rodu Medici, manželka Jindřicha II., franc. královna od r. 1547, později regentka za nezletilého syna) a mnohá milostná dobrodružství královniny a královských princezen.

Se zvláštní zálibou se vyšší mužská společnost bavila vzájemným líčením a chválením intimních vnuad vlastních milenek a žen; byli dokonce ochotni svému příteli poskytnout příležitost, aby se na vlastní oči mohl přesvědčit o velebené kráse. „Najdeme mnoho bláznů, kteří své ženy před každým chválí a velebí. Ba říkají, mám ženu tak krásnou, že by ses podivil její kráse, kdybys ji spatřil,“ napsal Murer.

A Brantôme např. vypravuje: „Chci se ještě zmínit o muži, kterého jednoho rána navštívil přítel, když se právě oblékal. Při této příležitosti mu manžel ukázal svou zcela nahou paní, spící na posteli bez jakékoliv pokrývky, neboť bylo velmi horko. Napůl odhrnul záclonu, takže vycházející slunce ozářilo její krásu. Přítel se pokochal tímto pohledem a pak oba muži odešli ke králi.“ U Boccaccia (Giovanni B., 1313–1375, ital. renes. spisovatel, autor „Dekameronu“), Straparoly, Fiorentina a jiných novelistů nalezneme mnoho příběhů, v nichž se tato nebo podobná věc vyskytuje v rámci žertovných anekdot.

Toto vychloubání však probíhalo i na ženské straně, také ony se rády honosily tělesnými přednostmi svých milenců a manželů, aniž by byl samotnému muži cizí jistý druh sebechvály: rád se honosil atletickými výkony a tanečními kousky, především však svou milostnou výzbrojí, jejíž existenci zdůraznil směle a nápadně na svém oděvu.

Renesanční oblečení. Jak už víme, je šat a кроj svým původem nemálo smyslnou záležitostí, zdůrazňuje erotické části těla; pro ženu je móda nejdůležitějším namlouvacím prostředkem, u muže se pak její erotická povaha zřetelně objevuje v dobách silně uplatněné sexuality. Podle společenského bytí každé doby se pak vytváří zvláštní ráz módy v mezích její všeobecné povahy. Protože tedy byly renesance povšechně dobou silné a účelné smyslnosti, byla tato smyslnost a honošení se tělesnou krásou hlavním znakem renesanční módy ve všech zemích. U ženy zdůrazňovala hlavně rozpětí pánve a velikost prsů, u muže svalstvo, šířku ramen a objem hrudníku.

Všechny tvůrčí doby milují nádheru a jsou marnotratné. Renesanci v tomto směru upravil věk světového obchodu, vznikala nesmírná bohatství, byla zde možnost snadného výdělku.

V mužském kroji byly konečným výsledkem tohoto shonu po luxusu a nádhře pověstné naběračky, kalhotová móda nesmyslně plýtvající látkou, která nejvíce bláznila v první polovině 16. století. Jediný muž měl na sobě často až 60 loket sukna. Také v ženském úboru postupovala celková tendence jako u mužského oděvu. Zprvu přiléhající šat poskytoval očím příležitost k ocenění všech ženských vnuad, plných prsů a boků, krásných linií nohou; později byly eroticky zdůrazněny oba hlavní znaky účelné ženské krásy – ňadra a pánev, a to způsobem, který by sice vůbec nevyhovoval našim hygienickým a jemnocitným názorům, ale ve své době

byl obecným projevem zdravé a živelné tendence. Pokud se v předchozím středověku často vyskytovala snaha o potlačení ňader šněrovačkou, což prosazoval asketický světový názor, snažila se renesance naopak podle svého pojetí prsa co nejvíce zdůraznit. Kde k tomu nestačila šněrovačka, používala se jako v antice ňadra umělá. Pokud se žena honosila skutečně krásnými prsy, tu je co nejrozhodněji obnažovala, a smělá, demonstrativní dekoltáž byla kategoričným požadavkem doby. Boky byly zdůrazňovány tzv. špekem, obkládáním širokými vycpávkami, často až pětadvacet liber těžkými, čímž tedy mnoho žen vypadalo jako těhotné, tím spíše, že obuv byla bez podpatků, takže se tělo prohnulo dozadu a břicho vystoupilo.

Renesance, která znamenala vzestup nové třídy, se cítila příliš silnou, než aby mohla považovat nejvýstřednější upřímnost za povážlivou nebo neslušnou. I svým oblekem se tedy muž snažil bez okolků vyzývat ženu, svými oděvními zvláštnostmi zdůrazňoval, že je co nejlépe vyzbrojen k milostnému dílu, a žena zase zvláštnostmi svého oděvu odpovídala na jeho výzvu, že je hodna jeho zájmu a může jí tedy ukázat svou sílu.

Žena si muže namlouvala především nahostí svých ňader, pokud je měla opravdu krásná. Silná dekoltáž ňader byla hlavně uznávaným právem dívek, což je pochopitelné, jsou-li prsa považována za hlavní namlouvací prostředek ženy. Vdaná paní, která už svého cíle dosáhla, neměla mít tak hluboký výstřih. Slušelo jí méně ukazovat ňadra i s bradavkami. Vdova pak, hlavně během období smutku, měla mít šaty uzavřené až ke krku a teprve když tato doba pomínila, mohla opět tu a tam závodit s dívkami v odhalování.

„Ženy nosily a nosí své šaty nahore u krčního otvoru tak vystřižené a široké, že až téměř do poloviny obnažených prsou může každý přímo spatřit jejich zářící kůži, v chrámech Páně před kněžními a duchovními právě tak jako na trhu, ale ještě mnohem více doma. A zbytek prsů, který ještě zůstal skryt, je, jak bylo dříve řečeno, tak k vyniknutí uměle zvětšen a posunut vpřed, že to vypadá téměř jako dva rohy na prsou,“ praví Jan Hus ve 48. kapitole svého latinského traktátu „O kněží a mnichů tělesné zvrhlosti“. V téže klasické kapitole místo o mužské módě zní v dnešním pojetí českého jazyka asi takto: „Jako ženská bujnost hřešila nahore, tak také docela podobně vystupovali dole v bedrech muži, příliš chlípně a nestoudně. Mužský oblek byl v zadnici a zvláště na moudí těsný a krátký, kdežto pyj nemohl vyčnívat dosti daleko. Směleji než ženy se muži oddávali nemravnosti a když jejich tělesné části zůstávaly jakž takž pokryty tunikou nebo pláštěm nebo, jak tomu říká lid, jupkou, přece jen počestnosti činili úhonu, neboť třebaže nechtěli svůj pyj a moudí lidem přímo nahé ukazovat, dávali si na ně dělat zvláštní potah z téže látky, z jaké měli podvlékačky. Málo jich to činilo z počestnosti a studu, spíše svůj vypouklý poklopec vycpávali sukem nebo bavlnou, a to tak pilně, aby před ženami na ulici a hlavně v kostele měli chranný úd, to asi na oplátku za jejich vlastní neslušnost. Častěji jsem však musel tyto nezvedence litovat; když tak stáli ve svém krátkém přistiženém kabátci s téměř holou zadnicí a právě jen sukno jejich podvlékaček pokrývalo tajný východ jejich tělesných nutností, tu se stávalo, že látka praskla nebo se přetrhl steh, aniž to zpozorovali, poněvadž byla hladce napjata jako teletina na kotlech, a pak mohl každý, kdo měl chut, dle libosti pozorovat na ulici nebo v kostele jejich nahou zadnici a moudí, hlavně sehnul-li se nebo jedno či obě kolena sklonil k zemi v přítomnosti žen nebo Boha v kostele. Podvlékačky byly právě na moudí příliš silně napjaty, množstvím načané látky se roztahovaly stehy a objevil se načisto nahý pyj nebo řiť nebo také oboje, někdy však jen pouhá hanba.“

Montrandova kapucínáda z r. 1581 o ženách mimo jiné uvádí (výraz heliogabalisté v ní, znamenající ctitele Heliogabala, jinak Elegabala, syrského boha Slunce, je ovšem použit obrazně): „Když jdou na mši, aby dosáhly odpuštění, nebo ve městě navštěvují stromovky a parky nebo jiná tajná místa, která není slušné jmenovat, a protože ukazují otevřená prsa, bránici, srdce, plíce a jiné části prsou, které jsou v neustálém pohybu, takže ty dobré paní chodí jako podle kompasu nebo odměřeně jako hodinový stroj, lépe řečeno, jako kovářovy měchy, které mají rozdmýchatí oheň na ohništi: stejným způsobem chodí naše panny, které svými měchy nebo dýcháním svých plic rozdmýchávají oheň v srdcích heliogabalistů našeho dvora, kteří jsou beztak už dost zženštilí a rozpálení tělesnou chlípností; nicméně naše dvorné Médée, aby je ještě více rozohnily a úplně rozpálily, vynalézají všechna umění, která mohla příroda vydat, aby je lidský rod dobře užíval a aby je měly ke chlípnosti, užívají věcí neslušných a hanebných.“

Moralisté a kazatelé se marně namáhali: toto „satanovo dílo“ dozrálo, a proto mohlo být překonáno pouze činiteli materiálnější kněžské ideologie. Četné zákony proti luxusu a různá nařízení v oděvních věcech, ač byly neustále opakovány, nemohly zastavit živelnou smyslnost a marnotratnost, nehledě k tomu, že byly vydávány především z hospodářských ochranných příčin nebo pro zachování třídních rozdílů: ani vrchnostenské zákazy ani reformační ideály dekoltáže a módní luxus nepotlačily, dokud se ve druhé třetině 16. století neobjevila těžká hospodářská krize, která na několik desetiletí donutila široké vrstvy k šetnosti.

Jak jsme právě viděli, měla ženská renesanční dekoltáž svůj protějšek u mužského kroje ve výstředním poklopci. Technicky byla zvláštní schránka pro mužské pohlaví odůvodněna, pokud muži nosili těsně přiléhající kalhoty spolu nahore nesouvisející (tj. každá kalhota byla samostatná) a jakmile se kabátec stával stále kratší. Nebyla však vynalezena hned, až když už skutečně byla potřebná. Po určitou dobu dokonce muži směle koketovali s nahotou této tělesné části. Durynská kronika (Durynsko viz výše) z r. 1444 praví: „Nosili také muži v této době tak krátký šat, že sotva ukryvali své ohanbí.“ U jiného kronikáře čteme: „Tančili tak sviňsky, že panny musely viděti jejich ohanbí.“ A třetí kronikář dodává: „Jen po zásluze děje se pannám, poněvadž tolik toho dávají mužům spatřiti ze svých prsou.“

Později, když mužský kabátec končil hned pod pasem, stal se poklopcový váček z bezpečnostních důvodů nutností, neboť v těsných kalhotech už opravdu nebylo místo pro mužův pohlavní úd. Ale v duchu renesance se nedělala z nouze ctnost: úmyslně a demonstrativně z této nezbytné schránky učinila kus mužského obleku, který se ve všech zemích nosil vítězně na ulicích a byl proměněn v pravý výstavní módní kus, k němuž měly být obráceny všechny zraky, o což se snažili mnoha způsoby. Předně byl poklopec pravidelně z jiné látky než kalhoty a krátké podvlékačky, např. byl červený nebo modrý, když byly kalhoty žluté. Vedle toho jej boháči zdobili dokonce stuhami, zlatými výšivkami a drahokamy. Dále se ze stejné příčiny snažili váček nenápadně zvětšit, vypávali jej proto vlnou, že byl jako „telecí hlava“ a jeho tvarem hrubě napodobili skutečnost, kterou skrýval.

Tohoto prostředku užívali hlavně lancknechti a válečníci, ale v mírné formě i muži méně drsní a hrubí. Poklopcovému váčku dávali nejen formu oné skutečnosti, nýbrž muž jeho tvarem předstíral přímo svou aktivní pohlavnost, pomocí tohoto moderního artiklu se chlubil neustálou pohotovostí k lásce.

V Ensisheimské (dnes Enzheim, Německo) kronice z r. 1492 například čteme: „A nosil mladý lid kabátce, ty nepřesahovaly pás více než na šířku jedné ruky,

a bylo mu vidět na břicho – krátké podvlékačky – vzadu i vpředu byly tak těsně zhotoveny, že byly kalhoty na zadnici rozděleny rýhou, což byla pěkná věc, před sebou měli vystupující coul, velký a špičatý, a stál-li některý u stolu, tento vystupující coul mu ležel na stole. Tak chodili před císaře, krále, knížata a pány i ctihodné paní. A tak nestoudně se dalo mezi ženami i muži, až Bůh bránil. Ženské nosily kabátce, že jim cecy bylo vpředu vidět mezi pufnami a vzadu doprostřed zad.“ Nejsměleji pak muži na svém poklopcovém váčku spojili všechny tři metody: barvu, velikost a tvar.

Je třeba zdůraznit, že poklopcový váček se všemi přemrštěnostmi, nápaditostmi a vyzývavostí své formy nebyl módou jednotlivců, ale značně trvalým davovým zjevem, obecnou renesanční krojovou zvláštností, která byla muži pěstována stejně fanaticky jako největší ženská dekoltáž ňader. Nejen prostý lid, pacholci, sedláci a vojáci, ale všechny vrstvy včetně šlechtické, měšťanské a řemeslnické třídy této módě holdovaly. O tom nás vedle kazatelů poučují nejen soudobí kronikáři a obrazová díla, ale i mnohé zákazy a nařízení směřující hlavně k tomu, aby byly mužské kabátce náležitě prodlouženy přes choulostivá místa. O jejich účinnosti a o tuhém životě kaceřované módy pak svědčí to, že tyto zákazy byly stále znovu, ale téměř bezvýsledně opakovány. Například rada města Bernu vydala zákaz nosit krátký oblek, který nezakrýval mužovo ohanbí, a to během jedenácti let šestkrát (1476-1876). Demonstrativní a dekorativní poklopec se v mužské módě udržel ještě padesát let poté, kdy už nebyl ani trochu technickou nutností.

Vzájemný poměr obou pohlaví k typickým zvláštnostem jejich módy, poměr mužů k dekoltáži ňader a poměr žen k poklopcovému váčku, k těmto dobovým erotickým demonstracím, byl jistě nejlepší. Rádi se chlubili vlastní erotickou výzbrojí, rádi obdivovali milostnou výzbroj druhého pohlaví: vždyť to byl znovu objevený tělesný člověk, z něhož měli bouřlivé potěšení. Renesanční všeobecnost v těchto módních zvláštnostech jistě neviděla groteskní věc, jak se nám možná zdá dnes, ani věc nepřirozenou a nepatřičnou, jakou v ní viděli kazatelé a moralisté. Tyto módní zvláštnosti renesance byly organickou částí své doby, částí sice nepatrnou, ale přece jen pronikavě objasňující milostné ideály této epochy.

V. LÁSKA A MANŽELSTVÍ V RENESANCI

Pohlavní láska v renesanci byla přírodní silou, bouřlivě rozpoutanou, a ve své podstatě všeobecně zdravým zjevem. V této době byla první ctností obou pohlaví jejich mocná vášeň; u muže byla vážena plodivá potence až do vysokého věku, u ženy rodivost do stejného stáří.

Mnoho dětí bylo ctí a proto obvyklý jev; bezdětnost, která byla poměrně vzácná, byla chápána jako boží trest za spáchaný hřích. Proto se renesance mohla tím volněji věnovat zvýšené smyslné činnosti a předchodí středověk k tomu poskytl předpoklady: středověké pohlavní styky byly ještě velmi živočišné a primitivní povahy, fyziologické jádro lásky ještě nebylo obaleno obecnými psychologickými vymoženostmi: tělesný akt byl vše, počátek a konec lásky.

Konvenční středověké manželství. Tělesný manželský akt měl ve středověku téměř konvenční povahu. Šlechtic do něj vstupoval z politických důvodů, aby zvětšil svůj vliv a svou moc; zájmy domu a nikoli libost jednotlivce rozhodovaly o volbě muže a ženy. Stejně jednal cechovní občan středověkého města. Zájmy cechu a zájmy rodiny, pravidelně nerozlučně spojené, určovaly jeho volbu. Když se ve městech vyvinulo kupecké patricijství, vlastnické zájmy zatlačily všechny osobní náklonnosti. Sňatek byl pro tuto třídu nejprostší formou hromadění kapitálu, nejrychlejším způsobem, jak si trvale zvýšit příjmy a zisky.

Podobně tomu bylo u selského stavu. Zemské bochumské právo říkalo: „Muž, který ženu pravou má a nemůže jí býti dosti nápomocen při jejích ženských právech, má ji k sousedu vzít, a nemohl-li by ten pak dost pomoci, má ji mírně a jemně přijmouti a bolest jí nečiniti a přes devět lánů ji zanést a jemně usaditi a bolest nečiniti a zde ji držet po pět hodin, aby to zkusil s voláním, že lidé mají na pomoc přijíti: a nemožno-li jí přes to pomoci, má ji mírně a jemně přijati a mírně ji usaditi a bolest nečiniti a dáti jí nové šaty a pytlík s útratou a poslati ji na jarmak, a nebude-li jí ani potom dosti pomoci, tak ať jí pomůže tisíc čertů.“

Podobně mluví všechna stará selská práva, což znamená, že muž, který má zdravou ženu a nemůže ji učinit těhotnou, má ji pro tento účel zapůjčit sousedovi, a nemůže-li ani ten, tedy druhému, třetímu muži, aby splnil svou povinnost a své selské manželce usnadnil její první a nejdůležitější úlohu, neboť v tom je jádro selské pohlavní morálky, shodné s hmotnými zájmy selského stavu. Pro žádný stav nejsou a nebyly děti tak důležitý kapitál, jako právě pro selský, u něhož představují nejlacinější a nezbytnou pracovní sílu. Děti jsou totiž taková pracovní síla, kterou sedlák v primitivních dobách snadno najde a kterou si může při poměrně nepatřném výnosu ze svého podniku dlouho podržet: je pak tedy lhotejné, jsou-li to děti vlastní či nikoliv. A tak se zde skutečně osobní milostné city nemohou rozvinout: hlavní je, aby byl muž pohlavně zdatný a žena dobrá „na plemeno“.

Také středověké manželství bohatých a zámožnějších tříd bylo institucí k plození a rození zákonných potomků, sblíženou peněžními, třídními a stavovskými zájmy. Osobní milostný vztah někdy platil více jen u chudého lidu bez majetkových zájmů, které by rozhodným způsobem určovaly manželskou volbu, a třída chudá, přijímající volky nevolky onu homí instituci, tvořila jakousi výjimku.

Na druhé straně byl renesanční smyslnosti nápomocen fakt, že v předchozím středověku se začala, jak víme, vyvíjet individuální pohlavní láska mezi mužem a ženou, láska romantická, že už před renesancí začínal důležitý emancipační proces, resp. důležitá část dějinného emancipačního procesu, která slepou pudovou lásku mění v uvědomělou lásku pohlavní.

Nové právo na lásku. Láska se stávala obsažnější, „oduševnělejší“, vzájemný akt milostného oddání se nebyl už vždy jen důsledkem slepého pudu nebo studené obchodní kalkulace spojené s ukájením pudu, ale důsledkem vzájemné osobní náklonnosti a vášně.

O tom svědčí nejen literární středověké doklady ze všech zemí, ale je to logický důsledek příčin, o nichž jsme pojednali dříve, důsledek křesťanské revoluce, která přes svou závislost na dvojí antické morálce do nové společnosti zasela první zárodky nového hodnocení ženy. Protože však zdravé a historicky vývojově nutné „produševnění“ lásky může znamenat více obsahu v lásce a žádné ochuzení její smyslné povahy, znamenal vznik individuální lásky mezi mužem a ženou i zesílení jejího živočišného jádra: konvenční akt nikdy nemá takovou vnitřní sílu jako akt osobní vášně.

Víme velmi dobře, že manželství jako sociální instituce má hospodářskou povahu, reguluje plazení dětí a s láskou má pravidelně málo společného: na konvenční povaze středověkého manželství nemohl nový obsah lásky nic podstatného změnit. Pronikající právo na individuální náklonnost nemohlo u majetných a vládnoucích tříd prorazit zeď třídních, peněžních a stavovských zájmů: musel tedy tuto zeď obejít.

První hromadné objevení individuální heterosexuální lásky v dějinách se rozhodně nedělo v žádné zemi formou manželské lásky, ale formou milostného poměru, jehož první zásadou dokonce bylo, že pravá láska (*minne*) je zcela s manželstvím neslučitelná. Jinak řečeno: Vyšší forma lásky historicky začala cizoložstvím, cizoložstvím soustavně organizovaným a prováděným oběma stranami a celou jednou třídou. V této třídě nebyl muž, který by se nebyl po celou dobu ucházel také o nejvyšší přízeň jiných žen kromě své manželky, nebylo ženy, která by byla nedovolovala také jinému muži veřejně přede všemi usilovat o největší odměnu lásky, takže nakonec celá rytířská společnost byla jen hotovou společností pro vzájemné cizoložství.

Jako v antice opojný styk s hetérami, tak ve středověku milostná rytířská služba byla protestem proti konvenčním a povinným formám pohlavního života, byla vzpourou bujné původní přírody proti tyranii třídních zájmů a řádů. Středověká romantika ovšem tento nový poměr mezi mužem a ženou obklíčila pitvornými překážkami, ale tím sladší a také silnější bylo konečné dosažení, při němž bylo z lásky a vášně poskytováno marnotratné to, co bylo pocítováno jako oběť, když to vyžadovala povinnost a kde bylo dokazováno, že objetí milence nebo milenky je nekonečně lahodnější než objetí manželky či manžela.

Toto nové právo na lásku ovšem mohla prosazovat jen třída, již hospodářské poměry dovolovaly zbavit ženu domácího otroctví a ve kterém manželská instituce nejpřímněji projevovала svou pravou povahu. V rytířství bylo manželství skutečně jen nahá konvence: děti zde byly vzájemně zasnubovány v nejtěplejším věku výhradně z rodinných důvodů, což je podstatná vlastnost vyhraněného konvenčního manželství; ale majetkové poměry, které zbavují ženu starostí o domácnosti, jí ponechávaly možnost k tomu, aby mohla rozšířit svůj obzor a učinit náběh

k uvědomělé osobnosti. V 15. a 16. století vznikl právě v těchto kruzích jakýsi druh emancipované ženy, závodící s mužem ve vědě a všeobecném vzdělání.

Renesanční smyslnost. Živočišná smyslnost renesanční lásky je charakterizována nesčetnými mravy, zvyky, obecnými i právními názory, které se zrcadlí v příslovích, skutcích a rozsudcích a především literárními a uměleckými dokumenty, jejichž vůdčí myšlenkou i pointou je milostná technika.

Mistři největší umělecké potence si libovali v erotických výtvozech, které nic neskrývaly: Rembrandt (Harmens van Rijn, 1606-1669, hol. malíř a grafik), Rubens (viz výše), Jan Steen (1626-1679, hol. malíř), Brouwer (Adrian B., 1605-1638, hol. malíř), Ostade (Issak van O., 1621-1649, hol. malíř) a jiní.

Pohlavní akt byl nejmilejším uměleckým motivem té doby, nejen však v nějaké symbolické podobě motivu Ledina nebo Danaina, nýbrž nejednou i bez tohoto závoje: existuje dlouhá řada obrazů, které nepředstavují nic jiného, než renesanční *figurae Veneris*, jak je známe z antiky: padl poslední závoj, alespoň na obrazu se zde koná láska před zraky všech, láska přírodní a silná jako letní bouře. A jsou před námi všechny ty milostné pozice, různé variace jedné věci, plné živelné přírody a tak nesmírně odlišné od podobných výtvorů naší doby. Znovu zde poznáváme fakt, o němž jsme už mluvili v prvním díle: že erotická vynalézavost je organickou součástí lásky a nikoliv důsledkem pohlavní korupce. Zdravím sršící renesanční výtvozy jsou dokumenty pohlavního zdraví, jako mnohé erotické obrazy a knihy umělců a dnešních spisovatelů, které tak dokazují hmatatelnou korupci. Napadne snad někoho fráze o zvrhlosti před známou Rembrandtovou rytinou, na níž zobrazil svou milostnou chvíli na loži se Saskií (tj. svou manželkou)?

Pro renesanci je charakteristická i hojnost výtvarných znázomnění zvířecího aktu nejen v grafice, ale i na tabulových obrazech, které se snaží o nejvyšší cíle. Je to především kůň, jelen a labuť, jejichž akt je kreslen a malován: kůň, jelen, labuť jako symboly renesanční síly, elegance a krásy.

Žehnání manželského lože knězem a veřejné souložení novomanželů jsou dva renesanční zvyky spojené se svatbou a zasluhující si pozornost.

Světí-li kněz, u knížecích osob biskup nebo arcibiskup, manželské lože, jistě nežehná místu, na němž se odpočívá po denní práci, ale naopak místu, kde se pracuje, milostné dílně, z níž mají vzít očekávaní dědicové jména, rodu a majetku.

Toto svěcení manželského lože bylo také zpočátku hlavní účastí církve při svatbě. Středověk zpočátku ve sňatku neviděl náboženský akt, nýbrž právní úmluvu. Manželství bylo ve většině zemí pokládáno za ujednané, když nevěsta a ženich byli společně „pokryti touž pokrývkou“. „Na postel vstoupili, práva si dobyli“, praví staré přísloví. A na důkaz, že se tak stalo, bylo toto první souložení prováděno vždy veřejně, neboť všeobecně platilo, že právní výkony mají být veřejné. Tento mrav existoval až do počátku 17. století ve většině evropských zemí a téměř u všech tříd, mizel jen velmi pomalu a zmizel teprve tehdy, když se církvi velmi těžce a jen s nesnázení podařilo prosadit církevní sňatek jako jediný manželství odůvodňující akt. Lid, jak ostatně už víme, lpěl všude na starém zvyku a nechtěl nic slyšet o církevních oddávkách.

Veřejné souložení, v Evropě zvyk původně germánský, bylo prováděno nejrozličnějším způsobem, někdy s velkou úřední pompou, jindy s náboženskou vážností spolu se svěcením manželského lože, jindy konečně žertovně.

Dobře známá je dvorská forma souložení.

U vladařských dvorů bylo manželské sjednání zároveň státní smlouvou, k druhému státu byly připojovány určité statky, části země a vládní nároky, které v té chvíli byly představovány ženou, a proto nebylo třeba, aby se snoubenci předtím alespoň spatřili. Obchod byl uzavřen souložím, k níž nebyl ani ženich nutný: stačil jeho zástupce s plnou mocí, který se zkrátka položil na místo svého pána do parádní postele ke „šťastné panně nevěstě“, a obchod byl sjednán a manželská smlouva právoplatně uzavřena.

Lidové způsoby tohoto mravu byly ovšem žertovnější a drsnější.

V Horní Falci (hist. něm. území na Rýně), když přijel vůz s nevěstinou výbavou před ženichův dům, snesl ženich manželskou postel, která stála nahoře, a postavil ji do ložnice. Pak před zraky všech hodil nevěstu na postel, lehl si k ní a dal jí hubičku. Podobnými zvyky byl symbolicky charakterizován hlavní účel manželství, plození dětí; jinými zvyky však byl přitom zdůrazňován pohlavní akt sám o sobě jako denní pokrm, pro který lidé vstupují do manželství. Před komorou, kde se konala svatební noc, zpívali svatebčané erotické písničky a tropili šprýmy.

Řekli jsme, že renesance měla obecně zdravou milostnou fyziologii i zdravé názory na pohlavní život a tím jsme také nepřímo řekli, že uznávala právo muže i ženy na provádění jejich pohlavní funkce, jakmile dosáhli pohlavní zralosti. To náleží k abecedě zdravého náhledu na pohlavní věci. V nesčetných rčeních a renesančních příslovích to bývalo pravidelně vyslovováno velmi drsně a jednoduše:

Mají-li mladí sílit a růst,
nesmějí míti dlouhý půst.

„Panenské maso není skladné ovoce,“ usuzovali a raný pohlavní styk jinochů i dívek odůvodňovali jako jedna dáma v Boccacciovi: „Přírodní zákony jdou v čele, příroda nestvořila nic nadarmo a tyto ušlechtilé části nám propůjčila, aby byly uváděny v činnost, nikoli, aby lenivě zahálely.“ A dále: „Nedostatek činnosti může této tělesné partii způsobit velkou škodu a zplodit hysterii, na kterou už mnoho krásných žen zahynulo. Nejlepší prostředek proti tomu, říkají lékaři, je tělesné obcování, a to s muži silnými a urostlými.“

Milostná touha obou pohlaví byla tudíž co nejdůležitější. Neblouznili, věděli dobře, co chtějí. Tehdy ještě muž netoužil po rovnocenném družce, s nímž by společně usiloval o vyšší životní cíle; rovněž žena ještě netoužila po nějakém osvoboditeli nebo vychovateli – chtělo se jim jen provádět nejsilnější milostný akt. K němu směřovala a v něm byla soustředěna jejich láska.

Mnohé lidové písně charakteristické pro názory širokých davů, stejně jako umělá poezie opěvující lásku ve vyšších společenských třídách, poskytující stejný pohled do renesančních milostných poměrů, prozrazují stejnou touhu po stejné věci. „Romeo a Julie“, tato dramatická velepíseň smyslné lásky, je nejkrásnější a dostačující příklad pro toto pojetí.

Poggio (Gian Francesco Poggio Bracciolini, 1380-145, ital. humanista, ale také autor lechtivých anekdot „Liber facetiarum“), proslulý renesanční vlášský anekdotář, má ve své sbíre tuto povídku o chuti, která roste s jídlem:

„V našem městě Terranova žil tesař jménem Guglielmo, který byl opatřen velmi objemným milostným nástrojem. Jeho žena se s touto věcí svěřila svým sousedkám. Když umřela, přivedl si tesař nevinnou dívku jménem Antonie, která po zasnoubení od sousedek zvěděla, jakou mohutnou zbraň má její muž. Když

pak o svatební noci ležela se svým manželem, chvěla se po celém těle a nechtěla se nechat obejmout, neřku-li oddat se mu. Konečně zvěděl muž, čeho se mladice bojí; uchlácholil ji řka, že je sice pravda to, co slyšela, ale že má nástroje dva – malý a velký. Aby tě to nebolelo, použiji dnes malý nástroj, který ti nebude ani trochu překážet; později, budeš-li mít chuť, to zkusíme s velkým nástrojem. Mladé ženě to bylo vhod a oddala se svému muži bez nářku a škody. Po měsíci, když se stala volnější a smělejší, prosila svého muže mezi polibky: Miláčku, nechtěl bys to teď zkusit jednou se svým velkým přítelem? Tu se muž, který byl skoro tak dobře jako osel vyzbrojen, musel od srdce zasmát této chuti své ženy. Sám vypravoval tuto povídku ve společnosti a já ji slyšel.“

Noční hlad trápil jinochy i panny velmi brzy. V básni Nidhardta z Renenthalu, která popisuje milostný život na vesnici, čtete rozhovor matky s dcerou o právu na lásku. Šestnáctiletá dcera se domnívá, že její tělo je už dávno schopné milostného dílu, matka je však jiného mínění. Ale dcera zná matčinu minulost i přítomnost: Vám bylo teprve dvanáct let, když jste ztratila panenství. Tak si tedy pro mne za mne najdi milenců, kolik chceš, odpoví poražená matka. Ale teď se teprve ukáže, proč matka svou dceru považuje ještě za příliš mladou k lásce. To bych také ráda udělala, řekne dcera, jen kdybyste mi neodváděla všechny muže před nosem. Čert vás vem, máte přece už manžela, nač potřebujete ještě jiné. Tu matka, která taktó byla odhalena, svolí ke všemu: Pst, dceruško, pěkně mlč. Miluj mnoho nebo málo, nic proti tomu už nemám, i kdybys měla kolébat děťátko. Buď však také mlčenlivá, když mne vidíš chodit za láskou... Podobný rozhovor o nedočkavé lásce najdeme např. v populární sbírce německých písní „Venušina zahrádka“, také francouzská a vlašská renesanční literatura není na takové dokumenty chudá.

Ložní sousto, neboli *bettfutter*, jak zněl nejmimějšší německý výraz, bylo často důvodem ke sporu mezi matkou a dcerou, hlavně, byla-li matka-vdova ještě mladá.

V jedné norimberské masopustní hře je spor předložen soudu, aby rozhodl, která z obou žen má právo se napřed vdát. Matka odůvodňuje své přednostní právo tím, že je mladá a nemůže už bez muže žít, protože si zvykla na mužské maso, kdežto dcera se dovolává svých žárných citů, které se jí zmocňují, když ji jejich pacholek obejmje nebo políbí: všemi údy jí to projede a všechno peří se rozčepejí, neboť kůže je sice mladá, ale sporá... Když všech deset radních pánů pronese o věci rozsudek, vychází najevo, že obě ženy mají na muže stejné právo, protože noční hlad trápi panny i ženy.

A tímto hladem po ložním soustu také odůvodňovali svůj odpor proti mnišské-mu šatu:

Mě vybízeli přátelé,
bych pokoj dopřál duši své,
a do řádu mě posílali,
by mnicha ze mne udělali.
Já děl: Nic nemá moje tělo,
co k duchovnímu by mne mělo;
kdybych se tré dnů prohlížel,
mnišské bych maso nenašel.
Můj oslík hrabe ve stáji,

když dlouho žrát mu nedají;
zbytečně byste žebrali,
když mi ho dosud nevzali,
deklamuje jinoch v jedné masopustní hře. A dívka se ohrazuje podobně:
Bůh navštív toho rokem zlým,
kdo jeptišku chce ze mne míti,
mně bílou sukni naspod dát
a v černý plášť mne zahaliti.
Kdybych se jeptiškou stala,
jí proti vůli své bych byla,
tu bych i hochu mladého
v zámutku potěšila.

Takové písničky byly zpívány ve 14. století. Byla-li už dívka v klášteře, opustila ji zbožnost, když její ňadra naplnila šaty „jako dvě pyšných hrušek“, myslela jen na to, aby ji dojírali chlápci, líbali a „na ty hrušky sahalí“.

Donnělá milostná nenasytnost. Sociální skutečnost se však nedovedla vždy zcela přizpůsobit obecnému a zdravému názoru. Rané sňatky byly sice hojné jak u šlechticů, tak u měšťanů i sedláků, mravokárci si stěžovali, že se teď dva berou tak rychle, že jim ještě není dohromady třicet let, ženě bylo přiznáváno právo se snoubit ve čtrnácti letech, ale třídní zájmy často čelily obecnému duchu.

Hlavně celé třídě tovaryšů byl raný sňatek vůbec, jak už víme, znemožňován nebo nesmírně ztěžován. V cechu se směl pravidelně ženit jen ten, kdo byl samostatný, ale většina cechovních zřízení tovaryšům a nemistrovským synkům znemožňovala, aby se stali mistry, a tudíž jim zakazovala manželství. Kde se však tovaryši směli ženit, zde se zase ženatí tovaryši nemohli stát mistry. Nicméně se vyskytovali i ženatí učeďníci, kde živelný život vítězil nad třídními řády.

Druhé sňatky vdovců a vdov byly rovněž velmi četné. Hlavním kořenem tohoto zjevu ovšem byla hospodářská důležitost řádné domácnosti pro malořemeslnickou výrobu. Silným popudem k dalším sňatkům byla i smysluplnost doby, kde se také hojné vyskytovaly sňatky, při nichž byla rozdílnost věku mezi mužem a ženou velice nápadná.

Cíle lásky, jak si je vytyčovala renesance, se snažili dosáhnout co nejčastěji. Od španělského jihu až vzhůru k anglickému a holandskému severu, od Francie na západě až na německý jihovýchod měli lidé v lásce neustálý pravý formanský hlad, jak říká Fuchs.¹⁰ Toužili v této věci stejně po kvantitě jako kvalitě; mnohé hádanky, šprýmy, přísloví, básně, dialogy, povídky a frašky jsou věnovány tomuto nade vše oblíbenému předmětu, hlavně otázce počtu chodů při hostině lásky; celá literatura v renesanci existovala o tom, co je v lásce pravou mírou, co je příliš málo a příliš mnoho, dokonce i svědomité právnícké rozpravy.

Martin Luther usuzoval, že to ženám náleží dvakrát do týdne a stočtyřikrát do roka to nikomu neuškodí. To byl velmi mírný požadavek. Řádný renesanční muž nikdy neodcházel od stolu paní Venuše po prvním chodu. Podle Clémenta Marota (1497-1544, franc. spisovatel, autor „Kupidova chrámu“) je jeden chod zvyk nemocných, není to ani počátek, je to (podle jiných) jen vzorek, panenský předkrm, slib; dva chody pěstuje zdravý, sytý a spokojený šosák, světák nepřekročí tři chody, čtyři i pět chodů miluje mnich, šest, sedm už není cíl rytířského muže: tolik dělá rajtknecht. Němci v této věci nerozlišovali tolik jako Francouzi. Co zde bylo

považováno za formanovu ctnost, to bylo také šlechtici ke cti. Hojně rozšířené říkánky o milostném ajmulanci (z něm. Einmaleins, násobilka, zde je míněn počet souloží) byly počítány až do dvanácti.

Podle Montaigna (Michel de Montaigne, 1533–1592, franc. spisovatel vydal tři svazky „Esejů“) si v Katalánii stěžovala jistá žena královně na příliš vytrvalé požadavky svého muže, který byl skutečně brutální a nepřírozený a tvrdil, že už v mládí mu nestačilo méně než deset chodů; tu se aragonská královna důkladně o celé věci poradila se svými rádci, aby vydala pro všechny časy řád a pravidlo umírněnosti a skromnosti v řádném manželství, a za oprávněnou a nutnou míru stanovila šest chodů za den, nehledě na velkou potřebu a touhu svého pohlaví. Také Brantôme o této věci píše: „Jednoho dne, když velký Alfons, král aragonský, konal svůj vjezd do Zaragosa, vrhla se královně k nohám žena a prosila o spravedlnost. Když jí král projevil ochotu k vyslyšení, prosila, aby s ní mohla mluvit o samotně, k čemuž svolil. Zde si stěžovala, že jí její muž nedá pokoj a dvaatřicetkrát za den i noc ji znepokojuje. Král si toho muže zavolal a pravdivost mu byla potvrzena. I svolalo Veličenstvo o věci radu a rozhodlo, že muž se k ní má jen šestkrát přiblížit. Divil se velmi, jak pravil, i velké horkokrevnosti a schopnosti muže, i velké studenosti a zdrženlivosti ženy.“

Častěji však než muž byla ovšem žena líčena jako nenasytnější partner v lásce. Vždyť především muži dělali veřejné mínění i literaturu. Jeden Marotův (vl. jménem Jean de Mares, 1463–1523, franc. spisovatel) epigram vypravuje – v překladu poněkud upraven – toto:

Ach, děl, jak se dluhy rojí,
když má člověk ženskou rád.
Sladká, zlatky dvě mě stojí,
věř mi, každé jedenkrát.
Aj, tu vzkřikla rozhořčeně:
Tobě rozum musí stát;
tak se tolikrát čiň denně,
groš by stálo jedenkrát.

Také lidová moudrost zde činila ženy nejschopnějšími splácet dluhy: „Jak ty mně, tak já tobě,“ řekla muži žena o svatební noci, nebo: „Teď došlo na mne,“ řekla mu, když ji třikrát objal a chtěl spát. Poggio (viz výše) dokonce vypravuje: „Když jsme si tak povídali, vypravoval kdosi něco podobného, co se přihodilo jeho krajanu ve Valencii. Mladá dívka se vdala za zcela mladého muže. Zanedlouho po svatbě těžce onemocněla, takže se všichni domnívali, že zemře; neboť se už mrtvé podobala, mladá žena, která ztratila řeč a se zavřenýma očima nehybně ležela. Lékaři se už vzdali veškeré naděje na její uzdravení. Notář byl všecek zoufalý, že má ztratit ženu, které si ještě tak málo užil a kterou, což je pochopitelné, nadmíru miloval. Umyslel si tedy, že svou ženu ještě jednou obejmě, dřív než vypustí svou duši. A když všechny přítomné pod nějakou záminkou, nevím, z jakého tajného úmyslu, odstranil, zmocnil se své ženy. Ihned, jako by muž jejímu tělu vdechl novou sílu, počala opět dýchat a brzy poté s otevřenýma očima začala mluvit a tichým hlasem svého manžela volala jménem. Rozveselen se ptal, co si přeje. Chtěla pít, a když pak ještě podal jídlo, uzdravila se. Tento úspěch byl přičítán výkonu manželské povinnosti. Z toho lze usoudit, že tento prostředek má nejvyšší cenu při ženských nemocech.“ Venušiny radosti byly skutečně pokládány za spolehlivý lék pro ženy.

Ženská touha po milostném soustu byla také charakterizována četnými šprýmy a novelami, při nichž byl použit motiv naivnosti: nevinnost, svedená předstírá-

ním čehosi nezávadného nebo bohulibého, se nakonec nemůže nasytit půvabné hry; zbožná mladá bytost, věřící v pravdivost slov svého svědce, pak považuje za svou povinnost, konat bohulibé dílo stále znovu a bez oddechu, když je zároveň tak příjemné. Známá Boccacciova novela o posílání čerta do pekla je klasický příklad.

Uvedme ještě jeden příklad domnělé ženské nenasytlosti z Brantůma: „Slyšel jsem o jedné francouzské dámě z městě, velmi krásné slečně, která v době občanské války byla v dobytém městě znásilněna množstvím vojáků. Později se hezkého kněze ptala, když mu svou příhodu vyprávěla, zdali spáchala velký hřích. Řekl nikoli, neboť byla znásilněna proti své vůli. Nato odpověděla: Nu, bohudíky, že alespoň jednou v životě jsem se mohla nasytit, aniž jsem hřešila a boha urazila!“

Po této stránce byly nejvíce pomlouvány vdovy. Předepsaný rok smuteční zdrženlivosti byl prý málokdy dodržován: středověk dokonce považoval za nutné trestat ty ženy, které se znovu vdaly do měsíce, na druhé straně vypisoval odměny pro ty, které mrtvého manžela po celý rok cudně oplakávaly. Němci říkali, že kdo si vezme vdovu, jistě se stane paroháčem. Španělské přísloví říkalo, že vdovství trvá den, a francouzská lidová moudrost říkala, že vdovský smutek je vždy jen na svrchním šatu.

Ženy se také (stejně jako muži) chlubily svou milostnou zdatností. Markéta z Navarry (1492–1549, sestra franc. krále, básnička, prozaička, autorka div. her), která napsala pověstný „Heptameron“, se hrdě nazývala nejžهنštější ženou v celém království, a že se tak vydávala za pravé ztělesnění renesanční pohlavnosti, o tom svědčí bujná a živočišná fantazie její knihy.

V renesanci o povaze doby svědčil i kvetoucí *falický kult* převzatý ze starověku, o němž ještě pojednáme a s jehož četnými symboly a formami se během renesance setkáváme ve všech zemích, hlavně v Itálii, kde byla falická tradice nejsilnější.

Hodnota panenství. Jak víme, monogamie vedla všude tam, kde se začaly vyvíjet druhotné vlastnosti lásky, k mužskému požadavku ženské „čistoty“ před sňatkem. Kupec chtěl neporušené zboží, pán úplné vlastnictví, čekatel legitimních dědiců pokládal panenský stav nevěsty za záruku její budoucí věrnosti potřebné k tomu, aby děti narozené z tohoto svazku byly skutečně jeho vlastní. Pro veřejné renesanční mínění, ovládané hlavně cechovním maloměšťáctvím, které z hospodářských důvodů potřebovalo solidní manželství, mělo ženino fyzické panenství velkou cenu.

Neporušená panna šla k oltáři ozdobena věnečkem z čerstvých květů, „čestnou korunou cudnosti“, kdežto žena, o níž bylo známo, že měla pohlavní styk před svatbou, třeba jen se svým ženichem, se musela spokojit s pouhým závojem. V Norimberku musela „padlá“ děvčata jít do kostela se slaměným věncem na hlavě a zakoušela proto mnoho posměchu. Jinde „chybné nevěsty“, které „už ztratily jednu podkovu“, trestala církev tím, že musely se slaměným copem stát před kostelními dveřmi, kdežto svědce musel tři neděle chodit do kostela ve slaměném plášti. Rovněž musel svoji milenkou pro posměch obecnstva vozit po obci na káře.

Kde vládli maloměšťáci i politicky, tedy ve městech zbudovaných na kvetoucím řemesle, tam tyto své požadavky a názory vtělili také do zákonů, jako to činí všechny vládnoucí třídy. „Manželé, kteří se zapomněli,“ směli mít při svatbě jen určitý počet hostů, při hostině jen určitý počet jídel a svatba nesměla trvat tak dlouho, jako svatba „ctihodných“ lidí. Také obřad se nesměl konat v den obvyklý pro svatby.

Norimberští radní páni vydali v 16. století výnos nejčistší maloměstácké ráže, který však museli neustále opakovat až do 17. století a který byl výslovně namířen proti neřesti hanebného „prznění“ panen, aby byli takoví snoubenci poznamenáni citelnými tělesnými i peněžitými tresty, tím vyššími, vyšel-li předmanželský pohlavní styk najevo až po svatbě, a to buď předčasným porodem nebo udáním, protože „církve a obec boží oklamali svým mlčením“. Udavači byla zajištěna třetina uložené pokuty. Jiné výnosy dokonce nařizovaly, že při odůvodněném udání má být nevěsta tělesně prohlédnuta dvěma „moudrými ženami“, které určí rada, „zdali jest ještě v počestném stavu panenském“. Pokud nevěsta odpírala podrobila se takové tělesné prohlídce, neměla právo na důstojnou svatbu. Stejným způsobem se však také mohla dobrovolně očistit z vysloveného podezření.

V různých zemích a krajinách bylo svatebním zvykem, že každá nevěsta veřejně dokazovala nebo byla povinna dokázat, že do svatebního lože vstoupila jako cudná panna. Dělal se to tak, že den po svatbě vyvěsila z okna prostěradlo nebo svatební košili poskvěnou stopami deflorace. Čím byly skvrny větší a zjevnější, tím honosněji bylo zakrvácené plátno ukazováno sousedům. Takový zvyk panoval např. ve Španělsku a Itálii. Když ve Švábsku obvinil muž ženu, že ji na svatebním loži už neshledal pannou, bylo povinností ženiných rodičů provést protidůkaz a soudu předložit „její panenské znamení“ – zakrvácené prostěradlo ze svatební noci. Neměl-li muž pravdu, byl odsouzen k pokutě a čtyřiceti ranám, měl-li však pravdu, byla nejen svatba nadarmo, ale nevěsta byla vypuzena z otcovského domu, protože zde „provozovala kurevnickví“.

V některých rumunských oblastech se ještě dnes děje toto: Muž k sobě vezme důkazy dívčiny počestnosti ze svatebního lože. Po třech dnech nastoupí ženini příbuzní „velkou cestu“, jdou na návštěvu k novomanželům, která jim vynese buď mnoho hanby nebo mnoho cti. Byla-li dívka shledána neposkvěnou, vznikne z toho rozpustilá radost, její rodiče jsou dobře pojištěni, přičemž je nevěstina košile s viditelnými známkami jejího předchozího života podávána kolem na míse a každý ji poctí tím, že do mísy vhodí nějaký peníz. Tak se to děje mezi lidem; u panstva si prohlédne košili jen tchán a tchyně.

Hodnota panenství se jevila i v tom, že se někde podle obecného mínění stávala žena po ztrátě panenství méněcennou. Mohla tudíž požadovat odškodnění od muže, který ji zbavil jejího pokladu, aniž si jí vzal. Na druhé straně mohl muž požadovat větší věno u dívky, která už pannou nebyla. Soudobé zákony (tj. v autorově době) nejsou dosud příliš vzdáleny od tohoto pojetí a dokazují tím svůj kupecký původ. V praxi to znamená, jak hluboce je poddanství ženy dosud zakouřeno a podporováno samotnými ženami.

Přestože renesanční veřejné mínění bylo takové, doba smyslné expanse podporovala rozvoj předmanželského pohlavního styku. I když měly počestné panny velký strach před veřejnou hanbou, protože v těsném světě, ve kterém žily, se jí do smrti nezbavily, přece jen často podléhaly hlasu krve a života. Zájmy maloměstácké pohlavní morálky pak byly zachráněny jen tím způsobem, že „slušnost“ byla alespoň zevně zachována. Mezi šprýmy Heinricha Bebela¹¹ čteme také tento o ztraceném panenství:

„Zpovídalo se jedno děvčátko a vyznalo, že také ztratilo panenství. Nad tím se zpovědník velmi rozzlobil, huboval a hřímá, a na druhé straně s tím srovnával skvostnou korunovaci panenství na nebesích. Dlouho a široce o tom mluvil, vypravoval mnoho o ušlechtilém panenském hradu a jak se stalo, že se tak ušlechtilý

a výborný zámek dal tak snadno otevřít. Zpovídající se dívka už byla celá netrpělivá a povídá: Nemyslete, důstojný otče, že to byl zámek tak tuze pevný. Každý pacholek ve vsi jej mohl otevřít a nebylo také málo těch, kteří jej otevřeli.“

Italský novelista Antonio Cornazano v jedné novele vkládá do biskupových úst tato slova: „Než jsem se stal biskupem, byl jsem zpovědníkem a nikdy se nestalo, aby dívka, které bylo více než deset let, se nevyznala, že už měla nejméně dva.“ O Francii vypravuje jedna povídka: „Německý šlechtic, který mluvil poměrně dobře francouzsky, jel po avignonském mostě do města. Poněvadž byl jeho kůň už velmi unaven, začal poněkud kulhat, když jeli po mostě. Tomu se směla dívka očividně nevázaných mravů a z rytíře si tropila hojné šašky. Ach, madame, děl napadený jízlivě, nedivila byste se, že můj kůň kulhá, kdybyste věděla, že toto zvíře to dělá vždycky, kdykoliv potká nevěstku. Hola! odvětila poté holčina, je-li to tak, pak už nečiňte ani krok do města, neboť si jinak zlomíte vaz.“

Proslulá je také povídka o slavíku, u nás známá z Boccacciovy novely a po světě rozšířená v nejrůznějších variacích: Mladá dívka si velkou chytrostí vymůže na rodičích dovolení, aby směla jednou spát na balkoně proto, že chce naslouchat slavičímu klototu. Ve skutečnosti se však chce sejít s milencem. Když se pak otec ráno poohlédne po doceři, najde ji spící v milencově objetí a to v takové situaci, že nemůže být pochybnosti o tom, o kterého slavíka dívce šlo. Německá verze ve formě básně je z 15. století, rovněž v rýmech tento motiv zpracoval Casti (Giambattista C., 1721-1802, ital. básník, zmíněný námět je v jeho díle „Novelle galanti“) a ve veselohře Lopez de Vega (Lope Felix de V., 1562-1635, špaň. dramatik, básník a prozaik, z jeho tvorby se dochovalo asi 500 her, napsal jich 2000).

Předmanželské snoubení bylo také podporováno snadným sňatkem v oné době. Nebezpečí veřejné hanby tím bylo do značné míry odstraněno. Víme, že se středověk dlouho a silně bránil povinnému církevnímu sňatku: ke sňatku stačil prostý vzájemný manželský slib a následovala-li po něm soulož, bylo manželství pokládáno za uzavřené. Pro právoplatnost sňatku nebyly třeba veřejné ohlášky ani sepsané smlouvy, mladí lidé k tomu nezbytně nepotřebovali ani souhlas rodičů nebo poručníků.

Vznikala jakási „pokoutní manželství“, která byla zkrátka formou, která muži i ženě poskytovala příležitost, jak se bez nebezpečí pohlavně vybouřit v rámci společnosti. Jejich důsledkem pak ovšem byly mnohé žaloby žen proti mužům pro svévolné opuštění.

Výroba panenství. Jiným důkazem pro hojnost předmanželských pohlavních styků bylo kvetoucí řemeslo umělého *vyrábění panenství*. Všichni lékárníci a kořenáři prodávali masti a jiné prostředky, které měly zastřít porušené panenství a manžela oklamat, a právě z tohoto obchodu nejvíce bohatli. V rozhovorech „božského“ Aretina (Pietro Aretino, 1492-1556, ital. básník, satirik, dramatik) vypravuje Nanna, jak se to dělalo, když nevěsta zná už celou abecedu lásky a přece chce být pokládána za vzor cudnosti.

Matinka jí k tomu ve svatební den poskytne krev z jednoho svatebního kapouna a poučí ji podrobně o dalším. Poněvadž však poptávka po podobných prostředcích byla příliš velká, vrhli se na tento výnosný obchod i četní mastičkáři, zaříkávačky, potulní žáci, kteří činili různé velmi populární machinace, takže je většina mužů znala a hleděla jinými cestami získat jistotu. Používali různá kouzla, která měla neomylně prozradit, je-li dívka ještě panna nebo už nikoliv. Přitom ovšem přišli z deště pod okap.

Všechny ty „zkoušky cudnosti“ byly holá pověra, někdy velmi stará. Zdvihne-li dívka z ohně hrnec vařící vody a voda se hned přestane vařit, je její panenství už ztracené. Dáme-li dívce prášek ze spáleného břechťanového kořene, neudrží moč a není už panna, atd.

Jak se tedy zdá, chytrá a obratná žena si ve veřejném mínění dokázala udržet pověst panny alespoň tak dlouho, dokud „nepromluvilo břicho“. Protože bylo po svatbě časově normální těhotenství vítáno a uctíváno, tak před svatbou bylo nejobávanější záležitostí. Dojemně se tento strach z těhotenství projevil v mnoha lidových písních. Jedna taková populární píseň z 15. století, která se udržela po celou dobu, by mohla česky znít asi takto:

Bslyšte, lidé milí,
mou novou písničku
o jednom písaričku,
ten měl ve svém srdíčku
rád čistou děvečku.
Červenou sukni dal jí,
pročpak to učinil?
Chtěl známost si udělati
a u děvečky spáti,
to u ní v komůrce.
Když bylo před půlnocí,
tu přišel písař k ní,
zatůkal polehoučku,
své milé na komůrku,
nebylo zavřeno.
Když leželi tak spolu,
děvečka děla mu:
A najevo když vyjde,
že děťátko k nám přijde,
kdo bude otcem mu?
Ach, moje nejmilejší,
o to se nestarej,
chci o to dítě obáti,
mu stříbro, zlato dáti,
chci otcem býti mu.
A když pak se to stalo,
nu, hádejte, co dál?
Ten písař vytáh' z kraje,
to hanba veliká je,
ba ještě horší věc.

Skutečně za oněch „starých zlatých časů“ bylo ještě častějším jevem než dnes, že děvče zůstalo sedět s dítětem v náruči a milenec odtáhl do širého neznámého světa! Proto se cechovní mistři tolik snažili, aby byli jen hoši manželsky zplození přijímáni za učně, čímž tak chtěli čelit velmi nepohodlné a velké konkurenci.

Vyhánění plodu proto také kroně umělého panenství zvlášť kvetlo.

V renesanci byl nekonečný seznam „nepochybných“ prostředků proti „zaražené krvi“, Fuchs v takovém seznamu našel dvě stě padesát abortiv (tj. potratových

prostředků). O některých se říkalo, že nesmějí být ani položeny těhotné ženě do postele, jiné a právě nejčastěji používané byly skutečně nebezpečné zdraví a životu. Nejznámější byly ovšem odvary z různých bylin a lektvary, o jejichž domnělém účinku věděla každá dívka co nejdříve od svých družek, aby byla pro všechny případy připravena, protože „člověk nikdy neví“, nezapomene-li se miláček a „neodejde-li někdy z kostela až po požehnutí“. Když nepomáhaly lektvary, přikročilo se k radikálnějším prostředkům, k horkým koupelím, bláznivému tanci a jiným ztřeštěnostem, diktovaným nouzí srdce i břicha. „Ta holka tančí, jako by měla být zítra nedělkou,“ říkávaly o horlivých tanečnicích.

U Brantůma (viz výše) čteme o dívce, která byla obtěžkána princem a nemanželsky porodila. Její odpověď na výčitky byla tato: „Je nesprávné mi vytýkat tento poklesek, můžete mi vytýkat jen to, že jsem včas nezakročila. Neboť, kdybych byla tak chytrá jako většina mých družek, které právě tak jako já, ba ještě hůře jednaly, byla bych si pomohla od následků a nebyla bych nyní v nesnázích.“

Nerozčilovali se tedy nad tím, že prince poskytla více než předehtu: nemravnost vězela v tom, že dostala dítě a nedbala pravidel hry; všechno lze riskovat, jen ne sázku – zdání ctnosti.

Ve dvorských kruzích se vůbec nevyskytovala sličná žena, která by nebyla několikrát do roka v nebezpečí, že porodí. Jistý francouzský anonymní autor o této věci napsal pozoruhodná slova: „Od té doby, kdy se také slečny tak dobře vyznají v lékárenských prostředcích, že se už nemusejí obávat nebezpečí, do kterého je může přivést bouřlivý milenec, upadá stále více řemeslo kurtizán, neboť kavalír má mnohem větší požitek, může-li se bezstarostně bavít se vznešenou dámou. Také od té doby ani nejcudnější slečny nejsou bez útěchy, když od nich milenec žádá větší práva, než jen něžné ujišťování a pohled na jejich sličnou tvář a krásná ňadra.“

Přímý poměr mezi prostitutací a strohou monogamií, vyžadující předmanželskou „čistotu“, je tímto úsudkem bezděčně, ale pronikavě osvětlen.

Pro umělý potrat byly v renesanci činěny i chirurgické zákroky. Používal se instrument, který poněkud připomíná onen divošský nástroj, o němž jsme podrobněji pojednali v prvním díle. Jeho vzhled je však už civilizovanější. Podle Fuchse je to pouzdro 19 cm dlouhé, v něm je skryta dlouhá jehla, která se dá vytáčet, takže lze přístroj zavést bez nebezpečí, že bude matka poraněna.

Umělé vyhánění plodu nebylo většinou ve středověku trestné, takže i abortivní prostředky mohly být veřejně nabízeny. Kde trestné bylo, tam se jen zřídka skutečně trestalo.

Noci na zkoušku. Jak jsme viděli, mravní renesanční řád společnosti rozhodně, obecně a ovšem i pokrytecky odsuzoval předmanželský pohlavní styk; přesto existoval ve více než hojné míře. Pouta společenských zájmů pravidelně nesnášejí útok smyslné lidské přírody, tím méně pak v tak pohlavně bouřlivé době, jako byla právě renesance. Ale i v ní byly obyčeje a vrstvy, kde byl ženin předmanželský pohlavní styk mravním řádem dokonce schválen.

Jde o tak zvané *noci na zkoušku*, které předešlým zdomácněly v selských kruzích, rozšířily se po celé Evropě a dosud jsou tu a tam zachovány v nezkrácené nebo jen okleštěné podobě. Okénko dívčí komůrky, tak často se vyskytující v lidové písni, je jeden takový populární ukazatel k tomuto zvyku.

Nejpodrobnější vyličení noci na zkoušku Fr. Ch. Fischerem¹², omezené ovšem hlavně na švábský obyčej, je z 18. století. „Téměř v celém Německu a hlavně

ve švábské krajině, která se jmenuje Černý les, je u sedláků zvykem, že děvčata poskytují svým ctitelům už dlouho před svatbou ony svobody, které jsou jinak přednostním právem manželů. Velmi bychom se však mýlili, kdybychom si o tomto mravu činili tu představu, jako by ony dívky zanedbávaly veškeré ženské mravopočestnosti a svou přízeň svým milencům prokazovaly marnotratně beze vši zdrženlivosti. To rozhodně ne! Venkovská kráska dovede se svými vnaďami hospodařit stejně chytrým způsobem a hospodárný požitek kořenit stejným množstvím zdráhavosti jako kterákoliv napařádná slečna. Sotva začíná být selská dívka pohlavně dospělá, už podle toho, je-li obdařena vlastnostmi více či méně dokonalými, vidí, že je obklopena jistým počtem ctitelů, kteří se tak dlouho se stejnou horlivostí ucházejí o její přízeň, dokud nezapomínají, že je jeden šťastnější. Tu všichni ostatní náhle zmizí a vyvolený má svolení, aby v noci krásku navštívil. Špatně by však dbal dobrého romantického mravu, kdyby chtěl přijít rovnou domovními dveřmi. Vesnická etiketa nutně vyžaduje, aby své noční návštěvy podnikal okénkem na střeše... Tento namáhavý podnik zpočátku neposkytuje milenci jiné výhody kromě té, že si smí několik hodin se svou milou povídat, že ona je v té době v posteli úplně oblečena a dobře se chrání před všemi Amorovými úskoky. Jakmile usne, musí hned odejít, a teprve pomalu se stávají jejich zábavy živější. Pak při různých venkovských žertech a pokušeních poskytne děvče svému ctiteli, aby získal znalost jejich tajných vnaď, dá se jím překvapit, když je v lehkém obleku, a konečně mu dovolí vše, čím může žena ukojit mužskou smyslnost. Nicméně i zde je zachováno jisté stupňování. Velmi často odpírají dívky vyhovění posledního přání svého milence tak dlouho, dokud neužije násilí. Děje se to vždy, když má dívka nějakou pochybnost o jeho tělesné síle... Přijde tudíž takový zápas chlapci často hodně draho, protože není snadné přemoci selskou bytost, která nemá tu smyslounou podrážděnost, která urozené ženy náhle odzbrojuje... Noci na zkoušku se dějí denně, hromadně schůzky jen v neděli, ve svátek a večer před ním. Noci na zkoušku trvají tak dlouho, až se obě strany vzájemně dostatečně přesvědčí o své fyzické schopnosti k manželství nebo až dívka otěhotní. Teď teprve provede sedlák formální námluvy a zasnoubení i svatba po sobě rychle následují. U sedláků, jejichž mrav je dosud velmi prostý, není snadné, aby někdo opustil dívku, která s ním obtěžkala. Jistě by zakusil nenávisť a opovržení celé vesnice. To se však děje velmi často, že se po první nebo druhé noci na zkoušku rozejdou. Dívce nehrozí nebezpečí, že bude mít špatnou pověst, neboť se brzy vyskytne jiný, který s ní začne nový román. Jen tehdy je předmětem dvojsmyslných poznámek, prožívá-li noci na zkoušku po několikáté. V takovém případě je vesnické obecenstvo oprávněno ji obviňovat ze skrytých nedostatků. Venkované považují svůj obyčej za tak nevinný, že často, když se místní kněz sedláka zeptá, jak se daří jeho dcerám, vypravuje mu sedlák na důkaz, že dobře rostou, se vši upřímností a otcovským uspokojením, že už počínají mít své noční schůzky..."

Quardus z Cambridge praví ve svém popisu Wallesu, „že se dříve rádi neženili bez předchozí soulože, protože bylo zvykem, že rodiče své dcery dávali mladým mužům na zkoušku za jistou částku, která propadla, byla-li dívka vrácena.“

V hospodářské nutnosti selského stavu mít děti a ve zvláštnostech selských vlastnických poměrů je klíč k porozumění tohoto zvyku, který jinak odporuje monogamické renesanční ideologii. A každá krajová zvláštnost v tomto zvyku, různost jeho právních důsledků, je ukázkou zvláštních vlastnických poměrů, především dědického práva. Sedlák zkrátka nerad kupuje zajíce v pytli.

Přítom ovšem při vzniku a rozvoje zvyku noci na zkoušku spolupůsobily i jiné okolnosti. U horalů například byla a je takovou okolností skutečnost, že jinoši a děvčata jsou v pracovní době daleko a dlouho od sebe vzdáleni. Mladý horal je ve dne zaměstnán většinou kácením stromů v odlehlých lesích, děvče pracuje stejně často na vzdálené louce. Mohou se tedy shledat a pobavit spíše v noci, kdy nemají nic na práci, a k tomu se nejlépe hodí dívčina komora, kde hoch dívku vždy najde. Přirozená potřeba družného styku se v horských krajích připojila k hlavnímu zájmu selského ženění a z výhodného zvyku učinila trvalou a pevnou instituci.

V 15. a 16. století však byly noci na zkoušku také častým obyčejem u měšťanů, a to po celé Evropě. O Vlaškách ve městech u jednoho kronikáře čteme, že svým milencům poskytují takové zdrženlivé noci a starofrancouzská báseň o tomto zvyku mluví v severní Francii.

Z Německa máme ověřenou zprávu soudními protokoly, které pojednávají o skutečných osobách. Sigmund Stromer u Zlaté růže žaloval Barboru Löffelholzerovou, později matku slavného Willibalda Pirkheimera, o dodržení manželského slibu. Jeho bývalá milenkyně si později vše rozmyslela a zapřela slib, že si ho vezme. Pře byla zdlouhavá, obě strany operovaly objemnými znaleckými úsudky: „Barbora musela přiznat, že v noci žalobce vpustila do své komory a ač ho zpočátku u sebe chtěla mít nejvýše dvě hodiny, přece jí napočítali alespoň šest úplných nocí, ve kterých ležela se žalobcem. Žalovaná to mohla popřít, ale tvrdila, že se to dělo ve vsí počestnosti... Pavel Imhoff a jeho žena, blízcí příbuzní Barbory Löffelholzové, v jejichž bytě Barbora přijímala noční návštěvy Sigmunda Stromera, vcházeli podle naivního mravu oné doby volně do Barbořiny komory, usedali na její postel, spali s ní v téže sednici i se žalobcem. Zdá se tedy, jako by se alespoň jeden mladý manžel účastnil nočních návštěv Stromerových jako ochránce slušnosti; důkazem toho mohlo být, že Uršula Imhoffová chtěla mít sama klíč od komory obžalované. Nicméně chtěla žalobce a obžalovanou ponechat o samotě.“ To se dělo v Holzschuherově domě, který náležel k nejlepším patricijským norimberským domům. Martin Holzschuher byl strýc Barbory Löffelholzové, jež byla sirotek, a Pavel Imhoff byl zeť Martina Holzschuhera. Soud ani znalci v častých intimních schůzkách těchto mladých lidí neviděli nic závadného a rozhodně z nich nevyvozovali, že Barbora měla pevný úmysl si Stromera vzít a Stromer byl se svou žalobou odmlut.

Zkoušební měšťácké noci se zevně od selských lišily jen menší romantikou; nápadník ke své milé nechodil po krkolomných cestách, nýbrž nejvýše zadními dvířky. V podstatě to však bylo přece jen něco jiného.

U selského stavu šlo pravidelně o skutečnou zkoušku a při nočních schůzkách nebyla pěstována stydlivost a upejpavost. V mnoha krajinách, když selští rodiče zpozorovali, že jejich dcera dostává „chuť na mužské maso“, ji odstěhovali do odlehlé komory. Věděli, co se bude nyní dít, protože to sami také tak kdysi provozovali, a věděli, že Honza za Barkou nepoleze do postele proto, aby se s ní modlil otčenáš. Líčí-li dnešní lidové spisovatelé a kronikáři známého druhu věc jinak ze zbabělosti nebo nerozumu, falšují prostě dějiny. Selský chlapec, plný milostných citů primitivní pudové povahy, přijde pod okénko a škádlí i opěvuje svou vyvolenou písničkami a verši, které neznají sentimentální zamilovanost ani obrazné řeči, ale jsou přímé a drsné, že „dobře vychovanému“ dnešnímu Evropanovi by se vlasy hrůzou zježily. To je však úvod, po němž přece nepoleze do komůrky s úmysly cudného Josefa. Dokazuje to velký počet venkovských nemanželských porodů, který byl tehdy mnohem větší než dnes.

U měšťanů šlo naopak o jakýsi druh pouhého flirtu: prováděli spolu cudný nocleh nebo spolu spali na věrné a dobré slovo, jak říkali, snad dokonce v přítomnosti gardedámy. To ovšem jistě nevyločovalo dost časté případy, že i „v nejlepších rodinách“ tento flirt končil konečným milostným zápasem. Byl-li však takový konec u selských milenců hlavním cílem jejich zkušebních nocí, u měšťáckých byl spíše důsledkem hry, která trvala dlouho. Je tedy nutné o tehdejší cudnosti a ženské „počestnosti“ smýšlet poněkud střízlivěji, než to činí romantici: vždyť tehdejší milenci už také věděli, co to je, „odchází-li muž z kostela před požehnáním“ nebo „vystěhuje-li se člověk před Michalem“ a také říkali: „Ploditi děti to není umění, ale nešťáti jich.“

Také šlechta znala noci na zkoušku a spojovala při nich měšťácký flirt se skutečnou selskou zkouškou. Píseň o Gudrun, Parsifalu, pověst o Lohengrinovi (příklady z něm. literatury opřené o mýty), písně francouzských truverů a německých minesengrů, španělské romances a vedle toho i lidové písně jsou plny příkladů z rytířských kruhů. Nahé nebo polonahé slečny s láskou přijímaly svého rytíře do postele nebo ochotně vstupovaly do postele jeho, aby se s ním po vykonané zkoušce zasnoubily.

Císař Bedřich III. (Fridrich III. Moudrý, 1415–1424, od r.1452 císař římsko-něm., Habsburk), který se zasnoubil s portugalskou princeznou Leonorou, obdržel od nevěstina strýce, neapolského krále Alfonsa psaní, v němž ho král vyzýval, aby ihned na místě provedl *průbu s* jeho portugalskou neteří, protože kdyby mladou dámu neshledal podle své chuti, ušetřilo by příbuzenstvo alespoň drahou zpětnou dopravu do Itálie, pokud by se obvyklá průba děla teprve v Německu. „Ty tedy mou neteř dovedeš do Německa a nezalíbí-li se ti tam po první noci, vrátíš mi ji zase nebo ji budeš zanedbávat a s jinou se zasnoubíš; měj proto svatební noc s ní zde, aby, zalíbí-li se ti, ji vzals s sebou jako příjemné zboží a ne-li, abys nám mohl bříme zanechat.“

Hrabě Jan IV. Habsburský v roce 1378 prováděl průbu s urozenou slečnou Herzlandou z Rappolsteinu. Zkouška byla bezvýsledná. Podle údajů dámy, jejímž manželem se měl habsburský hrabě stát, se ve své zkušební více než šestiněsíční době ukázal zcela zblazen mužských hodnot. Tento záporný výsledek byl dámě písemně potvrzen, patrně proto, aby měla plnou cenu pro jiné nápadníky.

Průba se u šlechty a knížecích rodin udržela do dnes, ovšem provádí ji dnes věda a lékařské konsorciium. Bezpečné potomstvo je pro šlechtu a vladaře v zájmu následnictví; nejhlavnějším účelem manželství je udržet rod.

Láska a milostné dotyky. Lásku si v renesanci a ve středověku vyznávali očima a rukama, ve všech třídách a ve všech zemích. Sedláci přitom byli přímější a drsnější než měšťané a šlechtici a německá šlechta např. byla zase neomalenější než vlášská nebo španělská, ale to byly jen různé odstíny stejné barvy, různé stupně stejné podstaty. Ve všech stavech milovaly obě strany *zkrácené milostné řízení* a co nejrychleji se snažily o konečný cíl zraku i hmatu.

Rafinovanější formy milostného styku se objevily nejprve u kurtizán, které o této své přednosti dobře věděly a neomaleným ctihodným ženám se rády posmívaly. Později ovšem, když peněžní hospodářství vítězně proniklo a vzrostla třída, která žila hlavně pro požitek, stala se žena v těchto kruzích rychle luxusním živočichem a když poznala, co to je umění milovat, soutěžila milostnou rafinovaností s nevěstkami.

Brantôme napsal: „Pokud jde o naše krásné Francouzky, byly v dřívějších dobách velmi neobratné a stačil jim neomalený způsob lásky, ale v minulých padesáti letech se od jiných národů naučily tolika jemnostem, půvabům, tolika lascivním svodům, nebo se také samy snažily o vzdělání, takže lze říci, že dnes předstihují všechny ostatní po všech stránkách. Slyšel jsem také tvrdit cizince, že zasluhují přednost před jinými; k tomu jsou pak necudná slova ve francouzské řeči mnohem smyslnější a zvůčnější a dráždivější než v řeči jiné.“ Francouzi se učili u Španělů a Vlachů (tj. Italů, viz výše), Francouz pak byl učitelem Němců.

Nebylo tehdy nic neslušného, sáhl-li muž krásné ženě veřejně do záadří, což činili i při družných zábavách, při tanci, byl to oblíbený žert nebo dvornost, která nepředpokládala předchozí důvěrnější styky: tak naopak začínaly bližší známosti. Ženám to lichotilo a pokud měly skutečně krásná ňadra, nebránily se příliš ani nako, jestliže svým zdráháním nechtěly způsobit situaci, která by jim poskytla příležitost ukázat nebo okusit více.

Lidé se znovu zmocnili pozemského života, proto pěstovali kult těla; v tomto kultu museli pěstovat kult ňader, z něhož vyplýval smysl pro jejich obnažování, který nakonec u muže vyvolal přiměřený způsob uznání. Žena z toho měla radost a každý to považoval za nevinnou věc. Marotův epigram říká:

Ach, pro Kateřinu skvělou
v srdci svém jsem tuze vzplál
a tak jsem ji rukou smělou
do záadří putoval,
až ji také plaren jal.

Brantôme věnoval celou partii *milostným dotykům* a začíná ji slovy: „Pokud jde o dotyky, je třeba uznat, že jsou velice rozkošné, neboť dokonáním lásky je požitek a ten není možný, nedotýkáme-li se milovaného předmětu.“ Dále vypravuje: „Znal jsem dívku z dobrého domu, která měla komorníka, jemuž bylo čtrnáct let, kterého měla za svého šprýmaře a s nímž provozovala různé žerty. Dávala se jím bez okolků líbat a ohmatávat často před všemi lidmi a omlouvala to tím, že je to jenom veselý blázen.“

Pouze ňadra však nebyla cílem dotyků; při nejbližší vhodné příležitosti se zacházelo dále, hlavně mezi milenci. Také tyto další dotyky byly obecně oblíbeny ve všech kruzích. Malířské a kreslířské umění galantní doby, především holandské, německé, francouzské a vlašské nejlépe prozrazuje, s jakou zálibou byla pěstována hra rukou, které zkoušely pevnost, plnost, velikost a tvar ženských vnad.

Jedna německá lidová píseň zní česky asi takto:

Má krasotinka uletěla
na větev na zelenou.
Kdo dlouhé zimní noci chce
si ukrátiti se mnou?
Má krasotinka sedla ke mně,
útlému rovna ptáčku,
přes rameno se mi dívala,
po penězích v mém sáčku.
Dokud jsem peníze v sáčku měl,
za hodna vždy mě měla,
ted' když už nemám ani groš,
láska se rozletěla.

Má krasotinka napsala mi
a oznámila lehce,
že ráda už má jiného,
že mne už nikdy nechce.
Že už mne nechce milovat,
nebudu smutkem raněn,
ať běží, co nechce zůstatí,
dost najdu krásných panen.
A kdo nám tuto píseň pěl,
znova ji zpíval tady,
dva lajďáci ji dělali,
ten starý a ten mladý.

Smysl této písničky je stejný jako smysl mnoha satirických obrázků z té doby: nejedna žena dávala ochutnávat, protože přitom mohla pohodlně drancovat mužskou kapsu. I v renesanci byla často láska v podezřelé blízkosti peněz. Ale přihlídneme-li, jak moralizující nebo satirické šlehy udílející malíř a kreslíř znázorňuje plnost a nádheru lehké ženy, která obírá „ztraceného syna“ nebo bezmocného starce, je nám jasné, že umělec představuje ženu a její vnady s takovým nadšením, aby bylo zřejmé, že jednání „ztraceného syna“ nebo starce je věc zcela pochopitelná, na kterou by zapomněl jen blázen.

Obnažovací smělost. Bylo by však naivní domnívat se, že se v renesanci jen ženy více méně prodejně dovedly nejen pasivně, nejen tím, že svolovaly a že se jim podrobovaly, nýbrž také aktivně usilovat o polapení mužů. Už smělá ženská dekoltaž, obvyklá u žen všech tříd a stavů, svědčí o tom, že se všechny snažily co nejčastěji a přímo vyprovokovat situace pro ženu velmi nebezpečné.

A kde mohly, provázely dekoltaž shora dolů stejně smělou dekoltaží zdola nahoru.

Hlavním půvabem a smyslem oblíbených tanců a společenských her bylo velmi často chytré obnažování žen. Renesanční žena po této stránce projevovала individuální smělost, v jiných dobách zcela neznámou. Dost často jim podle Brantůma činilo radost, když se mohly nechat bez překážek spatřit a ukázat, že jsou bezvadné, a přesvědčit se o tom, jak roznutí mužskou žádostivost.

O dámách z francouzského dvora máme zprávy, že jejich rytíři jim konali služby komorníků, že jim například oblékali punčochy a střevíce, poněvadž jim tak dámy poskytovaly nejlepší příležitost, aby mohli spatřit ony půvaby, které jinak nelze ukazovat. Činily to prý také proto, že poněkud temperamentnější muži si takovou příležitost nedali ujít, aby ji nepoužili k jiným smělostem. Přitom pro ně bylo v podobné situaci velmi snadné kdykoli udělat přítrž galantnímu pokusu, který jim v té chvíli zakazovala jejich čest nebo opatrnost. Domnívaly se tehdy také, že oči a ruce přátel z manžela nečiní paroháče a podle soudu doby právem, protože tím své manželé neponižovaly, nýbrž jen stupňovaly závist druhých, kteří směli nejvýše pouze spatřit ony neskonale půvaby, kterých manželé mohli kdykoli užívat podle své chuti.

Zvláště svobodné ženy poskytovaly svým rytířům takové svody, protože „pohledy ještě nikdy neotěhotněly žádné panny“, kdežto mnohá slušná dáma tím, že svému ctiteli dovedla obratně poskytnout příležitost, aby se dobře seznámil s jejími vнадami, ho k sobě upoutala mnohem pevněji, než to kdy mohly učinit

nejzamilovanější pohledy a nejduchaplnější řeči. Vyhličky žen byly také mnohem lepší, šířila-li se pověst o jejich půvabech. Avšak ženy, které odpíraly věci tak nevinné, i když o ně byly výslovně požádány, měly naopak pověst, že skrývají tajné chyby, schopné vzbudit odpor mužů.

Dívky z lidu po této stránce nebyly přísnější než šlechtičny. Na přástkách vyžadovala čest hoch a děvčete, aby byla tato příležitost použita k nejhrošlivějším, drsným a makavým projevům přízně. Tu seděl hoch se svou dívkou a věrně konal svou povinnost, která spočívala v tom, že neustále z dívčina klína sbíral a zametal konopné odpadky. A čím si přitom chlapec počínal směleji a rozpustileji, tím více stoupal u dívkv v ceně, a tím více jí ho druhé dívky záviděly, nebylo-li jim stejně horlivě slouženo.

Renesanční hry a tance. Oblíbenou středověkou a renesanční společenskou hrou bylo vedle jiných tzv. *porážení*. Byl to žertovný zápas mezi mužem a ženou, při němž obě strany se zdviženou nohou si tak dlouho navzájem vrážely do chodidla, až jeden z účinkujících ztratil rovnováhu a upadl. Žena přitom seděla na zádech jiného klečícího muže, muž stál volně. Protože tehdy ženy nenosily kalhotky, znamenala hra neustálé obnažování ženy zdola nahoru, které dosáhlo vrcholu, když muž zvítězil a žena se svalila na zem. Takové hry byly provozovány ve všech třídách a ve všech byly stejně oblíbeny, takže i z toho vidíme, že vládnoucí mrav ženám dovoľoval všeobecně smělé koketování nohou, ve kterém muži i ženy měli stejně erotické zálibení.

Podobně se dělo i při *tanci*. Nejoblíbenějším tanečníkem byl ten mladík, který svou partnerku nejvíce vyhazoval do vzduchu a kroužil jí nad zemí. Ženy samy, děvčata, vdané ženy i vdovy, k tomu tanečníka povzbuzovaly a nerady tančily s mužem, který si při tanci počínal příliš jemně a všelijak ho proto přezdívaly. A když byl tanec nejdivočejší, otevíral se živůtek, který byl tajně nebo i bez okolků samotnou tanečnicí rozepínán. Muž ovšem, který neuměl využít příhodné chvíle a příležitosti, který nepochopil, kde sličnou ženu „tlačí střeřvic“, když mu galantně podala nohu, aby jí posloužil, býval vydán zlomyslnému posměchu.

Středověký život poskytoval ženám i mužům mnoho příležitostí, při kterých mohli uplatnit také formy námluv a milkování. Životní poměry byly těsné, žilo se společně v malých místnostech a všechny společenské potřeby byly ukájeny primitivními prostředky. Lidé tehdy například mnoho necestovali, ženy téměř vůbec. Bylo-li to však nutné, byli cestující po celou dobu cesty k sobě pevně připoutáni. Ženy cestovaly nejen s manželem nebo bratrem, ale velmi často i na krátkou vzdálenost s přítelem, ochráncem na nejistých silnicích. Drahé, pomalé a nemotomé vozy používali na špatných cestách jen nejbohatší lidé. Většinou se cestovalo koňmo, obyčejně dáma se svým průvodcem na jednom koni, neboť i šlechtičny jezdily na lov. Dáma seděla buď před svým průvodcem nebo za ním, po celé hodiny se jejich těla navzájem důvěrně dotýkala. Jezdec se také musel nejednou na špatné cestě o jezdkyňu opírat. Stále znovu, počínaje minesengry až po pozdní renesanční novelisty a kronikáře, se dozvídáme, že tyto příležitosti byly využívány k něžnostem, pro náš vkus ovšem poněkud drsným.

V renesanci pokládali často přímo za čest, oblíbil-li si vítaný host už po krátké době ženu nebo dospělou dceru. Vzpomeneme-li si, co bylo v prvním svazku tohoto díla řečeno o naivním pohlavním *pohostinství*, které poskytovaly mnohé přírodní národy, nijak se tomuto příbuznému jevu nepodivíme.

Pokud byla návštěva pokládána za zvláštní čest, nezřídka se stávalo, že si hospodyně pospíšila poslat k hostu svou hezkou dceru jako společnici. Bylo to pro rodinu uznání, když se dcera hostu líbila a těšila se jeho makavé pozornosti, kterou nebylo třeba omezovat jen na několik hubiček, aby nevbuzovala pohoršení. Už v raném středověku vládl zvyk posílat vznešenému hostu hezkou služku nebo dospělou dceru na noc do postele, někdy sama domácí paní měla tento úkol. Říkali tomu: ženu v dobré víře přiložiti.

V jedné rytířské francouzské básni čteme: „Dvorné hraběnce bylo příjemné, že k ní přišel takový host. Nechala mu tedy připravit velkou husu a do pokoje postavit drahocennou postel, kde se dobře odpočívalo. Když šla hraběnka spát, zavolala si své nejkrásnější a nejzpůsobnější děvče a tajně mu řekla: Milé dítě, jdi teď tam, lehni si k tomu rytíři do postele a služ mu, jak se sluší. Řáda bych to učinila sama, kdyby mi v tom nebránila stydlivost, a to kvůli hraběti, mému pánovi, který dosud neusnul.“

„Dobrou víru“ si většina těchto hostů zasloužila spíše od manželek než od manželů, ač nechyběli ani ty, které „dobrou víru“ manžela nezklamaly. Ale Hartmann von Aue (1170–1210, tedy před renesancí, něm. básník eposů a písní) o svých německých zkušenostech praví: „Bůh ví, těch však není mnoho.“

Povaha renesančního manželství. Průmysl, který se v 15. a 16. století pomalu rodil, potřeboval lidi, pracovní síly i kupce. Absolutní vladařská moc potřebovala vojáky, lidského materiálu však nebylo nikdy dost. Vzrůst obyvatelstva se setkával s nejhrošími překážkami. V předchozím středověku byla stagnace populace zavinována vzrůstající církevní mocí, protože s ní vzrůstal počet klášterů a tudíž i lidí odsouzených k celibátu, a s novými hospodářskými řády přišli na svět i jejich strašliví odpůrci: mor, kořalka, syfilis. Obchod, který se rozrůstal do všech stran, pak těmto nebezpečím dodával přímo epidemickou povahu. Především počet mužů byl neustále decimován na cestách, v nevěstincích, v půtkách a válečných taženích. Proto se mužský celibát stal sociálním nebezpečím, a proto také najednou objevili, že manželství má tolik mravních předností, a že je jeho nejvyšší formou co nejpłodnější „rozplozovací pelech“.

Hospodářské zájmy této doby tedy souhlasily s jejími smyslnými potřebami, a proto také názory doby tak dokonale souhlasily se skutečností. Názorem 15. a 16. století bylo, že *stav manželský* je stav nejvyšší. Staromládenectví a staropanenství bylo pokládáno za něco špatného. Ke chvále manželství se pělý hymny a soudilo se, že „v manželské posteli se spí nejměkčeji“.

Proto nebylo nic zvláštního, měli-li manželé i tuocet dětí. Willibald Pirkheimer měl s nám už známou Barborou Löffelholzovou třináct dětí a augšpurský kronikář Burghardt Zink se svými dvěma ženami zplodil osmnáct dětí. Albrecht Dürer byl rovněž z osmnácti dětí svého otce, papežský sekretář Francesco Poggio (jména viz výše) zanechal osmnáct dětí jím uznaných, z toho čtrnáct nemanželských. Manželství o dvaceti dětech také nebyla vzácná.

Povaha obecného renesančního manželství byla čistě patriarchální: muž byl nejen svrchovaný pán a velitel ve svém závodě, nýbrž i ve své domácnosti. Platily zde všechny mužské výsady, jak je známe z předešlých patriarchálních manželských forem: muž byl pán ženina těla a statku, žena musela poslouchat mužovy rady a jednat podle jeho vůle a případné mužovy hrubosti měla snášet s pokorou tím větší, mlčky trpět i panské právo muže na cizoložství.

Točil-li se kolem nader mladé děvečky, měla se tvářit, jako by nic neviděla, dopadla-li ho však na děveče, která s ním byla dobrovolně, měla tuto chlipnou osobu vykázat z domu, aby se nestalo ještě horší neštěstí. Manžela však měla dobrými slovy obrátit k dobrému, neboť také zde byl vinen jen „chlipný člověk“, a měla na něj pohlížet jako dříve, jako na svého pána. Byla-li paličatá, tu se měl muž vzdát své přívětivosti a vzít pořádný obušek, aby ji přeněřil záda, čím více, tím lépe a vši silou, aby ho uznala za svého pána a zapoměla na svou zlobu. V 16. století velmi rozšířená rčení doporučovala takovou metodu a ženy, které dosud neměly sebevědomí a myslely mozkiem svého pána, ji většinou pokládaly za samozřejmou. Rovněž podle zákona měl muž právo trestat ženu bitím.

Přes toto poddanské postavení pokládala žena manželství za nejvyšší cíl svého života a proto se snažila dostat pod čepec. Vždyť tehdy především v manželství mohla žena přirozeným a trvalým způsobem ukájet svou smyslnou potřebu a protože tehdy nebylo příliš ženských povolání, bylo pro ni manželství jediným zaopatřovacím ústavem.

Ale jak jsme už viděli, neměla žena příliš snadný lov na muže a tato její situace se stále zhoršovala.

Řemeslnický městský stav například nebyl ve skutečnosti jednotnou třídou. Strnulé cechovní řády lišily měšťany na skupiny přísně rozdělené navzájem jednotlivými cechovními zájmy. Každá řemeslná živnost nemohla měnit svého majitele dle své chuti, např. být dále prodána, protože provozovací právo často náleželo rodině. Jediná dcera pekaře, krejčího nebo zlatníka si mohla vzít zase jen syna pekaře, krejčího nebo zlatníka, neměl-li rodinný majetek přijít vniveč.

Boj o kalhoty a muž pod pantoflem. Podobnými hospodářskými zábrany tedy byla žena odkázána na skutečně úzký výběr. Proto tehdy mezi ženami zuřil nejrozhořčenější konkurenční boj o muže, plný pletich a utrhačství, „*boj o kalhoty*“, který se stal přednětem nesčíslných literárních i výtvarných satir. Toho si byli muži dobře vědomi, stávali se domýšliví a vybíraví: žena musela mít skutečně všech sem „*p*“, chtěla-li ještě najít muže.

Společnost, která měla takový názor na manželství a muži dávala právo tělesně trestat „paličatou“ ženu, dospěla poměrně logicky k tomu, že trestala muže, který se nechával soustavně ženou ovládat, neboli byl *pod pantoflem*. Žena však v takovém případě byla trestána spolu s mužem. V právech jednoho německého městečka z roku 1594 čteme: „Která žena svého manžela pere nebo bije, budiž podle stavu a okolností potrestána pokoutou nebo vězením nebo, je-li majetná, dá radnímu biřici vlněný háv na šaty. Protože však má být dána výstraha, když je muž tak zženštilý, že se dá od své ženy prát, bítí a sobě láti a takové věci, jak se sluší, nezabrání nebo nežaluje, ten oblékne oba městské biřice rady vlněným šatem nebo, kdyby toho nemohl, budiž potrestán vězením nebo jinak, a nad to mu budiž snesena střecha nad hlavou.“ Trest odkrytím střechy byl nejrozšířenější za pantoflové hrdinství a vyskytoval se v nejrůznějších zemích. Jinde musela žena, která se prohřešila na svém manželovi, jet obcí na oslu, muž pak vedl zvíře. Takoví pantofloví hrdinové byli oblíbeným literárním a kreslířským satirickým přednětem.

Manželská věrnost. Kde bylo manželství tolik ceněno a zároveň mělo tak patriarchální ráz, tam byla ovšem ceněna a opěvována také manželská věrnost. Všeobecně však spíše opěvována a vynášena, než skutečně prováděna.

Nesmíme zapomenout, že jako každá ideologie, tak také široce rozvinutá myšlenka manželské věrnosti, souhlasila se skutečným životem tam, kde měla své kořeny v životních hospodářských podmínkách. Obecně se manželská věrnost udržovala u měšťanů, chudiny a části malých zemědělců. Proč měšťané potřebovali řádnou domácnost, o to jsme už hovořili. Podobně tomu bylo i u městské chudiny, protože její zájmy byly těsně spjaty se zájmy cechovních měšťanů a oni sami se zcela pohybovali v okruhu představ svých měšťanských zaměstnavatelů. Musíme si také uvědomit, že rozklad společenského feudálního organismu chudinu nevysvobodil z bídy, nýbrž její situaci hned na začátku dokonce zhoršil. Chudoba se stala hromadným jevem a bída, z níž nebylo úniku, nesmírně vzrůstala. Proto zejména u městské chudiny vznikl asketický světový názor, kterému je volnější pohlavní život cizí, neboť předpokládá radostný poměr ke světu.

Sekty a pohlavní život. Sekty které se tehdy tvořily, převážně takovými asketický názor přijímaly, velmi často až do přehnaných krajností. Protože byly výsledkem rozporu mezi bídou lidu a panskou požívačností a důsledkem asketického názoru na svět, samozřejmě nemohly propagovat erotickou volnost nebo dokonce zavádět skutečnou volnosubnost v rozmařilém smyslu. Jak podle logiky věcí, tak i podle vážného historického výzkumu, byly právě tyto sekty v pohlavních věcech nejpřísnější a nejkrutěji trestaly cizoložství.

Tak padá po staletí šířená historická pověra o novokřtěncích (protikatol. sekta vyžadující nový křest) v Münsteru (město v Sv. Porýní-Vestfálsku, Německo, 1534-35 zde zavedli tzv. münsterskou komunu, zespolečenštění majetku). Za vlády těchto novokřtěnců se nikdy nevyskytoval nezřízený pohlavní život, ani kurevnictví, ani pohlavní společenství žen. Edikt, jímž tato městská vláda zahájila svůj režim, trestal cizoložství a svedení panny smrtí. Ostatní výnosy byly v podobném znění. To, co se v Münsteru opravdu dělo, vzniklo ze zcela jiného ducha a jako důsledek výjimečných poměrů v obleženém a znepráteném městě s celým světem.

Protože byli muži zdecimováni, bylo jich tu jen dva tisíce, kdežto žen bylo osm až devět tisíc. Mnohé domácnosti, ženy, služky a děti, byly bez mužské ochrany. To vedlo k nesnázím, zvláště když mezi muži bylo mnoho svobodných vojáků. V Münsteru tedy provedli to, že do jedné domácnosti spojili několik žen pod jednoho muže. To však bylo hospodářské mnohoženství a nikoliv pohlavní, a nikde není jediný důkaz, který by tomu odporoval, zato máme mnoho jiných, které svědčí o tom, že zde vládla středověce přísná mravnost.

Podobně tomu bylo patrně s táborskou sektou adamitů (radikální sekta venkovské chudiny v husit. hnutí, vyhlazená Žižkou). Zde sice nelze dokumentárně zjistit, jak byla jejich historie falšována, ale podle vnitřní logiky tohoto hnutí si můžeme učinit úsudek také o jejich případu. Soudobý dějepisec Eneáš Silvius (Aeneas Silvius Piccolomini, 1405-1464, jako legát 1451 v Čechách, od r. 1458 papež Pius II., jeho lat. „Kronika česká“ je kategoricky protihusitská), ve svých českých dějinách o mnohoženství této sekty praví toto:

„Žili, majíce ženy společně, bylo však zakázáno bez dovolení jejich představeného Adama poznat ženu. Když však některý, jat žádostí, ke druhé lásce zahořel, tu ji vzal za ruku a šel k představenému, jemuž řekl: Pro ni duch můj vzplanul láskou. Načež mu představený odpověděl: Jdětež, rostež a množte se a naplňte zemi.“ Eneáš Silvius dále vypravuje, že chodili nazí a kromě toho byla rozšířena zpráva, že adamité podle své nauky prý chodí nazí do svých shromáždění, která

nazývají ráj. To však byla pouhá pověst a nic, oč bychom se mohli opřít. Adamité byli prostě přísnější komunistický směr, který se patrně v teorii snažil domyslet mnohá hesla, v praxi vyjadřoval příliš důsledně svůj odpor proti kacéřovaným řádům a nakonec se stal obětí husitských centristů a pořádkumilovných lidí. Jejich ideologie jistě nebyla požitkářská, proto se ani na jejich radikální důslednost nelze dívat z pohlavního hlediska.

Na druhé straně ovšem nemůžeme hovořit o proletářském manželství jako o formě s ideálním obsahem, neboť hospodářské podmínky, ve kterých tato třída žila, nedovolovaly, aby zde po této stránce vzniklo něco vyššího, než prosté páření.

Manželská nevěra. Eroticky výbojná doba je vždy spojena s větším nebo menším předmanželským stykem obou pohlaví, ale také s opakem manželské věrnosti, o níž tu už byla zmínka, tj. s *manželskou nevěrou*, která byla poměrně hojná i v těch společenských vrstvách, které v ní vidí velký zločin.

Děje-li se ve společnosti značná přeměna, tu mnozí lidé odhazují pouta svých zásad, protože ztratili víru v jejich oprávněnost a počali je pocítovat jako zátěž. V monogamii pak, založené na soukromém vlastnictví, je neustálý rozpor mezi přírodou a konvencí, který zůstává v dobách společenské stability skryt pod povrchem, ale v době proměn má nemalou úlohu. Tak se cizoložství v renesanci stalo hromadným zjevem i u měšťanů, což de facto odporovalo jejich zájmům.

Renesance si brzy uvědomila tu okolnost, že její nejdůležitější instituce kolísá, a problém manželské nevěry se stal veřejným předmětem rozprav ve všech zemích. Touto otázkou se zabývali vážně i žertovně a lze říci, že snad stejně často odsuzovali cizoložství, jako vynášeli nevěru.

Oslavování ženské nevěry bylo vždy spojeno s posměchem, který byl uštěďrován muži-paroháči. Pokud má muž nad ženou úplnou vládu, dopouští se každá žena při nevěře zároveň zločinu na všech mužích. Proto je paroháčství soustavně zesměšňováno. Napálený muž je nemilosrdně pronásledován, poněvadž se nechal ošidit o své nejdůležitější lidské právo, o nejocennější vlastnické právo. Tajné vloupání se do jeho vlastnictví za jeho zády je hlavní mužova hanba.

Jakmile pohlavní styk jeho ženy s jiným mužem není takovým tajným vloupáním, jako např. při zmíněném „pohostinství“, nejsou také smyslné rozkoše těch dvou za hanbu považovány. A proto také není poskvrněna ženina čest, stýká-li se muž pohlavně ještě s jinou ženou. Jen žena je mužovým vlastnictvím, nikoli však muž vlastnictvím ženy; právně tedy nemůže být žena nikdy poškozena.

Podle úsudku vrstevníků byla manželská věrnost dokonce nejvzácnější květina. „Nyní je cizoložství tak obecné, že je ani zákon ani spravedlnost nemohou už trestat,“ pravil Petrarca (Francesco P., 1304-1374, italský básník a prozaik, označovaný jako otec humanismu, svou milost. lyriku shrnul ve svazku „Canzoniere“).

Muž se omylem dostane v noci do komory mladé, macaté služky nebo se ve vhodnou chvíli zastaví u hezké paní sousedky, která je právě velmi soužena „nočním hladem“, protože je její manžel už dlouho na cestách, nebo pustí zlatku v zastroučené uličce u „koroptyvíčky“, která se sem právě přistěhovala zdaleka. A žena doma zaučuje mladého hochu ve sladkých radostech milostné hry, aby se choval důstojně v zápase s paní Venuší nebo obratně utěšuje opuštěného tovaryše nebo se vilnému páteru zpovídá ze své tajné touhy, a během pokání se s ním modlí růženec po světsku. Kde muž potká paní, uráží její slušnost a mrav a ihned ji napadá neslušnými řečmi a hmaty, aby ji odvrátil od manželské věrnosti a mnozí si násilím

berou to, co je jim po dobrém odpíráno. Ale už nejsou Lukrecie (narážka na Lucretii, ženu Tarquina Collania, která spáchala sebevraždu, když byla znásilněna), které by si braly život pro hanbu, která jim byla proti jejich vůli učiněna, nýbrž většina je dokonce potěšena tajně necudnými slovy, která jim mnozí říkají, a za čest si pokládá vlně žádosti, které probouzí u sousedů a přátel. Jsou ve svém srdci pyšny na sebe, není-li obáno jejich odporu, a nezdá se jim být hříchem, když jsou proti své vůli činěny děvkami.

Svou nevěru omlouvaly ženy především svým právem oplácet mužům jejich nevěrnost. Nemohou přece trpěně přihlížet k tomu, když je jejich muž zanedbává s jinými, ač k tomu nemá jiný důvod než svou mlsnost. Jiným důvodem však byla nedostatečná vřelost a manželova pohotovost. Takový člověk má plnou hlavu starostí a obchoďů, večer má rád klid nebo je zase na cestách, a chudák žena má dlouhou chvilu, studenou postel a příležitost stát se kořistí všelijakých rozmarů.

Hlavně ženy v přístavních městech, tj. benátské, marseillské, amsterodamské, janovské, se hojně vyskytují v soudobých anekdotách o manželské nevěře. V Itálii byla dlouho vypravována anekdota o tom, jak Benátčané dovedou milovat své ženy na velkou vzdálenost, protože i když jsou třeba za mořem, rodí se jim doma děti.

Šprým Jakuba Frye z r. 1566 vypravuje o lancknechtovi, jemuž dělala žena děti, i když nebyl doma: „Žil muž v Bretani, který měl hezkou mladou ženu, a ta mu každý rok porodila dítě. Jednou se dal přemluvit a s jinými občany odtáhl do Milána, kde pobyl tři roky. Jeho žena v té době byla doma, ale starala se, aby byla domácnost v pořádku a děti byly dělány jako dříve, neboť, když se jí něco přihodilo, svěřila se s tím faráři a jeho kaplanu a k tomu ti ji měli, to činila. Po třech letech se pak vrátil muž z války a běhalo tu o dvě více dětí, které nezanechal, a s jedním dítětem žena chodila. Podivil se, jak se to stalo. Tomu se nesmíš divit, řekla žena, jsem plodná sama sebou. Nepotřebuji muže, aby mi dělal děti; jakmile se mi v noci zdá o tom dítě, počnu hned chodit s dítětem. Oznámila jsem to našemu faráři a jeho kaplanovi. Řekli, že se to děje z boží vůle; pomáhá-li mi Bůh k mnoha dětem, dopomůže mi také k tomu, aby byly vychovány. A tak jsem v té věci byla náramně trpělivá. Nu, řekl muž, je-li tomu tak, nutno to pochválit. Ten dobrák, kdykoliv pak mezi lidmi přišel, honosil se, jakou plodnou ženu mu Bůh uštědřil, která dovedla i děti dělat, když byl sám v Miláně; tři roky tam byl ve válce a ona mu zatím tři děti u dělala, to je zvláštní boží milost.“

Nejméně milosrdné byly ženy i soudobá satira k málo schopným mužům. „Bud hanba muži v každé době, když s koněm neví rady sobě.“ Ale nejčastěji se ukázalo, že tuto chybu mívá nejen muž nemocný nebo starý, ale každý manžel vůbec. Antoine de La Salle (1390-1464, franc. prozaik) ve svých „Patnácti manželských radostech“ říká: „Ať však je žena taká nebo onaká, v jedno manželské pravidlo věří každá a drží se ho, a to jest: můj muž je ten nejhorší na světě a ten nejneschopnější ve věcech lásky. To říká a tomu věří každá žena o svém muži.“

Jelikož už známe konvenční povahu manželství v této době, snadno pochopíme, že Antoine de La Salle mluvil ze srdce svým vrstevníkům, když široce a podrobně dokazoval toto: „Milenec je nekonečně vytrvalejší a schopnější k milostné službě a ukájí milostnou žízeň ženy vždy lépe než manžel. Kde se manžel spokojí s jedním polaskáním, je milenec ustavičně hladov a hotov vždy k novým útokům. A to proto, že milenec nemá jiné myšlenky, všechny směřují k dosažení toho jediného cíle. Neustále žije v naději, že bude vyslyšen. Jeho milostná zvěda-

vost nebyla dosud plně ukojena, proto zahoří vždy, kdykoliv spatří svou milenkou. Jelikož musí využít příhodné chvíle, je také stále podnikavý, připravený k milostnému dílu, a proto k němu nezanedbá vhodnou příležitost. Když se ocitne u cíle, dokáže pravé zázraky, jaké dovedl manžel jen na počátku svého manželství. A považovala-li žena dříve svého manžela za slabého a špatného, je nyní přesvědčena o jeho úplné neschopnosti... A pak, ta imponující smělost milenců: Stane se, že milenec, chtěje se ní mluvit a nečekat, tajně uprostřed noci přijde a někde ve sklepeš nebo ve stáji se ukryje nebo ohnivě do ložnice vnikne, kde spí muž. Jsou ženy, které takové smělosti svých milenců nemohou nic odepřít a pro ni jen tím ohnivěji vzplanou v lásce k nim, i kdyby tak měly zahynout.“

Nejrozhodnějším důvodem pro porušení manželské věrnosti však bylo u pravých renesančních žen případné přesvědčení, že určitý muž vyniká neobyčejnou fyzickou silou. Neobyčejná potence zušlechtovala otroka před kněžnou, nosiče před šlechticem, jeptišce dávala zapomenout na její slib, pyšnou vedla k povolnosti drsnému formanovi a především duchu žen dodávala schopnost si vymýšlet nesčetné lži.

Ariosto (Lodovico A., 1474-1533, ital. básník a humorista) na tyto ženy napsal proslulou satiru, která vyšla jako ilustrovaný leták ve vlášské a francouzské řeči zároveň a jejíž jádro je toto: „Šlechtic Giocondo je povolán ke dvoru. Smutně se rozloučí se svou ženou, o které si myslí, že je právě tak věrná jako krásná. Sotva však ujel několik mil, napadne ho, že v posteli zapomněl amulet, který mu jeho manželka darovala na rozloučenou. Vráť se, a když tiše vstupuje do manželské ložnice, nechce ani věřit svým očím: spatří svou družku, pokládanou za tak věrnou, v náruči jednoho svého sluhy. Poněvadž milenci unaveni milostným zápasem usnuli, není šlechtic pozorován a nepozorován také znovu opustí svůj dům. Jeho bolest nezná mezí a nemůže tedy zapomenout na pohanu, která se mu stala, až tu jednoho dne spatří královnu v náruči ohyzného šaška-trpaslíka. Když vidí, že stejný osud stihá i krále, vrátí se mu opět chuť k životu. Také král opustí královnu pro svou pohanu a oba muži teď táhnou světem spolu, doprovázeni společnou přítelkyní, o kterou se dělí. V noci spí tato společná manželka mezi oběma, tak jsou si jisti její věrností. A přece je opak pravdou. Právě proto, že se žena považuje za bezpečnou, potěšuje se ještě s jedním milencem, který k ní najde cestu z nohou postele. Když pak šlechtic a král objeví nakonec i toto, dojdou k přesvědčení, že každá žena je nevěrná, přijde-li silné pokušení, a proto se oba vrátí opět domů.“

Panské cizoložství. Jak jsme viděli, odporoval volnější pohlavní styk i zájmům měšťanstva i povaze selských rodin a chudiny, byl tudíž pokládán přes svou veškerou hojnost vzájemné manželské nevěry za osobní neštěstí. Jinak to bylo u kupeckého stavu a bohatších měšťanských stavů k němu přidružených, a zejména u dvorské šlechty.

Jak už také víme, osvobodily obchodní zisky ženu od práce v domácnosti, učinily z ní svobodnější osobnost. Kde je svoboda, tam je také kontrolován a revidován poměr ke společnosti, tam se také lidé zabývají posuzováním pohlavních vztahů a láskou pro lásku samu. Tak v těchto kruzích vznikly volnější názory a pohlavní styky, s mladistvou smělostí proráželo revoluční velkoměšťáctví zábrany patriarchální rodiny a monogamie.

Volnosnubnost se v těchto kruzích mohla volně projevit a stala se samozřejmou věcí, protože už neznamenal nebezpečí pro rodinu. Jelikož však emancipace ženy

v těchto početně poměrně nevelkých vrstvách znamenala, že se ze ženy stal ve výrobním procesu luxusní tvor, neprojevovala se zde nová pohlavní volnost duchovním a mravním vzestupem, jednou stránkou obecného emancipačního procesu, ale spíše zásadní rozmařilostí. Proto se také žena z těchto tříd snažila osvobodit nejprve od povinností mateřského povolání, nikoli však proto, aby měla čas pěstovat vyšší stránky života, ale proto, aby si dlouho zachovala vlastnosti pohodlného a bezstarostného tvora.

Jak daleko tento luxusní tvor zašel za meze zdravé pohlavní volnosti a zapadl do bahna pohlavní korupce, o tom jsme si už leccos řekli v minulých kapitolách. V renesančním velkoměšťáctví zkrátka začaly ožívat mravy císařského Říma, protože také hospodářská situace kulturních tříd této doby byla podobná. Ve svých „Dějínách města Lübecku“ vypravuje Becker o patricijských ženách neustále eroticky hladových, jimž okolnosti nedovolovaly mít veřejného milence, a které se tudíž odškodňovaly jinak: „Proto se hleděly manželky, jako např. manželky v Lübecku v r. 1476, odškodnit tím, že si zastřely obličej hustými závoji a večer odcházely do vinných sklepů, aby se na těchto místech prostitute mohly nepoznány oddávat svým messalinským choutkám.“

U dvorů a dvorské šlechty byly ovšem luxusní pohlavní mravy nejostřeji vyhraněny.

Každý vladař měl celý zástup svůdných nevěstek, které sice většinou pocházely z dvorské šlechty, ale často bývaly dodávány i měšťáctvem do knížecích postelí jako ložní poklady. Anglický Jindřich VIII. (1491–1547, Tudorovec, angl. králem od r. 1509, zakl. anglikánské církve) si postupně přivlastnil dvě krásné pekařské dcery, francouzský Ludvík XI. (1423–1483, králem od r. 1461, z Valois) si přivedl mnoho souložnic z měšťáckých pokojů, kurfiřt Jáchym braniborský si vzal krásnou Sydowin, vilnou vdovu po slévačském mistrovi, a mohli bychom pokračovat dlouho, neboť v tomto směru sestupovali zeměpáni velice rádi k lidu nebo ho vzdvihovali do lesku své koruny.

Také dvorní dámy nebyly na mnoha dvorech nic jiného než oficiální harém příslušného vladaře.

Stala-li se některá žena dvorní dámou, bývalo to jen uznání, že byla shledána vhodnou k tomu, aby tu a tam ozdobila královské lože nebo do své postele přijala vladaře či prince. O francouzském Františku I. (1494–1547, franc. králem od 1515, Orleánský) praví historik: „Král konal v noci rád nepředvídané návštěvy tu té a tu zase oné dámě... Dámy byly tudíž v zámku tak usídleny, aby k nim mohl kdykoliv přijít, a měl klíč ke každé jejich ložnici.“ Uznanou logikou na absolutistických dvorech bylo, že s králem není hanba spát.

Nevěstkou je ta, která se vzdává malým lidem, nikoli však ta, která se miluje s králi a šlechtici.

Muži se také podle této logiky zařizovali nebo byli nuceni se podle ní zařídit. Brantôme vypravuje: „Slyšel jsem o jedné vznešené dámě, která když vstupovala do manželství, umanula si, že jí její manžel ponechá svobodu, aby mohla na dvoře vyhledávat lásku, a vymínila si právo na poražené dříví v lese. Jako odškodné mu dávala měsíčně tisíc franků na útratu a nestarala se o nic jiného, než o svou zábavu.“ Podle jistého kronikáře se za Františka I. přihodila věc, kterou popisuje takto: „Slyšel jsem, že král František chtěl jednou se svou dvorní dámou, kterou miloval, strávit noc. Našel jejího manžela s mečem v nuce, připraveného ji zabít, ale král mu dal svůj meč na prsa a poručil mu, aby jí nic zlého nečinil, je-li mu život drahý,

a kdyby jí jen sebeděně ublížil, že ho zabije nebo mu nechá srazit hlavu. Pro tu noc manželka vykázal a zaujal jeho místo. Tato dáma se mohla pokládat za šťastnou, že našla tak dobrého ochránce, neboť manžel se už neodvážil říct ani slovo a ponechal jí na vůli, aby jednala podle své chuti. Slyšel jsem, že netoliko tato dáma, nýbrž i mnohé jiné požívaly stejné královny ochrany. Mnozí lidé ve válečných dobách, aby zachránili své statky, dávají nad bránu zasadit královské znaky. Právě tak mnohé ženy zavěšovaly královské znaky vedle své milostné svatyně nebo nad ni, takže jejich manželé museli mlčet, nechtěli-li přijít do styku s čepelí.“

Za stejně logické považoval dvorní abolutismus, že nejen nižší bytosti, ale i nejvyšší státní hodnostáři kryli svou firmou skutky svého pána. Přísloví o tom říkalo: „Manželky velkých pánů rodí za tři měsíce.“ Také král měl ovšem přednost před manželem a několikrát do roka se třeba stalo, že manžel musel opustit už zaujaté lože své ženy, protože mu jeho královský pán oznámil návštěvu nebo krásná manželka byla v noci pozvána náhle do královny postele. Přitom se ovšem ledacos přihodilo.

O Dianě z Poitiersu, oficiální milence Jindřicha II. (1519-1559, franc. králem od r. 1547, Valois, manžel Kateřiny Medicejské) byla vypravována tato zvláště cynická věc: „Jindřich jednou večer zaklepal na Dianiny dveře, když u ní byl právě maršál Brissac. Maršálovi nezbylo ve spěchu nic jiného, než aby se rychle ukryl pod postelí. Král vstoupil a uleh ke své krásné souložnici, aniž dal najevo, že ví něco k Brissacově návštěvě. Když se s Dianou nějakou chvíli bavil, požádal o něco k jídlu a Diana přinesla plný talíř cukroví. Jindřich pojedl, ale pak náhle hodil část pod postel a zvolal: Tu máš, Brissacu! Každý chce žít!“

Také nějaká ta pohlavní nemoc náležela k oněm nepřijemnostem, které dvorní služba přinášela šlechticům. O Františku I. historik říká, že po celý svůj život trpěl pohlavními nemocemi a že následkem toho jimi trpěl i celý dvůr, královnu nevyjímaje, protože Jeho Veličenstvo si tu a tam našlo cestu i do postele své manželky.

Dvorní výstřednosti se však stále stupňovaly. Brantôme např. píše: „Znám vznešeného pána, který svou krásnou paní miloval před očima svého pána, prince, ale stalo se to na princovo přání a rozkaz, protože to princů činilo potěšení.“ To byl však jen začátek. Požitek jednotlivce měl být vystupňován v požitek hromadný, v orgie.

Společně chtěli milovat, tak jako společně pili. Ale vrcholu těchto saturnálií nedosáhl žádný světský dvůr v Madridu, Paříži nebo Londýně, ale papežský dvůr v Římě. Mnozí nejvyšší církevní představitelé a s nimi jejich kardinálové, arcibiskupové a biskupové překonali pohlavní smělostí všechno, co se dělo na světských dvorech. Pyšná, zlatem zasypaná kurtizána, proslulá svým milostným uměním, sídlila oficiálně ve Vatikánu vedle papeže. Vanozza, Julia Farnese a tučet jiných hrdých papežských nevěstek dostalo skvělé, pro ně vystavěné paláce a také kostely jim byly zasvěceny. Na dvoře papeže Alexandra VI. (1431-1503, z rodu Borgia, s jeho jménem bývá spojován největší úpadek papež. dvora) byl hromadný milostný akt, prováděný krásnými kurtizánami a komorníky se silnými bedry, poprvé předveden jako veřejné divadlo, jímž se bavila celá dvorská společnost. Paříž a Londýn pak brzy následovaly Řím. Na dvoře anglického Karla II. (1630-1685, králem od r. 1660, Stuartovec) se ještě po 125 letech bavili po způsobu Alexandra VI. Hromadný akt na jevišti zde prováděli dvořané a dvorní dámy.

Angličan Wilson, který popsal anglický dvůr z konce 16. století, podotýká: „Mnohé mladé šlechtické dámy, které byly bujným životem svých rodičů přivedeny

do nesnází, pokládají svou krásu za kapitál; přišly do Londýna, aby se nabídly, tímto způsobem dosáhly velkých doživotních penzí, načež se provdaly za vynikající a bohaté muže a byly pokládány za rozumné, ba dokonce za hrdinské duchy." To znamená, že láska, která dostala povahu zboží, se v této smyslné době stala nejlépe placeným a zároveň nejoblíbenějším obchodním předmětem. Vlastnice tělesné krásy mohla za lásku získat nejen peníze, ale vše, včetně moci, hodnosti a práv. A vše mohla dosáhnout pro sebe, pro svého manžela, bratra, rodinu.

Za ochotu ženy se největší hlupáci stávali strategy nebo jinými veleduchy a byli odměňováni nejvyššími místy a nejvýnosnějšími sinekurami. Svůdná krása ženy, dcery nebo sestry usnadňovala soudcům rozsudek i v nejsložitějších případech. Přísluší říkala: K soudu se chodí se ženou. – Mladé ženy mají nezvratné důkazy. – Co je duchaplnější než klín krásné ženy? To vyvrací důvody deseti učených právníků.

V měšťanstvu (protože šlechtická konkurence byla v tomto směru velká), byli zvláště pyšní na to, zvítězila-li žena z jejich kruhů v této soutěži o ložní přízeň knížecí. Celá třída se cítila být v takovém případě poctěna. Kronikář praví, že pařížské měšťanstvo bylo nadmíru pyšné na to, že Ludvík XI. je vyznamenal a vzal si z jejich stavu souložnice. Za vyznamenání rovněž pokládali dijonská měšťáci, když si král přibral Huguettu Jacquelinovou, a měšťáci lyonská, když to učinil se slečnou Gignonou. Bylo ovšem také ctí být vévodskou, hraběcí, kardinálskou či biskupskou souložnicí a mezi měšťanskými dcerkami byl neustálý a horlivý zápas o takovou přízeň.

To ovšem mělo i svou hospodářskou příčinu a vyplývalo to přirozeně z dějinné situace. Kde měl absolutismus svá vladařská sídla, tam se stalo měšťanstvo velmi rychle hospodářsky zcela závislé na dvoru a tudíž podřízené jeho morálce.

Dvorní luxus byl nejvýnosnějším zdrojem příjmů pro vyrábějící a obchodující měšťany. Vedle toho bylo značně mnoho lidí v přímých dvorních službách; veškeré státní a městské úřednictvo bylo jmenováno absolutním vladařem. A protože dvůr potřeboval bohatou stafáž, byly v hlavním městě umístěny také všechny nejdůležitější správní úřady.

Protože tedy v sídelních městech vedl vývoj k tomu, že se dvorská morálka stávala obecnou společenskou morálkou, načichlo měšťanství dvorským vzduchem a libovalo si ve stejných názorech, metodách a kalkulacích. Mnozí muži byli nezřídka horlivými kuplíři svých manželek a dcer a mnohá manželství dodávala jen firmu kuplířskému podniku. Ženy poznaly, jakou cenu má pro pána a kněze kapitál uložený v jejich šněrovačce a sukni. A když muž nemohl splnit všechna jejich přání po paradě, tu šly prostě k pánům a mnichům, aby se jim nabídly jako pamlsek.

Nesmíme se však domnívat, že nevěra a volný pohlavní styk v duchu těchto tříd, třebaže byly pokládány za samozřejmé, byly skutečně vždy snadnou a nevinnou věcí. Mnoho mužů bdělo s největší vášní a žárlivostí nad tím, aby v manželském loži zůstali samovládci. Zde pak byla nevěra pro ženu i jejího milence hrou životu náramně nebezpečnou. Dokumenty všeho druhu nám poskytují příklady všemožných forem pomsty a trestu, které používali zrazení manželé. Vášnivci oba trestali smrtí: cynikové třeba tím, že milence v přítomnosti své nevěrné ženy napřed zhanobili, než ho tělesně potrestali, nebo tím, že ho v její přítomnosti vykleštili. Na neapolském dvoře žila dáma Maria z Avalosu, jedna z nejkrásnějších princezen v zemi, vdaná za prince z Venusy. Zamilovala se do hraběte Adriana, který byl rovněž nejkrásnějším mužem. Milenci byli při lásce

překvapení manželem a najatými lidmi ubiti na loži. Druhého dne byli oba tito krásní lidé nalezeni mrtvi na dláždění před domovními dveřmi a vydáni napospas zrakům chodců. Tak to vypravuje Brantôme.

Ale mravní uvolnění, které se blížilo zkaženosti, muselo zároveň nastat i ve třídách, které se začaly rozkládat, které ztrácely své dějinné právo na existenci, nebo byly alespoň důkladně přetvořovány. To byl jednak rytířský stav a jednak sedláctvo.

Milostná rytířská služba byla zároveň počátkem i koncem dvou různých dějinných procesů. Znamenala zrození individuální lásky, ale také rozklad skomírající třídy.

Kdybychom rytířskou milostnou službu posuzovali jen podle skvělých literárně-uměleckých dokumentů, které byly vytvořeny jaksi z ptačí perspektivy, byla by to věc velmi svůdná, kouzelná a poetická. Bylo to zdánlivě tak krásné, když věžní stráž, tento ochranný světec tajných milenců, zatroubila na věži ranní píseň, která měla probudit spáče, unavené dlouhým milostným zápasem, aby vyslyšený ctitel mohl včas opustit pohostinné lože krásné hradní paní, než by mohli být cizoložníci překvapení slídícím manželem. Jarní vánek individuální pohlavní lásky, tohoto nejzávažnějšího kulturního zjevu, který právě přicházel na svět, vanul po povrchu této poezie.

Ale ve skutečnosti milostné služby už nebyla tato věc tak ideální. Na turnaji bojoval rytíř o dámu jemu dosud zcela neznámou, zápasil s jejími barvami o vítězství, za které dostal milostnou odměnu. Hned potom, když se očistil a tělesně posilnil, směl vstoupit do postele dámy, směl ukojit svou i její milostnou touhu, aby po dokonané milostné noci opět odtáhl – tak to několikrát líčí Wolfram von Eschenbach (1170–1220, něm. středověk. básník, autor rytířské poezie a písní). Podlehli však, ztratil kýženou cenu. Jen sám však vyšel naprázdno.

Dáma, pro kterou se bil, měla přece svůj milostný nelegální požitek, neboť místo rytíře, který nosil její barvy, k ní směl vstoupit do postele ten, který ho porazil, a směl zde dokázat, že v zápasu se ženou je stejně zdatný jako v boji s muži.

Nejvyšší ctností milostné služby byla obratnost v záluďném klamání manžela, což vyvrcholilo tím, že manžel dostal nevědomky nelegitimní dítě. V duchu celé doby ovšem bylo, že za nejvyšší odměnu milostné služby byl považován živočišný pohlavní požitek, ovšem cizoložný, ale tento požitek byl zároveň triumfem lásky nad konvenčním manželstvím, a tento triumf byl jen tehdy úplný, když žena během oné milostné noci otěhotněla. Po celá léta směřoval ostrovtip dámy a jejího rytíře k tomuto cíli. Nezapomínejme, že toto systematické podvádění se nedělo jednostranně, a podle toho také vypadal celý manželský a rodinný rytířský život.

Poměr k dětem a rodinné city nebyly pro rytíře ideálním světem, pro nějž se rozohňoval, ale pouhá čistě organizační forma všedního života. Proto také na hradech nepanovala žádná romantická kázeň. Ženské budovy na hradech, kde ženy pracovaly, byly většinou zároveň rytířským harémem. Stejný poměr měl rytíř k ženské části svých poddaných. Se ženami a dcerami poddaných mohl rytířský pán jednat zcela po chuti a také s nimi tak jednal. Když se mu zalíbily, nic mu nepřekáželo, aby ukojil své choutky. Jus primae noctis¹³, právo na první noc, které se někteří historikové marně snažili popírat, tu představovalo zcela „přirozené právo“, vyplývající přímo z vlastnického pojmu.

Milostnou rytířskou službu však provozovala spíše vysoká a bohatá šlechta.

Rytířský dav, který náležel k nižší šlechtě, nebydlel v hradech a zámcích, ale v žalostných doupatech, a většinou se živil loupežemi u cest. U tohoto rytířstva se mohly v pohlavních věcech vyvinout jen takové poměry a názory, jaké dnes najdeme u řemeslných tuláků. Pán i jeho průvod znásilňovali každou ženskou bytost, která jim přišla do cesty, ať to byla ještě dívka nebo už stařena. A podobně se chovali k ženám a dcerám svých kumpánů. Soudobé přísloví říkalo: „Sedláci se vzájemně pobíjejí, ale šlechtici si vzájemně dělají děti.“

U nižší usedlé šlechty, která žila jen z dávek svých poddaných a neprovozovala ušlechtilé loupežnické řemeslo buď proto, že v kraji nebylo koho olupovat, nebo že riziko takového podniku bylo příliš velké, protože obce i města se dovedly dobře chránit, u této šlechty nebyly pohlavní mravy tak zvlčilé, ale jejich robustní nebdalost je dobře charakterizována vypravováním z kroniky virtemberského hraběte ze Zimmeru, které není v literatuře různých zemí ani jako skutečnost výjimečný případ:

„Šlechtic z Černého lesa měl mladou sličnou paní, která putovala do kilbergského kláštera k několika svým příbuzným, jež tu byly jeptiškami. Protože muž měl v Kilbergu v klášteře vlastní sestru, rád své ženě dovolil tyto cesty do kláštera a netušil, že „mu budou nasazeny blechy do kožichu“. Zklamal se, neboť jeho vlastní sestra a několik jejích nejbližších sestřenic mu svedly manželku. Tehdy se pánům z Geroltzecu dostalo od rakouské vlády sulzovského panství na Nekar. Mladší Geroltzcek, jménem Walter, byl ještě svobodný, a tomu byla šlechtična zašantročena a nabídnuta s podmínkou, že jí nesmí spatřit. Dozvěděl se, že si má zahrát partii s paní v připravené cele, později že dámu někdy uvidí. Pan Walter se věci dychtivě chopil a určeného dne přišel v pozdní hodině do kláštera. Zde hospodáři oznámil, že už jedl, je unaven a chce jen do postele. Hospodář byl rozumný muž, pánovi dal hned připravit postel a přál mu dobré noci. Pan Walter měl s sebou jen mladého šlechtice Osvalda z Neunecku, jinak žádné sluhy. Oba šli ve vší tichosti k jeptišce, která už připravila místo. Zavedla dobrého pana Waltera do temné cely, kterou zavřela. Pan Walter našel zmíněnou manželku a v sousední sednici spal Osvald s její nejbližší přítelkyní. Mile se bavili až do půlnoci... Pak ulehл pan Walter k odpočinku, když ho jeptiška zase odvedla. Totéž učinil pan z Neunecku. Ráno, když se vyspal, dali osedlat koně a vesele odtáhli.“

Je třeba znovu zdůraznit, že podobné případy při vší „romance“ byly obecně charakteristické pro pohlavní život malé šlechty v 15. a 16. století. V německých kronikách i u vlašských novelistů se vždy znovu setkáváme s chtivými ženami, které vyplývaly mnoho důmyslu, aby si opatřily jemnější cizoložnou rozkoš, bez níž by byl jejich život patrně býval nesnesitelně pustý.

Většina těchto nižších hradních paní však nebyla takto opatrná a vybíravá. V nepřítomnosti svých manželů se nechávaly obsluhovat sklepníky, topiči a šašky, ba i poddanými sedláky. A rčení znělo: „V kterém měsíci mají sedláci nejvíce práce? V květnu, protože musí spát se ženami šlechticů.“ Tím byl také vysvětlován nápadný rozdíl mezi měšťanstvem a rytířstvem po té stránce, že mezi knížaty a šlechtici bylo tolik ohyzných lidí.

Morliniho novela o hraběti, který své manželce sám přivedl cizoložníka, vypravuje v podstatě asi toto: „Šlechtý hrabě zahořel láskou k jedné své děvečce, dívce velmi líbezná a urostlé. Chytrý mladík ze služebnictva přitom dělal prostředníka a u dívky dosáhl toho, že hraběti slíbila dostaveníčko. O věci se však dověděla hraběnka a ihned si vymyslela krutou lest, aby se svému manželovi pomstila. V unlu-

venou noc vykázala své lože zmíněné děvečce a sama ulehla do její postele. Když nastala určená hodina, přišel hrabě, našel dveře neuzavřené a velmi se potěšil s domnělou služkou. Když odcházel, vypravoval svému mladému průvodci na jeho otázku mnoho podrobností o své milence o rozkoších, kterých s ní užil. Ale mladíkovi, který byl mnohem bujařejší než hrabě, se to všechno zdálo málo a odpověděl, on že by si počíнал mnohem zamilovaněji a statečněji. A tu mu hrabě dovolil k domnělé služce vejít a horoucnost svou dokázat; sám pak hlídal u dveří. Mladík zobjímal domnělou služku tolikrát horoucně, že na to po celý život nemohla zapomenout. Pak pán i sluha odešli. Ráno přišli domů jakoby z nějaké cesty a našli skvostně připravený stůl; početná hraběnka jim vyšla naproti, uvítala svého velitele mnoha polibky, posadila oba za stůl a výbornými jídly i nápoji je občerstvila. Po snídani darovala hraběti tři prsteny, sluhovi jich však dala sedm a řekla: Dnes v noci jsi byl ke mně velmi laskav, tento muž byl však laskavější. Abych vám projevila svou vděčnost, jak se činí vítězům, cenu mezi vás rozdělují a odměňují každého podle jeho zásluh. Touto řečí byl hrabě tak dojat a tak ohromen, že ještě za stolem vypustil ducha. Hraběnka si vzala mladíka za manžela.“

Tak tomu bylo v rytířské šlechtě, která stála na pokraji zániku, protože se po hospodářské stránce stala zcela zbytečná.

Selská skutečnost. Nejbliže k feudální šlechtě měli sedláci, kteří s ní měli velmi mnoho společného a v té době se značně přetvořovali. Vznikem peněžního hospodářství se sedláctví nestalo zbytečné, muselo se však vnitřně změnit, aby mohlo od výroby pro nejbližší potřebu přejít k výrobě zboží. Města potřebovala stále větší množství potravin a zemědělských surovin, vlnu, len, barviva, kůže, dřevo apod. Tento radikální převrat především ničil dřívější patriarchální poměr v rodinné pospolitosti a nejrychleji tam, kde vzrůstala hospodářská síla sedláků, rostl počet pacholků a děveček a z těchto bývalých členů a pomocníků rodiny se stávali námezdní dělníci.

Kde byla nová šlechta sama výrobcem, soustavně sedláky ničila, potřebovala půdu bez nich a likvidovala je hlavně na základě římského práva, které sedláci neznali, protože junkeři (něm. příslušníci vys. šlechty, kteří sami přecházeli k zemědělství a podnikání) chtívali půdy ho dovedli náramně dobře používat ke svému prospěchu. A tak tam, kde byli ze sedláků činění násilnou formou bezzemci, vehnání do hospodářské zkázy, byl selský stav veden právě tak jako městská chudina k asketickým názorům, kdežto jinde se rodinná pouta a pohlavní mravy u sedláků uvolňovaly.

Literatura vypravěčů i šprýmařů se vozila po celá staletí nejraději po sedlácích jako nejlepším terči pro smích a výsměch, neboť tato literatura byla dílem měšťanského vtípu a jaksi ze zásady stavěla sedláka před měšťanem do nejméně příznivého světla. V zájmu třídního měšťáckého boje bylo, aby na bedra nepřátelské selské třídy bylo naloženo co nejvíce neřesti. Nejsilnější třídní protivník měšťáctva byl tedy líčen jako žrout, pijan, kurevník a brutální klacek.

Zkreslovala-li však měšťácká satira sedláka, když ho líčila jako pytel všech nectností a zároveň jako chlapa věčně voděného za nos především ženou, musíme na druhé straně protestovat, jestliže z naivní romantičnosti nebo reakcionářské snahy provádí s drsnou selskou skutečností té doby pěstrosí politiku. Selská skutečnost byla hrubá a drsná, neboť sedlákovy primitivní hospodářské prostředky byly nezbytnou příčinou jeho úplné nekulturnosti. Žil v nejhorší nevědomosti a jediným

světlem venkova byl nepatrný obzor stejně nevědomého kněze. Proto bylo jeho nejvyšší rozkoší života živočišné ukájení pudů.

Marné byly všechny mravní výnosy vrchnosti proti prznění panen, kurevnickví a cizoložství na vesnicích, nepomáhaly církevní hrozby těžkými tresty. Vždyť „prznění panen“ se v mnoha krajinách nedalo odstranit už proto, že podle vládnoucího dědického práva se nemohlo oženit sto chlapů, když starší bratr, dědic dvora, neměl ještě určité prostředky nebo nechtěli-li jeho rodiče ještě jít na výměnek. Proto také v takových oblastech nebyly nemanželské děti žádnou hanbou ani pro dívku ani pro hochu. Na venkově také neznali nebo znali jen nepatrně náhražku lásky – prostituci, která kvetla v každém městečku.

Prostituce nemohla na venkově pevně zakotvit ne proto, že by veřejná prostituce nesouhlasila se selskými mravními názory, ale proto, že láska v prostituci je zboží, kterého lze téměř vždy dosáhnout jen za peníze. A sedlák měl vždycky málo hotových peněz, a proto jimi šetřil a pohlavní styk pěstoval jen se selskými ženami a dcerkami a v bohatších krajinách se selskými děvečkami.

Mezi čeládkou a v poměru k ní byly selské pohlavní poměry skutečně temné. Nemáme o tom sice pozitivní zprávy, ale můžeme tak usuzovat podle nejbližší minulosti. Znám-li hlavní rysy tehdejšího života, povede nás logika a zkušenost k tomu, že veškerá ženská venkovská čeládka byla zcela vydána na pospas selským synkům i pacholkům a nad to ještě samotnému sedlákovi. Jistě bylo málo děveček, které unikly svému osudu. Většinou musely snášet objetí nesčetných mužů, stále se ocitát v těhotenství, přičemž velmi často nevěděly s kterým mužem, protože společně patřily všem mužům ve dvoře. Meze zde tvořila maximálně selčina žárlivost, která vyháněla sedláka z děveččiny komory, nebo samolibost svalnatého pacholka, který netrpěl souložníky u děvčete, které mu bylo sympatické. Nepokládalo se to za znásilnění a jako znásilnění to nebylo pocítováno. Nedovedly si to vůbec představit. Děvečky se jistě většinou domnívaly, že to tak musí být, byly nejen sváděny a žádány, ale samy byly také žádostivé a sváděly. Snad to dokonce byla nejpříjemnější stránka jejich těžkého života.

Lancknecht a žena. Vedle rytíře a sedláka je třeba se ještě zmínit o *lancknechtovi*, který v 16. století zcela zatlačil lenní rytířské vojsko. Představoval sice nový sociální útvar, ale žil podobným způsobem jako nižší šlechta, takže i jeho pohlavní mravy byly podobné.

Lancknecht nebyl žádný hrdina ani ve vojenském oboru. Většina lancknechtů přicházela v 15. a 16. století z Německa a pak ze Švýcarska. Němečtí žoldáci tvořili hlavní kontingent těchto žoldáckých vojsk, která bojovala v Itálii, Španělsku, Francii, Německu a zkrátka všude, často Němec proti Němci. V Německu bylo největší hospodářské kolísání, protože zde byl také největší politický zmatek. Bylo tu stále množství lidí, kteří byli vyhnáni ze své hroudy nebo jinak vytrženi ze sociální pudy a ocitli se v dobrodružných poměrech. Hospodářská nejistota byla v Německu nesmírně posílena a na celá staletí prodloužena všeobecnou hospodářskou revolucí, která tu vznikla, když v důsledku objevení Ameriky byly překládány všechny obchodní cesty.

Žoldáctvo se rekrutovalo hlavně z měst, což je třeba zdůraznit; byli to především tovaryši všeho druhu, písaři, zkažení studenti, zkrátka „vytříděný“ městský lid. Zvyky žoldáctva a jeho názory proto upomínají na cechovní organizace. Tím si také vysvětlíme, že se žoldáctvo vždycky chovalo nepřátelsky k sedlákům a nesmyslně

ničilo zdroje selského života a tím je také vysvětlena jeho divoká pohlavní morálka: městská luza měla podobné prakticky jako chasa loupežných rytířů.

Laucknecht žil ze dne na den. Lásky u něho byla vždy výstřednost; nevěděl, co bude zítra.

Pro selskou děvečku nebo ženu to byla z jejich hlediska ještě čest, když ji znásilnili hned v silničním příkopu nebo za nejbližším plotem, a bylo to vyznamenání, když se na ni ukojil hned tucet laucknechtů a pořadí rozhodovali hodem kostkou. Stejný osud hrozil každé ženě, která nechráněna kdekoliv padla do rukou této hordě. O hanebnostech loupežného rytířstva v 15. století napsal kronikář: „Ženské kláštery jim byly nejvíce vysazeny. Mladé dívky nezůstaly ušetřeny a ženy byly manželům brány z domu.“ Stejně zprávy máme o řádění laucknechtů v 16. a 17. století. Neušetrili žádnou ženu, jednali přitom zcela rovnoprávně, nečinili rozdíl mezi tím, jsou-li v nepřátelské nebo přátelské zemi. Nejhuře si ovšem počínali tehdy, když vzali opevněné místo, neboť zde se především cítili v právu. Kronikář vypravuje o tom, co tropili při drancování jednoho městečka: „Mnoho žen i svobodných ženských osob, které byly ve městě i mimo něj, a dokonce těhotné, byly znásilněny. Jedné těhotné ženě byly utrženy prsy z těla. Dvanáctiletá dívka byla zprzněna k smrti a dokonce téměř sto let stará žena byla znásilněna. Jedné vznešené ženě hledali peníze na tajném místě, takže hrůzou, strachem a hanbou zemřela. Jednomu občanovi před očima znásilnili a odvedli manželku a mladou doerušku, muže však utloukli k smrti... Jiné počestné ženě, která byla po slehnutí, dali za noc šestkrát nakoupiti...“

Bylo by možné citovat stovky podobných líčení z doby třicetileté války. Bodrý Simplicius Simplicissimus (název románového cyklu něm. spisovatele Hanse Grimmelshausena, 1611–1676, děj se odehrává za třicetileté války) vypravuje o osudu žen na otcovském dvoře, přepadeném a vyloupeném hordou žoldáků: „O zajatých ženách, děvečkách a děvčatech nemohu nic zvláštního říci, protože mi vojáci nedovolili dívat se na to, co s nimi dělali. Jen na to si však pamatuji ještě velmi dobře, že tu a tam bylo z koutů slyšet žalostný křik, a z toho usuzuji, že se mé matce a naší Uršule nevedlo lépe než druhým. Uprostřed této bídy jsem obracel pečeni a o nic jsem se nestaral, protože jsem ještě dobře nechápal, co to všechno znamená; pomáhal jsem také odpoledne napájet koně, přičemž jsem se dostal do chléva k naší děvečce, která vyhlížela podivně rozházena. Nepoznával jsem ji, promluvila však na mne bolestným hlasem: Uteč, chlapče, nebo tě rejtaři vezmou s sebou! Už ať jsi pryč, vidíš přece, jak to tu zle... Více nemohla říci.“

A tyto poměry se nemohly tak rychle změnit, dokud trvaly válečné časy. Vždyť podobné věci jsou dosud znakem i moderních válek, hlavně v koloniích, které vedou osvícené mocnosti.

Laucknechtská morálka byla také morálkou silnice. Z propuštěných žoldáků a laucknechtů se stávali zloději a lupiči, cesty byly plné hladových tuláků a syčáků všeho druhu. Ale ženám hrozilo velké nebezpečí i v ulicích mnoha měst, jak můžeme soudit podle četných a přísných výnosů městské vrchnosti proti množícímu se znásilňování počestných žen a paní; nařizovaly také, že ženy, nastane-li tma, nemají nikdy chodit po ulici bez světla a mužské ochrany.

Pás cudnosti. Renesance po středověku zdědila značnou míru víry v mravní kázání; nepodivíme se tomu, když uvážíme, jak mnozí lidé, zdánlivě nejvzdělanější, věří i dnes síle ideologických důvodů a mravního učení. Proto se také v renesanční

době přirozené necudnosti hojně vyskytovaly chvalozpěvy na cudnost, jejichž účelem bylo ovšem zachovat nejvíce neporušené zboží pro panské kupce. Také jsme viděli, že renesanční ženy neměly mnoho smyslu pro cudnost; za neslušné byly pokládány spíše očividné a neutajitelné následky necudnosti.

Z toho důvodu se také muži snažili pojistit proti nevěře žen zdánlivě solidnějším prostředkem, než je pěkné morální kázání nebo ještě lepší chvála cudnosti. Z vlastní zkušenosti věděli, jak málo imponují fyzickému pudu ideální slova, takže vynalezli materiální pojistku, mechanický prostředek, „zavírající přístup do ráje pozemské lásky“ – pás cudnosti. Tak si zajišťovali klidnou mysl na cestách a svým ženám poskytovali příležitost, aby si mohly hrát na cudné s velkou opravdovostí.

Pás cudnosti, nejčastěji vyrobený ze železa, nazývaný také Venušíným pásem, byl sestrojen tak, že mechanicky uzavíral ženin klín, aby mohla konat své přirozené potřeby, nikoli však pohlavní akt. Zámek býval vždy velmi složitý a klíč k němu míval jen manžel, ženich nebo milenec.

Fuchs se domnívá, že pás cudnosti nebyl jediným technickým prostředkem na ochranu proti nevěře žen, že vynalézavost žárlivého vlastnického mužského práva zejména v nižších třídách byla stejně tvořivá a brutální jako tu a tam v nové době, např. na Balkáně, kde muži do ženské pochvy zaváděli různé předměty neseznamně odstranitelné nebo do ní vstříkovali jisté kyseliny, které vyvolávaly po několika týdnech trvající zápal a při každém doteku ženě způsobovaly velké bolesti. Z renesance však nemáme bližší zprávy o podobných metodách vlastnické ochrany, ale existence pásu cudnosti v této době byla zjištěna ve všech zemích a jeho trvání po celá staletí.

Romantičtí milovníci starých „zlatých časů“ se ovšem snažili popírat existenci pásu cudnosti vůbec nebo se ji alespoň snažili omezit na dobu „nejtemnějšího středověku“, na dobu křížáckých výprav, kdy prý byli rytíři nuceni užívat tento brutální prostředek, aby své ženy chránili před znásilněním. Ale exempláře takových pásů, nepochybně pravé a právě z renesanční doby pocházející, včetně množství soudobých literárních i výtvarných dokladů, nedovoluje pochybovat o tom, že pás cudnosti hojně existoval a žárlivými muži byl s oblibou používán. V rakouských, mnichovských, benátských, madridských, londýnských a francouzských sbírkách a muzeích jsou vystavovány pravé kusy, a byly to právě majetné a vládnoucí třídy, zvláště v okolí absolutistických vladařských dvorů, které pás cudnosti hojně používaly, nikoli ovšem obecně, ale přesto ve značné míře. O tom nás přesvědčuje drahocenné a umělecké provedení: mnohé tyto předměty jsou ze stříbra i ze zlata a jsou pravidelně pěkně ryté nebo vykládány.

Podle nejčastější pověsti byl prý prvním vynálezcem pásu cudnosti paduánský (tj. padovský, Padova, sev. Itálie) tyran Francesco II.; vyráběny prý byly nejvíce v Bergamu (Bergamo, sev. Itálie): nazývali je „benátskými mřížemi“ nebo „bergamskými zámky“. Bylo to téměř oficiální zařízení.

Matka ujišťuje nápadníka své hezké dcery důvěrně a pyšně, že holka nosí už od dvanáctého roku ve dne v noci „benátskou mříž“. Jiný milovník, který si chce vzít na pohled cudnou dívku, ohmatává pozorně její boky a je spokojen, když pod oblekem cítí železný pás. Novomanžel, protože svatba a satební noc jsou pravidelně konány v domě nevěstinih rodičů, dostává od své tchyně ve chvíli, kdy ho novomanželka odvádí do ložnice, klíč k pásu, po léta pečlivě uschovaný. Jindy je „pěkný pás Venušin“ první dárek, který novomanžel po svatební noci dává své mladé choti. Strojí-li se šlechtic nebo patricij na cestu do daleké země, objedná „své milé manželce přítele, nejbezpečně-

šihó strážce její věmosti", a tento spolehlivý přítel, je „železný plot, který drží ženskou nečudnost na uzdě", i když je manžel v cizině.

Většina vyobrazení pásů cudnosti je z Německa, ale povídky, básně, průpovídky, přísloví, šprýmy i záznamy kronikářů jsou z různých zemí. Brantôme o Francii píše: „Za doby krále Jindřicha přinesl obchodník se střížním zbožím na saint-germainský trh tucet přístrojů, sloužících k uzavření ženské pohlavní části; byly to železné pásy, které byly dolů připínány a na zámek uzavírány. Byly tak obratně zpracovány, že ženě takto opásané je nemožno opatřiti si onu sladkou zábavu, poněvadž v pásu je jen několik malých otvorů pro přirozenou potřebu." Podobně píše o Itálii Morlini, Comazano atd.

Ale doba, která si vymyslela pás cudnosti, také hned pomyslela na druhý klíček k němu. A obchodník, který za drahé peníze mužům prodával pás cudnosti, prodával stejně draho jejich ženám zároveň druhý klíček.

Neměla-li ho však žena, brzy ho dokázal opatřit milenec: jistě našel obratného a mlčenlivého zámečníka. V dopisech krásné kněžny Anežky z Navarry, manželky jednoho z proslulých hrabat de Foix, a jejího milence Viléma z Macaultu, najdeme tato místa: „Neračte ztratit klíč ke kufříku, ježž mám, neboť kdyby byl ztracen, nemyslím, že bych ještě někdy byla dokonale šťastna, neboť bozi vědí, že nebude nikdy otevřen jiným klíčem než tím, ježž vy máte a že bude otevřen jen tehdy, když se vám zlíbí," píše Anežka svému milenci. A pan de Macault odpovídá: „...Pokud jde o klíč, ježž mám k pokladu velmi bohatému a rozkošnému, jímž jest kufřík, v němž jest veškera radost, milost, sladkost, nepochybuje, že bude velmi dobře strážěn, jak se jen Bohu zlíbí a jak jen mohu, a přinesu vám jej, jak jen budu moci nejdříve, abych spatřil půvab, slávu a bohatství toho milostného pokladu."

Klement Marot (viz výše) v úvodu ke svým „Epigramům" vypravuje o cizoložné lásce francouzského krále Františka I. (srov. výše) s baronkou z Orsonvilliersu a takto popisuje zámečníka a jeho dílo: Alessandro Neri, zlatotepec z Florencie, ještě pracoval, když k němu Marot přišel. Měl pro sebe malý zahradní domek a bydlel v zeleni jako poustevník. Neobával se, že jeho kovy uvedou někoho v pokušení, neboť více než na svou dovednost ve zbrani spoléhal se na lidskou pověru, která ho pokládala za čaroděje. Lesklá, holá, žlutá lebka, velké smutné oči, hubená tvář a úzké stisknuté rty, které jen s náhahou zakrývaly převeliké silné zuby, dodávaly jeho zjevu cosi cizího a nelidského. A nenahánělo-li tohle strach, naplňoval děsem jistě zvláštní pisklavý smích Alessandroův, smích, při němž velké oči nad ústy křečovitě staženými jako by téměř plakaly, což vznikalo tím, že Alessandro Neri dával pozor, aby neukázal své zvířecí zuby. Marot, který znal dobře tohoto podivína, krátce řekl: „Král ti dá dvě plné hrstě zlata a žádá, abys otevřel jeden zámek a mlčel." „Malý nebo velký zámek," ptal se Neri, nepozdvihnuv oči od svého ciselování. „Velmi malý a velmi umělý zámek. Král se vsadil, že to dovedeš a jeden z pánů vsadil naopak." „Král svou sázku vyhraje," odpověděl Neri, povstal, sebral své nástroje a šel za básníkem, který ho vedl do zámku. Když vstoupili do osmihranného věžního pokoje, ve kterém Klement bydlel, spatřili krále sedět u lůžka, na němž byla rozestřena vlčí kožešina. Na lůžku ležela zahalená postava. Král rozhalil závoj uprostřed, takže se objevilo malé kovové místo, velké jako polovina dlaně, přivolal Neriho a poručil: „Otevřte tento zámek!" Neri se sklonil a pravil: „Milánská práce, podívám se!" Odstrčil krále a zkoumal zámek zblízka. „Zdá se, že od Andrea Dossiho." Tu se svezl jeden závoj a objevil se ženský bok, jakož i část ženské nohy, takové obdivuhodné bělosti, že mistr stmul. Král i Marot

se velmi ulekli, když zahlédli jeho obličej: rty měl odhrnuty a objevily se jeho velké zvířecí zuby, takže se zdálo, jako by se chtěl Neri zakousnout do kvetoucího masa. Ale náraz ovládl opět svou tvář. Spíše jeho žluté tvrdé ruce spočívaly jako uschlé ratolesti na měkkém, vřelém ženském mase, je úzký stříbrný pás činil jen tím zářivější, obepínaje boky. Ale pak zlatotepec položil opět závoj opatrně na nahé místo, vzal mlčky dlouhý špičatý nástroj a počal pracovat. Práce trvala dlouho, takže byl král už netrpělivý: „Myslel jsem, že pro mistra v umění je to snadná věc, otevřít takový zámek.“ „Kdybych nebyl v dílně Andrea Dossiho, nebyl bych si na to sám troufal, a mimo mne byste asi nenašel nikoho, kdo by dovedl otevřít zámek tohoto Venušina pásu,“ pravil Alessandro Neri mrzutým hlasem. Náhlým pohybem odtrhl závoj, vrazil ruku prudce mezi maso a pás, takže se ozval dušený výkřik. „Hrubý chasník,“ vyjel král. Zase se objevil zvířecí Florentanův chrup. Oořil se na krále: „Nevyrušujte mne!“ Pak zaslechli cvaknutí, zámek se rozletěl a mistr povstal. Nahá a volná ležela spodní část ženského těla před zraky mužů, jen ohanbí bylo pokryto zlatými šupinami štítku na stříbrném pásu. Král sám to opět pokryl pokrývkou, poslal oba ven a řekl jim, aby čekali. Po nedlouhé chvíli vyšel František z komnaty, vložil Venušin pás do rukou mistra a pravil: „Zhotov mi k tomu co nejrychleji klíček!“ Marot doprovázel zlatotepece zpět do jeho dílny a zde si prohlédl ochránce ženské cudnosti. Tři obrazy a jeden nápis byly uměle vytepany do kovu. Na prvním obrazu byl muž, jehož úd byl polapen bohem lásky do kličky a rychle odbíhající byl v ní nemilosrdně vlečen. Na druhém obrazu byli milenci, kteří, oddělení od sebe dvojitou mříží, se mohli dobře vidět, ale nemohli na sebe dosáhnout. Spoután ležel mezi dvojitou mříží bůh lásky. Třetí obraz však znázorňoval smrt, jak spoutaného boha lásky vleče do Tartaru. Nápis zněl: *Lave amorem et erorem!* (Smyj lásku i poblouznění).

Jak jsme řekli, byla nejčastěji žena sama vlastníci druhého klíčku, a o tom se také nejraději psalo a tak se to také nejčastěji kreslilo. Ale hlavní ironie této instituce vězela v tom, že pás cudnosti uspával bďelost žárlivých manželů.

Muž se neobával galantních hříček, které jeho žena pěstovala s jeho přáteli a hosty, a také častěji a na delší dobu odcházel z domova. Tím bylo nevěrnosti poskytnuto mnohem více příležitostí než dříve a ženy toho dovedly skutečně využít. „Na zámček pás cudnosti mnozí jen chuť k nevěrnosti,“ pravilo přísloví.

A ve staré francouzské knížce „Le miroir des dames de nostre temps“ (Zrcadlo paní naší doby) čtete: „Znal jsem několik žen, které byly v celém světě obdivovány jako vzory manželské věrnosti a cudnosti, ač měly stále jednoho nebo více milenců a milence také několikrát v roce měnily. Některé z nich byly požehnány dětmi, jimiž je obdařili různí milenci, jakož jest, jak známo, mnoho žen, které se dají mnohem raději přítelem nebo milencem, ba dokonce cizím mužem obtěžkati, než vlastním mužem. Pověst těchto dam neutrpěla nikdy ani v očích jejich mužů; to se dělo proto, že nosily benátské zámky, které jsou pokládány za nejlepší ochranu proti nevěře žen... Četní muži ponechávají svým ženám ve styku s jinými muži úplnou svobodu a nemají jim za zlé ani vilné pohledy ani neslušné řeči, jimiž vyzývají i v jejich přítomnosti jiné muže k neslušným útokům. Ba, mají z toho dokonce radost, když smysly jejich přátel mocně vzplanou ve styku s jejich krásnou domácí paní. To vše se jim zdá bez nebezpečí, neboť se považují za dostatečně chráněné stříbrným zámčkem cudnosti, jež každého jitra dávají svým ženám kolem půvabného klína, před nebezpečími, která hrozí věrnosti jejich žen. Ženy tomu ovšem rozumějí lépe a také jejich přátelé.“

VI. ŽENA VE SPOLEČENSKÉM A KULTURNÍM RENESANČNÍM ŽIVOTĚ

Společenské zábavy ve středověku a nejvíce v renesanci byly velkou příležitostí k tomu, aby se muži mohli točit okolo žen a ženy kolem mužů, neboť vedle jídla a pití jen erotika poskytovala ještě v těchto dobách většině lidí požitek.

Jiné požitky davy neměly, neboť neznaly intenzivní myšlenkový a politický život, který dnes vyplňuje značnou část doby, vyměřené pracujícím člověku. Přástky, lázně, hry, tance a veřejné i soukromé slavnosti byly hlavní společenské zábavy a hlavní příležitosti k milostnému požitku, jenž měl mezi jmenovanými třemi požitky vždy vrch.

Přástky náležely ve všech zemích k prvním formám družného společenského života, a to ve městě i na venkově, a nejčastěji byly jen pláštikem společné a pravidelné erotické zábavy. Do přásteven, nikoli ovšem domácích, ale poloveřejných, se scházelo někdy půl obce, většinou značný počet mladších i starších žen z okolí, které tu jednou nebo dvakrát týdně společně předly a vyprávěly za dlouhých zimních večerů. Protože sem však měli přístup i místní mladíci, stalo se z přástek veselé zařízení a místo, kde bylo horlivě slouženo paní Venuši a jejímu protějšku z druhého pohlaví.

Zmínili jsme se o zvyku, který na přástkách sblížoval mladíka s dívkou k milostné hře, jež začínala odstraňováním konopného prachu z dívčího klína a končila nejmělejšími doteky, pro které často nebylo vůbec mezí. Staří se tvářili, jako by nic neviděli, a velmi často se stávalo, že skutečně nic nespatriili. Světlo v přástevnách bylo velmi špatné. Místnost bývala osvětlena jen jedinou loučí, která v průvanu nebo jinak nejednou zhasla a nechtěla-li zhasnout náhodou, dopomohl jí k tomu některý čilý chlapec. Většinou několikrát za večer zůstali po tmě a dovedli toho náležitě využít pro svou tělesnou bujnost.

Přástky však nenavštěvovaly jen svobodné ženy, ale i vdané a vdovy, jedny, aby své doceři poskytl příležitost najít hoch a snad i ženicha, jiné, aby se pobavily stejně jako mladice. Dokazují to věčné žaloby manželů na to, že jejich ženy chodí často do přásteven. Na mnoha místech končila schůzka rozpustilým tancem, k němuž chlapci přivedli muzikanty. Zde se podráždění mládenci a stejně rozdováděné ženy k sobě teprve řádně tiskli a hmatem si projevovali své sympatie.

Protože však jednak v přástevnách samých, jednak a hlavně cestou domů velmi často mladíci dosáhli od žen všeho, po čem toužili, a nejednou se přičinili tak, že děvče „boule narostla, které doktor nemůže vyléčiti, dokud to v kolébce nezapláče,“ a protože se vyskytla i žárlivost a s ní rvačky a bitky i zabití mladíci, a protože se přástky v noci často proměňovaly na „noci páření“, jak se leckde veřejně říkalo, přišly úřady na pomoc s výnosy plnými výstrah a hrozeb tresty. Vždyť, jak říká norimberský výnos z r. 1572, „...byly často při takových schůzkách dcery rodičům svedeny, za zády otců k nevhodným sňatkům přemluveny, také zkaženy a do hanby přivedeny.“ I chasníci proto jedni na druhé čekali, zraňovali a zabíjeli.

Na mnoha místech byly přásteveny dokonce zrušovány, protože v nich vznikalo i sociální nebezpečí, když se zde neopatrné manipulace se světlem staly příčinou

požáru. Ale zákazy jako vždy příliš nepomáhaly, protože trvala příčina, pro kterou chlapani i děvčata běhali do přásteven, a tak v různých výnosech proti obecné ne-dobrotě jsou přásteveny vždy znovu jmenovány jako ohniska neplechy.

Lázeňský život ve středověku jsme už zmínili a pojednávali jsme i o tom, jak souvisel s prostitutí. Je třeba dodat pouze podrobnosti k jeho všeobecné charakteristice.

Čistota a zdraví byly v lázních předstírány stejně jako na přástkách práce: i zde šlo především o systematickou erotickou zábavu, při které zrak a hmat měly hojnou a ochotnou kořist jako při dostaveníčkách pod oknem, nocích na zkoušku a přástkách. Šlo-li však při těchto zábavách spíše o individuální milostné věci, poskytoval lázeňský život příležitost k hromadnému erotickému styku.

Středověká a velmi stará záliba v koupeli se opírala hlavně o tehdy obecně rozšířený názor, že časté a dlouhé koupání je nezbytné pro zdraví. A protože dlouhý pobyt ve vodě u mnoha lidí vyvolával kožní záněty, vyrážky, které při styku s oblekem působily velkou bolest, ale byly pokládány za nezbytný důsledek zdravotního účinku koupele, koupali se nazí, ovšem obě pohlaví společně.

To byl prastarý zvyk; vždyt stud měl tehdy ještě meze.

V renesanci nosili muži nejvýše malou zástěrku nebo dokonce jen věchýtek v ruce, jímž zakrývali své pohlaví, když vystupovali z vody; ženy se rovněž pokrývaly jen velmi málo jakousi zástěrou a ukazovaly se zcela nahé, častěji než muži. Svou nahotu dokonce zdůrazňovaly pečlivým účesem a mnoha šperky. Což v plném rozsahu trvalo až do 13. a 14. století, kdy společné koupání obou pohlaví začalo být teprve pozvolna zakazováno.

Je jasné, že z původních koupelí pro čistotu a zdraví se brzy stala společenská zábava, když bylo koupání často opakováno a prodlužováno. Koupali se většinou dvakrát týdně, v léčebných lázních ovšem denně, a protože v parních i vodních lázních prodlévají také několik hodin, přijímali zde potravu i nápoje, bavili se zpěvem, hudbou a žerty.

V bavící se společnosti obou pohlaví samozřejmě vznikal pohlavní styk galantní povahy, což zcela logicky vyplývalo ze situace. Lázeňské místnosti byly ostatně velmi stísněné. I tam, kde se pohlaví koupala zvlášť, byla oddělena pouze nízkým pažením, které překáželo sotva ruce, natož pohledu. Ve vanové koupeli se pravidelně bavil pár. K jídlu, pití a zpěvu se tedy snadno přidala i milostná kratochvíle a v dalším vývoji se z účelu stal prostředek: chodili se koupat, aby se mohli příjemně pobavit.

Koupele také bývala významným číslem zábavního programu různých slavností, např. *svatební koupel*. Před svatbou se koupali jako před každou slavností, ale nebyla to jen očišťovací koupel, nýbrž někdy téměř vrchol slavnosti. Později byla prováděna dokonce až po vlastním sňatku. V průvodu svatebčanů a hudebníků táhli mladí manželé do lázni, aby se zde společně vykoukali, umyli a pobavili, jak je pánbůh stvořil, hostinou, zpěvem a veselím. Erotický vtíp a žert byly při tom pravidlem.

I když se později koupala obě pohlaví odděleně, sešla se pak v lázních ke společné pitce, k hrám a tanci, velmi často bez zbytečného obleku, který by jen překážel. Václav Hollar (1607-1677, význ. grafik čes. původu, žijící od r. 1627 v řadě evropských zemí) takovou svatební lázeň znázornil velmi zřetelně na jedné menší rytině.

Také svatební lázeň někdy vyvrcholila intimní orgií, opět k nemalé mrzutosti bdělých úřadů, které i zde pokládaly za svou povinnost vydávat výnosy a zákazy.

Podle různých městských práv směli být novomanželé provázeni do lázní jen určitým počtem svatebčanů. Např. Mnichov na počátku 14. století nařizoval, že každá strana si smí ke slavnosti postelí a koupelí pozvat jen šest žen, tedy společně dvanáct žen. Řezno (Regensburg) ve stejné době dovolovalo ženichovi čtyřiačtyřicet druhů do lázní a jemu i nevěstě osm žen a o žádnou více. Jinde směřovaly zákazy proti tomu, aby muži při takových příležitostech v lázních i jinde tančili bez kalhot a jupek, jen v koupacích čepicích.

Ještě na konci 16. století čteme v jakémsi mravokárném spisu o lázeňském životě v Halle (v údolí Innu): „Klíčem panenství je stydlivost, neboť právě pro stydlivost jest mnohá proti své vůli odvracena od smilstva, těmito lázněmi však svou stydlivost pomalu ztrácí a učí se objevovat pěkně obnažena před muži. V mnoha není vůbec rozdílu, oddělených sednic pro svlékání a koupání, ba koupací vany, v nichž sedí, úmyslně směšují muže i ženu, aby jeden druhého mohl lépe a pohodlněji vidět a učit se ztrácet vzájemnou stydlivost. Kolikrát vidím dívky deseti, dvanácti, čtrnácti, šestnácti i osmáctileté zcela obnažené a pouze krátkým lněným, často vlečeným a roztrhaným koupacím pláštěm nebo, jak se zde v zemi říká, pouze badehrou vpředu zakryté a vzadu přes záda. Tak a na boso a ruku držíce si náležitě na zadnici běží z domu přes celou ulici za jasného dne do koupelny. Kolik běží vedle nich zcela malých, deseti, dvanácti, čtrnácti a šestnáctiletých hochů a doprovází počestný houf!“

I tam, kde se už později nemohla obě pohlaví společně koupat a pro každé pohlaví byla určena jiná doba nebo zvláštní koupelna, byly ženské lázně stejně příliš málo uzavřeny. V renesančním výtvarném umění se často vyskytuje motiv Zuzany, ženy pozorované v lázni, a o Dürerovi víme, že zde provedl ne jeden dobrý náčrtek podle skutečnosti. Vedle toho byly ženy i ve svých zvláštních koupelnách obsluhovány lázeňskými sluhy, kteří na sobě měli jen obvyklou kyčelní zástěrku, kdežto ženy zde odkládaly veškeré oděvy; ne jeden drsný šprým přitom vznikl pro oboustranné obveselení, nehledě na věci, které náležejí do kapitoly o prostituci.

Dodejme, že veřejné lázně nebyly v renesanci pouhým městským zařízením, ale byly i na venkově: většina vesnic měla své koupelny, větší vesnice i dvě. Ve větších městech jich ovšem bylo několik: ve stejné době jich měl Curych 5, Ulm 10, Basilej 11, Norimberk 13, Frankfurt n. M. 15, Vídeň 21 atd.

Kromě veřejných lázní však byla i *domácí koupelna* do jisté míry místem společenské zábavy, neboť byl host nejdříve přiváděn sem, při uvítací koupeli mu zde poskytovaly společnost nejhezčí děvečky, které mu byly posílány k obsluze; zde se také scházeli ke společné koupeli s přáteli a bavili se jídlem, pitím, hrou i žerty. Také domácí koupelna velmi často bývala útočištěm cizoložné lásky; v ní se nechávala záletná paní domu nejraději překvapovat svým nápadníkem, sem zvalo milostné psaníčko vyslyšeného ctitele k milé a veselé koupeli. Často se zde odehrálo i drama, když byli milenci náhle překvapeni žárlivým manželem.

Domácí koupelna byla obyčejně jen improvizována: vana byla pro tuto chvíli postavena do některé sednice, ale v domech bohatých měšťanů a v palácích šlechticů i církevních knížat to byla skvostně zařízená síň, obložená mramorem, vyzdobená malbami, s drahocennými vanami a měkkými polštáři na lavicích. Takovou koupelnu, která byla proslulá Rafaelovými freskami, měl např. kardinál Bibbiena ve Vatikánu, pořádal v ní svěťácké zábavy se svými milenkami a krásnými kurtizánami z papežského paláce.

Ještě ve 12. století navštěvovaly některé knížecí osoby veřejné koupelny, ale v 15. a 16. století, když vzrůstalo bohatství buržoazie a třídy se začaly přísně rozlišovat, množily se i domácí koupelny a veřejné lázně byly navštěvovány jen prostým lidem.

Byla zde však ještě jedna příčina, proč majetné třídy opouštěly veřejné koupelny a zábavy, protože za ně našly přiměřenější náhradu pro své choutky: ve 13. století začaly vznikat četné *přírodní a léčivé lázně*, které brzy nabývaly módní a luxusní podoby zábavních podniků pro „lepší společnost“. V těchto lázních, do nichž jezdili, jako dodnes jezdí do lázní typická buržoazie, se scházeli bohatí lidé, mezi nimiž skutečně nemocní tvořili stále malé procento, aby se „zotavili“ příjemnou zahálkou. Tak se tyto lázně staly střediskem patricijského společenského života a prosluly i bujným erotickým životem. Murner¹⁴ rýmoval:

V máji do lázní se jede,
když se měšci dobře vede,
neboť lázně také jsou,
když tam lidé přijedou
s ženami, leč bez svých grošku,
neprospějí ani trošku:
jejich účinek vždy byl,
abys hodně utratil.

Proslulé vyličení badenských lázní, které zanechal Francesco Poggio (viz výše) v 16. století, dobře nahradí dlouhé výklady:

„Piši ti tento dopis ze zdejších lázní, do nichž mě zahrnala dna v rukou, a myslím, že si zaslouží toho, abych ti vyličil jak jejich polohu a půvab, tak i mravy hostí zde prodlávajících a jejich lázeňský způsob. Staří se mnoho namluvíli o lázních v Potuoli, do nichž se sbíhal téměř celý Řím, aby se zde pobavil. Podle mého soudu se však nevyrovnaly po této stránce zdejším lázním a vůbec s nimi nesnesou srovnání. Tam krása krajiny a nádhera okolních letohrádků přispívaly k půvabům místa více než koupání a veselá společnost. Zde naopak neposkytuje poloha duchu žádného potěšení nebo jen velmi nepatrného, všecko ostatní však má takový nekonečný půvab, že se mi častěji mohlo zdát, jako by sama Kypris a vše, co ještě má v sobě svět krásného, sešly se v těchto lázních; tak velice zde dbají obyčejů bohyně, tak velice zde najdeš opět její mravy a rozpustilé hry a třebaže ti dobří lidé sotva četli Heliogabalovu (viz výše) řeč, přece se matkou přírodou o tom zdají být zcela poučení.“

Autor pokračuje: „Asi čtvrt hodiny od města, těsně u řeky, zřídili pro potřebu lázní pěkný dvůr, v jehož středu je velké místo, obklíčené skvostnými hostinci, které mohou pojmout spoustu lidí. Každý dům má svou vlastní koupelnu, které mohou používat jen ti, kdo v domě bydlí. Veřejných i soukromých koupelen je zde napočítáno asi třicet. Pro nejnižší třídu lidu jsou však určena dvě zvláštní místa na všech stranách otevřená, kde muži, ženy, mladíci a nevdané ženy, krátce vše, co se sem sejde z davu, zároveň se koupají. Tu je přehrada oddělující obě pohlaví, která však jen lidi pokojně by mohla zadržet; a je veselé se dívat, jak zde zároveň staré odložené maminky a mladé dívky nahé sestupují před zraky všech a to, co jinak každá pečlivě skrývá, vydávají na pospas mužským pohledům. Více než jednou obveselila mne tato rozkošná podívaná; vzpomněl jsem si přitom na hry Floralie a u sebe jsem obdivoval prostou mysl těch dobrých lidí, kteří stejně málo na to hledí, jako ošklivého o tom si myslí nebo říkají.“

A dále: „Nyní, pokud běží o zvláštní koupelny ve dvorech hostí, jsou velmi krásně vyzdobeny – a oběma pohlavím společně. Jsou sice rozděleny pažením, ve kterém jsou však umístěna různá propouštěcí okénka, jimiž možno společně pít a mluvit a navzájem se tedy nejen vidět, nýbrž také dotýkat, což se často děje. Vedle toho jsou nahoře pavlače, na které se chodí mužští dívat a hovořit, a rozuměj, je tu každému volno vykonat návštěvu v druhé koupelně, žertovat zde, obveselovat si mysl a při sestupu do koupele jako při výstupu se dívat na krásné ženy, na větší části těla nahé. Tedy tu nikdo nehlídá vchody, žádné dveře, hlavně strach před neslušností je nezavírá. V mnoha koupelnách vcházejí dokonce obě pohlaví stejným vchodem do lázni, a nežádka se stane, že mužský potká nahou ženskou nebo naopak. Nicméně muži si uvazují jakési zástěry a ženy mají lněné roucha, které však shora až doprostřed nebo po stranách je otevřeno, takže nezakrývá krk ani prsa ani paže ani ramena. V koupeli samé jedí často společně pokrmy ze všech stran snesené za stolem, který pluje po vodě, čehož se ovšem účastní i muži. V domě, kde jsem se koupal, byl jsem také jednou pozván k takové hostině. Dal jsem svůj příspěvek, ale nešel jsem tam, ač na mě velmi naléhali, a to nikoli z plachosti, která se zde považuje za lenost nebo sedlácký způsob, ale proto, že jsem nerozuměl řeči; zdálo se mi nevkusné, abych jako Vlach němčiny neznalý strávil celý den v koupeli v němotě a mlčky mezi krasaviceami tolik jídlem a pitím. Dva moji přátelé se však opravdu dostavili, jedli, pili, žertovali, mluvili s nimi tlumočnickem, ovívali je vějířem a bavili se krátce náramně. Neboť nic nechybělo při této podivné než představení Jupiterovo, jak zlatým deštěm účinkuje na Danae atd., a moji druzi byli ovšem oděni lněným rouchem, jež také muži oblékají, jsou-li pozváni do ženských lázní. Viděl jsem pak vše z galerie, mravy a zvyky těchto počestných lidí, jejich dobré jídlo, jejich příjemné, nenucené chování. Podivuhodno jest viděti, v jaké nevinnosti žijí a s jakou nepředsudčnou důvěrou přihlížejí muži, kterak cizinci si volně počínají vůči jejich ženám; nic je neznepokojovalo, všecko si vykládali nejlépe nebo spíše si toho jen nevšimli. Neboť nic není tak těžké, aby podle mravů těchto dobrých lidí nebylo tu lehké jako pírk. V Platonově republice, jejíž mravy činí všecko společným, byli by se znamenitě chovali, protože, ač neznají jeho nauky, klíní se už takto k sektě.“

Pokračujeme v tomto vyprávění: „Některých koupelen užívají, jak jsem řekl, zároveň mužští i ženské, jsou-li navzájem spojeni svazkem krve nebo přátelstvím. Mnohý muž navštíví denně tři i čtvero takových koupelen a stráví tu většinu dne zpěvem, pitím a po koupeli tancem. I ve vodě usednou někteří a hrají na nástroje. Nic není však půvabnější pro zrak a sluch, než když dospělé nebo už úplně rozkvetlé panny s nejkrásnější a nejupřímnější tváří, postavou a chováním podobny bohyním, zpívají k těmto nástrojům, zatímco jejich lehký, na zad odsunutý šat pluje po vodě, a každá je jinou Venuší. Pak mají způsobný obyčej, když muži shora dolů k tomu přihlížejí, žertem je prositi o almužnu; tu házeny jsou, hlavně těm hezcím, malé peníze, které chytají rukou nebo nastaveným rouchem, jedna druhou při tom odstrkujíce, a při této hře odhalovány jsou právě nežádka také půvaby nejtajnější. Rovněž věnce z různých květin jsou jim házeny, jimiž si zdobí hlavinku.“

Poggio vypravuje dále: „Tato mnohonásobná příležitost potěšiti oko a rozveseliti ducha měla pro mě tolik půvabu, že nehledě k vlastnímu koupání dvakrát denně trávil jsem i ostatní čas návštěvami druhých koupelen a stejně mincí a věnců jsem naházel jako druzí. Neboť uprostřed tohoto ustavičného povyku hudby a zpěvu nebylo kdy číst nebo přemýšlet; a chtít tu býti jediným moudrým bylo by bývalo

největší hloupostí hlavně pro toho, kdo nemá zálibu v sebetřýzni a jemuž nic lidského není cizí. K nejvyšší rozkoši chybí ovšem ještě zábava hovorem, která je přece ze všech nejvýtečnější. Mně nezbylo jiného, než svůj zrak pásti na těch kráskách, chodit za nimi, vodit je ke hře a doprovázet zase při návratu. Také tu byla příležitost k bližšímu styku a při tom taková svoboda, že člověku nebylo pečovat o to, aby dodržoval obvyklé stupně ucházení se o přízeň a příchyllost. Vedle těchto zábav byla tu pak ještě jedna neméně půvabná. Za dvory, docela u řeky, je totiž velká louka zastíněná mnoha stromy. Sem sejdou se všichni po jídle a obveselují se zpěvem, tancem a různými hrami. Většina hraje v míč, ale nikoli jako u nás, nýbrž mužští i ženské házejí si každý tomu, koho má nejraději, takový míč, v němž je mnoho rolníček. Všichni běží, aby jej zachytili; kdo jej obstane, vyhraje a hodí jej opět svému miláčkovi. Všichni zdvínají ruce, aby jej chytli, a kdo jej drží, tváří se, jako by jej chtěl hodit hned té, hned jiné osobě. Tak mnoho jiných zábav podobné veselosti musím přejít, abych byl stručný a poskytl jsem ti jen malou ukázkou z několika, abys mohl si učinit představu, co tu vše je pro velkou společnost epikurejskou. Málem jsem toho mínění, že toto jest místo, kde byl první člověk stvořen a jež Hebrejci gan eden, tj. zahrada rozkoše jmenují; neboť, může-li ono nám jinde opatřiti blaženost, nevidím, co chybí místu tomuto, aby mohlo také úplnou blaženost poskytnouti. Ptáš-li se mne, příteli, dále hlavně, jaká je síla zdejší vody, je ona právě velmi různá a rozličná, v některých věcech však zvláště velká a téměř božská; neboť na celém světě, myslím, není lázni, které by více podporovaly ženskou plodnost. Přejde-li sem některá ženská, jejíž tělo je uzavřeno, pocítí ihned obdivuhodný účinek těchto lázní, užívá-li jen pilně prostředků, které umění předepisuje neplodným.

A na závěr: „Nesčetné jest ostatně množství vznešených i prostých, kteří, nikoli pro léčení, ale pro zábavu sejdou se sem z dálky sta mil. Všichni, kdož milují, všichni, kdo se zasnoubiti chtějí nebo ještě život hledají v požitku, valí se sem proudem, nalézajíce tu, čeho si přáli. Mnozí předstírají tělesné choroby a jsou toliko na duchu nemocní. Lze tu spatřiti množství hezkých žen, které bez manžela a příbuzných, jen v průvodu dvou služek a jednoho sluhy sem přicházejí, nebo v průvodu stařenky tety, která se dá snáze ošdit než podplatit. Každá však, jak jen možno, ukazuje se v rámci ze zlata, stříbra a drahokamů, takže bys řekl, že nepřišly do lázní, ale na nejskvělejší svatbu. Také jeptišky nebo, lépe řečeno, florálské panny, opati, mniši, řádoví bratři a kněží tu žijí ještě svobodněji než všichni druzí; koupají se společně se ženami, zdobí jim vlasy věnci a zapomínají na všechny závazky svého slibu. Všichni totiž mají stejný úmysl: smutnost vypověděti, zábavu hledati, jiné myšlenky nemíti, než jak by užili života a jeho radostí. Nikdo se nesnaží společnému něco odníti; spíše každý hledá, aby zvláštní společným učinil. A úžas budí, že při takovém množství (bývá tu vždy na tisíc lidí), při tak rozličných mravech ve směsici opilé veselím nevznikne hádka, spor, nadávka, ba ani mručení ani stížnost jednoho na druhého. Tu vidí muži, jak je s jejich ženami laškováno a zastihují je o samotě s úplně cizím člověkem; to vše jimi nepohne, nediví se ničemu a myslí, že to vše se děje nejzpůsobněji, s důvěrou nejpoctivějšího domácího přítele. Tak čert žárliivosti, který jinde muže brzy sužuje, je tu neznámý host, jehož jména neznají, neznajíce věci. Těch mravů tak málo podobných mravům našim! My Vlaši hledíme na všechno z nejhorší strany a máme zálibu v pomluvě a snižování, takže tam, kde je nejslabší zdání zlé vůle, přísaháme ihned na nejčernější zločin.“

Společnost, která se sjížděla do tehdejších módních lázní, byla velmi pestrá a někde téměř mezinárodní. A spěchali sem hlavně ti, kteří byli doma tísněni přís-

nějšší mravy a zvyky. V koupelnicích mnohá počestná žena si prý s mladíky počínala mnohem horlivěji než lázeňská služka, protože doma by se bála muže nebo pomluvy.

I zde se však úřady staraly o zlepšení mravů mnoha výnosy, řády a zákazy. V lázeňském řádu virtemberských lázní Boll z r. 1594 čteme: „Nestoudné, smilné řeči a jiné ponižující pomluvy, stejně i pohoršlivé písně a zpěvy, buďtež pod trestem jednoho zlatého zakázány, rovněž nemravné posunky a projevy vůči počestným paním a pannám pod neprominutelným trestem jednoho zlatého, kdykoli se to stane.“

Nikoli však úřední horlivost, nýbrž jiné příčiny, vedly i zde k pomalému zániku tohoto veřejného lázeňského života, příčiny, které už známe: obecná sociální bída a syfilida. Přitom nerálo působil silný vzestup cen dříví v 16. století, neboť lázně byly vytápěny jen dřívím, a tudíž došlo k jejich zdražení, které chudá doba už nesnesla. Paní Venuše se svým toporným druhem se stěhovali, jak později uvidíme, do ovzduší mnohem méně zdravého a čistého.

Společenské hry a tanec dospělých mívaly vždy nějaký erotický základ nebo alespoň erotickou příměs. Nelze se tedy divit tomu, že je ve středověku, a především v renesanci, naplňoval především tento obsah a nezastřeně byl dáván najevo.

Pointou mnoha her bylo vzájemné ukrádání hubiček, jejichž nejčastějším účelem bylo koketní obnažování se, a to u všech tříd a vrstev stejně. Jen selské hry byly často o něco drsnější. Je třeba k nim počítat i příležitostné četné obyčeje, spojené s určitým datem nebo událostmi, které se pravidelně opakovaly. Sem náležely např. aprílové žerty. Mnohé takové zvyky měly a leckde dosud mají erotickou povahu už proto, že kdysi souvisely s kultem plození a rození. U jiných vyplývala erotická stránka ze situace. V některých krajinách, např. v den rovnodennosti, ve Francii na Silvestra, bylo zvykem, že chlapci ráno vyháněli z postele březovými metlami nahá děvčata, která byla známa tím, že dlouho spí. Jinde naopak v určitý den ráno vnikaly ženy a dívky do sednic hochů a braly jim pokrývku a šaty; takové žertovné zvyky byly oblíbeny i na dvorech.

Nejoblíbenější hrou dospělých však byl všude a za všech dob *tanec*, který je stejně jako oblek především erotickou záležitostí, již každá doba řeší znovu po svém. Tanec nebyl a není nikdy nic jiného, než erotika předložená do stylizované rytmiky.

Symbolizuje erotické touhy, námluvy, drahoty, sliby a akty, celek nebo část. Množství národních i módních tanců představuje nejzřetelnějším způsobem provádění milostného aktu. Nejsou nic jiného, než stylizované milostné opojení. Nějaký valčík je pak pouze snivější formou téže věci a o jeho erotické povaze by bylo zbytečné se šířit, protože je obecně známá a vyzkoušená. V tanci je vše prosyceno smyslností a tanec, jako stylizovaná rytmika pohlavních rozkoší, byl vždy největším rozněcovatelem smyslné fantazie, nejvyhledávanějším svědcem a nejnebezpečnějším kuplířem.

Tance z konce středověku a z renesance projevovaly tyto staré tendence docela nezastřeně, stupňují jen pohlavní stránku ostatních společenských her. Nejoblíbenější a nejčtenější renesanční tance představovaly divoké skákání, víření a točení tanečnice, aby byly sukně co nejvíce a nejdéle ve vzduchu, a muž to provázel neutalým dupáním a různým jódlováním, jako se tak dodnes tančí u některých horácových tanců. Jak jsme už dříve řekli, byl nejoblíbenějším tanečníkem hoch, který

dovedl s tanečnicí nejspíšeji zatočit. Za hlavní obveselení byl pak považován pád některého páru, který s sebou pravidelně strhl i jiné a na podlaze vytvořil pěkné lidské klubko, ozdobené nejednou smělou ženskou i mužskou nahotinkou, na kterou už čekali mnozí diváci. O nich se také říkalo, že jsou horší než tanečníci.

Bylo by zbytečné vypočítávat nebo zde ukázkami charakterizovat kazatelské a úřední zákroky pro bujnosti lidového tance. Z těchto opatření je snad zajímavé jen jedno: vrchnost posílala do tanečního sálu městské biřice, kteří byli označeni městskými barvami, aby kontrolovali slušnost tance; stalo-li se něco úmyslně neslušného, měli právo muzikantům zakázat další hudbu a tak zarazit další veselí. To nám připomíná i moderní strážníky ve velkých pařížských tančárnách, kteří napomínali holky, že při kankánu vyhazují příliš vysoko nohy a ukazují tak spodní prádlo, slovy: „Dansez plus poliment!“ (Tancujte slušněji!) a mohli neposlušnou osobu i vyvést.

V „Orchesiografii“ Tonia Arbeau z r. 1588 čteme: „Tance jsou provozovány, aby bylo seznáno, zda jsou milenci zdraví a schopní. Je dovoleno, aby se tímto způsobem objímali navzájem a tak mohli slušně pocítiti a čichati jeden druhého, mají-li svěží dech, a tak toto místo vedle jiných příjemností, které poskytuje tanec, považováno je za nutné k dobrému uspořádání společnosti.“

Lze ovšem pochybovat o tom, že většina renesančních tanečniců a tanečnic pomýšlela na takové hygienické a sociální momenty, jistě však využívali tanec k důkladnému vzájemnému tělesnému seznámení, pokud přinášelo rozkoš.

Především se při tanci horlivě líbali.

Tanečnice byla líbána nejen na ústa a tváře, ale nejraději na řadra, ochotně se vydávala napospas a takové polibky platily za hold, které směla každá dívka a žena dovolit bez nebezpečí pro svou pověst. A ještě horlivější byly při tanci ruce. „Muži sahají děvčicím přede vším lidem do šněrovačky a pevně se chápou toho, co tu najdou. V čemž většina holek má tajné zalíbení.“ Prý jen ty, které měly řadra vycpána ješitnými hadry, to odřávaly a tvářily se rozhořčeně. Ostatně i v přestávkách mezi tancem bylo zpytování obsahu šněrovačky hlavním zaměstnáním tanečnicka, který podle zvyku buď klečel před svou dívkou nebo se jí posadil na klín.

Oblíbeným hromadným tancem byla *kola*, provázená společným zpěvem, při nichž se všichni tanečníci drželi za ruce a muž byl vždy mezi dvěma ženami. Kolo- vě taneční písně měly odjakživa erotickou povahu a u prostého a selského lidu byly obecně dosti obscénní. „Tu slyšeti hanebné a nepočestné písně milostné a zpěvy, a podle nich tančí děvčata i hoši,“ napsal Erasmus Rotterdamský (1465–1536, nizozem. renes. filozof a humanista, autor „Chvály bláznovství“) o kolových tancích.

Se vzrůstající náladou ovšem vzrůstala i taneční rozpustilost, žádost jedněch a ochota druhých.

Mnoho milostného zboží zde bylo dávano a přijímáno jako záloha, a co slibovaly oči a ruce ve víru tance, to plnila omámená těla, když se šlo domů. „Kde je taneček, tam čert má koneček,“ znělo staré přísloví. Vypravuje-li nám však jistý druh mravokárců, že drsné taneční mravy vládly jen na venkově a ve městech jen u nižšího lidu, je třeba zdůraznit, že u prostého lidu měl sice tanec naivnější a upřímnější formu, ale v salonech bohatého a vznešeného panstva šlo při tanci o stejné věci jako na louce pod lípou nebo v temné hospodě.

Měšťanstvo se sice bouřilo proti večerním lidovým tancům, ale nikdy si nedalo vzít svůj „počestný občanský tanec“, bez něhož si nemohlo představit své kalendářní zábavy a požitky. Vedle toho tehdy jako dnes představoval každý ples

a věneček důležitý kuplířský trh, na němž matky vystavovaly své mladé dcery a hleděly je udat. „Naši předkové pořádali takové veřejné tance také z té příčiny, aby jejich děti mohly být spatřeny sousedy a prováděna zasnoubení. Proto v Míšni i jinde v určitých dnech v roce, dnes v této, pak v jiné vesnici podle vrchnostenského nařízení, jsou zásunbní tance pořádány,“ praví Cyriakus Spangenberg ve svých kázáních pro nevěsty. S tímto kuplířským cílem se však – zejména v renesanci – nedala spojovat přílišná upejpavost panen. Mladíci měli pořekadla: „Chceš-li věděti, jak se žena v posteli činí, veď ji k tanci,“ nebo: „Každá žena miluje, tak jak tancuje.“ A chytrá selská děvčata, stejně jako měštanská, se tím horlivě řídila.

Jen u dvorů tehdy vznikaly slavnostní tance, podobné novodobé polonéze, při nichž byla erotická symbolika utajena pod konvenčními formami. To však byla většinou jen předehra k oficiálním událostem. Jinak byl tanec jako příležitost pro smyslounou činnost při všech renesančních slavnostech také hlavní věcí.

Lidové slavnosti. Z nich je třeba na prvním místě jmenovat *posvícení*, hlavní slavnost roku. Zde už při jídle hráli muzikanti taneční kousek a sotva se vstalo od stolu, už chlapec chopil děvče, soused sousedku a v prudkém víru se smísily páry v kole. Muži dupali a směsice pestrých ženských sukni vířila ohnivými kotouči. Hlavy, už předem rozpálené vínem, dlouho nezadržovaly rozpoutané smysly. Nikdo nedbal, vidí-li ho druhý, muži nečinili okolky a ženy se smály tím spokojeněji, čím pevněji je hoch stíkl. Nálada vzrůstala, všeobecné veselí bylo stále bouřlivější a stále častěji tanec dovršoval svou úlohu a pár za párem tajně mizel v křoví, aby se za chvíli stejně tajně objevil v kole.

Statná měštanka zde byla ke svému ctiteli stejně ochotná jako vznešená dáma ke svému něžnému rytíři nebo venkovské děvče se širokými boky ke ztepilému pacholkovi. A když pak konečně zapadlo slunce za obzor a šero odzbrojilo poslední rozvahu, přilnula ústa k ústům a ruce se navzájem zatínaly do bujného masa. To pak už lidé nechodili do křoví, ale svůj divoký doušek vypíjeli na místě obecného veselí. Velkolepě to namaloval a dokonale vyjádřil symboly Rubens (viz výše) ve svém Selském posvícení.

Lidová renesanční slavnost byla ještě něco pohlavně bujnějšího, než je a může být dnes kterákoliv hromadná slavnost. Dav veškerého lidu tvořil při takové příležitosti skutečně jednu rodinu, zjevně ještě nebyl roztrhán třídními zájmy, jako je tomu dnes ve všech kulturních státech, kde je každá hromadná slavnost jen slavností určitého stavu nebo určité vrstvy. Společenské rozdíly vzniklé v renesanci dosud nevyvolaly obecné třídní vědomí a převaha církve nad státem a obcí, stejně tak i náboženství, sjednocovaly všechny vrstvy alespoň ve sváteční den. Lidová slavnost tedy v této době měla širokou, skutečně všeobecnou povahu a bujně plynula po svém prostranství vlnami jednotného veselí, napojeného stejnou smyslností všech stavů.

Masopustní noc byla druhá lidová slavnost nejen pro svůj rozsah, ale i tím, že pokud šlo o dospělé, byla rovněž zcela prosycena erotikou, která byla patrně pokračováním antických saturnálií. Na některých místech byl v procesi nošen obrovský falus jako symbol dne, jemuž v té chvíli všichni sloužili; měli to usnadněné maskou, v níž byli zakukleni. Muži tato maska dovolovala jistou formu útoku, před níž se žena rděla i pod maskou, a ženě dovolovala slova, která by ve všední den nikdy nepronesla. Proto se také lidový vtíp podle masopustní lidové noci jmenoval „Děcka narozená v listopadu“ a ještě jízlivěji dodával: „Listopadové děti mají vždy dva otce.“

Ale maskování dovolovalo i jiné kousky: úspěšně bylo využíváno i politickými opozicemi, a tak bylo velmi brzy na veřejnosti zakazováno vůbec nebo bylo vyhazeno jen určitým skupinám či cechům. Benátčané např. už v roce 1400 zakázali, že nikdo nesmí o masopustní noci chodit se zakrytým obličejem. V soukromí byl ovšem masopustní mrav zachováván dále a byl vítán stejně v patricijských a šlechtických kruzích jako ve dvorní společnosti.

Mrav a obyčejě všech tříd se zde navzájem lišily jen větší nebo menší upřímností nebo větší či menší rafinovaností. V r. 1639 pořádala vévodkyně z Mediny maškarní karnevalový ples, na němž se svými třiatdvaceti dvorními dámami vystupovala jako Amazonka v kroji tak mytologicky prostém, že při slavnosti došlo k několika skandálům. Také zmíněné zápasy nahých kurtizán se statnými lokaji na dvoře papeže Alexandra VI. byly karnevalovou zábavou. Množství zachovaných obyčejů a masopustních frašek očividně dokazuje erotickou a pohlavní povahu této lidové slavnosti. Převážně masopustní frašky jsou tak výrazného drsného obsahu, že v našem světě, na povrch tak uhlazeném, by jimi byl patrně pohoršen nejeden cenzor.

Také při soukromých slavnostech, hlavně na *křtinách a svatbách*, které často trvaly i mnoho dní a byly vyplněny především pravými žranicemi a pitkami, byla paní Venuše ochotně a obecně přijímána a obsluhována.

Na svatbě byly drsnou erotikou prošpikovány všechny vtipy, hry, proslovy a divadla, svatební průpovídky i svatební písně složené k počtě novomanželů. Nejzřetelněji se v nich hovořilo o tom, nač je ženich během budoucí noci nejzvědavější, jaký těžký úkol na sebe vzal a jak je na nevěstě ho přitom podporovat. Ke každé svatbě náležel nějaký hodně nestydatý šprýmař. V různých zemích byly provozovány všelijaké žertovné a erotické zvyky, např. *loupež podvazku*. Během svatební hostiny zmizel jeden mládenec tajně pod stůl a pokoušel se vzít nevěstě podvazek, aniž by to viděl ženich. Nevěsta se tomu nebránila, ale naopak byla s mládcem spokojena. Podařila-li se loupež, bylo na ženichovi, aby se vykoupil zvláštní dávkou vína. Třebaže bylo zvykem, že nevěsta loupež usnadňovala, když si podvazek dávala co nejnižší a předem jej většinou uvolňovala, přece jen tento obyčej poskytoval odvážnějšímu chlapci příležitost, aby si přitom s nevěstou galantně zažertoval, což nevěsta ráda odpouštěla. A to byla právě ta okolnost, pro kterou se ženichovi dostalo posměchu: že si ještě v poslední chvíli dává před ním vzít panenství.

Popisem podobných zvyků při svatbách a jiných příležitostech by se dala vyplnit celá kniha. O společné koupeli jako vrcholu svatebního veselí jsme už mluvili a částečně i o tom, že – jak praví jeden vrstevník – „při slavných svatbách mnoho oděvu odhazovali a teprve pak tančili a pilně se snažili, aby ženy neslychaným způsobem padaly.“

Dodejme ještě, že pověst rozpustilých erotických zábav měly například i vyjíždky na saních, které se v 15. století staly módou, a že vůbec každá slavnost byla podle lidového rozumu považována za místo, „na něž muž nemá ženu pravidelně pouštět, nechce-li mítí děvku v posteli.“

Vážné divadlo představovaly v této době pašijové hry a mysterie, pořádané pod záštitou církve, která je hlavně inscenovala. Bylo v nich mnoho naivně realistického, co připomínalo přirozenou smyslnost doby. Heinrich Bebel (viz v pozn.) vypravuje příhodu, která prý ve skutečnosti nebyla nijak vzácná. „V jakémsi měs-

tečku hráli pašije. Silný mladík představoval Krista a byl úplně nahý pověšen na kříž. Když pak chvilku visel na kříži, zpozoroval dole sličnou dívku, kterou vřele miloval a která hrála Marii Magdalenu tak půvabně a svou pěknou postavou dráždila „ukřížovaného“ mladíka tak mocně, že se u něj začal projevovat účinek toho a zpozorován byl i obecně. Věc byla stále horší a dívku bylo nutné vyvést, čímž se pohoršení jen posílilo.“ Při jiném představení znázorňujícím mučení svaté Barbory byla dívka, která hrála tuto úlohu, pověšena za nohy a visela tak po nějakou dobu k velké zábavě diváků. Hlavně francouzské mystérie vynikaly drsnými erotickými náměty: například Panna Maria pomáhá v poslední chvíli abatysi, kterou její zpovědník učinil těhotnou, nebo odejme ruce nevěřící ženě, která se chce přesvědčit, je-li matka boží dosud panna.

V dramatech a světských komediích měla ovšem erotika nejmělejší formu a čím více se později divadlo stávalo hlavním prostředkem světské společenské zábavy, tím více pak, hlavně za dob absolutismu, nabývalo zcela pornografické povahy, a to v Německu, Itálii, Francii i v Anglii.

Řeč přísloví, hádank a dopisů. Taková tvůrčí revoluční doba, jakou byla renesance, plná rašících sil a brutální chuti k životu, se v každém jazyce projevuje nevyčerpatelným bohatstvím nově tvořených slov, štavnatou obrazotvorností a nezastíranou přímostí a syrovostí výrazu. Pro každou myšlenku je hledána nejuvěčnější forma, každá věta má znít jako rána obuškem. Taková byla také Müntzerova, Huttenova, Husova, Lutherova, Rabelaisova, Morova, Shakespearova řeč (Thomas Müntzer, 1490–1525, něm. myslitel reformace a inspirátor tzv. selských válek, Ulrich von Hutten, 1488–1523, něm. básník, François Rabelais, 1494–1553, franc. spisovatel, autor díla „Gargantua a Pantagruel“, Thomas More, 1478–1535, angl. filozof, autor „Utopie“, ostatní viz výše), taková byla také řeč společenského obcování ve všech vrstvách. Byla krásná nikoli z hlediska nějakých dnešních úpadkových schöngeistů, nýbrž krásná, protože byla silná, zralá a přirozená. Zní z ohromné renesanční literatury, zněla jistě ještě štavnatěji a upřímněji v ústech lidu. O tom nás ostatně dobře poučují nesčetná přísloví, v nichž mravní názory této doby nabývají nejjzřetelnější plastické formy.

V renesančních *přísllovích* vyslovovala nová doba své nové zákony života, výsledek tisícíročních postřehů a nových zkušeností. Činila to směle a drsně, ničeho se nelekala, protože věděla, že vítězství je její. A protože byla fyzická milostná rozkoš programovým požadavkem většiny lidí, vyhledávala také přísloví toto téma pro nejrůznější mravní úvahy, proto se zase literatura pokoušela nejobecnější a nejnevinnější přísloví vtipně spojit s milostnými představami a erotickými dobrodružstvími. A to vše s drastickou drsností, protože řeč sama nechtěla být jen pouhým zvukem, ale něčím téměř tělesným, něčím, co se dalo uchopit všemi smysly a co účinkovalo na všechny lidi.

Přestože nežijeme v temném středověku, ale v osvěceném dvacátém století, nemůžeme na tomto místě vykreslit náležitě jejich charakteristický výběr. Uvedeme tedy pouze několik ukázek:

Jsme všichni lidé až ke kolenům, pak počíná neřád (něm.). Malá nožka, velký klín (franc.). Obratná žena neumře nikdy bez dědiců (špaň.). Rozzuří-li se mistr Bernardo, řezník, nezná žádného zákona a neušetří žádné ženy (vlaš.). Na panně a rybě je nejlepší prostředek (něm.). Máš-li dům, jest už hotov, máš-li ženu, musíš ji hotovou udělat (něm.). Za čtyřicet neděl bude poznáno, co to na tvých houslích

bylo zahráno (něm.). Kdo má štěstí, přivede si nevěstu, a kdo může, spí s ní (něm.). Vola uchop za roh, muže za slovo a ženu za sukni (něm.). Mouřenínín mouřenína nezačerní, řekla jeptiška popovi, když s ním ležela.

Podobná přísloví a rčení však nepoužívali jen drsní sedláci, ale i spisovatelé a nejváženější kazatelé i tzv. vznešená společnost a všichni byli velmi daleci toho, aby se vyhýbali přímým názvům, která jsou dnes na veřejnosti promíjena nejvýše „spodním“ třídám společnosti. Ale srovnáme-li veřejnou mluvu našich vzdělanců s všeobecnou renesanční mluvou, shledáme, že jsme sice ztratili svěžest, přímost, výraznost, šťavnatost a prostotu řeči, ale získali hlavně rafinovanost, hadí jazyk, mrštnost v pronášení surovosti a podlostí, lži a podvodů „korektním“ způsobem. O tom se lze nejlépe přesvědčit z většiny novin.

Jako přísloví obsahovaly také *žertovné hádanky*, které byly oblíbenou společenskou renesanční zábavou, téměř výhradně erotické a „neslušné“ motivy; zde triumfovala zcela upřímná radost z erotické drsnosti.

Nejpopulárnější a nejproslulejší německá sbírka renesančních šprýmů „Die Schilddörgerstreiche“ má například kapitulu líčící pijácké sezení v císařově přítomnosti, při němž jsou dávány hádanky, z nichž nelze jedinou přeložit, aniž by byl nutnou úpravou setřen jejich dobový ráz. Ostatně i konec této kapitoly je příznačný pro soudobou upřímnost, třebaže nemá nic společného s naším tématem: „Když vstali od stolu, ptali se císaře, nechce-li se vy...., a pak se podívati na jejich měšťanské veselí. Císař řekl, že netřeba se mu vy...., že se však rád podívá na jejich měšťanské veselí.“ Hádankové šprýmy byly pěstovány všemi stavy a vrstvami; byly-li selské neomalenější a kněžské ještě silnější, mělo vznešené měšťáctvo a šlechta zase zálibu v „pikantnějších“, ale jejich podstata byla stejná.

Společnost na zámcích a hradech se po této stránce činila velmi čile. Tehdy se šlechtic hovořící s dámou o milostných věcech nemusel obávat, že ji rozhněvá necudnými slovy, naopak byl v nebezpečí, že bude nazván hloupým a vydán na posměch, bude-li jen naznačovat a obalovat. Většina renesančních žen nejraději slyšela právě slova co nejvíce kluzká, která sama užívala.

I ve svých spisech, jako např. královna Navarrská, která ve svém „Heptameronu“ dosáhla svou smělostí Boccaccia, nebo Markéta z Valois, manželka Jindřicha IV., která popsala i vlastní milostná dobrodružství. V kroužku, v němž se vznešené dámy zavázaly vylíčit své intimní půvaby, když páni rovněž upřímně řeknou, kterým svým přednostem děkují za své úspěchy u žen, chválila se královna Kateřina Medicejská (všechny tři viz výše), že má na stejném místě zároveň tři krásné barvy: červenou, bílou a černou; ústa červená jako korále, kučery černé jako eben a pleť bílou jako alabastr. A tato královna, když se jednoho dne otázala mladého šlechtice, proč má tak bílé ruce, a šlechtic jí žertem odpověděl, poněvadž si je myje milostnou rosou, rychle odvětila: „To mně se vede hůře, myji se jí teď už šedesát let a jsem právě tak černá jako dřívě. A přece se jí myji denně.“ Ve skutečnosti to však řekla mnohem drastičtěji a zřetelněji.

Jiná vznešená dáma se vyjádřila, že má povahu krásné zahrady, které nestačí nebeská vláha, nýbrž která potřebuje též zahradníkovu péči, má-li dávat ovoce. V jistém popisu španělského dvora z druhé poloviny 16. století je zaznamenána tato příhoda: Ctitel jisté dámy ji při setkání pozdravil: „Líbám vám ruce i nohy, seňoro.“ Na což dáma odpověděla: „Seňore, uprostřed najdete to nejlepší.“ Podobný společenský tón panoval i na anglickém dvoře v Shakespearově době a stejně tak u německých a italských dvorů. Sestra císaře Maxmiliána (M. II., 1527-1576, císařem

od r. 1564, Habsburk) prý odpověděla, když jí bylo oznámeno, že její ženich, vévoda z Mantovy, je hrbatý: „Nevadí, že zvon má nějakou chybu, jen když je jeho zvonítko dobré.“

Stejně zřetelnou a typickou byla mluva žen v *dopisech*:

„Když také Vaše Láska s námi pro smrtelný odchod naší nejmladší dcery srdečný soucit má, děkujeme V. L. za to přátelství a v Bohu se utěšujeme nadějí, že po takovém zámutku nás mladým dědicem opět milostivě potěší a podaruje, neboť našeho pána a manžela, který nástroje svého hojně užívá a nezahálí, z ničeho viniti nemůžeme,“ píše naivně vévodkyně Dorota, manželka vévody Albrechta Pruského, v r. 1512 přítelkyni-kněžně, která jí vyslovila soustrast nad smrtí její dceryšky.

„Paní Alda líbá Vaši Výsosti ruku. Nocenzia a já, Brogna, líbáme stehna a onu část, která nejvíce na nich se líbí. Prosíme Vaši Výsost, aby se ráčila dotknouti těla paní vévodkyně a nás paní vévodkyni a jejímu maličkému doporučila,“ píše sličná dvorní dáma proslulé Isabelly Gonzagové, jejímu synu, a této vévodské výsosti bylo tehdy sotva deset let.

Nová literatura. Ve slovesném renesančním umění právě tak jako v lidové literatuře se rovněž vše točilo okolo sukně a tělesného aktu jako hlavní věci milostného života. To je pochopitelné po tom, co už o renesanci víme. Ale tzv. krásná literatura v té době sloužila už potřebám nové měšťácké společnosti a tím nabyla zvláštního odstínu. Ve zralých uměleckých dílech se měnila lidová naivnost v dokonalou rafinovanost. Život vládnoucí třídy se stával složitější, majetní měli stále více prostředků a tudíž i možností užívat světa, a zjemňovali se. Naivní, zdravá a drsná smyslnost začala ustupovat smilnému pojetí lásky, chtivému patláni se v jednotlivých požitcích: nešlo už tolik o milostný výboj a zdravé uspokojení, jako spíše o požívačné kolibání se na teplých vlnách pohlavního hýření.

Počátky nové literatury můžeme hledat nejprve v Itálii. Jejím nejpříznačnějším a ve světové slovesnosti nejpoblárnějším dílem je Boccacciův „*Decamerón*“ (viz výše). Přes svůj satirický obsah a velkou uměleckou hodnotu je toto dílo neustálou pochoutkou nejširších vrstev měšťácké společnosti právě pro svou labužnickou chlípnost mnoha novel. V Boccacciově vlasti také čistě erotická literatura dosáhla nejvyššího stupně a mezi jejími autory najdeme i jména z nejvyšší katolické hierarchie. Vrchol této literatury dostihl „božský“ Pietro Aretino (viz výše), nejnadanější opěvovatel milostné mechaniky a vystupňovaného erotického požitku. V jeho „*Rozhovorech*“, z nichž zde nelze citovat nic příznačného, se vedle smělosti a chlípnosti uplatňuje i nejvyšší tvůrčí potence, skutečná a pravá renesanční síla.

Podobně vítězila erotická smělost i ve francouzské literatuře. Její nejzářivější renesanční trojhvězdy bylo: François Villon, Clement Marot a François Rabelais (všichni viz výše), kteří se stali hromadnými otci novodobé francouzské literatury a zdrojem zvláštního francouzského ducha, espritu, který představuje erotický program. Není třeba zdůrazňovat, že kolem tohoto souhvězdí, dosud čistě zářícího, byly četné hvězdy druhého řádu, které svítily stejnou erotickou smělostí.

V Německu byly tehdy poměry mnohem maloměšťáctější a jak víme, neexistovala zde skutečná velkoměsta. Nový mocenský politický činitel – absolutismus – se zde vytvořil teprve ve druhé polovině 17. století. Pravá erotická literatura tudíž mohla v Německu vzniknout až později. Za to zde kvetl politický pamflet.

Satira měla v renesanci všude velkou úlohu a podle dnešních názorů byla ovšem svrchovaně neslušná a hrubá. Německá řeč byla považována za neomalenou řeč, ale celkem vzato nejedna jiná řeč ji dovedla někdy po této stránce více přetruhnout. Benátský šlechtic Lorenzo Venieru např. napsal satirickou báseň „Potulná děvka“, která měla sto stran: byla to parodie na hrdinské a tehdy oblíbené zpěvy, ale přitom to byl i útok na určitou nevěstku, která spisovatele okradla. Anonymně vyšel v polovině 16. století v Benátkách „Tarif benátských nevěstek“, který byl rovněž satirou, a to na všechny benátské holky. Ve Valencii vyšla v r. 1520 podobná španělská satira, obsahující také kroniku skandálů z kastilských měst. V jakém slohu je psán, ukáže jediný úryvek:

„Isabella Válečnice, která přichází z Asie. Isabella je kurtizána a je hezká; jmenuje se Isabel Guerra, ale básník změnil poněkud její jméno a právem, neboť jistě válčila nejméně s tisícem mužů a všem dala co proto; znám ji dobře. Slovo Asie chce říci, že je největší děvkou naší doby. Jest ještě jiná Isabella, Ysabel de Torres ve Valladolidu, a šel jsem se na ni podívat, abych mohl něco povědět. Je tučná žena s dobráčkou tváří, tak ke čtyřicítce. Snadno poznáš, že dříve dobře užívala svého času. Dnes počíná žít trochu pořádněji. Bůh ji při tom zachovej!“

Pověstné Meursiovy „Rozhovory Aloisie Sigaei“ (přesný titul originálu: „De elegantibus latini sermonis sive Aloisia Sigaea Toletana“), pravá učebnice světácké erotiky, vyšly poprvé v Lyonu v r. 1659 a ve svém jádru byly rovněž satirou na mravy „nejlepší“ grenobelské společnosti. Jejich skutečný autor Nicolas Chorier (1612-1692, advokát grenobelského parlamentu) zde patrně prozrazoval věci, s nimiž se seznámil jako obhájce; celý ráz jeho spisu je pornografický. Hlavní hrdinka knihy, rafinovaná a nenasytná milostná umělkyně, byla Anastasie Sermentová, pro svého ducha a svou krásou Corneillem (Pierre Corneille, 1606-1684, franc. dramatik) v Paříži zbožňovaná dáma z Grenoblu. V této knize je ženě doporučována tato manželská morálka: „Každá žena, která má srdce na pravém místě, musí být přesvědčena, že je stvořena pro rozkoš svého manžela a že všichni ostatní muži jsou stvořeni pro její rozkoš. Máš určité povinnosti ke svému manželovi, máš však také určité povinnosti k sobě. Čiň vše, čeho žádá tvůj manžel od tvé ochotnosti; co se mu zdá příjemné, nesmí se ti nikdy zdát potupné. Proměňuj se jako Proteus ve všemožné postavy, káže-li ti to. Napadne-li ho baviti se s tebou poněkud volně, buďtež ti vhod všechny žerty, které si dovede vymysleti. Ukoj ráda a ochotně jeho vášeň: druzí ukojí vášeň tvou.“

U dvora kvetla nejbujnější osobní erotická satira, erotický pamflet, neboť zde divoce bujela závist a záliba ve skandálech. A čím byla taková satira anonymnější a čím tajněji byla rozšiřována, tím byla také neomalenější nebo zřetelnější. Brantôme o francouzském dvoře vypravuje: „Známý mně šlechtic daroval jednou své milence knihu s obrázky, které představovaly třicet dvě velké a prostřední dvorní dámy, kreslené věrně podle přírody, kterak holdují lásce se svými ctiteli... Byly mezi nimi dámy, jež měly dva nebo tři milence, některé i více, a těchto třicet dva dam ztělesňovalo asi dvacet sedm pozic Aretinových. Osoby si byly podobny, jen promluvit, některé úplně nahé, jiné se stejným oblekem, účesem atd., jež obvykle nosily. Stejně tomu bylo i u mužů. Krátce, byla tato kniha velkolepě udělána; stála osm až devět set tolarů a kresby byly kolorovány.“ Literárním protějškem této knihy byly satiry vévody Rochestera na výstřednosti anglického Karla II. (viz výše) a jeho dvora.

Erotická stránka předmětů denní potřeby. Z renesance se také zachovalo neko-
nečné bohatství vyšívání, pletené, malované, tepané, lité erotiky, rostlé s denním
životem. Co dnes používají nebo si ukazují světáci a šprýmovní lidé jen důvěrně,
to tehdy sto umělců a řemeslníků tvořilo pro společenský život, pro domácnost
i klášter, a byly mezi tím skutečně drahocenné předměty. Živelná renesanční eroti-
ka si obrazovou a plastickou výzdobou podmanila *předměty denní potřeby*, mísy,
džbány, poháry, talíře, vyšívky, zbraně, nábytek, karty, kostky atd.. ale i umělecko-
řemeslné okrasné výrobky.

Lovecká i válečná výstroj a výzbroj byla opatřována vykládáním, řezbami
a často velmi drahocennými rytinami, na nichž převládaly erotické motivy,
dvojsmyslnosti a necudnosti. Erotické náměty z reálné současnosti, ale i jako
Josef a Putifarka, Lot a jeho dcery, Zuzana a starci, Abraham a Hagar, David
a Bathseba, Leda a labuť, Mars a Juno, Tři Grácie, Jupiter a Jo, Paridův soud
apod. (jde o náměty z bible nebo z řecké a římské mytologie), nalezneme
na džbánech ze 16. století, na dveřních výplních, na nástěnném i stropním štu-
ku. Leda s labutí je dokonce ve figurální výzdobě dveří římského Svatopetr-
ského chrámu.

Pomalované talíře, skříně a truhly poskytují ne jeden pohled na bezděčnou nebo
úmyslnou nahotu a chlípnou milostnou scénu. Erotické a necudné chrámové skulp-
tury nebyly, jak je obecně známo, žádnou vzácností. Vykládaná a malovaná okna
rovněž poskytovala příležitost k erotickým vtípům. Germánské norimberské mu-
zeum chová několik takových tabulek. Na jedné např. spatříme nahou, právě do-
zralou dívku, která jinochu, držícímu konev, podává pohár se slovy: „Tovaryši
dobrý, nalej mi sem něco.“ Vedle nich stojí děvčátko s malým pohárkem a z úst
vysílá skromná slova: „No, moje konvička je ještě příliš malá.“

Zvláště oblíbené a hojné byly erotické a necudné karty pro hru v krčmách
a šenkovnách. S podobnými, jenže mnohem zřetelnějšími a divočejšími kartami
hrávali i vladaři se svými dvorními dámami a milenkami. Stejně zdobené bývaly
kostky, šachy a domino.

Krčmy a hostiny. Krčmy byly v 15. a 16. století stálými pařeníšti drsného erotic-
kého vtípu. Na stěnách visely necudné obrazy a průpovídky a erotické řezby, pře-
devším byly užívány erotické motivy k výzdobě soukromých i cechovních džbá-
nů. Mistr Petr Flötner (1485-1546, něm. renesanční řezbář a rytec), velký umělec,
zhotovil na objednávku pro norimberskou patricijskou rodinu Holzschuherů po-
hár, vyřezávaný kokosový ořech zasazený do zlata, který užívali při pitkách v panské
sednici. Celý pohár je samý silný erotický šprým.

Při *hostinách* většiny dvorních společností bylo nejoblíbenějším žertem, že byly
dámy při dezertu častovány pečivem a cukrovím necudných tvarů a podob. Byla
to nějaká zábava, když červená ústa vznešené dámy byla nucena okusovat velký
cukrový falus! Dívám, které se poprvé účastnily takové důvěrné hostiny, byly
obvyklé číše zaměňovány za vinné sklenice falického tvaru.

Stejně se často dělo dámám, které se po svatbě opět poprvé objevily u dvora.
Na tabuli Filipa Burgundského prý zářila krásná nahá Venuše, celá ze zlata, a stolní
víno močila do podstavené konvice. Při důvěrných hostinách Markéty z Valois měl
tuto úlohu stříbrný Priapus, stojící na podstavci a poskytující víno na způsob moc-
ného vodotrysku. Častěji podáváno bylo víno, prýstící z obou prsů krásné bujné
ženy: z jednoho prsu červené, z druhého bílé.

Brantôme dlouze vypravuje o poháru jistého knížete, uvnitř i zevně rytecky vyzdobeném mnoha milostnými pozicemi vč. zvířecích, z něhož kníže dával pít pozvaným paním a dvorním dívkám. A dodává: „Některé dámy s nejvážnější tváří přísahaly, že se už nikdy nezúčastní těchto hostin, ale vždycky zase přišly, neboť u tohoto knížete bývalo velmi veselo. Jiné říkaly, když byly zvány: Přijdu, ale s tou podmínkou, že nebudeme pít z onoho poháru. A když tu byly, pily z něho více nežli jindy... Tento pohár se svou obrazovou výzdobou měl obdivuhodné účinky...“

Mohli bychom ještě dlouho pokračovat, kdybychom se chtěli zastavovat u nesčetných důkazů erotického renesančního bláznění, počínajícího pomalovanými stěnami zámků a končícího třeba u pečetítek svěťáckých žen. Ale tyto podrobnosti by už ničím podstatným nemohly doplnit náš náčrtek společenské a renesanční kulturní erotiky.

Erotika v náboženských projevech. Chceme se však zmínit ještě o jednom faktu, a sice toho, že v renesanci bylo také *náboženství* provozováno s důvěrnou erotikou, kterou bychom dnes považovali za hrubou. To je také dobrý důkaz toho, že co se nám zdá dnes neslušné, necudné a nemravné, bylo tehdy většinou jen přiměřeným výrazem ještě v jádru přírodního nazírání na pohlavní věci.

Už v nejstarších, částečně ještě docela středověkých miniaturách, jimiž pilná mnišská ruka zdobila náboženské rukopisné knihy, je zobrazována neřest, proti které křesťanský moralismus táhl do boje, zcela nenuceně. Vidíme zde mnicha, jak v klášterní kuchyni sahá dříveče do živůtku, nebo opata sedícího na klíně krásné panny. V modlitebních knihách té doby najdeme obrázky k biblickým povídkám o obnažení opilého Noema jeho syny, o Lotovi smilnicími s dcerami, o Šalomounových souložnicích, o Davidovi pozorujícím Bathsebinu vnaďy atd., a na nejednom obrázku je neřest vykreslena tak svůdně, aby tím více vyniklo její nebezpečí.

Ilustrace k legendám nám zobrazují živě všechna pokušená, která posílá dábel na svěťce a zřetelně je také ilustrováno Desatero, hlavně ovšem „nesesmilníš“ a „nepožádáš manželky bližního svého.“

Lidová vydání pověstí o Antikristovi jsou opatřena tak naivními a názornými obrázky, že by je dnešní cenzura zabavila. Takové zřetelné obrázky byly i v pobožných židovských knihách. V mravokárných knížkách a letáčích byla ostatně i řeč takto zřetelná a prostá, která vše nazývala pravým jménem. Ještě v 17. století zachovávaly četné ilustrované letáky tento způsob mravní výchovy.

V knížce „Dialogus miraculorum“, spisu pro mravní povzbuzení vzdělanců, např. čteme tento příběh o zámecké šlechtici, jak chtěla ve vodě usmrtit chtíč: „Jistá vznešená paní byla jednoho dne, jak mi vypravoval jistý řádový kněz, sama v zámku, kde bydlela; nevím, co dělala nebo si myslela, ale duch smilstva nechtěl, aby byla sama. Neboť pojednou vzplanula takovou smilností, že pobíhala z místa na místo a nemohla ani stát ani sedět, jako kdyby měla v klíně žhavé železo. A protože plamen chtíče už nemohla snést, seběhla, zapomínajíc na svou cudnost, k zámeckému fortnýři a naléhavě od něho žádala, aby s ní souložil. Fortnýř jí však jako spravedlivý muž odpověděl: Ó paní, co znamenají vaše slova? Kde zůstal váš rozum? Pomňte boha a dbejte své cti! A dáma si to vzala k srdci, opustila po tomto porřízení zámek, běžela k nedaleké řece, vstoupila do studené vody a zůstala v ní tak dlouho, až dráždění palčivého chtíče přestalo. Pak se vrátila k fortnýři, poděkovala mu za jeho odmítnutí a pravila: Kdybys mi nyní tisíc zlatáků chtěl dát, nedovo-

lila bych to, čeho jsem od tebe dříve požadovala, aby mi učinil. A vrátila se do své komnaty.“

V křesťanském umění byl zvláště oblíben dogmatický motiv o početí a těhotenství Panny Marie. Jak naivně býval zpracován, jak v něm ožívaly někdy prastaré názory na oplodnění, dokazuje např. portálový reliéf mariánské kaple ve Würzburgu (Bavorsko). Bůh-otec trůní v oblacích a Mariino početí je prováděno hadicí, kterou se sune malé embryo-Ježíš, vnikající uchem do modlící se panny. To je však už po novodobé korektuře. Původně prý umělec sváděl božskou vůli do Mariina těla správnou cestou. K podobným příkladům se vrátíme ještě v kapitole o středověkém manželství.

Erotický živel nalezneme také v náboženských a kostelních písních a katolických i evangelických modlitbách. Motiv zvěstování a navštívení Panny Marie nebo snubní poměr Krista k jeho otci zde bývají přetřásány docela pozemsky a smyslně.

Zkrátka, ani náboženská ideologie nepřiměla dobu k tomu, aby neviděla především živočišné jádro lásky. A když doba měkla a pozemská láska, která ztrácela svou drsnou živelnost, se stávala chlípná i s láskou nebeskou a vřelostí, s níž se věřící mysl modlila k Ježíši, pronášela vlné vzdechy v dušném ovzduší; volala roztomilého Emanuela do komůrky duše a na postel srdce. Najdeme o tom doklady v kostelních písních a v poezii některých významných jeptišek.

VII. ŽENA A POHLAVNÍ CÍRKEVNÍ ŽIVOT

Římsko-katolická církev, jejíž panství se rozprostíralo nad všemi tehdejšími křesťanskými státy a křesťany, byla nejmohutnější a nevlivnější organizace, jaká kdy v dějinách evropské kultury ovládala veškerý veřejný a soukromý život všech tříd. Názory protestantských církví mohly teprve mnohem později nabýt většího dosahu na lidové vrstvy a trvalo celá staletí, než se mohly takové státy vymanit z katolického vlivu.

Mnišská a klášterní instituce byla hlavním sloupem římské moci nad křesťany. Této moci ovšem mniši nedosáhli modlitbami a propagandou víry, ale tím, že kláštery byly prvými a dlouho jedinými středověkými kulturními středisky.

Mniši byli první profesionální řemeslníci, např. první tkalci, sládky, racionální zemědělci atd. Nebyla to ovšem boží milost, která je k této úloze povolala, ale přirozená příčina celého technického pokroku v dějinách: koncentrace práce. Protože byla práce v klášterech nejdříve a nejdůkladněji soustředěna, proto se také mniši stali prvními výrobci zboží i prvními kupci, kteří byli po staletí nejschopnější platit. „Klášterní práce“ měla pověst lepší kvality, což rovněž nebyl důsledek zbožné mnišské myslí, ale spíše důsledek způsobu práce v klášterech. Mnich měl osobní zájem na svém výrobku, zájem o práci i zušlechťující výrobek, a nebyl jen netečným nástrojem. Životní potřeba mnichům často velela, aby stavěli první silnice a vzdělávali divočinu; za pevné klášterní zdi se okolní obyvatelé se svým majetkem uchylovali během nepřátelských vpádů.

Obecně lze říci, že s mnišskými řády do středověkých krajín přicházel i živel hospodářského pokroku.

Kláštery byly z počátku ovšem také jedinými sídly středověké vědy. Bydleli v nich první lékaři, kteří věděli poněkud více než mastičkářky a kořenářky, v klášterech se vyučovalo čtení, psaní a počtům, a zde se také objevily první emancipované ženy křesťanského světa, učené abatyše. V klášterech byly zkrátka pro takové věci hospodářské podmínky, právě tak jako pro umělecký rozkvět: nejsilnější umělecké projevy raného středověku vznikly v klášterech a pro ně.

Jako nám výrobní a hospodářské podmínky vysvětlují přirozené příčiny rozsáhlého vlivu mnišské a klášterní instituce, obrátíme se rovněž k tomuto základu životního dění, abychom poznali původ *celibátové instituce*, která byla s mnišským životem nerozlučně spojená. Celibát klášterních obyvatel dokazuje, že hospodářské poměry mohou být za určitých okolností silnější než tzv. přírodní zákony.

Kláštery zřejmě vznikly z velmi různých důvodů a popudů, jistě však většina klášterů původně nebyla nic jiného než sdružení chudých lidí, kteří se takto spojili, aby se mohli lépe protlouci životem. Byly především hospodářskou organizací, pokoušely se pro menší okruh lidí vyřešit sociální otázku své doby vlastními silami účastníků. Proto u nich byla manuální práce tak často přísnou povinností. Tehdejší společnost rodila, jak jsme viděli, stále novou chudinu a tudíž i vzpomínku na pospolité zásady a pokusy prvotního křesťanství, ovšem nábožensky přibarvenou. Společná klášterní domácnost vyžadovala zespolečenštění výrobních i spotřebních prostředků, neboť každá taková domácnost se nezbytně rozpadne,

je-li v ní v jakékoli formě udržováno soukromé vlastnictví jednotlivce. Tomu klášterní domácnost podřizovala i veškerý život svých účastníků.

A protože kláštery vznikaly v době, kdy už bylo vlastnické a dědičné právo zcela vyvinuto, nebylo možné s touto institucí spojit monogamické manželství, které by do ní vneslo příbuzenské zájmy, existenci takto vzniklé oboje jistě ohrožující. Společná klášterní rodina se tedy dala udržet jen tehdy, když ani mnich ani jeptiška neznali jinou rodinu.

Tento mnišský celibát však z počátku neměl vůbec nic společného s otázkou pohlavní cudnosti.

V zájmu společné domácnosti, usnadňující život těmto chudým, byla z klášterů vyloučena spíše sociální forma pohlavního styku, která, jak víme, ani nevznikla ani nikdy neexistovala tak, aby pohlavní styk zcela pohltila. Tisíce prvních mnichů ukájely svou přirozenou pohlavní potřebu zcela volně a bez překážek. Požadavek cudnosti se v kláštorech vyvíjel tak, jako se v církvi vůbec vyvíjely asketické názory, které se rodily především z těžkých hospodářských a sociálních poměrů doby.

Když takto poznáme původní základ mnišství a klášternictví, příčinu jeho rostoucího vlivu, dojdeme stejným směrem i k onomu vývojovému stádiu této instituce, které z mnišství učinilo činitele brzdícího pokrok a z klášterů ohniska neřesti, po celá staletí otravující křesťanský svět. Tato organizační forma života poskytovala účastníkům tolik hospodářských výhod před domácnostmi a dílnou jednotlivce, měla takovou hospodářskou převahu nad jinými hospodářskými podniky, že dříve nebo později pomohla každému klášteru k bohatství a moci. Zde se pak mniši a jeptišky nemuseli živit vlastní prací, ale naopak jim byla poskytnuta možnost žít z práce druhých, možnost, které ovšem využili, a tak se původně výrobní klášterní pospolitost pomalu proměnila ve vykořisťující sdružení.

Emancipace od manuální práce nejdříve dovolila mnichům a jeptiškám, aby se mohli věnovat vědě a umění a z klášterů vytvořila nejdůležitější východiska duchovní kultury. Jakmile se však bohatství, které rostlo bez vlastní práce, stalo pro kláštery jediným životním zdrojem, zahnízdila se v nich lenost a smyslné požitkářství.

Když se zrodilo peněžní hospodářství a s ním také vyspělý obchod, které vtrhly i do klášterů, učinily i ze soucitných dobrodinců hrabivce a lakomce. Dříve, v době naturálního hospodářství, dávaly kláštery své přebytky chudým lidem a poutníkům, čímž se staly důležitou sociální institucí středověku, vždyť ani jinak své přebytky nemohly použít. Nyní však začaly z těchto přebytků dělat peníze, které se tak krásně daly hromadit.

Bývalá sdružení nemajetných zpanštěla a chudáky si držela daleko od těla. Za členy přijímala nejraději lidi bohaté a vlivné. Snažila se dostávat dary, nadace, odkazy. A kláštery, kdysi útočiště chudiny, se stávaly zaopatřovacími ústavami pro neprovdané dcery a druhorozené panské syny.

Tak z klášterů jako z celé církve pomalu mizel sociální obsah, který byl dříve jejich dějinným posláním a existenčním kořenem. Z obecně užitečné organizace se stala *světová vykořisťovací instituce*. Z historického hlediska byla římsko-katolická církev v této chvíli překonána a její další existence, udržovaná z různých důvodů, mohla být jen příživnickou existencí. Čím větší byl rozpor mezi původním smyslem církve a její nynější skutečností, tím rychleji se také vyvíjely příživnickovy vlastnosti. Ve 14., 15. a 16. století se dál tento proces v církvi tak ohromně, že její překonává pouze rozklad moderního měšťáctví v naší době.

Rozklad církve v renesanci. Nejlepším a nejspolehlivějším zrcadlem každého dějinného zjevu bývá lidové přísloví a lidový vtip. V kulturních dějinách národů snad nebyl dějinný stav, který by se tak mocně a všestranně odrážel v projevech lidového ducha jako rozklad církve v renesanci. Podle Fuchse by prý bylo možné dějiny tohoto rozkladu napsat v lidových příslovích. Tak např.: V Římě je všechno na prodej: *boves et oves* (tj. velcí i malí páni). – V Římě není nic hříchem, leda nemít peníze. – V Římě můžeš činit, co je ti libo, jen ti mnoho neporuže, jsi-li zbožný. – Tři věci si většinou přináší člověk z Říma: zlé svědomí, zkažený žaludek a prázdný pytlík.

Historie *odpuštění* potvrzuje pravdivost lidového vtipu. Jejím nejcharakterističtější zjevem byly odpuštěkové ceníky, které papežství vydávalo od 15. století a v nich bylo přesně vypočítáno, za kolik zlatáků si lze koupit právo na zamýšlené zločiny, aby byl člověk chráněn před nebeskou a hlavně pozemskou spravedlností.

Uvedme zde několik cifer z takového ceníku. Za „krvesmilstvo“, tj. pohlavní styk s matkou, sestrou nebo synem, se platilo pět grošů, za vyhnání plodu rovněž pět grošů, ale za defloraci panny šest grošů, protože z toho měl pachatel větší požitek. Klerik, který měl souložnici, za to platil sedm grošů ročně, klerik, který prováděl pohlavní styk se ženou v kostele, zaplatil jen šest grošů, ač měl např. za tajnou lichvu zaplatit sedm grošů a za církevní pohřbení lichváře dokonce osm grošů; tento kostelní pohlavní styk byl tak častý, že církev patrně nechtěla snižovat jeho výnos svou přísností. Byly činěny velmi jemné rozdíly; ten, kdo znásilnil ženu nebo pannu jdoucí z kostela, tedy očištěnou, platil více než ten, kdo ji znásilnil jdoucí do kostela, tedy ještě plnou čertovin.

Říkalo se také: Je-li peklo, stojí Řím na něm, nebo: Když je volen papež, nejsou čerti nikdy doma. Lenost, hloupost, hrubost, potměšilost a požitkářství tehdejších kněží byly pověstrné. Říkalo se: Mnich se bojí práce jako čert kříže. Nebo: Psi štěkají, vlci vyjí a mniši lžou. Bylo používáno rčení: *Bibit papaliter*, chlastá jako papež a dobré jídlo nazývali „prelátským jídlem“. O jeptiškách říkali, že se postí, až jim břicha napuchnou. Nejobsaňlejší materiál, cifry a data, klasická díla nejlepší literatury a karikatury tuto povahu zpychlé církve nezvratně dosvědčují. Ale to všechno není nic vedle kapitoly o pohlavní bujnosti církevních sluhů. Renesanční erotické napětí našlo v kláštřích půdu, na které mohlo vydat nejvybranější formy a nejuvážnější květy.

Celibát a kněžský konkubinát. Řekli jsme, jaký byl dějinný předpoklad celibátu; obecně je však známo, že z tohoto celibátu se časem stal nejdůležitější mocenský církevní prostředek. Kněz, jemuž církev nedovolovala se oženit, neměl příbuzenské a lokální zájmy a stával se povolným nástrojem hierarchie, jejíž moc rostla s jejím bohatstvím nahromaděným v kláštřích, které se nezmenšovalo dědičným dělením. Tak se z dobrovolného rozhodnutí stal kategorický řádový příkaz. Manželské zákony Řehoře VII. (viz výše) z 11. století zakázaly manželství všem kněžím, Kalixt II. (Calixtus II., papežem 1119–1124) v r. 1119 v Remsi (Reims, Francie) prohlásil za neplatné manželství kleriků, a tak se z dobrovolné askeze stal slib cudnosti, považovaný za nejvyšší ctnost.

Ani husitské náboženské hnutí kněžský celibát neboli „samostatnost“ nezavrholo. Kněžský synod z r. 1421 dokonce zapověděl nejen společné soužití se ženami, ale i jakýkoliv styk s nimi; na smilstvo ustanovil rok vazby, za opětné prohrěšení měl být kněz zcela vypořezán z církve.

Ale hlas krve byl silnější než mocenské zájmy. Přísná nařízení a přísné tresty byly marné a zároveň tak podporovaly rozmach homosexuálních a nepřírodných pohlavních styků. Jeden pařížský koncil nařizoval, že mniši a kanovníci spolu nesmějí ležet v posteli a páchat sodomství, že podezřelé dveře k ložnicím a jiné nebezpečné prostory mají být zahrazeny biskupy, že také jeptišky spolu nemají ležet a tak dále. Homosexuální mniši svůj milostný způsob ospravedlňovali tím, že se dovolávali oněch církevních otců, kteří ženu prohlašovali za dáblův nástroj.

Církev, která se nemohla a především však nechtěla vzdát svého mocenského prostředku, celibátu, měla nicméně jakési porozumění pro „hlas krve“, který – jak jsme viděli – použila při odpustcích také k tomu, aby si zachovala neustálý zdroj příjmů. Když se ve 14. století znovu rozzuřil boj o kněžské manželství, kterého se mnozí kněží také energicky domáhali, učil proslulý francouzský církevní učitel Gerson toto: „Porušuje kněz slib čistoty, dopouští-li se nemravného skutku? Nikoli! Slib čistoty se vztahuje jen na to, že nevejde v manželství. Kněz, který se tedy proviní nejtěžšími delikty proti mravnosti, činí-li to jako neženatý, neporušuje slib čistoty.“ A dodává: „Dbejte, aby se to dělo v tajnosti a kromě dne svátečního a místa posvátného, s osobou bez závazků.“ A ještě praví: „Je to sice velké pohoršení pro farníky, když farář se svou konkubinou provozuje soulož, ale mnohem větší pohoršení je, prohřeší-li se na cudnosti ovečky sobě svěřené.“

A když štrasburský (Strasbourg, viz výše) senát kněžím dovolil ženit se, aby odstranil pohoršení, které v obyvatelstvu vzbuzovaly kněžské souložnice, prohlásil kardinál Lampeggi jako papežský legát k senátu toto: „Senát jistě ví, že němečtí biskupové dovolují svým duchovním mimomanželský pohlavní styk za uloženou pokutu, to však není důvod, aby kněžské manželství bylo dovoleno, neboť žení-li se kněží, je to mnohem těžší hřích, než kdyby měli doma několik nevěstek: jelikož ženatí se domnívají, že nehřeší, kdežto tito uznávají aspoň svůj hřích.“

Benedikt VIII. (papežem 1012-1024) si stěžoval na synodu v Pavii (asi v r. 1020), že duchovní nehřeší tajně, nýbrž veřejně a způsobem vzbuzujícím pozornost. A biskup Damiani rovněž v 11. století napsal: „Kdyby kněží necudnost tajně provozovali, dalo by se to strpěti, ale veřejné souložnice, jejich těhotné životy, křičící děti, to je pohoršení církve.“

Kněžský a mnišský konkubinát nabyl následkem toho ohromného rozsahu. Vizitace, konaná v r. 1563 v pěti dědičných dolnorakouských zemích, zjistila téměř ve všech klášterech souložnice, manželky a děti. V benediktinském klášteře ve Schotenu mělo devět mnichů u sebe sedm souložnic, dvě manželky a osm dětí s nimi zplozených; osmnáct benediktnů v Garstenu dvanáct souložnic a dvanáct manželek a devatenáct dětí; sedm řeholních pánů klosterneuburských mělo sedm souložnic, tři manželky a čtrnáct dětí, konečně čtyřioet jeptišek v Aglaru devatenáct dětí atd. Při novodobé vizitaci v Bavorsku nebyli nalezeni ani čtyři duchovní, kteří by neměli souložnice nebo nežili v tajném manželství.

Farské kuchařky. Do tohoto obecného obrazu můžeme vsunout podle Wintera¹⁵ i trochu podrobností o farských kuchařkách a kněžském manželství v českých zemích. Dokud museli vést kněží na farách domovní, dvorní i polní hospodářství, těžko by se obešli bez hospodyně. Vedle toho nejeden nový katolický farář, stejně jako husitský, měl sociálně smutný život.

Horšovskotýnský farář, Ondřej Bodziminus si například nařikal v r. 1575 arcibiskupovi: „Půl roku jsem neměl žádnou kuchařku, jen naději, že na zámku jako

někdy předkové moji budu mít stravu, ale na to jsem dlouho čekal a po hospodách se toulal, přičemž jsem nemalý groš utratil a velmi se zadlužil; i psal jsem do Prahy jednomu příteli, aby mi nějaké věrné a dobré kuchařky dohodil, i trefila se mi ta, jež byla prve u kněze podobojí a s ním byla oddána a ten jí náhle umřel, a ta mi je poslána. Když J. M. pán na Týn ráčil přijeti, jemu jsem suplikoval, abych stravu na zámku měl, protože jen půl desátka z fary беру a z panského dvojího popluží nic; když pak J. M. mi ráčil na zámku dáti stravu, kuchařku jsem propustil, ale jak potom z Tejna ráčil odjeti, hned mi hejtman vypověděl... Opět jsem se jako prve po hospodách toulal a jako od polu žebrotou živil. Zjednal jsem pak sobě jakousi ženu, aby mi k hospodářství přihlédla, ale ta mi zámky falešným klíčem otvírala; čeho dopadla, to kradmo vynášela a v ožralství se topila i mi ještě víc se dlužiti pomáhala..."

Tento malý obrázek dobře naznačuje hospodářskou stránku instituce *farských kuchařek* a zároveň dává tušit i jejich sociální původ a postavení. V normálních případech nebylo živobytí farské kuchařky hodno závisti, vždyť bývala od světských lidí i duchovních úřadů snižována, často proti vši logice.

Sousedky jí nepřály lepší šaty; nešla-li do kostela, bylo pohoršení, šla-li, nechtěly vedle ní sedět; měla-li zvláštní stoličky, bylo žalováno, že je jako vrchnost; vůbec a vždy ji podezíraly ze špatného chování. Světská vrchnost i církve jí často prováděly to nejhorší; sedláci proti ní poštvání ji nejednou honili a týrali. Proto se ke kněžím často dávaly všelijaké osoby, ke všemu odhodlané nebo zoufalé, s nimiž bylo nebezpečné žít a které pověst farské kuchařky o to více pokazily. „Kněžská kuchařka bude po smrti čertova kobyla,“ zaznamenal Šimon Lomnický (L. z Budče, 1552-1622, čes. autor náb. písní, spis. a dramatik) jako lidové pořekadlo.

Když bylo založeno pražské arcibiskupství, nastalo velké pronásledování farských katolických i kališnických kuchařek. Arcibiskup Antonín je nazýval flundra-mi a vypovídal je; nejednoho kněze degradoval právě kvůli kuchařce, zavřel ho do své vazby nebo na čas poslal do kláštera.

Za zmínku stojí – praví Winter – jak se v době arcibiskupského pronásledování kuchařek snažil pověstný šprýmovný kněz Kožka v Borovanech neuposlechnout rozkazů své duchovní vrchnosti. Když totiž arcibiskup nařídil, aby už faráři neměli kuchařky kromě těch, kterým je nad čtyřicet let, najal si Kožka dvě mladé, jejichž léta dala dohromady stáří nařízené arcibiskupem. Světská vrchnost, Vilém z Rožmberka se dozvěděl o tomto posměchu a přísně nařídil, aby Kožka mladé kuchařky propustil. Opravdu je propustil; ale vyčíhal si, až vrchnost pojedje s fraucimorem z Trhových Svinů k Borovanům, vešel do řeky po kolena a dal se do praní svých košil. Když ho pán z Rožmberka spatřil z mostu a ptal se, co to znamená; lokaj vyzvěděl a dal pánovi zprávu, že kněz Matěj Kožka si pere košile, protože nesmí mít kuchařku. I povolil mu pán, aby kuchařku směl mít, takovou, která by mu prala košile a strojila jídlo. Od té doby měl kněz Kožka pokoj.

Husitská konsistoř proti kuchařkám sama nic nenamítala, pouze občas varovala před mladými kuchařkami, aby nebylo veřejné pohoršení. Tu a tam některý farář za kuchařku koupil ženu od muže, jako např. farář Kaka ze Skur za šest kop. Celkově se však podle všech záznamů zdá, že kněží měli se svými kuchařkami větší trápení než slast.

Kněžské manželství se v českých zemích znatelně rozvinulo až s protestantstvím. Hned v prvních letech se protestantští kněží ženili, hromadě

na Moravě, a to přes všechny zákazy církevní i světské vrchnosti. Hlavně Ferdinand I. (1503-1564, čes. král od r. 1531, řím.-německý císař od r. 1556, Habsburk) „jakožto král křesťanský a milovník svaté víry křesťanské“ stihal ženaté kněze. Čeští bratři sice straně podobojí přáli pronásledování ženatých knězů, kteří se „vpravdě hodně z božího na ně dopuštění stalo,“ sami si však kněžského celibátu valně nevážili.

V r. 1541 psal např. kněz Augusta Kalvínovi (Jan K., Jean Calvin, Cauvin, 1509-1564, švýc. protest. reformátor, zakl. kalvinismu), že bratřští kněží, kteří nemají dar zdrženlivosti, se nechávají oženit a o celibátu říkají, že v jejich krajinách jsou kláštery dávno pusté a zbořené, takže svobodný stav nikde není vážen, leda poněkud u kněží, kteří se papeže ještě nezhostili, ale celibát že už nemá žádnou slávu. S rostoucím luteránstvím (viz výše) se množily kněžské svatby přes všechna nařízení a tresty a očividně také ne jeden kněz jen kvůli ženě přestoupil k evangeliu (tj. k protestantům), jak se to děje i dnes. Protestantští kněží říkali místo celibát - kolíbat a vymýšleli si posměšné skládanky i na papeže Kalixta.

Český lid, ke své velké škodě dlouho ovlivněný náboženskou ideologií, si nemohl dlouho zvyknout na kněžské svatby. Když malostranský farář Martin v r. 1562 požehnal manželství kněze Mistra Jakuba, bylo z toho v samotné Praze velké pohoršení, ač se oženěný Mistr, který kněžství zanechal, dal mezi měšťany. Kněz sotva k manželství obdržel děvče ze spořádané a zámožné rodiny. Linhart Starejch v Touškově v r. 1576 faráři Kašparu Mužikovi odpověděl, když ho požádal o ruku jeho dcery, že mu ji nedá, protože to je neslýchané ve městech a městečkách českého království, aby měšťtí poctiví a zachovalí lidé své dcery dávali kněžím; byl by svým přátelům na posměch, ať si tedy kněz v jiných místech najde manželku, potřebuje-li jí, a neustane-li, že ho z domu vyžene kyjem.

Ostatně ani v Německu to nebylo lepší. Luther (viz výše) naříkal, proč sluhové boží, kteří se oženili, mají být neváženi, a braniborský kurfiřt Jan Jiří byl ještě v r. 1573 nucen nařídit, aby práva ženatých knězů a jejich rodin měla stejnou váhu jako práva jiných a manželsky oddaných lidí.

A tak si kněží brali za manželky často služebné osoby nebo zase „mošny vymrskané, cejchované, poběhlé“. „Veřejné mínění“ však oboje těžce neslo, protože jemu se nikdy člověk nezavděčí. Sixt Kandidus, děkan v Hoře, způsobil v r. 159 velké pohoršení svou svatbou s děvečkou. Vůbec se tomu nebudeme divit, že snáze si nevěstu našli bohatí kněží. Až později bylo pokládáno za nejpřirozenější, když si kněží hledali nevěstu v kněžských rodinách.

Kněžské svatby ve zmíněných poměrech byly tedy pravidelně nehlučné; teprve později byly slavnostnější. Tu a tam se však objevila i rozpustilost. Lišanský farář Václav Krušina Nepomucký, sám ženatý, napsal „panu Konsistoři“ knězi Jiříkovi, faráři u sv. Michala na Novém Městě Pražském, udání, v němž se praví: „Oznamuji vám, co se nyní stalo ve městě Rakovníku, že nějakého kněze Michala z Kněževsi pan děkan rakovnický jest s jednou děvečkou voddal. Kněz Michal přijel na mnoha vozech a na koních pro nevěstu; nejprve byly smlouvy; děkan přitom byl a jiní čtyři kněží; když bylo po večeři, po páté hodině na noc, kněz šel napřed ležet, nevěsta za ním nechtěla jít, až ti kněží vtáhli jí k němu. Na ráno nevěsta... vstátí nechtěla, až ti kněží... dveře vyrazili. Když pak ten přínos byl do Kněževsi, děkan rakovnický seděl s nevěstou a diváků bylo jako o posvícení a někteří dobří faráři z vozu vyrazili zákoníky, takže právě před rathauzem na rynku vypadli z vozu - jaký tu smích zplodili! Tak notně ty kněze chválili, až někteří

na zem plili, lotrům nadávali; nemohu pochopiti, proč se dává ten děkan rakovnický. Privil mi jeden měšťan, že von ze všeho vyjde, když panu administrátorovi a paní jeho některým zlatým podmaže i některou pintou vína. Není v tom kraji většího rúhače..." Ale tento udavač, lišanský farář, měl sám ženu, která holdovala pití. V r. 1590 ji pokrývač Jakub viděl v rakovnické hospodě, jak sotva stojí na nohou, a řekl jí: „Paní, v tom červeném puntu, málo jsi se napila!“ K čemuž mu hned začala nadávat a zlořečit. A pan otec, její manžel, když přijel domů do Lišan na koni, zastavil se před pokrývačovým domem a začal svou ženu mírně obhajovat a Jakobovi lál o lotrů. Aby bylo pohoršení dokonalé, pokrývač za ním křičel: „Sám musíš být lotrem, když se užereš, že dobrým lidem pokoj nedáš; nejsi hoden být na faře, ale u šibenice!“

O povaze kněžského manželství nelze ovšem říct ani lepší ani horší než o povaze manželství tehdejších světských lidí nebo o manželství vůbec. S mnohou manželkou si přivedl kněz do domu peklo, nejedna byla od svého posvěceného manžela bita; jedni se starali o svou ženu a děti více než o církve, druzí žili v přísnosti jako trutnovský farář Hinz (od r. 1563), který ženu nepustil ani na svou faru; rodině vystavěl byt mimo faru, dva dny v týdnu trávil s rodinou, ostatní čas pobýval sám na faře ve studiu a rozjímání.

Dodejme ještě, že *kněžské děti* byly v opovržení, kněžské dcery zůstávaly od mládenců úmyslně opomíjeny. Takové a podobné projevy lidové nechuti ke kněžskému manželství vyplývaly ovšem především z předsudků vštípených širokým vrstvám katolictvím; nicméně i v nich se patrně ozývá onen nejasný a bezděčný odpor, který zdravý světský člověk pocituje k fyzické osobě božího sluhu, alespoň v teorii vyřazeného ze života světských radostí. Odpor, jenž dodnes způsobuje u mnoha lidí různé pověry, jako je např. ta, že potkat jeptišku znamená nehodu.

Klášteřní erotika. Kněžský konkubinát však přestal brzy znamenat prosté ukájení přirozené potřeby a čistší formu pohlavního styku, než je ta, kterou nalézáme ve většině konvenčních manželství. Celá situace napomáhala k tomu, aby se mohla systematická výstřednost neznající mezi obecně rozšířit i mezi kněze a mnichy.

Z tisíce klášterů se stala rozmařilá místa, ve kterých bylo holdováno Priapovi a Venuši jako nikde jinde a mnohé kláštery se začaly podobat skutečným nevěstincům. V Německu, Španělsku, Francii a samozřejmě i v Itálii jich existovalo mnoho, kde snad nebylo noci, aby byla nějaká cela bez mužského nebo ženského hosta.

V řadě zemí byly ženské kláštery a jejich pohostinné obyvatelky s oblibou vyhledávány mladými šlechtici. Nikde nebyval statný rytíř přijímán s takovou laskavostí jako zde, nikde mu také neposkytla paní Venuše tolik kratochvílí. A tohoto chlapíka to nestálo nic kromě milostného umění. Celá horda takových junáků se někdy usídlila v klášteře i na celé dny, aby se zde bavila tancem, hrou, hudbou a erotikou. Tyto zábavy nezřídkem končily všeobecnou orgií. Historické listiny, kroniky a zprávy poskytují tolik usvědčujícího materiálu, že je dnes každý pokus o jejich zastření nebo zkraslení zcela marný.

Hrabě Eberhard z Virtemberku (tj. z Württembergu, Německo) napomíná v dopise svého syna: „Nedávno jsi přišel do Kircheimu a tanec v klášteře začal dvě hodiny po půlnoci. Také jsi dovolil, aby tví chlapci i jiní do kláštera vešli v noci s tvým vědomím a vůlí. A nestačily ti hanebné hříšné kousky, které jsi tropil se svými lidmi, ale také svého bratra jsi vzal s sebou a takový tanec a křik jste tam měli, že by to bylo příliš, kdyby se tak dělo ve veřejném nevěstinci.“

„Zimmersche Chronik“ vypravuje o jiném virtemberském klášteře: „Byl před lety takový klášter, ročními rentami a hojnými zlatáky opatřený, a uvážíme-li, že k tomu ještě kolem po veškeré zemi německé, hlavně však na Nekar, bylo docela lacino, vždyť kdosi před lety panský oběd pojísti mohl v Oberdorfu za tři krejčary, mohly se zde zdržovati i 24 klášternice, po většině ze šlechty, a neměly nedostatek, ale, jak se říká, všeho dost. Jaký v tomto klášteře byl dobrý život, ač-li jinak za dobrý život lze to míti, je vidno zvláště z toho, že mnoho šlechty ze Švarcvaldu a od Nekar mělo přístup do tohoto kláštera a mohl být tehdy s dobrým svědomím a po pravdě spíše nazýván šlechtickým nevěstincem než špi-tálem šlechty.“

Také v českých zemích byl v 15. a 16. století klášterní život na hony vzdálen svému prvotnímu stavu. Jacobus de Paradiso, cisterciácký doktor, který kdysi pobýval ve Zbraslavi, psal na začátku husitské bouře proti nemravnosti a mnišské lenosti rázněji než Hus. I zde kynuly řehole nadbytkem bohatství. Husitská bouře je ovšem tohoto bohatství zbavila, protože však klášterní život dohrál svou dějinnou roli, náprava v klášterech už nenastala a luteránský útok v 16. století toto klášternictví zcela srazil.

Nejhorší pověst měli v českých zemích dominikáni: prý vždy vynikali nepatrnou stydlivostí, protože to byli hlavně příslušníci vlášského národa (tj. Italové, viz výše). V r. 1565 psal arcibiskup Brus s velkým rozhořčením generálovi (nejvyššímu představiteli) dominikánů, že se členové jeho řádu vůbec nedrží řehole a vedou svobodnější život než světští kněží. Po třiceti letech psal stejné arcibiskup Zbyněk. U sv. Anežky v Praze si dominikáni postavili kolem r. 1540 v klášteře domky, osadili je „neřádnými lidmi“, hlavně vlášskými řemeslníky, kteří prorazili městskou zeď, abymohli v noci vylézat z kláštera jako syslové. S těmito lidmi a hlavně s jejich ženami mívali mniši v klášterním pivovaru stálé radosti a veselí. Převor Bonifác vyhnal v r. 1570 z jedné klášterní chalupy poddané lidi a zřídil zde hampejs, v němž ve dne v noci „cháska vlášská z řemeslníků, dvorních sluhů i mniců a všelijakých kněží divoce a bez ostychu se bavivala.“

Luteránské hnutí pak způsobilo obecné utíkání z klášterů, které se šířilo jako nakažlivá nemoc. Cílem mnoha zběhlých mniců bylo ženění; ne jeden vyběhl, pobral s sebou peníze a klenoty. Zběhlí mniši se nejraději uchýlovali k farám podobojích a k protestantům. Konsistoř podobojí přijímala tyto mnicichy za své kněze poměrně ochotně. Rovněž jeptišky se dávaly na útěk a vdávaly se.

V latinské satirické básni „Koncil lásky“, nalezené v trevírském rukopisu z 12. století (Trevír, Trier, město v Německu), se vypravuje asi toto: „Abatyše jihofrancouzského kláštera si na začátku jara k sobě pozve všechny své kanonické sestry na poradu o otázce, zda a komu smějí ženy zasvěcené Bohu věnovat svou pozemskou lásku. Několik mladších jeptišek přísnějšího smýšlení vysloví názor, že slib čistoty jim dovoluje vzdát se jen dominikánům. Tento názor je zavržen. Všichni klerikové prý mají právo na jejich lásku, neboť jsou mlčenliví, mírného chování a dávají dary. Jiný názor, že právo na jejich přízeň má být také rozšířeno na rytíře a jejich doprovod, je odmítnut s rozhořčením, protože tito lidé, ač bývají statečnější a silnější, jsou chlubilové a všechno vyžvaní. V tomto smyslu je pak učiněno formální usnesení a vyřčena kletba nad jinak smýšlejícími, a je nařizeno, aby byla nová usnesení oznámena všem ženským klášterům.“ Něco podobného však prohlásil také mistr Jindřich z žebravého štrasburského řádu v r. 1261: „Je-li jeptiška přemožena tělesným pokušením a lidskou slabostí, dohnána k porušení čistoty,

má menší vinu a zaslouží si více shovívavosti, vzdá-li se klerikovi, než vzdá-li se laikovi." Byl to tedy především strach před veřejností, velmi materiální zájem církve, který vedl k této ideologii, která vyvrcholila k jezuitskému názoru, že posvátnost kněžovy osoby přechází i na ženu, která se ocitla pod ním.

Bujný pohlavní život v klášterech byl nakonec pro všechny všední záležitostí. Říkali: „V klášteřích zdech se ozývá více dětského křiku než žalmů.“ Vypravovali si o jeptišce, která se divila, že její chlapeček není černý benedikteček, a pak usoudila, že i černé slípky snášejí bílá vejce. Také říkali: „Ženský klášter bez porodní stolice je selský dvorec bez chléva.“

Protože však šlo hlavně o to, aby byla zachována alespoň jistá míra zevního zdání, byly také v klášterech, tak jako všude, kde je provozována nedovolená „láska“, nejméně vítány následky lásky. *Vyhánění plodů a zabíjení novorozeňat* nebylo v klášterech nic vzácného. „Denní zkušenosti nás učí, že svatá církev římská chce raději strpět, když její milé svaté sestřičky v klášterech si jako jeptišky nebo bekyně vyhánějí plod lektvary a léčivky, dříve než porodily nebo také zločinně zaskrcují, když byl donesen na světlo,“ praví Fischart. Jak jsme viděli při pojednání o šlechtickém životě, že potupa stíhala vilnou aristokratku nikoli pro její pohlavní styk, ale pro neopatrnost, která došla až k následkům nedovoleného styku, tak podobně to nebyly hříchy jeptišky, ale její následky hříchu, poškozující reputaci kláštera, pro které byla často stíhána.

Zpočátku měla sice církev větší soucit s matkou a avignonský koncil přímo kněžím zakazoval poskytovat ženám jedy a vražedné byliny k vyhnání plodu, když však s církevní mocí vzrůstala i kněžská prostopášnost a požadavek, aby se kněží mohli ženit, se výbojně tlačil na veřejnost, soucit s programem církve zmizel a neopatrní milenci byli často krutě trestáni.

Ve wattunském klášteře se do sebe zamilovali jeptiška a mnich. Jeptiška obtěžkala. Přiznala se ke svému těhotenství, když ho už nemohla skrýt. Jeptišky se na ni hned vrhly, jedny radily, aby jí byla kůže stržena z těla, jiné, aby byla upálena nebo položena na žhavé uhlí. Starší zkušenější jeptišky tomu zabránily, nechaly ji však uvrhnout do vězení a spoutat. Dostala jen vodu a chléb a bylo s ní jednáno co nejpotupněji. Mnich po prozrazení z kláštera ihned utekl. Když se přiblížila doba porodu, prosila jeptiška úpěnlivě, aby ji propustily. Ujišťovala, že mnich jí slíbil vzít s sebou a že, jakmile obdrží zprávu, odvede jí v noci na určité místo. Jeptišky, potěšeny nadějí, že budou moci ukojit svou pomstychtivost, se stavěly, jako by souhlasily, a vylákaly na ní místo schůzky. Na určené místo byl však postaven místo ní mnich zahalený závojem, který měl za sebou několik jeptišek s obušky. Když zpravený mnich v určenou hodinu přišel na místo ve světském obleku, vrhl se radostně k zastřené postavě, ale byl ihned uchopen, neboť se na něj jeptišky zuřivě vrhly. Přivlekly uvězněnou a přinutily ji, aby povaleného mnicha vykleštila. Jiná jeptiška pak onu zkrvavenou věc vzala a strčila ji hříšnici do úst. Oba pak byli za neustálého týrání zavlečeni do vězení. To není anekdota, ale skutečná událost z odborného pramene.

Neřeholní kněžstvo v té době nežilo příliš asketicky. Pro případy si můžeme zajít třeba do českých zemí. Šimon Lomnický (viz výše) ve své „Kupidově střele“ (1590) hned v úvodní předmluvě rýmuje k českému čtenáři:

...vidíte snad, co se nyní
v tomto světě děje, činí.
Venus oheň roznítla

amilostí opojila
všecky národy a stavy...
Ze Vlach jiskry přiletěly
a v Čechách oheň zažehly,
kterýž hoří v každém věku
v duchovním, světském člověku,
neb téměř kněží i páni
všichni Venuši poddáni,
mládenci i mnozí muži,
ženy i panny jí slouží...
Opojíte se v rychlosti
tou Venušinou milostí,
tuť páší hrozné mrzkosti
a ohavné nepravosti
proti božské velebnosti
k vůli tělesné žádosti,
až harba i hřích mluvíti...
I u nás, bohu na vzdory,
je dost Sodomy, Gomory.
Tuším snad také i v Praze
toho nekupují draze..."

Záletnost byla zkrátka už obecným hříchem a kněží nebyli žádnou výjimkou. Kaplani bývali nejčastěji postiženi ve smilstvu a cizoložství. Mladý kněz Jan z Netolic unesl v r. 1563 kuchařku do Tišnova. Kaplan Vít způsobil v Jindřichově Hradci v r. 1610 velké pohoršení, protože ho přistihli s Alžbětou Krejčárkovou a celé město bylo vzhůru. Matouš, kaplan v Litoměřicích, loupil omáty, z nichž trhal perly, z nichž pannám vyráběl prstýnky. Jedna takto podarovaná panna byla v r. 1565 konšely za dva prstýnky zavřena. Co se stalo s kaplanem, nevíme.

Podrobnější obrázek nám může důkladněji vysvětlit tehdejší život: „Za farářem Benešem u sv. Havla v Praze chodívala jakási vdaná Důra v mnišské kápi šedivé. Jednou kázal kněz své materi, aby slepici zadělávanou tajně uvařila, ale matka, když slepici uvařila, přede všemi řekla, že je hotova. Tu kněz se na ni rozněval, lál jí proto, bil ji a nazýval ji svým zrádcem. Tu slepici poslal pak Beneš Důře. Václav, Důřin muž, když přišel domů, řekl: Důro, co to tak pěkně voní? A tu synek Důřin, malý hošík, odpověděl za matku: Táto, to kněz Beneš poslal naši mámě! I nemeškal Václav, vzal ten hrnec a hodil jej po ní a vůbec ji pobil, takže odešla od něho k Benešovi. Choval ji na faře u sv. Martina a pak i u sv. Štěpána, a chtěl, aby se chovala tajně. Ale žena vylezla často na světlo v očechli a na pavlač chodila k obecnému pohoršení, a když se sešlo jednou mnoho knězů k pohřbu Benešovy matky, Důra na okno se prý posadila, aby ji viděli. Sousedky se špehy chodily ke knězi a roznášely ho po městě klepem. Když se mu narodil synek, přišla k nim bába, rovněž zahalená mnišskou kuklou. Důřin muž poháněl kněze Beneše na radnici, nazýval ho zrádcem a zlodějem své ženy. Bylo to velké pohoršení, jemuž kněz Beneš učinil konec, když v r. 1527 zemřel.“

Ještě několik příkladů: „Na pražského faráře, kněze Jana z Týna, pokřikovali: Haha, vopalač, haha! protože chodíval za pekařkou Hanelovou. Nejednoho farář, vikář či děkan unesl váženou měšťanku. Plzeňský kněz Blažej, v r. 1598 farář u sv. Mikuláše ve Staré Praze, prošel Čechy a Moravu, za rok býval někdy na třech

i čtyřech farách, jednou byl katolík, podruhé podobojí, dostal se politikou do konsistoře, z které byl však ještě téhož roku pro veřejné pohoršení vyloučen. Namlouval si ženy při zpovědi, jeho manželka Zuzana jednu takovou jeho milostnici vyšpehovala a veřejně ji vypolíčkovala z kostela. V 65. letech zmařil děvečku Voršilu, dceru ševce Trnky z Nepomuka, a chtěl jí dát falešný oddací list, jako by byla vdána za mládence odešlého na vojnu. Nymburský kněz Vít a poděbradský farář Jan, oba podobojí, se v r. 1573 převlékli do světských šatů, vyšli přes pole a vydávali se za úředníka a písaře, protloukali vesnické hospody a znásilnili několik žen. Do domku lehkých paní vcházela nejedna duchovní osoba, také nepoctivou nemoc si ulovili. Sincerus Choceňský, farář na Zderaze, byl v r. 1595 konsistoří obviněn až u císaře, že mládence zle užíval. Měl prý osm let mládence za zvoníka a když ho chtěly panny odlouditi, vyhnal je koštětem, jednomu děvčeti ze žárlivosti naplil do očí, protože s jeho zvoníkem mluvila, z téhož důvodu o pohřbu s jiným děvčetem a jeho matkou se pral. Když byl konsistoří uvězněn, císaři napsal, že na sebe jiné viny neví než tu, že se nechce ženiti." Běželo zde patrně o případ čisté homosexuality, nikoli o tzv. prostopášnost.

Také v Čechách posuzovala a trestala církevní vrchnost kněžskou rozpustilost mnohem mírněji než kněžské manželství. Když si kněz Jan z Jirčan vzal v r. 1573 na faru nevěstku a k nemalé zlosti své kuchařky ji tu měl tak dlouho, dokud mu ji sedláci nesebrali, neboť podnikli na faru útok. Kněz byl konsistoří zavřen, ale jakmile administrátorovi položil na stůl pět kop, byl hned propuštěn.

Rozmařilost církevní hierarchie. Ryba hnije od hlavy. Nesčetná církevní knížata, papežové a kardinálové, vrcholy církevní hierarchie, byli pravými syny bujné renesance a výstřední rozmařilosti provozovali do krajnosti. Historie papežů té doby je popsána na mnoha listech přepestrým seznamem jejich divokých kousků pohlavního rázu.

Jan XXIII. (papežem 1410-1415, r. 1414 svolal sněm do Kostnice) podle Dětricha z Niemu prý „zneutil“ jako boloňský kardinál dvě stě manželek, vdov a panen a také mnoho jeptišek. Pavel III. (papežem 1534-1549), když byl ještě papežským legátem v Ankoně, musel uprchnout, protože znásilnil mladou dámu ze vznešeného šlechtického rodu. Za kardinálský klobouk zašantročil svou sestru Julii Alexandru VI. (papežem 1492-1503) a sám měl pohlavní styk se svojí mladší sestrou. Bonifác VIII. (papežem 1294-1303) měl za milenky dvě vlastní neteře. Alexandr VI. se proslavil jako sienský kardinál tím, že s několika preláty a jinými duchovními hodnostáři pořádal plesy a večere se vznešenými paními a městskými dívkami, přičemž jejich manželé, otcové nebo mužští příbuzní, byli výslovně vyloučeni. Pius III. (papežem v r. 1503) měl se svými milenkami dvanáct synů a dcer. Julius II. (papežem 1503-1513) měl pohlavní styk se dvěma mladými francouzskými šlechtickými hochy, které francouzská královna Anna poslala do Itálie na vychování. Julius III. (papežem 1550-1555) učinil kardinálem svého miláčka, šestnáctiletého hochy Innocence, a proto ho v Římě nazývali „Jupiterem, který si hraje s Ganymedem“. Na Sixta V. (1585-1590) prý lid volal: „Laudate, pueri, dominum.“ (Chvalte, hoši, pána).

Homosexuální skutečnost, zejména ve vyšším kléru, vzala církev ostatně oficiálně na vědomí tím, že Sixtus IV. (papežem 1471-1484), jak vypravuje jeho jistý přítel, holandský teolog, zařadil na žádost kardinálů pohlavní styk s hochy mezi ony hříchy, pro které bylo možné získat odpustky za určitou taxu. Také nejvzneše-

nější a nejkrásnější italské kurtizány byly častými hosty na slavnostech u papežského dvora a v kardinálských sídlech.

Jistý renesanční dopis říká, že na jedné kardinálské hostině prý bylo „více španělských kurev než římských mužů“.

Byla-li výstřední forma církevní rozmařilosti a sexuální výbojnosti typicky renesanční, byla také, jak jsme už naznačili, důsledkem dějinné situace, která z církve, ovládající duchovně i politicky křesťanský svět, učinila liného příživníka a vrchol soudobé bujnosti. Z božího sluhu a člena této hierarchické organizace se nutně stal požitkář, který mocenské církevní prostředky používal k ukájení osobních choutek.

Zpověď představovala z těchto mocenských prostředků nejzávažnější. Zpovědnice byla neobyčejně příznivá a vhodné místo pro svádění žen, neboť zpovědník měl nejen právo, nýbrž i svatou povinnost se všemožnými otázkami snažit proniknout do intimního pohlavního života: co se dozvěděl ve zpovědnici, mohlo být ovšem prospěšné nejen jeho osobě, ale i politickému vlivu církve.

Po staletí používalo státnice kněží denně tento prostředek a vydatně korumpovalo pohlavní život nesčetných přirozených a zdravých lidí. Ne však sloven a svou fantazií; mnoho žen ve zpovědnici ztratilo i svou fyzickou nevinnost, protože ve své nevědomosti uvěřily, že konají bohudíle. Zpovědnice mnoha kostelů se staly zákoutím temné erotiky tak obecně, že církev sama se proti tomu pokoušela zakročít.

Oxfordský koncil v r. 1322 zakázal kněžím zpovídat ženy na temných místech. Ještě za tři sta let (v r. 1617) nařizoval arcibiskup cambraiský (Cambrai, Francie), že ženy nesmějí být zpovídaný v sakristii, ale na volném místě v kostele, kde má být rozsvíceno světlo, je-li tma. Což však neměl zpovědník právo pozvat si ovečku do svého bytu nebo ji kdykoli navštívit – k velké cti domu?

A tak bylo mnoho obcí, kde nejen každá dospělá dívka, ale vůbec každá žena, která byla trochu půvabná, náležela k tajnému harému místního duchovního pastýře, kde bylo kolébáno nejedno děťátko, které přišlo na svět za aktivní knězovy účasti k blahu jeho oveček ženského pohlaví. Svůj desátek tedy faráři někdy od žen požadovali, i pokud šlo o pohlavní styk, a nezřídka se stalo, že používali násilí, když se žena nechtěla po dobrém „pod kutnou zpovídati“.

Všechny třídy lidu a všechny hodnosti církevní hierarchie se účastnily tohoto erotického kola; v měkkých biskupských postelích stejně jako na tvrdých pryčnách v kláštorech byla pěstována kněžská láska se šlechticemi, měšťačkami i děvečkami z lidu. A lidové přísloví říkalo: „Pustíš-li micha do domu, přijde do sednice; pustíš-li ho do sednice, přijde do postele.“

VIII. STŘEDOVĚKÉ A RENESANČNÍ NEVĚSTKY

Nikdy nebyla prostituce tak určitě prohlašována za *státní zařízení* jako v západních středověkých zemích. Už dříve jsme řekli, že zde převládala bordelová prostituce, kdežto v zemích východních prostituce volná. V kulturním křesťanském Západě teprve v renesanční době dosáhla jakéhosi významu hetéra, protože až do té doby zde byla snaha o potlačování volné nebo domácí prostituce, a tak všechny nevěstky zařadili do veřejných domů a dali jim cechovní výsady, aby netrpěly konkurencí.

Prostituce jako státní zařízení. Středověký nevěstinec se tak stal skutečnou státní budovou, která byla majetkem městské rady nebo vladaře a hospodařila na jejich účet. Všechna zákonodárná a policejní nařízení a opatření té doby směřovala k tomu, aby byla v prostituci zachována rozhodná povaha státem privilegovaného a střeženého, cechovně organizovaného a přísně lokalizovaného zařízení na úkor každé volné prostituce, která se radikálně potlačovala.

Z tohoto evropského bordelářství je zřetelná spojitost mezi prostitucí antickou a středověkou. Lze zde zjistit četné přímé vlivy římských mravů a někdy také jen další trvání nevěstinců, které byly původně založeny v některých římských městech. Na druhé straně je možné odvodit západní nevěstince od podobných zařízení z karolínské doby (tj. doby Karla I. Velikého, 742–814, viz výše), kdy se tvořila města u královských a biskupských dvorů, které byly střediskem komunikace a řemeslnického života. Na půdě staré francké říše je mnoho měst, jejichž jména – Colmar, Colombe, Colombette, Colombes, Colombier – vznikla z latinského *columbaria*, holubník, což byla přezdívka *genicia* (z latinského *gynaecium*), tj. domu služek na velkých panských statcích (poddaná dívka byla *columba*, holubice svého pána, jenž si s ní mohl dělat, co chtěl), tento dům byl už v 6. a 7. století pravým bordelem, v němž se prostituovaly služky, které byly prostituovány také svými pány.

O něčem podobném také svědčí langobardský (v sev. Itálii, v říši Langobardů, vyvrácené Karlem Velikým r. 774) zákon nařizující, aby dívka pro smilstvo byla odsouzená k nevolnictví a dána do královské přástevny, kde bude mít pravou příležitost k prostituci. Dobou rozkvětu těchto prostitučních domů u klášterů a franckých dvorů pánů a králů bylo asi 9. století.

Nelze pochybovat o tom, že už dlouho před 14. a 15. stoletím existovaly na Západě různé druhy bordelů, které vznikly římským a pak franckým vlivem, o nichž se zmiňují i anglická parlamentní akta z r. 1161 nebo nařízení Ludvíka IX. (viz výše) z r. 1256, byla to však právě době poslední středověké století, která nevěstince plánovitě a systematicky podporovala a organizovala. Už ve 13. století byly existující nevěstince plánovitě zestátnovány; ve 14. a 15. století, když rychle přibývaly s velkolepým rozmachem měst a také následkem křižáckých výprav, se rozmohly tak, že i mnohá malá města zavedla tuto „státní nutnost“.

Poloha středověkých nevěstinců se řídila předpisy pro usídlení nectných lidí, kteří byli hlavně ve 14. století vykazováni na periferii města a před bránu. Většina

nevěstinců byla tedy nedaleko brány u městských hradeb, příkopů nebo také u řeky za městem. V dřívější době se nevěstince vyskytovaly také nedaleko tržiště nebo komunikačních tepen, jak to bývalo ve starověku, ale později byla tato jejich poloha ve středu města vzácná, protože bylo všeobecně dbáno o to, aby nevěstince u živých tříd a kostelů nebyly, aby byly zatlačeny na odlehlá a osamělá místa.

Příslušná nařízení městských rad jsou známa např. z Altenburku, Frankfurtu, Mnichova, Norimberku, Pasova, Drážďan, Curychu i Toulouse. Štrasburské nařízení podle protokolu z 20. dubna 1409 střímy slovy nakazuje jedné majitelce nevěstince, že svou živnost smí provozovat jen za hradbami, kde sídlí také ostatní krčmářky a prodejné ženy, a nikde jinde. Podobně tomu bylo i ve španělských městech. Někde bylo pro nevěstince zvláště určené místo „na příkopech“ nebo „na valech“.

Nejstarší vídeňské nevěstince byly u Dunaje, v Londýně u Temže, v námořních městech, např. v Neapoli, na mořském břehu. Ve Vídni vedle zmíněných nevěstinců u Dunaje byl však ještě jeden „gemeine Frauenhaus in der Stadt“ ve vnitřním městě. Malaga se od jiných španělských měst lišila tím, že ve středu města měla obrovský nevěstinec a středověká Paříž měla ve vnitřním městě více nevěstinců a veřejných prostitučních míst než na periférii. Nebyla také vzácná poloha nevěstince u městských kašen.

Všeobecně a nezřídka marně bylo ve středověku zakázáno zřizovat nevěstince v sousedství kostelů, hřbitovů a klášterů. Například ve smlouvě z 28. listopadu 1489 mezi mnichy kláštera San Pietro a Majella v Neapoli a vévodou kalaberským je podmínka: „Rovněž jest z okolí jmenovaného kláštera odstraniti všecky veřejné dívky, poněvadž uvádějí klášter do špatné pověsti.“ Přesto však byly např. v Avignonu podle zpráv biskupa Guillaumea Duranda v r. 1311 nevěstince u všech kostelů a papežských paláců.

Je zajímavé, že ve Francii byl ve středověku nevěstinec často nazýván *abbaye*, *grant-abbaye* (opatství, klášter); tento název prý vznikl na počátku 12. století, kdy vévoda Vilém VII. akvitánský, hrabě z Poitou, nechal v městečku Niortu postavit klášteru podobnou budovu, do které zavedl všechny nevěstky. Bylo to „opatství nemravných žen“ a jednotlivé nevěstky dostaly titul abatyše, představené apod. Později byly i v jiných francouzských městech nevěstince stejně pojmenovány a jejich obyvatelkám se říkalo „abatyše“.

V Toulouse se v r. 1201 jmenoval nevěstinec *Grant-abbaye* a v Beaucairu byla v r. 141 nazývána bordelářka Markéta abatyší. Také ve Španělsku byly jisté bordely a domy nazývány „monasterio“ (klášter) a bordelářky „abatyše“ (*abadesa*). V Creutzerově kronice města Norimberku (1487–1532) čteme, že „jednou část jeptišek přeběhla z jednoho kláštera do druhého, to jest do milého nevěstince“.

Ve středověku existovaly tu a tam také celé bordelové uličky a čtvrti, např. ve Štrasburku, Paříži, Bruselu, Hamburku, Narbonnu, Neapoli i Benátkách. Prostituční čtvrť ve španělské Valencii byla podle popisu francouzského cestovatele v 15. století jakési městečko obklíčené zdmi, které mělo tři nebo čtyři ulice, kde v každém domku bydlela jedna nevěstka a celkem dvě stě až tři sta prostitutek. Také na muslimském Východě a v Indii bydlely prostitutky na určitých místech, kam je vykazala vrchnost. Indické *nagarasobhiny* (městské krasotiny) sedávaly u řeky a zde lákaly muže.

Zvláštním znamením středověkých nevěstinců byla také pověstná hořící *Lucerna* přede dveřmi, převzatá z klasického starověku, pestrá latková mříž před ok-

nem, tehdy červená, v nové době zelená. Vedle toho však měly nevěstince často jako hostince své znaky a názvy, např. U anděla, U jednohožce, U zajíce, U lišky, U kohouta, U osla, U lva, U medvěda, U koně nebo U štvanice na kance (v Bernu), U kardinálského klobouku (v Southwarku). Anglický král Jindřich VII. (viz výše) dal v roce 1442 povolení dvanácti nevěstincům v Londýně a znaky namalované na zdích je rozlišovaly od jiných domů a zvaly kolemjdoucí.

Vnitřní zařízení nevěstince obsahovalo pravidelně ložnici děvčat, sednici pro schůzky a pitky, kuchyni a koupelnu. Některé nevěstince byly zařízeny velmi luxusně, např. bordel v Montpellieru se skvostnými lázněmi. Městské účty mnoha středověkých měst prozrazují roční náklady spojené s opravami a novými zařízeními nevěstinců. Würzburgský (viz výše) nevěstinec U osla měl devět postelí, které měl tehdejší krčmář při svém eventuálním odchodu vrátit městu. Podle usnesení rady města Winterthuru byla Hansenovi, krčmáři nevěstince, zapůjčena postel ze špitálu a bez poplatku, že ji má mít v účtě a nesmí na ní nic měnit, zastavit nebo prodat; pak, kdyby už nebyl krčmářem nebo zde nechtěl zůstat, ji má vrátit špitálu.

Jak jsme už řekli, staly se nevěstince ve středověku téměř všude majetkem města nebo knížete a byly k jejich užitku spravovány a vedeny městskými úředníky nebo pachtýři. Soukromé nevěstince byly výjimkou a vzbuzovaly stejně jako jednotlivé volné a domácí nevěstky nelibost úřadů. Nejvýše byly třeptěny, nejčastěji však potírány.

Všechna mravnostně-policejní opatření měst a zeměpanů se snažila co nejpřísněji lokalizovat a kasernovat prostituci ve státních nevěstincích a důležitým úkolem městských úřadů bylo provádění dozoru a udržování pořádku v takových nevěstincích, z nichž přicházel hospodářský zisk, o čemž svědčí stavitelské účty, nájemní smlouvy a bordelové řády. Nevěstinec byl se svými holkami cenným vlastnictvím města. Proto úřady o „krasotinky“ velmi pečovaly a pokud byly ženy zraněny nebo usmrčeny, vystoupilo město ve svém hospodářském zájmu jako žalobce. Když však chtěla některá bordelová nevěstka poškodit tento hospodářský zájem města, například nezištnou a nic nevynášející láskou, bylo proti ní úředně zakročeno.

Tak byla např. v r. 1344 na tři roky z Augšpurku vypovězena nevěstka Kottig Metzlin, protože měla poměr s jakýmsi Bechtoldem, a ševcova Gréta dokonce na deset let bez milosti, aby se k městu nepřiblížila na pět mil, a kdyby se toho dopustila, měly by jí být bez soudu vypíchnány oči, což bylo proto, že měla poměr s jakýmsi Bartolomějem, s nímž proti vůli všech jeho přátel ušla z města i s penězi, které mu dala jeho matka, aby s nimi pracoval.

Příjmy z nevěstinců byly nezřídka městem nebo zeměpanem pronajímány podnikavým jednotlivcům. Zachovala se např. pachtovní neapolská smlouva z r. 1493, podle které najali Anellus de Bonello a Johannes Lamerus důchody z veřejných dívek města Neapole a jeho obvodu se všemi jednotlivými právy a výhodami, které k těmto důchodům náležely a bývaly přijímány (jak tomu bylo dříve), kromě vězení a policie, pro přítomný rok za padesát unci zlatých karlinů a jednu unci jako dobrovolné spropitné. Pacht býval na rok až čtyři roky s měsíční výpovědí před uplynutím nájemní doby pro případ, že by se krčmář vůči městu choval tak, že by byl propuštěn, nebo měl takové úmysly, že by nemohl zůstat.

Pokud nebyly nevěstince městským vlastnictvím, byl jejich výnos vrchnostenským právem nebo lénem duchovních i světských vladařů. Opatství Seligenstadt na Mohanu bralo 8 denárů činže z nevěstince. Mohučský arcibiskup měl z nevěstinců

roční příjem až do poloviny 15. století a v roce 1442 si stěžoval na nespravedlnost mohučských měšťanů, kteří mu chtějí vzít světská práva na vdané a také veřejné ženy a děvečky. Zeměpanským vlastnictvím byly zpočátku vídeňské nevěstince, které později přešly do městské správy. V některých městech byl výnos daně z nevěstek rozdělován mezi kláštery a město nebo mezi šlechtu a měšťanstvo.

Ve francouzských a mnoha španělských městech byla rozlišována činže z bordelů a daň z nevěstek. V některých italských městech, např. v Neapoli, bylo zdaňování nevěstek spojeno se soudní pravomocí nad nimi a s dávkou z her. Nezřídká pronajímali hlavní pachtýři dávku několika dalším osobám a tito pachtýři se často měnili. Správa daně z nevěstek se stala tak složitou věcí, že pro ni byla zřízena zvláštní administrativní budova. Daň z prostituce a daň ze hry byly spojeny, protože hráči a děvčata byli nejčastěji spolu v nevěstincích a krčmách.

Také volné nevěstky a kočovné ženy musely v některých městech platit výdělkovou daň. Např. ve Frankfurtu nad Mohanem platily volně bydlící nevěstky týdně šilink a cizí kočovné nevěstky v době veletrhů zlatník, pokud bydlely ve čtvrti nevěstek. Pokud žily v jiné městské lokalitě, platily více, protože to k nim měl výběrčí dále. V některých francouzských městech musela nevěstka, která vcházela do města, zaplatit daň na mostě. V jiných městech musela daň buď zaplatit nebo „dát“ městským šlechticům. V mnoha městech však byla část tohoto výnosu daně z nevěstek používána k jejich léčení a ošetřování, když onemocněly.

Správce středověkých nevěstinců byl buď městský úředník nebo soukromý podnikatel-bordelář nebo bordelářka za dozoru městských úředníků.

Dozor a řády. Přímý dozor byl svěřován často radničním pacholkům nebo také katům, kteří vybírali týdenní dávku od bordelářů a holek, ale vrchní dozor měl pravidelně starosta nebo radní výbor s neomezenou mocí. Radou určený úředník, takový magistr nebo prefekt nevěstek, byl ovšem výše postavenou osobou než bordelář. Tuto funkci také měla někdy žena, která dohlížela nad pořádkem a mravy ve všech nevěstincích, kdežto bordelář nebo bordelářka se spíše starali o finanční a hospodářskou stránku svého podniku. Ve Vídni k těmto dozorčím úředníkům náležel také zvláštní soudce jmenovaný dvorem a podřízený dvornímu maršálkovi. V Rouenu měl ve druhé polovině 12. století za vlády anglického krále Jindřicha II. (viz výše) dozor nad nevěstkami jistý Balderic, který měl titul dvorního maršála a zároveň byl vězeňským a zámeckým velitelem.

Ještě v 16. století měli na dvoře krále Františka I. (viz výše) tuto funkci dvě paní, které od krále obdržely určitou částku, pomáhaly děvčatům žít a platily výlohy spojené s tím, že děvčata chodila pravidelně s dvorem. Byl to tedy pravý palácový bordel, patrně pro královu potřebu. Jindřich II. vydal v r. 1558 nařízení, kterým byla upravována práva dámy nad dvorními holkami (*dame des filles de la cour*), v němž je výslovně mluveno o palácových holkách a prostitutkám nenáležícím ke dvoru je zakázáno vstupovat do paláce.

Přímou správu středověké nevěstince měl ovšem bordelář nebo bordelářka, kteří byli vzati pravidelně pod přísahu, již se zavazovali, že dům budou v pořádku udržovat, ženy opatřovat přiměřenou stravou, oblekem a jinými věcmi, že domovní inventář, zvláště postele, kdyby odešly, odevzdají, že nebudou v nevěstinci trpět hazardní hry a vůbec nepodniknou nic nového bez dovolení, vědomí a vůle starosty a jeho rady. Jednal-li bordelář proti této přísaze, byl přísně potrestán; častěji se

to stávalo u krčmářek než krčmářů. Bordelářem se nikdo nemohl stát bez dobrého doporučení, někdy však tato funkce přecházela z otce na syna.

Mnohá města, zvláště v 15. století, vydávala zvláštní domácí řády pro nevěstince, které byly sice zpracovány zcela pod vlivem středověkého názoru na „nutné zlo uznané státem“. Ale celkově k nevěstkám zaujímal i poněkud lidské stanovisko. Hlavní předpisy byly tyto: Přísný zákaz vpouštět osoby ženaté buď jako nevěstky nebo jako jejich mužské zákazníky. Zákaz přístupu klerikům, nekřesťanům a dětem. Při přijímání do nevěstince byla dávana přednost cizím dívkám ve městě. Zákaz příliš velkého omezování svobody a zkracování práv děvčat krčmářem nebo krčmářkou. Ohled na zdraví děvčat a jejich zákazníků zákazem styku v době těhotenství, menstruace a nemoci. Nedělní klid v nevěstinci, rovněž klid o svátcích, v jejich předvečer a ve velikonočním týdnu. Péče o pořádek a pokoj v domě. Snaha co nejvíce usnadnit návrat k počestnému životu.

Jako příklad takového domácího nevěstincového řádu nám může posloužit ulmský řád (Ulm, město na Dunaji v Německu). Podle něho se krčmář pod přísahou zavazoval, že „bude nevěstinec v dobrém stavu udržovati, schopnými, čistými a zdravými ženami podle potřeby opatřovati a nikdy méně než 14 žen míti, ledaže by jedna nebo druhá odešla z domu pro nemoc nebo z jiných důvodů. Tu jest mu do měsíce obsaditi jejich místa čistými, obratnými a zdatnými ženami. Každé ženě v jeho domě bydlící nutno dávatí jídlo za šest feniků a nesmí požadovati více. Při každém jídle, při němž je maso, má žena právo na dvě pokrmů, totiž polévku, maso a řepu nebo zelí a maso, čeho lze právě koupiti, a kousek pečené nebo pečiva, nelze-li pečené dostati. Není-li masitého jídla jako v době postní, má krčmář dáti ženě slanečka a k tomu dvě pokrmů, mimo dobu postní pak několik vajec a k tomu dvě pokrmů. Nechce-li žena jídla, má dostati něco jiného za svých šest feniků. Také jí musí býti za její peníze přineseno víno, kdykoli a mnoho-li chce. Otěhotní-li některá žena, je nutno jí z domu odstraniti...“ V nevěstinci byla pokladnička pro společné účely a cechovní pokladna pro přesné účtování krčmáře s nevěstkami.

Každá žena, která u sebe měla v noci muže, byla povinna zaplatit krčmáři krejcar za nocleh, a to, co jí dal muž navíc, bylo jejím vlastnictvím, které nebyla nucena dávat do pokladny. Dále bylo děvče povinné v noci zaplatit za veškeré světlo halíř, a muž, který u ní přenocoval, feník. To, co každá žena ve dne nebo vedle vydělala, musela ukládat do pokladny. Třetina z toho vždy předem náležela krčmáři, z ostatního se ženě strhlo, čím se v týdnu u krčmáře zadlužila. V nevěstinci byla zvláštní výběrčí nocležného. Aby nedošlo k šizení, byly k pokladně tři klíče. Jeden klíč měl krčmář, druhý klíč měla výběrčí a třetí zvolená nevěstka. V sobotu byla pokladna otevřena v přítomnosti dvou děvčat, která spolu s krčmářem a výběrčím dávala pozor, aby si krčmář nevzal víc než třetinu a každé ženě bylo odpočítáno z jejího týdenního výdělků, co dlužila krčmáři.

Dostala-li některá žena od svého „miláčka“ nebo některého chlapíka něco darem, např. oděv, závoj atd., náleželo to pouze jí. Ani krčmář ani krčmářka nesměli ženám prodávat šaty, závoje nebo něco jiného bez svolení a vědomí dozorců nad chudými, kteří byli členy rady, starali se o chudé a spravovali mravnostní policii, a tudíž měli i dozor nad nevěstinci. Krčmář směl mít kuchařku nebo služebnou pro ženy, ale nikoliv na jejich účet.

Bordeláři mohly být dokonce ženy nebo dívky dány jejich rodiči nebo muži do zástavy pro dluhy, pokud to bylo s jejich svolením. Pokud mu však byla

do zástavy dána holka nebo žena proti své vůli a chtěla-li ona nebo její přátelé, aby nevěstinec opustila, musel ji krčmář propustit bez překážek, aniž dostal vráceny peníze, za které ji do zástavy vzal. Když si některá nevěstka uspořila nějaké peníze a přála si zanechat zřejmě hříšného života a odejít z nevěstince, měla peníze odevzdat krčmáři a pak opustit bordel v těch šatech, ve kterých sem přišla, a pokud je už neměla, tedy v těch, ve kterých většinou chodila ve všední den. Šla-li však po svém odchodu znovu do některého veřejného domu, mohl ji krčmář zažalovat pro její případné další dluhy.

Každá nevěstka musela dát v pondělí do pokladničky fenik a krčmář dva feniky. Za tyto peníze byla v neděli večer zapalována svíčka k počtě Panny Marie ve velechrámu.

Nemocněla-li některá nevěstka nebo už nemohla najít živobytí, byl obsah pokladničky použit k jejímu nutnému zaopatření. Nakonec byla každá nevěstka povinna denně krčmáři upříst určité množství příze, a když to nechtěla dělat, dát mu místo toho denně šest halířů. V sobotu během některých mariánských svátků a po celý velikonoční týden měl mít krčmář zavřeno. Přestoupil-li některý člunek řádu, mohl být radou kdykoliv propuštěn. Dozorci nad chudými měli podle přísahy o každém kvartálu podrobit nevěstinec důkladné revizi, přečíst děvčatům domácí řád, a když našli nepřístojnosti, udat je radě.

Jinak byl nevěstinec domem pokoje.

Kdo v něm páchal zlo slovy nebo skutky, propadal dvojnásobnému trestu, a vedle krčmáře a krčmářky byli i pacholci a nevěstky samy povinni pokárat každou nepřístojnost. Přestože mohl mít krčmář v domě víno, měl zakázáno pořádat pitky. Pouze nevěstkám směl za jejich peníze dát víno, kdykoliv si ho přály. Když jeden nebo několik chasníků v domě s ním nebo s děvčaty jedli nebo v noci spali se ženami nebo po zavření domu měli chuť na víno, mohl jim dát víno jak k jídlu, tak po zavření, ovšem nesměl z toho pobírat žádný větší zisk než byl jeden fenik za máz, a také nikoho nesměl k pití nutit.

Ve většině nevěstinců byla prostitutkou také krčmářka, která byla na požádání návštěvníkům po vůli; stejně tak výběřčí. Proto byly obě počítány k nevěstkám domu. Všeobecně vládla zásada přijímat do nevěstince jen ženy, které byly ve městě cizí, svobodné a křesťanky. Počet nevěstek v nevěstincích kolísal mezi 1 a 15, v době velkých slavností, veletrhů a koncilů přesahoval i 30. O kostnických nevěstincích v době koncilu v r. 1414 praví generální ubytovatel vévody Rudolfa Saského, který měl na rozkaz svého pána spočítat nevěstky: „Tak jsme jeli od nevěstince k nevěstinci, ve kterých byly takové ženy, a našli jsme v jednom domě asi 30, v jednom méně, ve druhém více.“ Malaga prý ve svém velkém nevěstinci mívala až sto děvčat.

Jména nevěstek bývala nejčastěji podle jejich rodiště nebo původu, vzácněji podle vyznání, protože – jak jsme už řekli – byla většinou dávana přednost křesťankám. Na německých úředních listinách tak najdeme např. Els von Regensburg (řezenskou Elsu), die Baslerin (Baselačku), Des ritmeisters dim (rytmistrovu holku), Sophy die iüdin (Žofii Židovku). Příznačnější však byly přezdívky, které byly ve středověku podobné jako dnes a které byly užívány rovněž v úředních listinách, např. tlustá Hedva, namalovaná Anna, malá Anča, Kačka kulička; městská knihovna v Berlíně z r. 1442 jmenuje dokonce Elsu s dlouhými cecy. Od Villona poznáváme tlustou Margot, v Augšpurku beznosou Annu, v jednom vlašském nevěstinci „markýzu“.

Přijímat nedospělá děvčata do nevěstinců bylo sice zakázáno, ale soudíme-li podle augšpurského nařízení z r. 1493, mohla v nich být nalezena nejedna „doeruška, která svým tělem k řemeslu se nehodí, nýbrž je příliš mladá, tedy nemá ani prsů ani jiného, co k tomu náleží.“ Ve Štrasburku byly takové *nezletilé prostitutky* trestány tak dlouho metlou včetně vypovídání z města, dokud nedosáhly přiměřeného věku. V Norimberku nesměly být do bordelu přijímány panny. Dočítáme se však také o mnohých *starých* prostitutkách. V seznamu mohučských nevěstek z 20. června 1402 například nalezneme jedenačtyřicetiletou, šedesátiletou a sedmdesátiletou, které své řemeslo provozovaly už třicet nebo čtyřicet let.

Zdá se, že bordelový středověký život byl ze zdravotního hlediska mnohem příznivější než moderní nevěstinec. Rady měst se staraly o to, aby bylo zamezeno každému očividnému otroctví, a nevěstky se měly jakž takž dobře, pokud šlo o stravu a nápoje, koupele a čerstvý vzduch. Norimberský řád praví, že „krčmář jest dále povinen ženám v jeho domě bydlicím na své útraty, a nikoli na účet žen, opatřiti týdně nejméně jednu koupel a míti ji ve svém domě.“ Úřední návštěvy se k nevěstkám chovaly vlídně a dávaly jim někdy i spropitné z městské pokladny. Nevěstky také směly chodit do kostela. V kostele bylo prostitutkám vyhrazeno zvláštní místo.

Svěťice a patronky nevěstek. Středověká prostituce měla také své svěťice a patronky, bývalé prostitutky a kající holky, jejichž svátek světily nevěstky a k nimž se v bídě a nemoci modlily.

Byla to především Marie Magdalena, ztotožňovaná s velkou evangelickou kajícínicí, která prý na svém zámku Magdalonu žila 14 let velmi hříšným způsobem a po smrti Ježíše prchla před Židy do Marseille, kde se po dlouhá léta kála v jeskyni. Následovala Marie Egyptská, která o sobě řekla: „Všecko činila jsem, co hanebné jest, ale při vstupu do chrámu v Jerusalémě byla neviditelnou mocí proměněna a činila pokání v poušti.“ Dále to byla Marie Kajícínice, Pelagie, výstřední herečka z Antiochie, Lucie, vznešená panna ze Syrakus, která měla být zavlčena do nevěstince, ale ani volí ji nedostali z místa, Thasis (Thais) obrácena na víru sv. Pafnuciem, Afra, bývalá augšpurská prostitutka, na víru obrácená biskupem Narcissem, která zemřela mučednickou smrtí, a konečně Markéta z Cortony, která byla ke kajícínosti přivedena pohledem na mrtvolu svého milence, kterou prožrali červi. Patrně však více než pobožnost středověkým nevěstkám prospívala práce, ke které byly v mnoha nevěstincích přidržovány, jak jsme viděli v domácím ulmském řádu.

Pro zajímavost dodejme, že v Lipsku na masopustní úterý vynášely nevěstky „*smrtku*“. Uvázaly slaměnou figuru na dlouhé bidlo, které jedna holka nesla v čele, ostatní za ní táhly v párech a zpívaly píseň o smrti. Tak to šlo až ven k řece, kde figuru hodily do vody. Tím měly očistit město, aby bylo po celý rok bez moru. V Avignonu byl na masopustní úterý jiný zvyk. V tento den měli studenti tzv. „*droit de batacule*“ na nevěstky, tj. právo šlehat je po zachnici. Měli dovoleno každé nevěstce, kterou potkali, zvednout sukni a našlehat ji. Děvče se mohlo vykoupat tolařem.

Klienti nevěstinců, vladaři a prostituce. Přes veškerou kázeň, která měla ve středověkých nevěstincích panovat a přes všechny domácí řády zde bývalo velmi hlučno. Do nevěstinců nebyli středověcí muži lákáni tolik vnadami dívek a jejich povzbuzujícími hlasy, ale spíše různými kratochvílemi, které je zde čekaly. Dobrý doušek, hudba, zpěv, veselá zábava, povyk, rvačky a hazardní hry sváděly

do nevěstinců všechny vrstvy obyvatelstva. Císařové a knížata, šlechtici, radní páni, měšťané, studenti, spisovatelé, kněží, tovaryši, nižší městští úředníci, zločinci a pasáci, ba i ženy v hustých závojích, které vyhledávaly pohlavní styk buď s muži nebo vlastním pohlavím – to byla pestrá klientela středověkých bordelů, v nichž nechýběli ani „denní hosté“.

Protože středověké prostitutky tvořily státem uznaný cech, směly se jako jiné cechy účastnit veřejných slavností a knížecích vítání, při nichž často prodávaly květiny a dostávaly čestné dary. Při takových příležitostech byly nevěstince veřejně a oficiálně navštěvovány vznešenými hosty. Když císař Bedřich III. (Fridrich III., 1415–1493, císařem 1425, Habsburk) navštívil Norimberk, konal 26. srpna 1471 prohlídku obilnic, přičemž byl zastaven dvěma nevěstkami, které ho zajaly stříbrným řetězem a pravily, „že Jeho Milost musí být jata“, na což jim odpověděl, že je nerad zajat a že se chce vykoupit a dal jim jeden zlatý. Když pak přicházel do nevěstince, byl chycen jinými čtyřmi nevěstkami, kterým dal také jeden zlatý. Při vídeňské slavnosti na počest portugalského krále v r. 1426 věnovala městská rada zúčastněným děvčatům šest liber feniků, pravděpodobně na občerstvení. Také slavnostního uvítání císaře Zikmunda v r. 1435 se zúčastnily ženy z vídeňských nevěstinců a k tomuto účely dostaly od města samet na šaty, aby se mohly při vítání objevit ve stejném obleku, pak věnce a volné pohoštění ve Vídni. Město rovněž zaplatilo výdaje spojené s taneční produkcí, kterou při této příležitosti nevěstky samy pořádaly. Když byl o masopustu ve stejném roce císař Zikmund ve Vídni s bosenským králem, objevila se veřejná děvčata na útraty města ozdobená věnci, zlatem, perlami a hečvábím.

Při vjezdu Albrechta II. (1397–1439, král čes. a uher., císařem 1438, Habsburk) do Vídně po jeho korunovaci v Praze v r. 1438 dostaly vítající nevěstky od města víno. Také v r. 1452 vítaly z nařízení poštministra a rady města Ladislava Pohrobka (1440–1457, král čes. a uher., Habsburk). Při slavnosti na počest císaře Maxmiliána (M. I., 1459–1519, císařem 1493, Habsburk) v r. 1489 ve Frankfurtu tančili mladí tovaryši s nevěstkami v řadách pro obveselení panovníka a jeho průvodu pozdě do noci.

Oficiální slavnosti, navštěvované knížaty a jejich průvodem, byly však pořádány městem i v samotných nevěstincích a města také poskytovala volný vstup do těchto nevěstinců jako dar, podobný dnešnímu pozvání na nějaké divadelní představení. Na sv. Jana pořádal městský würzburský rychtář se svými úředními sluhy v městském nevěstinci hostinu s hudebním doprovodem. Císař Zikmund v každém městě navštěvoval nejdříve nevěstinec, což považoval za svou výsadu. Když byl v Bernu, zaplatilo město tuto útratu za děvčata; král si velmi děvčata i víno chválil, když seděl s knížaty a pány a pokládal to za velkou věc. V Ulmu navštívil v r. 1434 během svého několikanedělního pobytu mnohokrát nevěstinec se svým průvodem. Účet o vydáních města za slavnostní osvětlení domu při této příležitosti je dosud zachován.

V jiných evropských zemích byly stejné zvyky. Rakouské poselství, které bylo v r. 1450 vysláno do Portugalska pro nevěstu krále Bedřicha IV. (viz výše), bylo ve všech městech přijato se štědrou péčí, k níž také náležela všechna děvčata z nevěstinců, z nichž žádné nesmělo od poslů přijmout ani haléř, protože všechno platil portugalský dvůr. Nevěstky se účastnily všech slavností, které byly na počest poselství pořádány, byla mezi nimi také jedna černoška. Když císař Zikmund přišel do Sieny (Itálie), vyplatilo město třicet zlatých jeho dvorním maršálkům „per lo

bordello". Jako císař Zikmund, byl neustálým hostem v nevěstincích také císař Maxmilián (viz výše), o němž norimberský lid v r. 1489 říkal: „Císař už zas vězí v uličce holek (frowengässlin).“ Také markrabě Jáchym Braniborský byl nazýván „velkým kurevníkem“. Hrabě Lodovico Moro, který byl s milánskými vyslanci v r. 141 v Lucernu, se bavil v místním nevěstinci tak dobře, že to o něm do Milána napsali, a tento bordel měl pak velkou přitažlivost pro šlechtice a měšťany, protože v lucernském nařízení z r. 1539 se píše, že cizí tovaryši smí jen tehdy do nevěstince, když v něm není žádný zeman nebo měšťan.

Přes přísný zákaz byli také kněží stálými hosty v těchto domech. Nördlingen-ská rada v r. 1472 vydala nařízení, že kněží, kteří nevěstince hojně navštěvují, v nich pobývali ve dne, ale noci v nich netrávili.

Také výběřčí bordelové dávky a jiní měšťtí úředníci využívali hojně příležitosti: pěkný příklad podal jeden štrasburský výběřčí, který do své účetní knihy o místním nevěstinci napsal s bodrou poctivostí: „Hab' a gebickt, thut 30 Fennig“ (také jsem..., činí 30 feniků). O jednom freiburském ponocném úřední zpráva říká, že předepsanou hlídku městem pravidelně přerušil u nevěstince, do kterého vešel.

Kromě zmíněných výjimek byly nevěstince přístupné ve dne v noci. Byla pro ně sice předepsána „policejní hodina“, např. jedenáctá v Norimberku, ale muži mohli u nevěstek trávit celou noc, i když za přiměřeně vyšší honorář. Norimberská nařízení píše: „Také krčmář, krčmářka nebo jejich zástupce má hleděti a se postarati, aby každé noci hodinu před půlnocí byly jejich domy zavřeny, všickni muži z nich vypuzeni a po této určené době nebyli ani vpuštěni ani vypouštěni, vyjímajíc mužů, kteří u objednaných žen chtějí přes noc zůstat.“ Tráviti noc s bordelovou nevěstkou mimo nevěstinec bylo přísně zakázáno.

Povyk, rvačky a skandály ve středověkých nevěstincích byly hojně i přes všechna napomenutí a zákazy. Výstřednosti tropili především mladí měšťanští synkové, tovaryši a studenti, kteří se rozjařovali alkoholem. Při opravách, které byly městské rady nuceny nechat v nevěstincích provádět, šlo nejčastěji o kama a okna, jež častými rvačkami pochopitelně trpěla nejvíce. Pak to byly také nevěstky samy. V r. 1403 byla např. v řezenském nevěstinci jedna „ubohá děvečka“ dvěma měšťanskými synky žalostně potrhána a zbita; v r. 1451 byl z Lipska vypovězen student, protože jedné veřejné dívky rozřízl lýtko, v r. 1463 jiný student dokonce nevěstku zabil. V Toulouse ztropila v r. 1424 „zlatá mládež“ v nevěstinci velký skandál, dívkám vynadala a zbila je, rozbila nábytek na padrt' a zdemolovala celý dům. Velmi často vznikaly ze žárlivosti rvačky, při nichž se pracovalo i bodnými zbraněmi, oboustranné krádeže nebyly vzácné.

Volné nevěstky. Přes snahu úřadů, aby prostituci omezily na bordely, které by byly úředně kontrolované a spravované, byl počet *volných nevěstek* ve středověku velmi značný a soustřeďoval se jednak do soukromých bytů, tajných bordelů, krčem a tančiren, lázní, holiren, mlýnů a sklepů, jednak dával přednost ulici.

Už citovaná zpráva generálního ubytovatele vévody Rudolfa Saského o poměrech během kostnického koncilu v r. 1414 o počtu nevěstek v nevěstincích říká, že napačítali asi sedm set veřejných holek bez těch, které ležely ve stájích a koupelnách. „Tu nechtěl jsem už dále hledati. Když jsme pak počet pro svého pána přinesli, pravil, že mu máme také tajné nevěstky vypátrati. Tu jsem mu odpověděl, aby Jeho Milost prominula, že nejsem schopen toho udělat, že bych byl třeba pro tu věc zabit... Tu řekl můj pán, že mám pravdu, a při tom zůstalo.“

Většinou bydlely volné (tajné) nevěstky ve stejných ulicích, v nichž byly privilegované nevěstince, protože bylo obecně zakazováno bydlet v sousedství početných lidí a úřady měly snahu soustředit prostituci na určité místo. Tajné prostitutky bydlely buď společně s jednou hospodyní v čele nebo své řemeslo provozovaly na vlastní pěst. Nepřilegované prostitutky byly také pronásledovány bordelovými nevěstkami jako „fušerky“. V Norimberské kronice Jindřicha Deichslera (1488–1506) je vylíčeno názorné udání takové konkurence: „Item poté toho dne v poledne přišlo sem také osm veřejných ženských z nevěstince k purkmistru Markhartu Mendelovi a pravily, že pod hradbami dům Kolbenův je pelech plný tajných kurev, a hospodyně že má v jedné sednici holky a v jiné sednici mladé tovaryše ve dne i v noci, a dovoluje jim tropiti různé kousky,“ a prosily ho, aby jim dal svolení, že tento dům „chtějí vzít útokem a tuto domáci peleš vyloniti a zničiti.“ Povolení dostaly – dům vzaly útokem, vyrazily dveře, rozbořily kama, rozbily skla v oknech a každá si něco odnesla. „...Ptáčkové vyletěli a zbili starou hospodyni náramně hrozně.“

Mnohé hospodyně také pronajímaly jednotlivé světnice nevěstkám nebo i početným dívkám a paním jako hostinské pokoje; ve velkém stylu se to dělo zejména ve španělských domech kvůli dostaveníčkům, kde se prostituovaly hlavně vdané ženy.

Západní tančírny a východní zpěvní síně byly často ve stejném poměru k prostituci jako středověké krčny a kabarety. Tančírny, které byly navštěvovány především studenty a tovaryši, kvetly hlavně v 15. století; veřejné holky objednával sám krčmář. Ve Frankfurtu byla účast nevěstek v tančímách zakázána v r. 1493.

Východní prostitute. Na muslimském Východě byla hlavním místem prostituce *zpěvní síň* zařízená otrokářem, která se podobala modernímu šantánu. V Bagdádu a ve velkých iráckých městech byly tyto síně nejoblíbenějším dostaveníčkem světáků. Vylíčení takového orientálního hudebního bordelu se zachovalo v Kúfě (al-Kúfa, město v Mezopotámii 7. stol. a dále sídlo kalifa); za vlády kalifa Mansúra (al-Mansúr, zemř. 775, zakl. dynastie Abbásovců, srov. v předch. díle) náležel bohatému otrokáři, který se jmenoval Ibn Zámyn. Na skladě měl stále hojnou zásobu prodejných dívek a návštěvy četných a bohatých milovníků končily vždy tím, že se dívky prostituovaly a shrábly bohatou odměnu ve zlatě. Jeho otrokyně, jedna hezčí než druhá, zde obcovaly nejvolnějším způsobem s hosty, předváděly se před nimi zpěvem a hudbou nebo byly v jejich přítomnosti hudebně vzdělávány. Primadonou domu byla Modrooká Saláma. Bylo dovoleno vše, co vynášelo zlatáky. V Kúfě byl v téže době ještě konkurenční Zoraikův podnik, jehož primadona se jmenovala Sohaika. Tyto hudební síně měly v muslimském Orientu velký význam a sloužily především k navazování volnosnubných styků.

Lázeňská prostitute byla už podrobně zmíněna dříve. Lázně se patrně pomalu vyvinuly z vesnické koupelny a stávaly se krčmou se ženskou obsluhou, která se přizpůsobovala přáním koupajících. To se dělo už ve 12. a 13. století. Z latinské básně kočovného studenta se dozvídáme, že v erfurtstýkách lázních v r. 1300 hezké panenky vykoupaly přichozího a masírovaly ho. Když vyšel z koupele, přišel převětivý lazebník a oholil ho; pak se host položil na pohovku a opět vstoupila hezká slečna, která ho učesala a nakadeřila. Později se lázně proměnily v typické bordely.

U troucatského mostu v Avignonu měly lázně v r. 1453 celkem 16 ložnic, kuchyni, velký koupací sál a zahradu s okolím. Všechny pokoje byly opatřeny peřinami.

V benátské listině ze 30. března 1490 se výslovně na žádost lázeňského pachtýře Enrica Squammicy pravi, že „jeho lázně jest považovati za veřejný nevěstinec, v němž všechny veřejné holky se smějí zdržovati a bydleti.“

Stálou konkurencí nevěstinců byly *holímy*. Paříž a jiná francouzská města lazebníkům zakazovala mít u sebe prostitutky, které by hospodářsky vykořisťovali. Jako ve starověku, tak také ve středověku sídlila prostitute ve *mlýnech*, a jak dokazují staré zprávy z Hamburku, Paříže a jiných měst, i ve *sklepních* místnostech, které byly sice v noci zavřeny, aby se nestaly útlukem zločinců, ale v určitých denních hodinách sloužily nevěstkám a jejich řemeslu.

Pouliční a kočovná prostitute ve středověku byla velmi rozsáhlá. Norimberský řád z r. 1437 výslovně hovoří o tajných ženách a dívkách, které přecházejí městem a nejsou ve veřejných domech; jinde čteme o ženách, které chodí po příkopech nebo stojí na nárožích. O výstředních kouscích pouličních janovských nevěstek byla napsána satira; nimeská nařízení z let 1350 až 1355 nevěstkám zakazovala chodit ulicemi ve dvou.

V Indii byly veřejné dívky považovány za nejhezčí ozdabu ulice. Procházely městem v červených šatech, nosily vonné věnce, byly samy navoněny a orientálně ozdobeny a nešetřily milostnými pohledy a slovy. Při začínající noci pak v ulicích nastal rej milovníků, kuplířek a kněžek lásky.

I západní prostitutky však květiny používaly rády jako lákadlo a znamení. V deníku Fritze Schickera o říšském kostnickém sněmu z r. 1567 čteme: „Jednoho dne šel jsem do přírody a potuloval jsem se u jezera. Tu potkal mě písař vévody Jiřího, vzal mě za ruku a pravil: Nechceš jíti se mnou? Ptal jsem se kam a on odpověděl: Půjdemě někam, kde jsou hezké dívky. Nevěděl jsem, co bych odpověděl, a tak jsem šel. Přišli jsme do hostince; tu sedělo mnoho rozličných holek pěkně oblečených a měly květiny v rukou a hleděly na nás s úsměvem. My však dali si víno, a já se zahloubal v myšlenky. Tu přišli muzikanti augšpurského biskupa a docela vesele hráli k tanci. Tedy holky byly brzy rozeňráty a jaly se tančiti. Mladí tovaryši volali na mě, abych také tančil, ale řekl jsem: Toho neumím. Tu posadila se ke mně jedna holka, podala mi květinu a pravila: Nemiluješ-li tanec, co miluješ? Řekl jsem: Panu. Děla: Jen jednu? To není správné. Ty ostatní nechtějí také býti pomíjeny. A zde jsi v cizině, neví o tom. Až se vrátíš, bude zase všechno dobré. Tu zpozoroval jsem, co chce, a objednal jsem ještě více vína, jako bych chtěl zůstat, vyšel jsem však a už se nevrátil. Přitáhlo takových holek velmi mnoho na říšský sněm.“

Augšpurský radní dekret z 15. století nařídil, aby čelil nočním neplechám a povykům nevěstek na ulicích, že „příště od Jiřího do Michala jest jim býti doma v devět hodin a od Michala do Jiřího v sedm hodin“. Dodává však: „...vyjímajíc, kdyby tu bylo panstvo nebo panská osoba chtěla některou do svého domu, to že mohou udělat.“ A středověká kázání rovněž brojila proti těm, které nosí své panenství na prodej, zdobí se barvami a květinami a chodí tančit, aby bylo vidět, že jsou prodejné, jako když jde člověk prodat koně, kterému zaplete do ocasu nějaké znamení, např. listí, aby bylo vidět, že ho má na prodej.

V severních evropských zemích to byly nejdříve kočovné a cizí prostitutky, které provozovaly své řemeslo. Táhly z místa na místo a teprve později byly fizo-vány nevěstince. Kočovné nevěstky jsou velmi stará forma prostitute. V pozdním středověku měly ještě poněkud velký význam vedle usedlé prostitute, hlavně při slavnostech, v době sněmů a trhů. Také na muslimském Východě byla kočovná prostitute velmi rozšířená.

Na středověkém Západě byly různé stupně nevěstek a bordelové i tajné nevěstky se různými zkrášlovacími prostředky snažily napodobit elegantní dámy. Francouzské fabliaux i mravnostní středověká kázání se o tom často zmiňují. Lipské nevěstky prý téměř po celý den sedávaly u dveří nevěstince, vyparáděné jako na prodej a lákaly muže lichotivými slovy. Přesto, že byly určité krojové předpisy pro nevěstky, měla přece jen prostitute silný vliv na módu. Hrabě Eberhard Vírtemberský prý při jisté příležitosti řekl: „Není teď rozdílu v obleku mezi ženami ctnými a děvkami. Buď naše ženy naučily se tomu od děvek, nebo děvky naučily se tomu od našich žen, neboť chodí stejně.“ Ostatně někde ani nebylo třeba tohoto krojového rozdílu. Když se papež Inocenc IV. (viz výše) loučil s Lyonem, kde v letech 1241 až 1251 vládl, pravil kardinál Hugo de St. Oaro velmi cynicky k měšťanům: „Přátelé, jsme vám povinni velikým díkem. Byli jsme vám užiteční. Když jsme sem přišli, našli jsme tu tři nebo čtyři nevěstince. Nyní však, při svém odchodu, zanecháváme jen jediný, který sahá od východní brány městské až k bráně západní.“

Vedle lepších prostitutek náležely sklepní a mlýnské nevěstky k nižšímu druhu, k němž byly v některých městech počítány i *pradleny*. Už ve 13. století byla v Paříži nekalá ulice, kde bydlelo mnoho pradlen.

Vojandy. Ale pravou specialitou středověké prostitute, která se udržela až hluboko do 18. století, byly vojandy, lancknechtské a válečné nevěstky, o nichž jsme se už dříve zmínili. O jejich množství svědčí i tyto zprávy: „K vojsku, které 1570 měl francouzský vojevůdce Strozzi dovést do Itálie, přidružilo se takové množství galantních a lehkých ženštin, že tažení vojska bylo tím úplně ochromeno.“

Podle Brantóma si prý tedy jeden vojevůdce pomohl velmi brutálním způsobem a při jakési příležitosti nechal utopit nejméně osm set nešťastnic. S vojskem, s nímž krvavý vévoda Alba táhl do Holandska, putovalo čtyři sta vznešených kurtizán na koni a více než osm set obyčejných holek pěšky.

Ale vojanda původně nebyla příživník, lenošně těžící z nadbytku, ale naprosto nezbytná součást vojenské organizace, budované pro dlouhé válčení. Jednotlivý voják potřeboval pomocnou sílu, která za ním nesla náčiní k vaření a zbraně, které právě nepotřeboval, která se starala o jeho výživu a pomáhala mu táhnout kořist a ošetřovala ho, byl-li zraněn. Takovou úlohu měla vedle kluka i holka. Její pohlavní úloha přitom ustupovala do pozadí. V písničce, kterou zpívaly vojandy v 15. a 16. století, není vůbec řeč o lásce, zato však o mnoha pracích a povinnostech, pro které byly i bity, když na ně zapoměly. Počet žen táhnoucích s vojskem vzrůstal v té míře, v jaké válka nabývala lupičské povahy a rostly naděje na kořist. Rozdírát si prsty do krve předemím nebylo skutečně nic příjemného a nic z toho nekoukalo, proto to i přes veškeré riziko a brutalitu chlapů mnohé ženy raději zkoušely s lancknechtem.

Když byl tedy příliv žen k vojsku příliš velký, začali je brzy organizovat, zařazovat do útvarů a využívat co nejvíce pro válečné účely. V německých armádách se jejich vůdce a dozorce jmenoval *hurenweibel* a bez výjimky mu byl podřízen celý průvod hochů a děvčat. Ve „Válečné knize“ Leonharda Fronspurgera z r. 1578, jejíž zásady platily v 16. století obecně, se autor zabýval ve zvláštní kapitole úřadem tohoto „šikovatele“. Také se zde dozvídáme, že „práce je pro tyto ženy a chlapce z průvodu věc hlavní.“ Mají věrně očekávat svého pána, nosit mu zavazadla při pochodu, v táboře vařit, prát a ošetřovat nemocné, a kdykoli jsou v poli, ochotně

běhat, nalévat, nosit potravu, jídlo i pití, samozřejmě kromě jiných potřebných věcí, a chovat se přitom skromně. V soudobém válčení tedy vojanda představovala velmi důležitou dělnici, což jí ovšem nebránilo v tom, aby přitom horlivě neprovozovala své nevěstské povolání, neboť tím z lancknechtova měšce lákala ukořisťené dukáty, o které jí šlo především.

„Počestná kurtizána“ a *grande puttana*. Jak jsme už řekli, byla *hetéra* v evropském středověku nejen neznámá, ale i nemožná. Teprve v renesanci se u městské a dvorní světské i duchovní šlechty objevila jakási kurtizána jako luxusní předmět života. Bohatí a mocní měli své *cortesanae honostae* (počestné kurtizány, jak se říkalo v Itálii na rozdíl od *meretrices*, obyčejných nevěstek), kterým najali nebo koupili dům, služebnictvo, koně a povoz, drahé šaty a skvosty, s nimiž se veřejně stýkali a společně s nimi a přáteli pořádali slavnosti. Moc a bohatství byly takto nejlépe vystaveny na odiv.

Zvláště bohatí muži si vydržovali celé harémy především v Itálii a Francii. Proslulé kurtizány měla Florencie, Benátky a Řím, což byla tři střediska, o nichž především proudily hory zlata. Ve Florencii v těchto dobách panovala největší nádhera, v Benátkách největší bohatství a v Římě největší rozmařilost.

Někdy také několik přátel společně hradilo výlohy spojené s takovou kurtizánskou domácností. Phillipio Strozzi, manžel Clarice de Medici, měl například ve Florencii celou takovou domácnost pro sebe a své přátele, mezi nimiž byl Lorenzo de Medici (1449–1496, od r. 1469 vládce Florencie), vévoda z Urbina, Francesco degli Albizzi a Francesco del Nero. K tomu průměrně náležely čtyři kurtizány, Camilla de Pisa, Alessandra, Beatrice a Brigida, které se milovaly se všemi, kteří náleželi k tomuto kroužku. Každá sice mezi nimi měla svého „skutečného“ milence, ale přesto se zde vytvářely spletené milostné poměry a milenci byla tu a tam kuplířsky opatřována přítelkyně, o kterou se zajímal.

Camilla např. Strozimu psala: „Miláčku! Jsi blázen, domníváš-li se, že dovolím, aby Lessandra měla jiný poměr, neboť tobě jsem ji povolila a darovala s tělem i duší; hleď, abys ji měl v teple, neboť nezavuji se svých věcí, abych je zase nazpět brala. Přijmeme-li ho však (nějakého kavalíra) do svého kroužku, tedy mu dám Brigidu. Neučiním ostatně nic bez vašeho svolení.“ Sama Camilla však neměla tvrdé srdce a ve své ložnici ráda přijímala přátele svého miláčka. Jednomu svému ctiteli např. psala: „Přijďte-li, dejte znamení nedaleko pokoje, kde nyní opět spím, aby vám nebylo dlouho čekat.“ Ale luxusní nástroj požitku je rychle odkládán, jakmile dokončil svou úlohu a přestal se líbit. Ve třetím dopise si tatáž dáma stěžuje: „Ať si dá pokoj v mém neštěstí a nevstupuje a darem mne nedává jiným, neboť myslím, že jsem se narodila jako svobodná žena a nikoli jako něčí služka nebo otrokyně. Ví, jak často jsem zakazovala mu, aby se neopovažoval jiné sem voditi a přenechávat mi jím jako kořist... K čertu, má přece tolik žen, mladých lidí, hochů a chlapečků všeho druhu, že bych řekla, že už dávno ztratil chuť starati se o zdejší věci...“

Z důvodu dobrých hospodářských poměrů se nejprve v Itálii objevila *grande puttana*, kokota velkého stylu, která se z otrokyně stala velitelkou, o jejíž přízeň žebrali jen ti nejmocnější a nejbohatší. V Benátkách, Florencii a Římě, kde se soustřeďovalo nejvíce pohyblivého kapitálu a kde byly velkoměstské podmínky pro knížecí dvory Venušiných kněžek a kudy neustále procházelo množství vládařů, šlechticů a bohatých kupců, byla pravá půda pro vznik renesanční *hetéry*.

Podle Montaigna (viz výše) bylo např. v Benátkách sto padesát kurtizán prvního řádu, které mohly svou nádherou závodit s kněžnami. Za nejslavnější byla pokládána Benátčanka Veronica Franco, jejíž sídlo bylo grandhotelem na největší evropské křižovatce, kudy se jezdilo do Říma a Orientu. Jejími zákazníky byly postupně všichni muži, kteří ve druhé polovině 16. století vynikali rodem nebo duchem. Veronica Franco byla zároveň delší dobu přítelkyní velkého italského malíře Tintoretta (Jacopo Robusti, 1518-1594, jedna z největších uměl. osobností pozdn. renesance, tzv. manýrismu) a ve svém salonu přijímala nejslavnější spisovatele a vlašské (tj. italské, užívání výrazu viz výše), německé i francouzské umělce, pokud zavítali do Itálie.

Pro takové ženy však bylo napácháno mnoho hloupých kousků a utracena celá jmění. Vojevůdce Giovanni de Medici prý násilně unesl jistou Lucrecii z majetku Giovanna della Stufa, který ji měl u sebe na jakési slavnosti v Recanati. V r. 1531 vyzvalo ve Florencii šest rytířů každého k utkání o to, kdo by nechtěl jistou Tullii d'Aragona „uznati za nejobdivuhodnější a nejceněnější dámu na světě.“ Zpráva ze 17. století o vypovězení takové kurtizány praví: „Rovněž také vznešená milovnice, Leonor Contarina, byla na papežský rozkaz z města vypovězena, nehledíc k přímluvám mnoha vznešených pánů, poněvadž mezi všemi ostatními jí podobnými měla největší příliv vznešených pánů, takže k vůli ní mnozí dokonce dáváním nemýných darů citelně utrpěli na svých prostředcích.“ Taková zakročení se ovšem nikdy neděla z mravních důvodů, ale na popud mocných příbuzných, kteří se strachovali o rodinné jmění.

Renesanční grande puttana často koketovala s uměním a vědami.

Zmíněná Benátčanka Veronica Franco psala svému milenci, který jí posílal své madrigaly: „Víte velmi dobře, že mezi všemi, kteří dovedli se vlouditi do mého srode, jsou mi zvláště drazí ti, kteří snaží se pěstovati disciplíny a svobodná umění, pro něž, ač jsem jen žena malých vědomostí, podle přání a náklonnosti tak velice honuji. A s největší radostí bavím se s těmi, jimž jest známo, že kdekoli jen a kdykoli naskýtá se příležitost ještě se učit, činím to ráda po celý život, a že, kdyby postavení mé mi to dovolovalo, trávila bych veškeren svůj čas ve škole cenných mužů.“ O jakési Lucrecii řekl Arentin (viz výše): „Zdá se mi býti Ciceronem, umí z paměti celého Petrarku a Boccaccia a nesčetné krásné verše Vergilovy, Horácovy, Ovidiovy a mnoha jiných latinských básníků.“

To nás však nesmí mýlit: přes tyto ornamenty na svém řemesle se renesanční kurtizána podobala řecké hetěře spíše povrchem. Nemohla se stát tím, čím byla v antice. Doba byla už zcela jiná, manželství bylo jiné. Legitimní žena v majetných a vládnoucích třídách nebyla už pouhou nudnou roditelkou legitimních dětí, ale sama se stala luxusním předmětem. Žena se už nestávala „svobodná“ jen skrze hetěru, a proto mohla být kurtizána spíše náhražkou, na které nebylo celkem nic skutečného a pravého.

Zato v Orientu, Byzanci, Bagdádu a v indických městech byla krásná a duchaplná, umělecky vzdělaná hetěra pokládána za chloubu města, půvabná zpěvačka byla váženější než počestná žena, vzácná kurtizána některého města byla předmětem žárlivosti jiných měst. V indické povídce „Muladéva“ nazývá sám král hetěru Devadattu perlou města; šperkem města je také nazývána hetěra v románu „Vásavadatta“. Arabská zpěvačka byla ozdobou každé hostiny. Při hostinách a slavnostních hodech seděli hosté, oblečení do živého svátečního červeného, žlutého nebo zeleného šatu, v pohovkách posetych myrtami, jasmínem a jinými bylinami a vonnými

květinami, ve stříbrných a zlatých nádobách hořelo pižmo, ambra nebo dřevo aloe a svou vůní povznášelo náladu hostů, zatímco kolovaly poháry vína z drahého kovu nebo taženého skla a zpěvačky přednášely své nejkrásnější písně. Zpočátku byly tyto zpěvačky ještě byzantské hetéry, které zpívaly řecky, teprve později v Mekce povstala čistě arabská škola zpěvu.

Obchodní chování nevěstek. Mnoho bylo ve středověku těch, kteří běhali za nevěstkami, mnohého svedly holky samy pěknými slovy a malými násilnostmi, po nichž však a po zaplacení honoráře, většinou dost nepatrného, následovalo často příkré chování. Avignonské nařízení z r. 1458 přísně prostitutkám zakazovalo každé donucování muže taháním za šaty, odnětím klobouku atd. Mnoho nevěstek se shánělo hlavně po kněžích a židech, kterým byl styk s prostitutkami zakázán. V jistém neapolském rukopisu, uchovaném v Národní pařížské knihovně, je však líčena změna v nevěstčíně chování po zaplacení, které bylo pravidelně vymáháno předem a jako běžná slova těchto žen je zaznamenáno: „Rychle, rychle, vstaň! Čert tě vem, bude to?“

Mzda středověkých nevěstek byla, jak jsme řekli, nepatrná, takže i muži chudých tříd mohli takové nevěstince navštěvovat. Podle kroniky saint-thiébaudského děkana stála v r. 1420 soulož se čtyřmi prostitutkami tolik, kolik jedno vejce. V Norimberku se patrně platilo poněkud více, protože nevěstincový řád určoval, že nevěstka má krčmáři dát „za každé svezení, kdykoli s někým koná tělesný skutek, jeden feník, a zůstane-li u ní někdo ležet přes noc, za každou noc tři feníky jako nocležné a nikoli více.“

Při zvláštních příležitostech, římských sněmech, koncilech a veletrzích, když se sešlo mnoho bohatých pánů, byly ovšem honoráře a zisky mnohem větší. Podle kronikáře von der Haardta prý jedna nevěstka během kostnického koncilu vydělala dokonce 800 zlatáků. V prostituční čtvrti Carampane v Benátkách existovalo kolektivní hospodaření: matrona nevěstince spravovala a sbírala všechny příjmy bordelu a koncem každého měsíce je rozdělovala děvčatům rovným dílem. Protože – jak už víme – neodváděly holky všechny své příjmy krčmáři nebo krčmářce a vůbec byly poměrně chráněny před hrubým vykořisťováním, mohly si ušetřit volně, zůstavitelně jmění. Právoplatné závěti a legáty, prodeje z pozůstalosti nevěstek nebyly nic zvláštního.

O hrabivosti východních nevěstek se zachovala tato anekdota z 15. století: Potomek Aliho, prorokův zeť, si zavolal jednu bagdáskou nevěstku, která však od něho chtěla mzdu v dinárech a dirhemech, načež řekl: „Což ti nestačí, že s tebou chce mít člen Prorokovy rodiny styk?“ Odpověděla: „Tuto bajku povídej kurtizánám v Kulshánahu, ale s kurtizánami z Bagdádu se své žádosti snaž ukájet jen s přispěním dinárů a dirhemů.“ Velké mzdy dostávaly indické nevěstky. Často čteme o hetérách, které za noc dostaly tisíc zlatých penězů; 400 až 500 zlatých dinárů byla pravidelná mzda hetéry za noc. O jedné krásce se vypravovalo, že se muži vzdává jen za pět set slonů, o jiné, že se spokojila se šestnácti drachmami. Indické hetéry většinou velmi zbohatly a bydlely ve skvostných palácích.

Úřady a prostitute. „Veřejné ženy jsou pro velké obchodní město, jako jest naše, nezbytny. A poněvadž je také církev svatá trpí, nechceme je ani my úplně zakazovati.“ Tak praví amsterodamská listina z 15. století, která nařizuje, aby byly pro zřízení nevěstinců stanoveny dvě ulice, Pijlsteeg a Halsteeg.

Tento názor je základem všech zákonných a policejních opatření ve věci prostituce, která činil středověký křesťanský stát.

Středověké prostituční zákonodárství tedy bylo bez ohledu na národní a místní podrobnosti jednotné. Všude se snažilo prostituci přísně lokalizovat do kontrolovaných nevěstinců a určitých ulic nebo čtvrtí a vzdalovat ji od početného obyvatelstva. „Tajná“ prostituce byla přísně potírána, stejně tak kuplířství a prostituce početných žen a veřejné pohoršení ze strany prostituce. Reglementace a kontrola, jak ji ukazují zachované daňové seznamy a seznamy děvčat, bývaly vypracovány do velmi podrobného systému, který se zabýval každým nevěstincem, každou prostitutkou, jejím věkem, zdravím, obydlím, příjmem atd. Přísná nařízení o obleku prostitutek a tu a tam systematické „štáry“ v celém městě toto reglementační úsilí doplňovaly.

Tato snaha probíhala především podle všeobecných zeměpanských zákonů a pak podle zvláštních zákonů a nařízení různých krajů a měst. K zeměpanským zákonům náleží visigótský zákon jako nejstarší, trestající prostituci žen svobodného rodu, pak kapitularie Karla Velikého, která prostituci zcela potírá, zákony různých byzantských císařů, anglické zákony Jindřicha II. (1161), neapolské zákony, francouzská nařízení Ludvíka IX. (jména panovníků viz výše), portugalské zákony z 15. století, perské zákony Gazana Chana ze 13. století atd.

Pozoruhodnější městská nařízení vydala města Avignon (první z r. 1243), Benátky (první z r. 1232), Valencie, Besançon, Vratislava, Mnichov, Hamburk, Norimberk, Štrasburk atd. Ve většině měst bylo provádění těchto nařízení, zákonů a dozor nad jejich plněním přeneseno na zvláštní úřad, který měl svůj speciální název nebo razítko.

V Mohuči a Kolíně n. R. to byli například *gewaltboten* (waltpoden, walpoden, poslové moci) nebo *gewaltmeistem*, arcibiskupští úředníci se soudní a policejní pravomocí, kteří měli dozor nad veřejnými ženami a rozsuzovali jejich pře ve všech věcech kromě majetku a dědictví. Nevěstky waltpodovy musely týdně platit jeden šilink halířů daně. V Lipsku to byli „pouliční mistři“, *gassemeistem*, v Ulmu „páni nad žebrotou“, *bettelherren*, jimž podřízený *hurenschneider* (doslova: střihač kurev) vodil provinilé nevěstky k úřadu. Nazývali ho tak proto, protože často musel na těchto dívkách provádět trest: ustrížení vlasů.

V Avignonu a Římě měl tuto prováděcí a dozorčí funkci papežský „maršál“, v Benátkách se úřad nazýval *capita sexteriorum* nebo také *damini de nocte*, což byly dva orgány mravnostní policie dosazené Radou deseti, vedle nichž *collegium sodomitarum* bdělo nad homosexuální a mužskou prostitucí. V Neapoli měli dokonce zvláštní soud pro prostitutky. V mnoha městech nad těmito podřízenými úředníky a orgány bděl ještě vyšší úřad, také ustanovený radou města, neboť kontrola nebyla zbytečná: vždyť nejeden nižší úředník, šlo-li o nevěstky, dovedl přimhouřit oko nebo se dokonce nechal podplatit krčmářem nebo děvčaty.

Provinění proti nařízení mravnostní policie byla trestána jednak na cti, jednak na těle. Nejvíce trestány byly kuplířky a pak nevěstky, které vzbudily veřejné pohoršení. Zde je třeba především jmenovat veřejné vystavení na pranýři, většinou v železném „nákrčníku“, při němž byla odsouzená dáma vydána napospas všeobecnému posměchu. V jižním Německu bývaly vezeny městem na tak zvané „káře děvek“; v Anglii chodívali před touto károu dva hudebníci a ze zadu pohazoval hulákající dav nevěstky různými nečistotami.

Ve Vídni musely nosit po městě těžký kamenný náklad, v některých francouzských městech byla obvyklým trestem jízda na oslu nebo koni, na němž nevěstka

seděla opačně, předkem k ocasu. V Benátkách musel pasák své ženy jet celým městem na oslu ve žlutém obleku a s rohy na hlavě. V Toulouse byly provinilé nevěstce svázaný ruce a na její hlavu posazen klobouk z cukrové homole, který měl vzadu nápis o jejím provinění. Pak byla zavřena do železné klece a třikrát potopena do vody ze skály uprostřed řeky.

Tyto tresty byly často spojeny s peněžitými sankcemi, vězením nebo s velmi oblíbeným vypořádáním. Peněz, získaných takovými pokutami, užívala města k udržování nevěstinců; část obdrželi úředníci mravnostní policie. Z tělesných trestů bylo nejčastěji mrskáni, např. v Ženevě, Avignonu, Lisabonu, vypálení cejchu, např. v Bordeaux, Neapoli a urážnutí nosu, např. v Augšpurku a Neapoli. Nevěstky, kuplířky a také pasáci trestáni byli i urážnutím rukou a nohou, např. v Avignonu a Nîmesu, urážáním uší např. v Paříži, upálením vlasů rovněž v Paříži, a různým jiným způsobem. Těžké zločiny kuplířství byly trestány i oběšením, stětím nebo upálením.

Sociální opovržení nevěstkou a zvláštní oblečení. Opovržení prostitutkou vyslovovaly středověké zákony svými předpisy určitého obleku nebo znamení, které toto řemeslo označovaly také zevně, aby se prostitutka na první pohled lišila od počestné ženy. Středověk však tuto myšlenku převzal z antiky. Zvláštní oblečení nevěstek lze zjistit už v 11. a 12. století. Tehdy nosily prostitutky v Německu a Anglii „kalhotovou sukni“, tj. svrchní šat otevřený téměř k bokům, takže byly viditelné nohy v přílehavých kalhotech. Takové předpisy však měly i ten důvod, aby předepsáním určitého, co možná prostého obleku, byla omezena nesmírná parádovitost nevěstek, kterou středověcí kazatelé líčili nejpestřejšími barvami: luxus drahocenných závojų a prstenů, korálových řetězů, drahokamů a perel, ohromných vleček, bohatě ozdobených pásů a vzácného spodního prádla. Tak v různých městech povstaly četné krojové předpisy. Ve 14. a 15. století byl oblek nevěstek charakterizován hlavně tím, že pravidelně některý jeho kus nebo kusy musely vynikat nápadnou a zdaleka viditelnou barvou.

Dr. Bloch sestavil přehled nejdůležitějších takových předpisů podle odborné literatury. Nařizovaly:

Augšpurk (Augsburg): závoj se zeleným pruhem, dva prsty široký,
Bern a Curych: červenou čepičku,
Vídeň: žluté sukno na rameni, široké jako ruka a píd dlouhé,
Lipsko: žlutý šátek; „tajným“ nevěstkám pláštík na hlavu,
Hamburk: čepec na hlavu, žádné korálové šňůry ani náramky,
Frankfurt: žluté lemování, žádné zlaté řetězy, žádné sametové, atlasové nebo damaškové látky,
Meran (Merano, Itálie): „gelwez vånle“ na střevíčkách,
Berlín: krátký pláštík,
Štrasburk: černobílý klobouk,
Avignon: na světlém obleku černou pásku, na tmavém obleku bílou pásku na levé ruce mezi ramenem a loktem,
Nîmes: rukávy jiné barvy než ostatní oblek,
Besançon: červenou pásku na rukávu,
Lyon: červenou stuhu na levém rameni,
Nevers: červenou pásku na pravém rameni,
Toulouse: na rukávu obrubu jiné barvy,

Marseille: žádné červené kusy obleku,
Paříž: žádné hedvábné, gázové, kožešinové obleky se stříbrnými nebo perlovými ozdobami,
Milán: černý barchetový plášť,
Padova: tři lokty dlouhý línec, červenou kapuci,
Mantova a Parma: krátký bílý plášť,
Benátky: pestrý šátek na krku,
Faenza: žlutý závoj, ruční košík na pravé ruce,
Bologna: kápí s rolničkami,
Piemont: velký čepec se dvěma rohy vybíhajícími na stranu a půl stopy dlouhými,

Anglie: žádné hedvábné a kožešinové látky,
Dánsko (Aalborg) : čepici napůl červenou a napůl černou.

Obvyklý kroj italských nevěstek byl na konci 15. století tento: dlouhá sukně, jejíž vlečku nosily vždy dívky v ruce, hluboce vystřižený živůtek, několik per v nakadeřených vlasech, jinak žádný odznak. Tento oblek už znamenal přechod ke kroji renesanční kurtizány.

Přes přísná oděvní a krojová nařízení se však dovedly středověké nevěstky oblékat velmi rafinovaně, pokud to odpovídalo jejich příjmům, a také nemálo určovaly rozmary módy, o čemž nepřímo poučovaly i počestné ženy, jak jsme se už dříve zmínili.

Hygiena středověké prostitute. Ač se před poznáním a rozmachem syfilidy středověk příliš nestaral o pohlavní nemoci, přece byly podle městských předpisů odstraňovány z nevěstinců prostitutky, které byly nemocné už na pohled, a zdravým dívkám byla ukládána za povinnost přísná čistota. Protože však neexistovaly pravidelné zdravotní prohlídky, dostávali krčmáři alespoň všeobecné zdravotní pokyny.

V domácím řádu kostnického nevěstince čteme: „Která žena onemocní nebo má svůj čas, ta budiž od zdravých oddělena a jen zdravých budiž v domě užíváno.“ Ulmský řád krčmáři předepisoval, že smí mít jen ženy čisté a zdravé a ani těhotné nesmí trpět v domě. Nedaleko hlavního chrámu měly nevěstky vlastní lázně. Podle usnesení norimberské rady byl bordelář povinen poskytnout nevěstkám koupel nejméně jednou týdně, a to v domě samém na své útraty. Kdyby byly těhotné nebo postižené ženským obdobím nebo jinak nevhodné a chtěly se zdržet pohlavního styku, nesměl je žádným způsobem nutit nebo přidržovat k tomu, aby byly mužům po vůli.

Středověcí lékaři (Trotula v 11. stol., Jindřich de Mondeville ve 14. století) dávali nevěstkám i počestným ženám často podobné rady, jak mají provádět hygienu svého pohlavního ústrojí. Trotula ženě radí, aby se před souloží dobře vymyla s použitím prstů, pak stisknutím vytlačila všechnu vlhkost a dobře se zevně i uvnitř osušila, vypláchla si ústa a vůbec dobře zaopatřila celé tělo s konečným pokropením růžovou vodou a pak teprve pěkně ozdobena přišla k muži. De Mondeville praví: „Pohlavní části ženského těla vyžadují dvojí péči: vnitřní a vnější; vnitřní péči potřebují hlavně nevěstky, které mají delší zkušenost ve svém řemesle, a hlavně ty, které mají od přírody širokou a následkem časté soulože kluzkou a měkkou vulvu, aby u těch, s nimiž souloží, podobaly se pannám nebo aspoň nikoli veřejným holkám.“

Všeobecně se středověk obával malomocenství, a proto i v nevěstincích byla po této stránce prováděna kontrola. Pařížské nařízení z r. 1268 přímo zakazuje, aby

malomocní mužského i ženského rodu byli přijímáni do lázní; londýnský magistr nařizoval týdenní prohlídku bordelů k odstranění malomocných. V r. 1445 se stala Alizona, „abatyš“ jistého městského nevěstince podezřelou z malomocenství. Rada k ní tedy vyslala čtyři lékaře, z nichž byli dva Židé, lazebník a chirurg, aby ji dobře prohlédli od hlavy až k patě. Výsledek prohlídky byl záporný. Podobná prohlídka nevěstky byla provedena ve Frankfurtu v r. 1354 a lepra byla skutečně u dívky zjištěna.

Bylo-li v některých městech, například v Avignonu a katalánských městech, zakázáno nevěstkám dotýkat se zboží na prodej nebo líbat pocestné osoby, nedělo se tak ze strachu před nějakou nákazou, ale spíše z nechuti k dotekům osoby, která byla ve veřejném pohoršení. Stejně příkazy postihovaly i Židy.

Domy kajícnic. Jak jsme už podrobně poukázali dříve, pokládala kromě státu i středověká církev nevěstku za nutné zlo, které je třeba trpět a z něhož lze případně i těžit, ale zároveň v důsledcích podivné logiky viděla svou důležitou úlohu v tom, aby také zde konala dílo „křesťanské lásky k bližnímu“ a „zachraňovala ubohé padlé bytosti“. Kanonické právo dokonce vyhlásilo za zločin skutek snátek s nevěstkou, kterou si někdo oblíbil; toledský koncil v r. 750 to vyslovil zcela přesně.

Hlavně však církev toto zachraňovací dílo konala v tzv. *domech kajícnic, magdalénských domech* (také magdalenských), v ústavech, jejichž původ byl antický. Už Basileus, biskup v kapadocké Caesarei (viz výše), zřídil ve svém velkém dobročinném ústavu azyl pro padlé dívky, a také už víme, že podobný ústav pro 500 prostitutek založila byzantská císařovna Theodora. Ze středověku jsou o takových domech první zprávy z počátku 12. století, ale systematicky byly tyto domy zakládány teprve na počátku 13. století.

V prvních letech 12. století založil výmluvný kazatel Robert de Arbrissel fontevraudský řád v Poitiersu, jehož úkolem bylo obracet k řádnému životu svobodné ženy a tedy i nevěstky. Svými kázáními rušil celé bordely a jejich obyvatelkám dával návod k „duchovním milostrým stykům“. V roce 1198 měli v Paříži kazatelé Fulcon a Pierre do Rossiac takový úspěch, že množství prostitutek bylo obráceno a mohl být pro ně nedaleko Paříže založen klášter sv. Antonína.

Veřejné hnutí pro nápravu prostitutek a zakládání „magdalénských domů“ začalo asi v r. 1220 v Německu a ve Francii a pak se rozšířilo i do jiných křesťanských zemí. Na Rýně magdalénské domy zakládal jakýsi kněz Rudolf. Z Wormsu přišel v r. 1225 do Štrasburku, aby také zde nevěstky obracel. „Pane,“ odpověděly mu prý, „jsme slabé a chudé, nedovedeme se uživit jiným způsobem, dejte nám jen vodu a chléb a rády vás uposlechneme.“ Shromáždil jich tedy pět v jakési cele u Židovské brány a z té pak vznikl klášter sv. Marie Magdaleny. Když však chtěl Rudolf podobný klášter zařídit také v Kolíně n. R. na pozemcích opatství sv. Pantaleona, opatství proti tomu protestovalo a věc se nemohla uskutečnit. Řehoř IX. (papežem 1227–1241) toto kajícnictví všelijak podporoval, např. vydal bulu, která kajícím nevěstkám dávala právo stavět kláštery, a řádu dal četné výsady. Biskupové ve svých diecézích pořádali sbírky pro tyto chudé sestry.

V polovině 13. století byly magdalénské domy, nazývané také *domy bílých žen*, už v celém Německu, Vídni, Praze, Lucernu (Luzern, Švýcarsko) atd. Řád nebyl příliš přísný, i když zcela uzavřený. Půsty měl mírné, ale velmi zdůrazňoval práci, vyučovalo se čtení a zpěvu. Sestry, které byly starší než 26 let a neznaly žaltá-

ře, se je už učit nemusely. Pokud šlo o spásu některé ohrožené duše, slevovalo se z podmínek přijetí. Klášter měl být útočištěm padlých, aby je ochránil před dalším pokušením a pokáním zahladil napáchané hříchy; ale pro ctnostný život ve světě nevychoval. Žena, která do něho vstoupila, zůstala a stala se jeptiškou.

Později magdalénské kláštery přijímaly i počestné ženy a pak se rychle zvrhaly. Womské Magdaleny se nazývaly ještě v r. 1254 „chudými kajícími sestrami“, v r. 1285 však už *dominae penitentes* (kající paní). Už v roce 1251 nařídil papežský legát Johannes vizitaci provinciála dominikánů, protože poměry v mnoha magdalénských klášterech budily pohoršení. Ve Francii vznikaly tyto magdalénské domy ve stejné době. První založil v r. 1226 pařížský arcibiskup jako klášter „božích dívek“ pro dvě stě kajícnic. V Itálii je znám jako první magdalénský dům boloňský z r. 1257. Podobně se dělo i v jiných zemích.

Ze spíše soukromého popudu vznikaly začátkem 14. století hlavně v Německu vedle kajících ženských klášterů domy *kajících sester*, které neměly klášterní ráz a chtěly být spíše skutečnými azylovými domy a polepšovacími ústavami.

Zámožní muži sdružovali nevěstky a herečky stejně rozkřičené ve zvláštních budovách, kde je šatili, kmílali, přidržovali k práci a měli pod dozorem. Heinrich von Hohenberg, mladý kolmarský (tj. z franc. města Colmar, Kolmar, viz výše) učenec, takové azyly zřizoval od r. 1303 v různých městech a do každého přijal deset až dvacet dívek, které vydržoval z malých příspěvků.

Také ve Štrasburku založil takový spolek kajících sester za souhlasu biskupa. Dívky z jeho domu byly prohlášeny za oproštěné od hanby a nosily sukně a pláště z pytloviny, proto je také nazývali *pytlovými bekyněmi*. V době moru v r. 1315 byl ústav proměněn na nemocnici, kde sestry konaly služby ošetřovatelek. Ve Vídni zřídili podobný dům tři měšťané v r. 1348 pro „chudé ženy veřejné, které se od zřejmého neřádného života hříšného k všemohoucímu bohu a polepšení obrátiti chtějí“. Vévoda Albrecht III. dal domu různé výsady a nařídil, že nikdo nesmí utrpět na své cti a cechovních právech, kdo by si vzal některou z jeho obyvatelek za ženu.

Eneáš Sylvius (viz výše) ve svém popisu Vídne z r. 1450 praví: „Je tu také klášter sv. Jeronýma. Do tohoto kláštera jsou přijímány ženy, které se odvrátily od hříšného života k Bohu. Zpívají ve dne v noci hymny v německé řeči. Vrátili-li se některá k dřívějšímu způsobu života, je hozena do Dunaje.“ Když některá z žen opustila dům, byla potrestána vězením a pak vypovězením. Podobné středověké ústavy jsou známy z Florencie, Kolína n. R., Brug, Doornyku v Belgii, Avignonu, Amiensu, Valencie atd.

Za skutek zvláště bohulibý středověk považoval v teorii oženění s prostitutkou; Inocenc III. (papežem 1198-1216) udělil v r. 1198 úplné odpustky všem mužům, kteří by tak učinili. Existovaly také nadace, např. v Halle, „pro zbožné tovaryše, kteří láskou boží byli pohnuti, aby ubohou hříšnici za manželku si vzali“.

Trvalé úspěchy však tyto magdalénské domy příliš neměly. Pokud se některé nevěstky nechaly výtečnými kazateli dojmout a pohnout k dobrým úmyslům, po čase se většina z nich vracela k dřívějšímu životu. Patrně i domy samy dávaly popud ke smilstvu. Ve stanovách, které v r. 1497 sestavil biskup Simon z Champigny pro pařížský dům kajícnic, čteme: „Nebude přijata žádná žena proti své vůli, ani žena, která aspoň po jistou dobu nežila zpustlým životem. Aby nebyl dům podváděn těmi, které se hlásí, buďtež v přítomnosti klášterních sester vyšetřeny jistými matronami k tomu účelu zvolenými a tyto matrony necht' se zavážou přísahou

ke svatému evangeliu, že podají věrnou a nefalšovanou zprávu o tom. K zamezení toho, aby se mladé ženy nestaly zpustlými proto, aby poté obdržely zde místo, buďtež ty, které už jednou byly odmítnuty, provždy z toho vyloučeny. Vedle toho zavážou se ty, které o přijetí požádaly, přísahou do rukou svého zpovědníka, že nechtějí dosáhnout blaženosti, staly-li se zpustlými s tím úmyslem, aby po čase byly přijaty do této společnosti, a budiž jim řečeno, že dozví-li se dům, že z této příčiny se daly svěsti, budou muset v té chvíli z kláštera odejít, i když už byly oblečeny a složily slib. Aby ženské zpustlého života neodkládaly dlouho své polepšení v domněnce, že toto útočiště jest jim vždy a stále otevřeno, nebude přijata žádná, která je starší třiceti let.“

V 15. století se skutečně objevily falešné „Magdaleny“, které chodily po světě a říkaly, že byly veřejnými holkami a chtějí se od takového života odvrátit, a žebrały o almužnu kvůli svaté Marii Magdaleně, a tak lidi podváděly.

Příležitost k „pokání“, kterou jsme právě vylíčili, byla ve skutečnosti vše, co společnost podnikla, aby omezila prostituci. Nevěstka však byla „bezectná“ a zůstala jí po celý život, návrat do občanského světa byl pro ni nemožný, její minulost nemohla být zahlazena ani manželstvím s řádným mužem. To, k čemu byli tu a tam církví i světskými úřady povzbuzováni „zbožní tovaryši“, aby si brali nevěstku za manželku, nemohlo mít v maloměstácké praxi dobrý výsledek a nebylo to ani míněno upřímně.

Hamburská rada se například v r. 1483 usnesla: „Rozkřičená žena nesmí nositi žádného šperku. Vezme-li si ji počestný muž za manželku, neznamená to, že smí choditi mezi počestné ženy. Takové děvče budiž poslán čepce a nedovolena žádná jiná ozdoba hlavy. Jednou do roka budiž podobné ženy pochyťány.“

Přesto, že středověké nevěstince měly povahu zcela oficiální, byly tu a tam už velmi brzy nušeny, ale pak znovu otevírány. Takto zrušené byly na počátku 13. století nevěstince ve Francii, aniž známe udávané důvody, znovu však byly zřízeny v r. 1254, v r. 1560 opět zrušeny a znovu opět zavedeny. Také jinde to bylo podobné. Byl to především důsledek rozporu mezi teorií a praxí.

Teoretický odpor k prostituci. Třebaže ve středověku a hlavně v renesanci byla prostituce trpěna a reglementována rozsáhlým a svérázným způsobem, nevylučovalo toto oficiální stanovisko k prostituci stálý a silný odpor, který se na druhé straně stavěl proti prostituci a jejímu snášení. Mravokárci denně brojili proti nevěstkám, nejdivočejšími barvami líčili a zatracovali prostituci jako neřest všech neřestí, jako nejhlubší propast, do níž muž a žena mohou padnout.

Tento morální, teoretický odpor k prostituci však nebyl pouhou ideologickou zábavou kazatelů a moralistů: jako v praxi byli všichni muži z celého svého srdce a myslí svorně pro prostituci, tak v teorii byli se stejnou jednomyšlností proti ní, a tento hluboký rozpor byl důsledkem historické situace, během níž probíhala neodolatelná a velkorysá hospodářská revoluce v rámci celé společnosti. Všechny důvody, jimiž mravokárci prostituci potírali, vznikly z těsného maloměstáckého světového názoru. Nejsilnější maloměstácký argument proti nevěstkám byl ten, že holkám jde jen o peníze. „Kdo děvkám věří, ten ztrácí peří.“ Nesčetná přísloví a pořekadla vznikla z této filozofie a „ošukání“ záletného muže bylo jakýmsi neustálým motivem mravokárných obrázků.

Nebyli však ve skutečnosti pohoršováni tak ohavnou věcí, že se žena prodává a nevěstka se nejintimněji spojuje s nejspinavějším, ale především tím, že muž je

za zády nevěstkou olupován o majetek: nevěstka se nespokojí s honorářem, který dostane, i kdyby byl sebevětší, ale chce stále více, lstí a krádeží se muže zmoženého láskou a vínem pokouší obrát jako svou obět, která usnula a bude nemilosrdně a s posměchem vyhozena. Toto poškozování majetku byl ten nejhroznější zločin nevěstky. A právě tato nikoli nesprávná představa svědčila o duchu, v němž vznikala, protože mravokárnost a soudobá satira viděly především pouze tuto věc, jen ohroženou tobolku jako vrchol všeho, jako jedinou neprominutelnou věc v této věčné tragikomedii, nejgrotesknější v životě měšťácké třídy.

Celý západní středověký kulturní svět žil ještě i za renesance v maloměšťáckých poměrech, které dovoľovaly svobodnější názory jen v poměrně nevelkých kruzích, kdežto u ostatních lidí vládla zcela šosácká morálka. Pro maloměšťáka a šosáka je nevěstka v teorii vejplukem všech neřestí a souhmem všeho nejsprostšího. To je nutné, protože to vyplývá z existenčních maloměšťáckých podmínek. A takové mravní cítění měly nutně i renesanční vrstvy. Byla-li přesto v této době nevěstka důležitým činitelem ve společenském životě, projevílo se to především v této věci, nikoli jako obecná shovívavost, ale *mužská nadvláda*.

Víme ovšem, že prostitute je vždy a všude nezbytný rub manželské instituce v její patriarchální a monogamické formě. Také v renesanci zcela bez obalu přiznávali, že nevěstku a nevěstince pokládají za nezbytnou ochranu měšťáckého manželství a za instituci „lepšímu uchování manželství a panenské ctnosti“. To byl také důvod proti opozici, která stále naléhala na potlačování prostitute, a proto byly ze stejného důvodu po čase znovu otevírány zrušené nevěstince. V jedné basiléjské kronice ze 16. století čteme: „Proti nevěstinci U vešky zvaném bylo dosud mnoho kázáno, ale přece zůstávalo při starém. V této době byl zcela popřen jako zřejmé pohoršení a pohana evangelia, jako zkáza mládeže a nepopíratelné překročení zákona božího. Pak, ač na jiných místech právě na počátku církevní reformy bylo to nečestné zařízení odstraněno, hovořilo se mezi obyčejným lidem, že je třeba tyto domy ponechat, abychom se vyvarovali cizoložství, prznění panen a hříchů, které nemožno jmenovati: ba, bylo tak tvrzeno, jako by nemohli zachovati zbožných dcer ani manželék, aby tudíž byly zachovány tyto sprosté domy.“

Panské mužské právo. Tak jako v celé patriarchální a rodinné epoše, tak také ve středověku a v renesanci věděli a hlásali, že trpí a podporují prostituci v zájmu svého manželství a ženské ctnosti, ale celou dialektiku tohoto poměru k prostituci bychom nepochopili, kdybychom v ní zároveň neviděli záruku *panského mužského práva*. Jako horuje vládnoucí mužská třída pro cudnost žen a manželství, protože chce kupovat (za „zapatření“) neporušené zboží a opatřit si nepodstrčeného dědice, tak „nutné zlo“ obhajuje, aby mohla nerušeně hovět svým chtíčům. To by se nemohlo stát, kdyby byl požadavek věrnosti a cudnosti doslova vymáhán také na muži a dokonce snad stanoven zákonem. Prostituce tedy byla uzákoněna tím ochotněji, že mužům snadno a rychle dovoľovala každý den a v každou hodinu ukájet potřebu pohlavní změny. Samozřejmě však jen mužům a ne ženám se stejnou potřebou a často vůbec neukojeným nebo jen nepatrným.

Veškeré mravní protiprostituční rozhořčení bylo tedy vysíláno do větru. A protože jsme už poznali hospodářské a sociální příčiny rozmachu středověké prostitute, nepodivíme se tomu.

Jakákoliv kazatelská a traktátová moudrost byla neúčinná proti společenským a hospodářským silám, s nimiž byla v rozporu. Tak tomu bylo vždy a bude tomu

i nadále. Ideologie a morálka, jsou-li v neshodě s pravou skutečností, nutně prohrají svou věc, i kdyby byly sebepoctivěji míněny a sebedůmyslně sestrojeny; zvětšují spíše zmatek a oddalují správné řešení problémů. Rozmach prostituce byl „věc snadno pochopitelná ve věku trvalého převratného procesu, který vyvolal vývoj kapitalismu, který v každé zemi deklasoval statisíce existencí, a tak poprvé v dějinách dával růst proletářským davům. To, co naplňovalo vojska bojovníky, kteří byli ochotni přinášet svou hlavu na trh pro cizí zájmy, to plnilo i uličky holek a nevěstince celého světa ženami a dívkami, které byly stejně ochotné svou krásu a milostnou schopnost poskytovat chtíči cizích mužů schopných platit. Obrovská a nevyčerpatelná armáda prostituce byla ženský protějšek lancknechtských vojsk,“ píše správně Fuchs.

A protože bylo v Německu kvůli zmatenosti politických poměrů největší hospodářské kolísání, protože zde bylo stále velké množství lidí, kteří byli vytlačováni ze své půdy nebo jinak sociálně vyvraceni z kořene a stávali se dobrodružnými existencemi, protože obecná hospodářská revoluce, která v Německu vznikla přeložením obchodních cest po objevení Ameriky, nesmírně posílila hospodářskou nejistotu a učinila ji permanentní na několik století, a proto se v 15. a 16. století rekrutovala lancknechtská vojska především z Němců, proto také německé holky, hlavně Šváby (Švábsko viz výše), byly v nevěstincích celého světa.

Přesto bylo „umravňení“ na cestě, a to ze dvou příčin.

Ve druhé polovině 16. století nastala všude těžká *hospodářská deprese*, Španělsko zkrachovalo už před padesáti lety, Německo přicházelo na pokraj bankrotu, v Itálii, Francii a Holandsku vznikaly silné otřesy, propukla první světová hospodářská krize. Když vlastníkům klesá podíl na zisku a četná jmění se ocitají v nebezpečí, když nouze buší na dveře měšťana i chudáka, tu se ovšem tenčí i životní požitky. Starost a nouze vedou vždy k pohlavní zdrženlivosti.

Byl zde však ještě důvod, děsivý a otřesný, který v sexuální životě vůbec nabyl širšího dosahu.

Rozmach syfilidy. Otázka, zda je syfilis ve Starém světě dávného nebo novějšího původu, není dosud uspokojivě vyřešena. Hypotéza dr. Ivana Blocha, že syfilis byl do Evropy zanesen Kolumbovými výpravami z Ameriky, byla obšírně obhajována v jeho dvousvazkovém díle „Původ syfilidy“¹⁶, ale je patrně mylná. Existence syfilidy v antice je sice velmi problematická, nepochybně dosud nebyla dokázána a jako epidemie se jistě v antickém světě nevyskytovala, protože v tom má dr. Bloch velkou pravdu, že při volné povaze pohlavního antického života by zde natropila značné škody a nebyla by zůstala antickým lékařům neznámá. To platí také o staré Indii a o jiných starověkých zemích bujného a rafinovaného pohlavního života.

Ať je tomu jakkoli, je jisté, že koncem 15. století se stala syfilida v Evropě nejstrašnější epidemickou metlou, jaká kdy navštívila evropské lidstvo. Nejvyšší, čímž se renesance vychloukala – bakchantská manifestace života, bylo náhle spojené s nejdopomější a nejohavnější věcí, s nejhorší a nejnebezpečnější nemocí. Proslulá výprava francouzského Karla VIII. (viz výše) do Itálie nemálo přispěla k rozšíření této epidemie.

„Zděšením opravdu ohromujícím bylo zachvácení lidstvo, když pocítilo řádití strašlivou metlu této nemoci ve svých kostech. Ale bylo by bývalo slepým, kdyby nepoznalo, kde má hledati a viděti hlavní ohnisko této nákazy: že zlo téměř vždy

vytáhlo z nevěstinců na svůj hrůzný vítězný pochod městem. Tím se logice vnucoval i zdánlivý univerzální obranný prostředek. Vězel v tom typu radikální léčby, že za moru byly zavírány nevěstince, holky vyháněny z města nebo na tak dlouho zavírány, dokud mor opět nepominul. Tato metoda byla zvláště často prováděna za stadia prvního útoku nemoci, v první čtvrtině 16. století. Kde nákaza nevystoupila tak prudce, nebo kde z nějakého jiného důvodu neohodlali zavřít nevěstince a vyhnat holky, zpustly tyto většinou stejně samy, protože hrůzný strach před nákazou, spojený s počínající zlou dobou, odvracel nohy četných mužů od prahu těchto míst, kde dříve bývali denními hosty. Četní bordeláři v těchto letech žádali radu, aby jim počkala s ujednanou daní nebo ji snížila či prominula. A vždy byly žádosti odůvodňovány tím, že nemohou uložená břemena už sehnat pro špatnou návštěvu. S úbytkem frekvence ubýval také stav holek. Kde jich bylo dříve v nevěstinci tučet a více, byly pomalu jen tři nebo čtyři." (Fuchs)

Občanská ctnost a slušnost nabývaly se skomírající renesancí zpětně hodnoty, protože bída a syfilis znechutily a znemožnily lidem volný a bujný pohlavní život. Hospodářská bída a syfilis - nic jiného. Nikoli tedy horlivost reformačních kazatelů nebo vyšší morální uvědomění. Bordely byly zavírány, ale mravnost tím povznesena nebyla. Vzrůstala „volná“ a tajná prostituce jako důsledek hospodářské bídy, také občanské doerky se prostituovaly stále více, veškerý lid byl prolezlý syfilidou a prostitutky, a vše, i kláštery, bylo zachvácano špinavým virem. Bordely se pak znovu začaly otevírat, „aby se přešlo větší neřesti“.

Ale nyní to nebyla už oficiální zařízení, v nichž městské autority udržovaly pořádek a čistotu, ale trpěná tajná doupata, prosycená alkoholem, špinavou spekulací a nemilosrdným vykořisťováním žen a jejich klientů. Policie prostituci zatlačovala do zločineckého podzemí. A „volná“ prostituce přitom rostla dál.

A teď ještě několik slov k syfilidě. Schopenhauer (Arthur Sch., 1788-1860, něm filozof, autor díla „Svět jako vůle a představa“) ve svých „Aforismech k Životní moudrosti“ praví: „Dvě věci především odlišuje společenský stav nové doby od společenského starověkého stavu ke škodě onoho, poněvadž mu dodává vážného, temného, příšerného nátěru, kterého starověk neznal, a proto tu stojí veselý a nepředpojatý jako jitra života. Jsou to: zásada rytířské cti a pohlavní nemoc... Pohlavní nemoc totiž sahá svým vlivem mnohem dále, než by se na první pohled mohlo zdát, protože její vliv rozhodně není pouze fyzický, ale také morální. Od té doby, co Amorův toulec obsahuje také otrávené šípky, vmísil se do vzájemného pohlavního poměru cizí, nepřátelský, ba ďábelský živel, jehož následkem jej prostupuje temná a bázlivá nedůvěra a nepříznivý vliv takové změny v jádru každé lidské společnosti působí více či méně také na ostatní družné poměry.“

Kdo si dovedl utvořit obraz společenského obcování a starověkých a středověkých pohlavních poměrů podle toho, co jsme o nich dosud napsali na stránkách tohoto díla a dočetl až sem, ten snadno pochopí, že syfilis by v těchto dobách nezůstal v úkrytu, kdyby ve Starém světě už epidemicky existoval nebo se alespoň projevoval tak, jako dnes. Pohlavní starověká i středověká volnost byla na rozdíl od dnešní doby právě proto tak naivní a přirozená, že ještě příjčná epidemie nevznikla.

Rozmách syfilidy všechny tyto poměry změnil. „Středověk se - jak známo - neštítel ani obyčejného kurevnictví, dokud nepřišel syfilis,“ praví Jakub Berckhardt, známý znalec italské renesance, a kulturní historik Rudeck¹⁷ dokázal, že syfilis byl hlavní příčinou úpadku středověkých nevěstinců. Stejně tomu bylo i s veřejným středověkým lázeňstvím.

Syfilis tedy v nemalé míře znemožnil volné a družné mravy, aniž mohl zničit pohlavní výstřednost a korupci. Vzbuzoval v lidech strach před pouhým podáním ruky, a zároveň byl s moderní civilizací příčinou větší vzdálenosti mezi jednotlivými lidmi, kde pomáhal vytvářet individualismus s jeho dobrými a hlavně špatnými vlastnostmi. To je jeho kulturně-historický význam pro novodobé lidstvo.

Bludy kolem syfilidy. Dotkneme se nyní ještě stručně bludů, jimiž byl syfilis opředen a z nichž má první až do dnešní doby jistý vliv i na vzdělané lidi.

Je to především náboženský blud: syfilis je prý „syn smilstva“. Najdou se lékaři, málo seznámení s kulturní historií a etnologií, a proto více naklonění mravním předsudkům, kteří podléhají této svůdné myšlence, která není nic jiného než zbytek prastaré pověry, jež v každé nemoci viděla trest za nějaký hřích.

Mezi těmito náboženskými nebo polonáboženskými moralisty je také nejvíce přívrženců teorie o antické syfilidě. Protože smilstvo bylo na světě odjakživa, byl tu také vždy syfilis. Kněží všeho druhu a dob proti morům a pohromám doporučovali kající prostředky a teologickou mystiku místo hygienických a věcných opatření.

Náhlý rozmach syfilidy však musel být na konci 15. století mnoha lidmi ještě pokládán za boží trest. Ale už tehdy pravil lékař Antonius Musa Brassavola ve svém spise „*De morbo gallico tractatus*“: „Někteří hledají příčinu této nemoci v Bohu, který tuto nemoc poslal, poněvadž chce, aby se lidé vyhýbali hříchu smilstva. Proto se souložil spojil takové nebezpečí, takže mnozí tuto nemoc pojmenovali božskou, jiní satumskou, protože Satuma považují za jejího původce. Říkají tedy, že je to úmysl boží, aby tím bylo smilstvo potrestáno. Ale taková úvaha pro každou nemoc může platit, jen když je se smilstvem ve spojení a pochází z něho. Proto by všichni museli být božského původu. A proč, když Bůh vytáhl do boje proti smilstvu, nevytáhl proti lichvářům, loupežníkům, lupičům, rouhačům, vrahům, kteří přece pášou mnohem strašlivější zločiny než ti, kteří provozují soulož, než když se bezuzdný spojuje s bezuzdnou? Neboť pohlavní požitek je u každého přirozenou věcí a volba krásy se děje po úvaze a předpisu. Ale nepřirozené v každém směru je člověka zabíjet, olupovat, okrádat, hanobit. A kdyby se tak velmi bohu nelíbilo, že lidé Venuši holdují, mohl by jim tuto touhu vzít a nikdo by nebyl nalezen, kdo by lásky užíval. Co konečně zlého spáchali a jaké smilstvo chlapčkové, kteří jsou v mateřském těle nakaženi syfilidou? Řekněme tedy jako Hippokrates ve své knize o svaté nemoci, že tato nemoc není světější než všechny ostatní.“

Jak proti tomuto věcnému úsudku ještě středověkého lékaře zní komicky výklad jakéhosi dekadentního moderního spisovatele, který původ syfilidy svádí na samootravu, vznikající v těle nervovým otřesem, důsledkem ošklivosti, který prý koitující vědomě nebo nevědomě mají navzájem jeden před druhým!

Příčinou syfilidy je jen syfilis: Je to určitá, zcela zvláštní nakažlivá nemoc, od ostatních pohlavních nemocí zcela odlišná, jejíž povaha není nijak spojena s pojmem smilstva a připouští místní i časovou nákazu jakýmkoliv způsobem.

Podobného druhu jako pověra o smilstvu byla pověra, že syfilis vzniká nepřirozeným stykem člověka se zvířetem, tzv. *sodamíi*. Dalo by se však nejvýše hovořit o tom, že zvíře může člověka nakazit. Ale do nedávné doby se nejlepší znalci syfilidy shodovali v tom, že skutečný případ syfilidy se u zvířat nevyskytuje, a teprve po mnoha předchozích pokusech se v r. 1903 Mečnikovovi (Ilja M., 1845–1916, rus. biolog a bakteriolog) podařilo přenést syfilidu z člověka na opici, a tím zároveň položit základ k objevu pravého původce nemoci.

Nakonec také *astrologická* (hvězdopravecká) pověra zatemnila dějiny původní syfilidy. Většina soudobých spisovatelů se domnívala, že velká konjunkce Saturna a Jupitera z 25. listopadu 1484 ve znamení Štíra a pozice, ve které byl Mars, byly příčinou příjičného moru. Dobrý Jupiter prý podlehl zlým planetám, Saturnu a Marsu, a znamení Štíra, jemuž podléhají pohlavní části, vysvětluje, proč byly genitálie místem prvního útoku nové nemoci. Proto také lidé, kteří se narodili v tomto znamení, byli pokládáni za předem propadlé příjici, ale ostatní měli být ohroženi méně...

Tyto bludy jsou celkem mrtvé; není však dosud, bohužel, mrtvá příjice, také jedna z příčin novodobého „umravnění“, rozhodně důležitější a pronikavější než tzv. reformace se svými traktáty a kazateli.

Syfilidou byla láska ještě hlouběji pokořena a zneuctěna než kněžskou pověrou a buržoazní monogamií. Osvobození lásky, které v nové době aspoň teoreticky jistě velmi pokročilo, bude možné a nadejde přirozeným způsobem v konečné míře teprve tehdy, až se v nové společnosti lékařské vědě podaří příjici potlačit tak, jako to učinila dříve např. s neštovicemi.

IX. STŘEDOVĚKÁ ŽENA A MATEŘSTVÍ

Středověk byl z kulturního hlediska dobou nejostřejšího šerosvitu, neustále zápasícího mezi životní radostí a pověrou, v němž jednou ona, podruhé tato nabývala vrchu a rozum stále znovu kapituloval před světlou vášní nebo temným polouzněním. Jen pomalu a těžce objevoval středověk starověké vědění a navazoval na věcné i morální vymoženosti klasického antického světa. Nemůžeme tedy ani očekávat, že by byl přispěl k osvětlení a skutečnému povznesení mateřské funkce ženy. Křesťanství, které přijalo primitivní představy o duši a v poněkud abstraktním rouchu otrávil zdroje poznání mystickými spekulacemi, které jsou vždy spíše úpadkovou ideologií nebo mocenským prostředkem panovačnosti. Na dlouhá staletí ženě vzalo především *svobodu mateřství*.

„Klíčící život“. Jak víme, byla neznalost souvislostí mezi souloží a počtím obecnou známkou primitivního života a teprve pomalu a pokrokem od tzv. emanismu k animismu a k víře v demony a bohy, dosáhlo lidstvo druhého stupně poznání, kdy se domnívalo, že je souloží nutná, ale vlastní oplodnění se přesto děje nadpřirozenou cestou (srov. v předch. dílech). Křesťanství se nedostalo dále. Sice už na počátku uznalo, že souloží je nezbytná podmínka početí, ale nepovzneslo se nad učení o „duši“, která je prý naprosto nutná ke vzniku člověka, a tím trvale zatížilo celý kulturní vývoj křesťanského světa pověrou, jejíž důsledky stále ještě straší i v novodobém zákonodárství.

Jako u Australanů had, koliba, klokan, u Indů ibis, u Japonců motýl nebo jeřáb, u Mexičanů červený kolpík, byla za zprostředkovatele novorozeňat v celé Přední Asii pokládána holubice, která se později stala posvátným zvířetem bohyně lásky. U Germánů a skrze ně i v jiných evropských zemích měl tuto úlohu čáp, vedle něho v dřívější době i had a zajíc, v severních zemích labuť. Čáp se původně jmenoval *adebar*, což znamená „přinášeč dětí“. Tito prostředníci přinášeli dětské zárodky ze stromů nebo vod. Pohádka o čápu tedy vznikla z prastaré společné víry v té nebo oné podobě u všech národů, které ještě před dětmi netajily pohlavní věci a úkony, a nebyla tedy vynalezena pro „umravňené“ klamání mládeže, která si vymyslela teprve pohodlná výchova, založená na falešné morálce.

Primitivní animismus si představoval duši a démona velmi často v ptačí podobě. Také na náboženských křesťanských obrázcích vidáme ďábla v ptačí podobě, který ústy opouští posedlého. Holubice přispěla, jak známo, i k neposkvrněnému početí Marie a později byla ztotožněna se „svatým duchem“. Křesťanství, které mělo od počátku víru v duši, má tu pochybnou zásluhu, že civilizovanému světu vnutilo své mystické představy o oduševnění plodu a klíčícím životě a z vyhánění plodu učinilo zločin, čímž dalo vládnoucím třídám do rukou jednu mocnou zbraň proti svobodě mateřství a zřetelnému plození dětí a otázku umělého potratu odstranilo ze sféry lékařské vědy a zatlačilo ji do přitní fušerství a výdělkářství.

Germánské kmeny, které byly v raném středověku především nositeli křesťanství, původně neznaly zákon proti umělému potratu. Tacitus (srov. v předch. díle) ovšem ve své „Germanii“ píše, že omezování počtu dětí bylo pokládáno za neřest a že zde dobré mravy měly více síly než zákony jinde. Z toho především

vyplývá, že Germáni neměli příslušné zákony. Ale jak je dnes už dokázáno, chtěla Tacitova Germanie vykreslit ideální obraz tehdejších Římanů, u nichž už existoval jev obvyklý v civilizovaných zemích: množila se zde především chudina, ale vyšší vrstvy silně omezovaly počet svých dětí. Jistá část římských státníků se tedy snažila zámožné vrstvy přesvědčit, že mají s chudými závodit v rekordním plodění. Takovou tendenci mělo i Tacitovo dílo, ale ve skutečnosti to v Germanii vypadalo poněkud jinak.

Z gemánských pověstí a tradic vychází najevo, že zde byla obvyklá četná odkládání dětí, která nebyla trestána. Otec rozhodoval o tom, má-li být novorozeně ponecháno naživu nebo nikoli. Křesťanský „*lex Visigotorum*“ (zákon Vizigótů, Vizigóti, kmen Gótů, který ovládl Itálii, viz výše)) výslovně říká, že jde o pohanský zvyk. Komentáře k ediktu „*Rothari*“ (z 11. stol.) praví, že za vyhnání plodu provedené se svolením těhotné a jejího ochránce není třeba zaplatit pokutu. Obě velké právní německé knihy, „*Schwabenspiegel*“ a „*Sachsenspiegel*“ (1274 a 1220; něm. středov. právní kodexy, zahrnující starší zvyková práva, práva zemská i městská, veřejnoprávní předpisy, trestní právo atd.), nepovažovaly vyhnání plodu vůbec za hodné zmínky. Podle gemánského názoru tedy neměl plod lidská práva.

V říši římské, kde křesťanství vzniklo, platil „*lex aquilia*“ a podle něho byl trestán člověk, který ženě způsobil potrat ranou pěstí. Tedy jen porušením vývoje plodu z nebalosti a proti vůli ženy bylo trestáno jako zásah do osobního práva. Víme už, že u starých Římanů bylo rovněž obvyklé odkládání nevídaných dětí i hojně používání abortiv, že nenarozené dítě nebylo pokládáno za člověka, a proto vyhánění plodu nebylo vraždou, ale nejvýše nemravností, poškozovalo-li patriarchální zájem otce nebo zájmy vládnoucí třídy.

Teprve později, když systematická snaha vyšších vrstev o omezení počtu dětí, ohrožovala moc panující třídy, začalo být vyhánění plodu přísně trestáno. Na tuto záležitost hleděli Římané spíše jako řecký právník Lysias (srov. v předch. díle), který v r. 430 př. n. l. zastával názor, že by bylo předem nutné zjistit, jaké povahy je plod, tj. zda jej lze pokládat za člověka, neboť jen tehdy by mohl být usmrcen. Zjistit, zda žije, je však věc přírodních věd a lékařství.

Rovněž podle biblického práva byla patrně otázkou umělého potratu jen rodinnou záležitostí. Ve II. knize Mojžíšově (21, 22-25) čteme: „Když by se svadili muži a urazili ženu těhotnou, takže by vyšel z ní plod její, ale zhouba by se nestala: pokutován bude, jakž by uložil naň muž té ženy, a dá vedle uznání soudců. Pakliž by smrt přišla, tedy dáš život za život.“ Jak je vidět, o plodu zde není jediné slovo.

Tedy ani z římského a biblického práva si nepřineslo křesťanství své pojetí zločinu proti klíčícímu životu; na toto pojetí měla spíše vliv pozdní, úpadková řecká filozofie. Její přívrženci si dychtivě přisvojili učení o preexistenci duše, které spolu s útekem ze smyslového života hlásil už Platon a pro své mystické představy našli jakousi oporu i v Hippokratových a Aristotelových spisech (viz předch. díl), např. v klamně domněnce, že plod mužského pohlaví je zcela vytvořen už po čtyřiceti dnech, ale plod ženského pohlaví je beztvárný ještě na začátku čtvrtého měsíce. Tyto bludné a mystické názory také působily na židovského filozofa Filona z Alexandrie (srov. v předch. díle), který z nich odvozoval, že embryo získává duši a že je tedy vyhánění plodu trestné. Křesťanství, které se opíralo o široké nevzdělané nebo polovzdělané vrstvy, ochotně přijímalo mystické názory, které působily silněji než výsledky střízlivého bádání.

První křesťanští ideologové se snažili opatrně a upřímně objasnit pravou povahu plodu. Vznikl dlouhý spor o pojmu duše a způsob jejího vzniku. Podle novopla-

tonské představy měla duše abslutně jinou povahu než tělo; musela tedy do těla nějakým způsobem vniknout. Vznikly tři směry: jeden učil, že duše je plozena rodiči a embryo je tudíž oduševněné (*generacianismus*), druhý mnil, že při plození přechází duše rodičů na dítě (*trafucianismus*) a třetí tvrdil, že Bůh tvoří duši odděleně a přenáší ji na dítě (*creacianismus*). Tento směr vítězil, ale přesto si nebyli jisti, kdy se tento proces odehrává.

Tertullian (Tertullianus, Quintus Septimus, 160-220, řím. filozof, církevní otec, viz v přech. díle), který na křesťanství přestoupil v r. 190, aniž uměl hebrejsky, se přidržel citace falešného řeckého překladu z II. knihy Mojžíšovy v tzv. „Septuagintě“ (překl. Starého zákona v 3.-1. stol. př. Kr.), kde se místo o nepoškozené nebo usmrčené matce hovoří o neoživeném nebo oživeném plodu, o němž však bible nic neví. Vyrožil si věc tak, že člověkem je už ona bytost, která se chystá člověkem stát, protože plod je už v otcově semenu. Tak založil představu o klíčícím životě, nastoupil cestu temné mystiky, po které křesťanství zacházelo stále hlouběji do slepé uličky.

Protože nemohlo nalézt dobu, kdy je plod živý, měla mu pomoci mystická spekulace. Tertullian došel k tomuto závěru: plod je živý v tom okamžiku, kdy je hotova jeho forma. Bůh k tomu potřebuje deseti měsíců, protože desatero má deset příkázání. A protože v bibli (III. kniha Mojžíšova, 12, 2-5) je ženě předepsáno 40 (7 + 33) dní k očišťování po porodu hochů a 80 (14 + 66) po porodu děvčete, vězí zde tajemná odpověď na otázku, kdy plod nabývá duši a Tertullian tvrdil, že příroda potřebuje tuto dobu, aby byl plod v těle vytvořen.

Pověřivý a fanatický Jeroným (Hieronimus, asi 348-430, viz výše), který bibli přeložil do latiny („Vulgáta“, jejíž text měl pro církev normativní povahu), překládal zmíněné místo správně, ale zamřel Tertullianův omyl, aby nepoškodil mystické pojetí novoplatonské filozofie a prvního křesťanství. Augustinus (sv. Augustin, 354-430, církevní učitel, viz výše) pak to náboženství obohatil dalším břemenem mystiky. Na orientálním manichejském učení (manicheismus, viz výše) vybudoval své učení o pekle, z něhož vzešla zhoubná nauka o dědičném hříchu. Peklu propadli téměř všichni lidé pro Adamův hřích a nemohou se před ďáblem zachránit vlastní silou, protože hřích je děděn, vykoupení bylo provedeno v zásadě smrtí Ježíše Nazaretského, ale účastnit se ho mohou pouze pokřtění. Duše každého člověka, který zemře nepokřtěn, je tudíž ztracena. To platí i pro plod.

Toto zvrácené pojetí pak přešlo (asi v r. 1145) do tzv. „Decretu Gratiani“, které dodnes tvoří důležitou část korpusu kanonického práva. Tvrdí se zde, že Mojžíš řekl, udeří-li někdo těhotnou ženu, takže nastane předčasný porod a je-li už plod vytvořen (o čemž Mojžíšovy knihy ve skutečnosti nic nevědí), má se dát život za život, je-li však plod ještě beztvary, má být potrestán peněžitou pokutou, aby bylo dáno najevo, že před vytvořením není duše ještě přítomna. Jsou tudíž navždy zatraceny duše těch plodů, které zemřou nepokřtěné po 40. dni těhotenství. Tak vzniklo dogma, jehož nekalá moc není dosud zcela zlomena.

Když římscí císaři přecházeli ke křesťanství, začalo si toto dogma podrobovat i světskou vrchnost. Konstantin I. (Flavius Valerius, asi 275-337, řím. císař, ediktem milánským zařadil r. 313 křesť. mezi povolená nábož.) trestal nejprve zabíjení novorozeňat. A třebaže stát neměl zákon proti vyhánění plodu, vykonával svým světským ramenem církevní rozsudky, které měly stále krutější a mstivější povahu. Pro církevní pojetí je tento případ charakteristický z praxe Hugoliana, hraběte ze Segni, neboli papeže Řehoře IV. (viz výše). V reskriptu z r. 1214 k mnichům kartuziánského řádu pojednával o knězi z tohoto řádu, který obtěžkal ženu, s níž

žil a „objetím v pasu“ jí přivodil předčasný porod. Domnívá se, že tento kněz už nesmí sloužit u oltáře, ale Řehoř rozhodl: „Nebyl-li plod ještě oduševněn, smí konati nadále oltářní službu, jinak toho činiti nesmí.“ Německé kněžstvo však bylo brzy papežštější než tento papež a už v r. 868 na wormsském koncilu stanovilo, že plod je od počátku, tedy stále člověkem.

Zákony proti vyhánění plodu. První světský zákon, který mezi své paragrafy přijal v r. 1507 vyhánění plodu jako zločin, byl Bamberský řád práva hrdelního, tedy zákon knížete-biskupa bamberského. Od toho roku tedy bylo v Německu poprvé trestáno vyhánění plodu podle zemského zákona. Byl-li plod oduševněn, bylo to posuzováno jako vražda a trestáno smrtí; nebyl-li však domněle oduševněn, měl být vyžádán názor znalců práva.

A pak tvoval zločin proti klíčicímu životu ze zákoníku do zákoníku, ač si stále ještě nevěděli rady v otázce, kdy začíná „oduševnění“. Soudce však nějaký podklad musel mít. První pohyby dítěte tedy byly přijaty za známku oduševnění. Protože je však zároveň nebylo možné zcela určitě zjistit, museli se této známky vzdát a světská moc nakonec rozhodla, že plod žije po uplynutí poloviny těhotenství.

Na tomto stanovisku stálo obecné zákonodárství v 18. století. Bavorský trestní zákon z r. 1754 trestal jen dokonané vyhánění plodu samotnou těhotnou, ale rakouský trestní zákon Marie Terezie z r. 1768 trestal dokonce sterilizování ženy, a to každého účastníka tohoto úkonu smrtí. Přes odpor osvícených lékařů a právníků i jiných vynikajících myslitelů pokračovala církev, a s ní stát, na této cestě pověry, a nakonec prohlásili, že plod je třeba pokládat za živý od prvního dne těhotenství, čímž bylo vyhánění plodu už v prvních dnech těhotenství pokládáno za zločin. Svoboda mateřství byla alespoň podle zákona zrušena, což v praxi mělo a mohlo mít jen ten důsledek, že ženy odhodlané родit jen podle své vůle byly vydány napospas fušerům a vyděračům.

Tak je tomu dodnes ve většině států. Stát jako mocenský aparát se horlivě stará jen o to, aby vykořisťující třída měla nadbytek laciných dělníků a ochotných vojáků, neprojevuje však žádný rozumný zájem o to, jaké děti jsou plozeny a rozeny. Dnešní forma státu (tj. v autorově době) nezapírá ani svou skutečnou povahu, neboť i přelidněné státy, hlásající svou „životní potřebu“, aby mohly zvětšit své území, jako je např. Mussoliniho Itálie, vypisují prémie pro rodiny s mnoha dětmi. Otázka, zda má embryo zvláštní práva jako živý tvor nebo je-li jen součástí matky, o němž má především matka sama rozhodovat, tato otázka a její nesmyslné církevní řešení ustoupily do pozadí před mocenským zájmem státu. Dnes je umělý potrat stíhán ve skutečnosti nikoli z nějakých domněle morálních důvodů, ale v zájmu vládnoucí třídy, která potřebuje slepě se množící lidský materiál pro své imperialistické choutky a ochotnou podnož reakce.

„Neposkvrněné početí“. V mytologii všech národů a náboženských společností vždy nalezneme četné prastaré představy i ohlasy primitivních sociálních obyčejů. Plos-Bartels v tomto smyslu upozornil na křesťanskou *conceptio immaculata*, neposkvrněné početí, které v méně abstraktním rouše bylo kdysi obecnou představou primitivního lidstva jako třeba i jádro pohádky o čápu, který přináší děti. Středověk se však nespokojil s pouhým abstraktním výkladem, který dosud šíří katolický katechismus. Že Panna Maria počala z Ducha svatého, byla těhotná a porodila Ježíška, o tom vypravují evangelia, ale jak se to všechno stalo, o tom

napsali „učení“ teologové mnoho rozprav. Klerikové ani prostí vyznavači nemohli pochybovat o tom, že Kristus v těle panny prožil embryonální život, nemohli také nepřipustit, že se musel nějakým způsobem dostat do dělohy boží matky. Jakým způsobem, o tom se však vedly velké spory. Tento teologický spor není pro nás zajímavý, poučnější je, jak si „zvěstování“ Marie představovali středověcí umělci, kteří chtěli svému obecenstvu názorně podat své věcné představy.

Anděl, doručitel zázrodu, klečící před pannou a vyřizující boží poselství, představoval sice nejprostší pojetí scény, ale nezdál se dost srozumitelný pro syrovou mysl prostých věřících. Bylo třeba názorněji vylíčit boží účast při tomto „zázraku“. Místři tedy otevírali nebesa nad holubou, stavěli do nich žehnajícího Boha, vysílajícího „Svatého ducha“ v podobě holubice, tedy v podobě elfického zvířete, zprostředkujícího opětné vtělení. K jasnějšímu předvedení mysteria používali zlaté paprsky (emanace), vycházející z Boha na klečící Marii. Tu a tam měly tyto paprsky podobu zlatých krůpějí, což byla v jádru stejná představa jako antický mýtus o Danae (tj. řec. báje o Danae, kterou Zeus proměnil v zlatý déšť, a tak se s ní spojil).

Na malbě z 15. století v obrazárně Vanucci v Perugii (Itálie) přináší holubice na paprscích panně, která zbožně klečí, v zobáku podivuhodný předmět z pěti symetrických ocasů zkroucených do „s“; tak si představoval umělec přenesení zázrodu božího syna.

Na olejomalbě kolínské školy asi z r. 1400, která je nyní v arcibiskupském utrechtském muzeu, klečí anděl před Marií, která sedí před otevřenou truhlou s modlitební knížkou v rukou a obrací k němu cudnou tvář. Shora na ni slétá svazek paprsků, končících v její svatozáři. V ní je holubice, jejíž hlava je rovněž obestřena svatozáří. Zobákem se dotýká temene Mariiny hlavy. Poněkud výše v paprscích slétá ke své matce embryonální Kristus s hlavou vpřed. To je cesta podobně nadpřirozená jako v Homérových zpěvech, kde se Iris, poslice bohů, snáší na zem po duze. Embryonální Kristus je zcela nahý; je to stejná představa jako u jedné aztécké bohyně: dítě přichází z nebe, vniká do ženy a vulvou z ní vychází.

Ve staré mnichovské pinakotéce je „Zvěstování“ z konce 15. století od anonymního mistra. V horní části je Bůh se vztyčenýma rukama, obklopený třinácti andělskými hlavami. Dole je archanděl Rafael a Panna Marie, nad jejíž svatozáří se vznáší holubice. Mezi Bohem a holubicí je na zlatém podkladu systém paprsků směřujících k madoně. Na nich se vznáší nahé embryo Krista a hlavou vpřed, s mírně skrčenýma nohama. Tedy zase představa emanace a reinkarnace.

Rovněž v křížové chodbě brixenského dómu je freska se stejným motivem, bezpochyby pocházející z 15. století. Vidíme zde opět holubici těsně nad hlavou Marie. Bůh se dívá z mandlovitě otevřeného nebe, natahuje ruce a propouští z nich protáhlý oblak, zahalující Kristovo embryo. Při podrobném zkoumání představuje oblak klubko andělů. Embryo je rovněž nahé, s nataženýma nohama, s hlavou obklopenou svatozáří a směřující dolů. Mezi jeho hlavou a ocasem holubice lze pozorovat přerušované paprsky.

V tympanonu portálu mariánské würzburské kaple je výtvarné dílo ještě originálnější a poučnější. Kaple byla vystavěna v letech 1377 až 1479. Bůh sedí nahoře v glorii, v levé ruce drží zeměkouli, pravou rukou si tiskne k ústům hadici, která se vine dolů k hlavě Marie klečící dole před zvěstujícím archandělem. Spodní konec hadice má podobu holubice, která klade zobák do Mariina ucha. Na portálu würzburského dómu prý byla dříve podobná plastika, na které však směřovalo embryo do Mariina klína. O tom rovněž existují podobné obrazy.

Vzpomínáme si zde bezděčně na kritiku metafyziky, kterou Anatol France (Anatole F., vl.jm. François Thibault, 1844-1924, franc. spisovatel) umístil do své „Epikurovy zahrady“. Vidíme, jak všechny mystické pojmy, stejně metafyzické, plynou z mytologie, která je zase jen pokřiveným zrcadlem prastarých primitivních představ.

Neposkvěšené pojetí v katolickém pojetí jako mýtus je pouhá ozvěna primitivního nazírání na pozemské věci. Jádrem mystické katolické spekulace je tedy jen představa přírodního člověka, „divocha“, jehož vědomosti o lidském těle a jeho funkcích byly téměř rovny nule. Takové je konec konců jádro všech náboženských představ, i když jsou pokládány za nejuvznesenější; odvádějí nás nazpět do doby, kdy si přírodní lidské kmeny byly nuceny pověrami vysvětlovat jevy, které nám dnes stále více a lépe osvětluje vědecký výzkum.

Různé středověké názory spojené s plozením. Názory učených evropských lékařů byly ve středověku ozvěnou nauk latinských a arabských lékařů, jako byli Soranus, Moschion (Muscio), Galenus a Avicenna (srov. v předch. díle). Na počátku 14. století popisoval proslulý chirurg francouzského Filipa Krásného, Henri de Mondeville, ve své „Chirurgii“ dělohu takto: „Materník je vlivný úd složitý, semenný, čivnatý, studený a suchý, je to plodící ústrojí ženské, podobné plodícímu ústrojí mužskému, jenže obráceně. Krček materníku připomíná mužský pyj, materník moudí a chová se se zřetelen k pyji stejně, jako pyj se zřetelen k močovodu. Materník tvoří dvě plovků složených jako povlak žaludku ze stejných důvodů. Materník leží nad konečníkem, dole, mezi konečníkem, močovým měchýřem a jinými vnitřnostmi. Smysl této pozice mezi těmito orgány je ten, že tyto orgány chrání embryo před vnějšími úrazy. U žen má materník toliko dvě dutiny nebo komory; ostatní živočichové mají tolik komor, kolik mají cecíků.“ Podobného druhu bylo „Anthropologium“, které s podivnými obrázky vydal v Lipsku v r. 1501 jistý Magnus Hundt, a pokročilejší „Artzenei-Spiegel“ Johanna Dryandera, které vyšlo v roce 1547 ve Frankfurtu n. M. Lepší vědomosti prozrazovaly anatomické tabulky Ondřeje Vesalia (Andreas V., 1514-1564, franc. lékař, autor sedmisvazkového odb. díla; předchodí jména v tomto odstavci nevzn.), jejichž první vydání vyšlo v r. 1538. Vlašský lékař Fallopi (také Fallopio, Gabrielle F., 1523-15662, ital. anatom, který první popsal přesněji ženské pohl. orgány) podstatně na tomto poli přispěl k pokroku svým objevem vejcovodů.

Novější embryologie se začala rozvíjet teprve v 16. století v Itálii. Už lékaři Fallopi a Arantius (Aranzi, 1530-1589, ital. lék.) věnovali pozornost anatomii plodu, a pak Ulysses Aldrovandi (1522-1605, ital. prof. med.) a Volcher Coiter (1553-1600, holandský anatom) nejprve začali znovu vědecky pozorovat vývoj kuřete ve vejci. V jejich stopách pokračoval Fabricius ab Aquapendente (Fabrizio Girolamo, 1537-1619, ital. lék. a anatom).

Jak si ještě v 16. století představovali normální polohu plodu v mateřském těle, ukazuje obrázek z knihy Jakuba Rueffa „Hebammen Buch“, podle frankfurtského vydání z r. 1581. Jak už víme, vládl u všech kulturních národů až do 19. století blud, že dítě během těhotenství náhle mění svou polohu v mateřském těle, převrací se hlavou dolů, provádí *la culbute* - přemet, jak se odborně říkalo francouzsky. I takový Arantius, žák Vesaliův a profesor v Bologni, ač mohl při otevírání mrtvol velmi často pozorovat hlavu plodu už v nejranějším těhotenství v ústí dělohy, obhajoval názor, že dítě se na počátku porodu převrací na hlavu. Poprvé tento názor začal potírat jiný Vesaliův žák, Realdus Columbus ve svém díle „De re anatomica“

(1559), který se mu posmíval, že prý embrya v děloze dělají kozelce jako opice, provazolezci nebo komedianti, ač to ani těsnost příslušného místa nedovoluje. Obrázek z knihy Johanna Dryandera (1547) z kapitoly „Unnatürlich Geburt“ ukazuje, jak fantasticky si představovali mimořádné polohy plodu, o nichž už měli velké znalosti.

Ve středověku a u arabských lékařů také vládly, pokud jde o lékařskou ochranu těhotenství názory, jaké jsme poznali ve starověku např. u Sorana. V knížce Eucharia Roesslina: „Der Swangern Frauen und Hebammen Rosengarten“ (Růžová zahrada těhotných žen a porodních babiček, 1513) čteme: „Těhotná žena nemá býtí líná a zahálčivá, má mírně choditi, varovati se nemírného tlaku a skákání. Lidé se mají míti na pozoru, aby ji neudeřili do ramen a šíje. Blíží-li se slehnutí, má tu a tam seděti hodinu s roztaženými stehny, pak zase rychle vstáti, běhati dolů a nahoru po vysokých schodech, zpívati nebo hlučně volati.“ Když obšírně popsal dietu těhotné ženy, praví spisovatel ve verších:

Když se blíží jejich den,
že plod už vyjítí má ven,
je na procházku chodit nech,
nahoru, dolů po schodech,
by se tím řádně připravily
a bez potíží porodily.

Kromě výživných jídel na posílněnou doporučuje silné, vonné víno, kořalku ze zázvoru, hřebíčku, libečku, kalkánu, vlašského kmínu a bílého pepře. Ve svém „Novém herbáři“ (1543) praví Leonhard Fuchs (1501-1566, něm. lék. a prof. botaniky): „Jedí-li těhotné ženy často kdoule, rodí prý divtípné a obratné děti.“

Ve středověkých knihách pro porodní báby je vůbec doporučováno těhotným ženám, aby žily vesele a bujně. Francouzští porodní pomocníci jim ke snadnému porodu doporučovali, aby si vtíraly mastnotu do stehen, klína, okolí řitě a pohlaví, kdežto někteří lékaři naopak varovali, že těhotná nemá používat parní koupele ani si natírat tělo nebo hlavy mastmi. Arabský lékař Rhazes (tj. ar-Rázi, zemř. 932, nejslavnější lék. persk. původu, píšící arabsky) velmi káral pouštění žilou, dlouho oblíbený a velmi rozšířený obyčej v době těhotenství, rovněž Lonicerus (v díle „Hemennem-Ordnung“, vyd. ve Frankfurtu n. M. 1575) praví: „V prvních čtyřech měsících krev nepouštěti, aniž počistšovati, neboť v těchto měsících jsou pouta plodu velmi měkká, jemná a slabá.“

Medikamenty pro těhotné ženy. Z babických knížek ze 16. století se dozvídáme o hojných medikamentech pro těhotné ženy.

Upadla-li těhotná nebo se lekla, takže je třeba se obávat potratu, má si okuřovat pohlavní ústrojí a tělo vpředu omývat vodou, ve které uvařila kamenec, duběnky, černý kořen, víno a ocet. Ženy, které většinou slehnou příliš brzy, si mají během těhotenství denně připravit koupel z řepičku, heřmánkového květu, kopru, lomikamenu a soli po stejných dílech a v ní si zahřívát stehna hodinu před večerí a tři hodiny po večerí a usušit si je teplými šátky, rovněž po několik dní na lačný žaludek užívat usušenou vnitřní kůži slepičího žaludku ve váze zlatáku s vínem.

Při zácpě měly užívat „*biretschkräutlein*“ s máslem nebo locikovou kaší, v nutném případě také čípek z medu a žloutku nebo z benátského mýdla; pokud to nepomohlo, dostala podle medikovy rady projímadlo. Když žena často trpěla mdlobou a obtížemi po početí, měla pít „*morettrank*“ nebo nápoj z růžové vody,

šťovíku, skořice a salepu (sušené hlízy vstavače). Měla-li nechut k jídlu, měla ráno užívat doušek z granátového sirupu, skořice a šťovíku nebo dobrého „morettran-ku“, položit si náplast na žaludek a srdeční jamku si namazat lentiškovým, balšámovým, peluňkovým nebo kdoulovým olejem. Tyto lektvary a praktiky se v různé pozměněné formě udržely až do nové doby mezi lidovými vrstvami, hlavně na venkově.

Délka těhotenství. Jak je nám už známo z minulého svazku, domníval se proslulý řecký lékař Hippokrates, že plod narozený v osmém měsíci není schopen života, ale sedmiměsíční dítě může dále žít. Aristoteles, Galenus, Plinius, talmudisté i arabští lékaři byli podobného názoru, připouštěli však výjimky hlavně pro Egypt. Středověcí lékaři tuto domněnku zdokonalili pouze pověrami. Bernard de Cordon z Montpellieru se ji v traktátu „Lilium medicinae“ (1305) snažil odůvodnit planetárními vlivy. Jacobo Forli (který učil v Padově kolem roku 1400), takto vysvětloval vliv hvězd na život plodu v různých měsících těhotenství: „V 1. měsíci těhotenství vládne Jupiter, quasi juvans pater jako dároce života, v 7. měsíci Luna jako podporovatelka života svou vlhkostí a světlem od slunce přijímaným, kdežto v 8. měsíci Saturn, studený a suchý, jehož povaha odporuje životu s jeho vlhkým a teplým počátkem, pročež tvorové, kteří se zrodí za jeho vlády, nemohou zůstatí naživu; v 9. měsíci pak vládne opět udržující Jupiter.“

Proti těmto domnělým planetárním vlivům bojovali Pico della Mirandola (Giovanni P. della M., 1463-1494, ital. humanista), Scipione Mercurio (Geronimo Mercuriani, 1530-1606, ital. lék.), ale názor, že osmiměsíční dítě je neschopné života, se udržel až do 17. století. Mercurio odůvodňoval to tím, že v Egyptě a Španělsku zůstávají osmiměsíční děti na živu, kdežto v Itálii umírají, menší silou vlašských žen a chladnějším vzduchem, který je dítěti, zhýčkanému teplem v mateřském těle, v Itálii nebezpečnější než v teplejším Španělsku a Egyptě. Také přemeten dítěte tuto domněnku odůvodňovali. Přemet se prý děje v sedmém měsíci, kdy se může dítě hned narodit a žít. Zůstane-li však po přemetu v mateřském těle, nemůže se za jeden měsíc natolik zotavit z otřesu, aby mohlo přežít námahu porodu; k tomu je prý třeba dvou měsíců.

Porod mrtvého dítěte není vzácný. Hrubé násilnosti na mateřském organismu nebo prudká psychická pohnutí a těžké akutní onemocnění matky, rovněž určité konstituční choroby matky nebo otce, mohou způsobit smrt plodu během těhotenství. A mrtvé dítě není vždy ihned vyhnáno z mateřského těla přírodními silami. Zůstává v něm nezřídka několik neděl, ba i měsíců, a dokonce se stává, že z matky neodejde ani po normální době těhotenství.

Příhodi-li se někdy těhotné ženě vážná nehoda nebo je-li z jiných důvodů v pochybnostech, zda plod jejího života dosud žije, shání se po neklamných známkách odumření plodu: to už činili lékaři po mnohá staletí, aniž však mohli překonat obtíže, spojené s touto otázkou, na kterou vždy nelze odpovědět s naprostou jistotou. V Roesslinově knížce (1513) čteme: „Podle dvanácti znamení, dole popsaných, lze poznati mrtvé dítě v mateřském těle. Předně, stanou-li se prsy ženy zvadlými a měkkými. Druhé znamení mrtvého dítěte, nehýbe-li se už v mateřském těle, ač se dříve hýbalo. Třetí, leží-li dítě v mateřském těle, padá ze strany na stranu jako kámen, když se žena obrátí. Čtvrté znamení, chladne-li ženě tělo a pupek, ač dříve byly teplé. Páté znamení, že z dělohy odcházejí zlé páchnoucí výtoky a zvláště,

měla-li žena ostrou horkou nemoc. Šesté znamení, má-li žena hluboko zapadlé oči a bělmo hněde a oči se dívají ztmule, rty dostávají olovenou a tmavomodrou barvu. Sedmé znamení mrtvého dítěte v mateřském těle je, že má žena velké bolesti pod pupkem a v přirození, její obličej je celý znetvořen a má špatnou barvu. Osmé, že má žena chuť na protivná jídla a nápoje, jakých dříve nepožívala. Deváté, že nemůže spát. Desáté, že má žena ustavičné nucení k moči, naléhavou potřebu jít na stolici, dělá však málo nebo nic. Jedenácté znamení, že ženě obyčejně smrdí a ošklivě páchne dech druhého nebo třetího dne po smrti dítěte. Dvanácté znamení upozorujeme, že dítě je mrtvé v mateřském těle, zahřejeme-li si ruku v teplé vodě a položíme ji ženě na tělo: nepohne-li se pak dítě teplem, je mrtvé. A tím více znamení nalezeno bude na těhotné ženě, čím větší bude jistota, že dítě v mateřském těle je mrtvé.“ I laik pochopí, jak klamná je většina těchto známek; novodobá diagnóza se hlavně opírá o zánik pohybu plodu a ozvěny jeho srdce.

Jako talmudisté, kteří se snažili dostat do rukou potracená embrya, aby mohli z rituálních důvodů zjistit jejich pohlaví a stupeň jejich vývoje, přičemž bylo účinně nejedno důležité pozorování pro embryologii, tak také lékaři 16. a 17. století se snažili provádět embryologická studia na potracených plodech. První obrázek takového tříměsíčního potratu uveřejnil v r. 1642 Ulysses Aldrovandi z Bologni – hrabě, který své jmění obětoval pro přírodní vědy, a nakonec zemřel v chudobinci svého rodného města.

Středověké babictví a porodnictví. V minulém svazku jsme si řekli, že s rozkladem světového římského panství a antické kultury zaniklo na Západě mnoho vědění a umění, protože jim bylo křesťanství nepřátelsky nakloněno a zachránce zbytků antických znalostí byla v raném středověku arabská kultura poté, co islám rozšířil své panství i do určitých evropských končin.

Z této kultury se nejvíce proslavil Peršan známý pod jménem Avicenna (Ibn Síná Abú Alí al-Husain ibn Abdalláh, 980-1037, pocházel z dneš. Tádžikistánu), jehož dílo „Kánún“ (plným názvem „Kánún fí ttibb“, Kánon lékařství), soubor řecko-arabské učenosti, bylo po staletí hlavním pramenem veškeré lékařské vědy. Pro porodnictví však – jak už víme – arabští lékaři příliš neznamenali a mnišský režim v Evropě nic nezlepšil.

Babictví bylo přenecháno zcela nevzdělaným ženám, které nejraději používaly zaklínací fomulky a pověřené prostředky, protože za příčinu porodních nesnází většinou pokládaly vliv ďábla, čarodějnic a zlých kouzel.

V Německu v ženském lékařství nejvíce „vynikala“ proslulá abatyše z kláštera na Ruprechtově hoře u Bingen - sv. Hildegarda (1099-1179). Protože jedním z „koníčků“ všech horlivých křesťanů je panenství, posuzovala např. menstruaci takto: „Vyměšování jest u panny světlejší než u nepanny, jejíž krev je lovošedější, zároveň jest krev u panny vyměšována z cév kapkovitěji, kdežto u nepanny se podobá spíše malému potůčku, poněvadž deflorací už byly otevřeny. Příčinou menstruace je hříšný pád Evin.“ Sv. Hildegarda sice zdůrazňovala konstituční choroby, ale např. o sangvinických (tj. o ženách „plných krve“, dynamických, živých, temperamentních) říkala, že jsou velmi plodné a také jen tehdy zdravé, vdají-li se. Přestane-li u nich menstruace před přirozenou dobou, stávají se někdy melancholické nebo dostanou bolesti na stranách nebo jim roste v mase červ či jim prasknou žlázy, které se nazývají scrofulae, nebo dostanou jinak nedůležitou vyrážku. Plno pověry a lékařských formulek přejatých od Arabů je také v lékařských spisech

Alberta z Bollstädtu, biskupa v Řezně, který je obecně znám pod jménem Albertus Magnus (1193 až 1280). Jinak měl na tehdejší dobu skutečně velké znalosti antiky.

I v Německu však byli učení muži, kteří měli lepší vědomosti a hlavně lepší názor, ale nemohli proniknout šerem vládnoucí pověry. Arnald de Villanova (1235-1312) vydal „Breviarium“, které obsahovalo už velmi rozumné názory na porodnictví, o chybných polohách dítěte a jejich změně, o nebezpečích toho, zůstane-li lůžko v matce, o vytažení mrtvého plodu atd. Energicky také brojil proti zneužívání pověřených prostředků nebo zaklínání a nazýval je bezbožnými. V lékařském oboru měl několik horlivých přívrženců.

Babictví však v této době nebylo pouze v rukou porodních babiček. Ještě v r. 1580 byl vévoda Ludvík Virtemberský nucen vydat výnos, který ovčákům a pastevcům zakazoval pomáhat k porodu! Ani zámožní a vznešení lidé nepoužívali lékaře, ale třeba z daleka povolávali dobré babičky. Tak poslední velmistr řádu německých rytířů, pozdější vévoda Albrecht Pruský, povolal ke své manželce babičku z Norimberku.

„Předsudky, které panovaly proti porodnictví prováděnému muži, přispěly jistě k tomu, že tento obor držen byl na nízké úrovni, poněvadž tím byla lékařům a chirurgům brána příležitost, aby mohli sbírat zkušenosti a obohacovat jimi své porodnické vědomosti. Byli-li voláni v případech, kdy si báby nevěděly rady, byly to případy málo vhodné k humánnímu pomáhání, nýbrž vybízely jistě jen k nejhrušším, děti ničícím operacím.“¹⁸

A tento stav zaviňovali i lékaři. Portugalec Rodericus a Castro, který v r. 1594 vydal v Hamburku knihu ke gynekologii a porodnictví, zde praví: „Haec ars viros dedecet (toto umění nesluší mužům).“ Už předtím Jean Le Bon, osobní lékař Karla IX. ve Francii, který rovněž vydal bez praktických zkušeností knihu o porodnictví („Therapia grafidarum“, 1577) stanovil požadavek, aby bába, neví-li si rady, nevolala lékaře, ale chirurga, což znamenalo ranhojiče, jehož umění a vědění bylo velmi často více než nepatrné.

V 15. a 16. století nastal v Německu obrat k lepšímu. Na začátku 16. století se už dozvídáme o porodnicích, kterých si obyvatelé vážili. Zajímavý případ se stal v r. 1516 ve Švýcarsku: Lékař Alexandr Zitz, pocházející z Virtemberku, prováděl praxi v Badenu (městě v kantonu Aarau), u freiburské kantonální vlády (fribourgské, Friebourg, švýc. město a kanton), se však stal neoblíbený, protože prý na cti utrhal spříšežencům vévody Oldřicha Virtemberského. Vláda ho proto dala zatknout a vypověděla. Ale už za půl hodiny po jeho zatčení začala v Badenu jedna žena rodit a tento porod byl tak těžký, že přítomné ženy nedoufaly, že rodička vyvázne životem. Obrátily se tudíž s prosbou na krajského správce, aby porodníka, který se tak často osvědčil, propustil, aby mohl zasáhnout a pomoci, což jim bylo také povoleno. Zitz byl tedy povolán a dovedl porod ke šťastnému konci. Tu se sešly badenské dámy a poslaly vládě prosbu, aby nenechala zkušeného muže ze Švýcar odejít a alespoň mu dovolila, aby se mohl hájit, a odpustila mu i v tom případě, že se skutečně dopustil něčeho trestného.

Také babickému řemeslu přinášela nová doba některá důležitá zlepšení, jednak tím, že babičky začaly být placeny z veřejných prostředků, byly pro ně vydávány řády a také ustanovení, podle nichž ženy hlásící se k tomuto povolání musely složit odbornou zkoušku.

V polovině 15. století učinil ve Frankfurtu n. M. Jan Leidemann odkaz svému rodnému městu, z jehož výnosu měly být babičky placeny, *aby chudým ženám*

poskytovaly bezplatnou pomoc při slehnutí. Např. v r. 1456 tak byla poprvé ustanovena babička, která byla honorována čtyřmi zlatými ročně. To se patrně osvědčilo, neboť v r. 1488 bylo ve městě takových babiček pět. Byly nazývány *stadt-ammen* nebo *des rates ammen*. Ve městě však byly i jiné babičky, které však potřebovaly svolení od rady proto, aby jim bylo někdy dovoleno nechat se farářem ohlásit z kazatelny. Instituce městských babiček pak byla napodobena i v jiných městech.

V r. 1496 existoval v Basileji výbor žen, který měl dozor nad babičkami. Řád pro babičky vydala už v r. 1451 městská řezenská správa; také zde se musely uchazečky podrobit veřejné zkoušce. Zavázaly se, že vždy půjdou hned tam, kam budou volány. Na říšském sněmu v Řezně v r. 1532 vydal císař Karel V. (viz výše) proslulá „*Carolina*“, řád hrdelního soudu, v jehož jednom článku se také babičkám předepisuje, aby měly stále připraveny svou užitečnou a dobrou výzbroj, jako je stolice, nůžky, houba, jehly a nitě. První instrukce pro babičky byly vydány v r. 1480 ve Würzburku.

Ve druhé polovině 16. století vyzvala Kateřina, rozená princezna Saská a vdova po vévodu Zikmundu Rakouském, později manželka Ericha I., vévody brunšvickeho a lüneburského, doktora Eucharía Roesslina ve Wormsu (později ve Frankfurtu n. M.), aby napsal už zde zmíněnou učebnici pro babičky. Byla vytištěna ve Wormsu v r. 1513 a v krátké době dosáhla neobyčejného rozšíření. Je to soubor Hippokratových, Galénových, Avicennových a jiných nauk. Její autor byl lékárník, pak v r. 1506 městský lékař ve Frankfurtu n. M., v r. 1513 ve Wormsu, v r. 1517 opět ve Frankfurtu a snad zemřel v r. 1526.

Jak jsme řekli, jeho „*Růžová zahrada*“ neobsahuje výsledky vlastní zkušenosti, ale poznatky sestavené ze starých autorů, liší se však od předchozích lékařských děl obrázky, k nimž našel vzor v Soranově a Musciově díle. O významu a rozšíření knihy svědčí, že je známa asi ve stu vydání. Roesslinův syn obstaral latinský překlad, v r. 1536 vyšel francouzský překlad, později i anglická vydání.

Také tento příklad byl následován. V polovině 16. století byl Jakub Rueff vyzván curyšskými chirurgy, aby napsal populární příručku pro porodní báby, těhotné a šestinedělky. Vyšla v r. 1554 a autor požádal purkmistra, aby ji rozeslal všem porodním bábám a ošetřovatelkám ve městě i v kraji. V této knížce je ledacos podáno se zřetelem k novým anatomickým vymoženostem, jinak je však autor stále ještě zaujat vírou v demony.

Tito spisovatelé a autoři, kteří je opisovali, neměli v porodnictví dostatečné vlastní zkušenosti, které by získali přímo u porodů. Přesto jejich knihy znamenají začátek lékařského vměšování do porodnictví v Německu. Byl to už značný pokrok, když např. Walter Ryff ve své knize „*Frauen Rosengarten*“ (*Růžová zahrada žen*) žádal v r. 1545, aby byly porodní báby vyučovány zkušenými lékaři a města dosahovala přísežné báby.

V Curychu babičky zkoušel až do r. 1554 Jakub Rueff jednou za rok, s ním to činili i jiní mistři, po něm tuto povinnost převzal městský radní Konrád Gessner, proslulý přírodovědec. Avšak ani on neměl z porodnictví praktické zkušenosti.

Další pokrok ve vývoji porodnictví se stal v Mnichově na konci 16. století. V r. 1589 byla v Německu poprvé zařízena porodní sednice k nutnému vyučení v babickém umění. Stalo se to v nemocnici sv. Ducha.

Tu a tam se vrchnostenské vzdělávání porodních babiček neomezovalo jen na technickou stránku, ale snažilo se také čelit vážně zakořeněným pověrám. V

Zemském zřízení gothajském čtete: „Mají božimu slovu pilně naslouchati, velebnou svátost pilně přijímati a toho, čeho nabyly a naučily se, používati k víře a křesťanskému životu. Naproti tomu však pověra a zneužívání božího jména i slova (jak jest proti prvnímu i druhému přikázání), tedy žehnání, kreslení značek nebo písmen, podivné posunky a křížování, oddělování pupíčku s jistými otázkami a odpovědmi, zavěšování rozmanitých věcí podivných proti pověřecnému urknutí dětí, postřikování před koupeli nebo po koupeli a podobné věci, jsou netoliko u nich úplně zakázány, nýbrž také, zpozorují-li podobné nekřesťanské a zavržitelné počínání u jiných lidí, mají je vážně napomenuti, aby toho zanechali, rovněž udati je faráři nebo vrchnosti.“ Také augšpurský řád pro porodní babičky zakazoval veškeré „žehnání, zbytečné obyčeje a průpovídky, hříšné zvyky.“ Byly zde čtyři učící se a devět placených a přísežných babiček. Placené babičky měly mít na domech vývěsní babický štít.

Tak pomalu vznikalo novodobé porodnictví.

V r. 1728 byla ve Štrasburku založena první porodnická klinika, tehdy ovšem francouzská. Na popud lékařů se nyní o porodnictví začal zajímat také stát. V Rakousku byl zaveden výcvik babiček v r. 1748, profesura pro teoretické porodnictví byla založena ve Vídni v r. 1774, v Berlíně a Kodani v r. 1751, v Bruselu v r. 1754.

Názory na funkci porodních babiček se zatím podstatně změnily. Zatímco dřívější babické příručky je chtěly vzdělat na dokonalé porodníky, ponechávala nová doba vlivem rostoucích nároků tohoto pokročilého umění babičkám málo vzdělaným stále skromnější místo u porodního lože. Až do nedávna byla nicméně hlavní věcí babického vzdělání čistě technická stránka porodnictví a diagnostika, manuální pomoc a jednotlivé porodnické operace byly pokládány za podstatný úkol porodní báby. Když však byla poznána nakažlivá povaha většiny omladnicích onemocnění a vzrostly zkušenosti o prostředcích, jimž se lze vyhnout, vyniklo ještě více první lékařské pravidlo, že především lékařská pomoc nemůže uškodit ani při vzdělávání porodních babiček. Provádění dezinfekčních opatření se stalo polovinou všech funkcí babičky. Podle toho už nelze jako dříve pokládat babičku za jakéhosi podřadného porodníka s omezeným fakultativním oprávněním k provádění porodnických operací, ale spíše za strážkyni porodního průběhu s tou povinností, aby si při každé úchyloce od normálu vyžádala lékařskou pomoc.

Nejlepší středověká půda pro vědecký pokrok však byla v *Itálii*, která na prahu nové doby měla také blahodárný vliv na porodnictví v jiných zemích. Truchlivé důsledky křesťanské kulturní periody, kterou je třeba považovat za minulost, byly poprvé překonány epochálním činem: Mondini (Mondini, kolem 1275–1327, ital. lék., prof. chirurgie v Bologni, autor díla „*Anathomia*“ z r. 1316) se poprvé v r. 1306 odvážil pitvat ženskou mrtvolu, podruhé v r. 1315 dokonce při veřejné přednášce. Tím byla otevřena cesta přírodovědeckému výzkumu, který pomalu, ale nezadržitelně vedl ke světlu a pravdě.

Ale v Itálii už dříve existovalo středisko vývoje, které od 11. století udržovalo vědeckého ducha uprostřed pověry a mělo zvláště dobrý vliv na porodnictví: *universita v Salernu*. Ve spisech salernských učenců bylo téměř výhradně udržováno hippokratovské, aristoteléské, galenovské a později arabské vědění; křesťanského zde nebylo nic. Ze salemské školy vyšlo i několik lékařek.

Důležitou úlohu měla už v začátcích proslulá *Trotula* (11. století), která byla pokládána za autorku „*Knihy o ženském utrpení před porodem, za porodu a po porodu*“ a jejíž dílo o ženských nemocích je známo pouze z výtahu ze 13. století. Z tohoto díla

je zřejmé, že lékařské vědomosti této školy vzrůstaly nad pouhou víru v účinnost „domácích prostředků“ a snažily se podporovat také vývoj porodnictví.

Není podivné, že zde byly vynikajícími lékařkami ženy, neboť v oné době, jak víme, bylo poskytováno vzdělání hlavně ženám, které se učily i latinsky a řecky. Trotula příliš pověrám nevěřila, neboť o amuletech soudila, že jejich účinek je sice temný, že jsou však babičkami obecně používány. První popsala úplné natržení hrázky, novou ženskou nemoc – močení do postele a různé pohlavní choroby. V této době nabyla významu také *uroskopie* (vyšetřování moče), o které psali Platearius ml. („Regulae urinarum“) a Mathaeus de Archiepiscopo („De urinis“). Na konci 15. století shrnuli lékařské a porodnické středověké vědomosti do svých kompilací Francesco de Piedimonte, Nicolo Falcucci a Savonarola (Savonarola, 1452–1498, dominikánský mch, náb. a spol. reformátor, exkomunikován a popraven).

Zvláštního vlivu na porodnictví v jiných zemích nabyla Itálie v 17. století spisy, které byly sepsány pro vzdělání babiček. Zvláště zde vynikl Scipione Mercurio (Mercuriani, viz výše), který v r. 1621 v Benátkách vydal „La Commare oriccoglitrice“ (Porodní babička sbírající zlato), které bylo přeloženo do němčiny a v Německu bylo dlouho důležitou autoritou. V obrázcích tohoto díla je však ještě mnoho umělého a fantastického. Velmi zvláštní jsou pozice, které má podle něho zaujmout rodička při těžkých porodech. Ženy, které jsou příliš tlusté, si mají kleknout na podlahu a převrátit se na záda tak, že jejich ramena a hlava spočinou na podložené podušce, ale lokte jsou opřeny o podlahu a pomáhají podpírat tělo.

V 16. století bylo v Itálii zvykem, že se neodělkám přinášela posilující potrava ve zvláštních majolikových miskách. Tyto nádoby byly nazývány *puerpera* nebo *scodelle per le donne* (misky pro ženy). Byly ozdobeny různými výjevy, tu a tam i porodními scénami. Takové scény jsou např. na dvou miskách z Urbina asi z doby 1530–1540, které jsou nyní uloženy v berlínském Umělecko-průmyslovém muzeu. Z lékařského hlediska jsou zajímavé tím, že ukazují, jaké obvyklé pozice při porodu byly v Itálii a z kulturního hlediska, že ženy rodily v přítomnosti mnoha žen a porody vůbec nebyly považovány za něco, co je třeba skrývat před veřejností. Na jedné misce je při porodu zobrazeno vedle několika žen i hrající si dítě, na druhé misce pomáhá rodičce i mladé páže.

Marcellus Donatus (zemř. v r. 1600, mantovský lékař) napsal knihu „De medica historia mirabili“, souhrn zvláštních porodnických a gynekologických případů. Tato kniha se proslavila tím, že popsala *císařský řez*, provedený ranhojičem Kryštofem Bainem v r. 1540 v Itálii, první a zcela nezpochybněný případ skutečného císařského řezu na živé ženě. Ranhojiče označuje Donatus za jednoho z těch lidí, kteří kočují po městech. Při této operaci bylo vyňato mrtvé dítě a žena později porodila ještě čtyřikrát normálním způsobem. Také Mercuriovo (tj. Mercurianiho, viz výše) dílo má pro dějiny porodnictví význam tím, že v něm autor popisuje své zkušenosti o císařském řezu, které sebral na svých cestách po Francii v letech 1571 a 1572. V Toulouse např. viděl dvě ženy, které slehly císařským řezem a z nichž byla jedna ještě devětkrát těhotná a šťastně porodila. Říká, že tato operace je ve Francii natolik uznávaná, jako v Itálii pouštění žilou při bolení hlavy.

Anglické babičství. Jak se zdá, byly středověké porodní báby v Anglii zvláště oddány pověrám, a to ještě v 16. století. Ve vyšetřovacích protokolech se vyskytují i tyto otázky: „Znáte někoho, kdo užívá kouzel, čarů, vyzívání, kruhů, čarodějných mocí, zaklínání nebo podobných sil nebo představ vymyšlených ďáblem a v době

ženiny práce k porodu?" „Užívá někdo kouzel nebo nedovolených modliteb nebo vyzvání latinských či jiných, a hlavně porodní babičky v době, kdy žena pracuje k porodu?" „Jednají osoby, vikáři nebo kuráti, pěstující horlivě vyučování porodních babiček, jak mají křtít děti v případě nutnosti, v souhlasu s církevním právem nebo nikoli?"

V polovině 16. století byly i anglické ženy samy nespokojeny se svými nevzdělanými bábami a uznávaly, že potřebují lepší znalosti. V roce 1537 tedy byla do angličtiny přeložena už zmíněná Roesslinova kniha a v jejím druhém vydání v r. 1540 si vydavatel libuje, jaký měla úspěch. Nicméně ještě na konci 16. století napsal Andrew Boorde ve svém „Brevarij of Health“ (Breviář zdraví) toto: „V mé době, jak zde v Anglicku, tak i v jiných zemích a jako za starověku, měla by býti každá babička předvedena počestnými ženami velmi důstojnými před biskupa a měly by jí dosvědčiti, že je to vážná, chytrá a mlčenlivá žena, která má zkušenost a je hodnověrná, aby mohla konat službu porodní báby. Pak biskup měl by ji za spolupůsobení doktora lékařství vyzkoušeti a poučiti o věcech, kterých je neznalá; a tato zkouška a uvedení je věc chvályhodná; tak mělo by býti v Anglicku jednáno, aby tolik žen nebylo bědných ani tolik dětí nehynulo na každém místě v Anglicku, jako dosud. Biskup by měl dohlížet na tuto věc.“

Nová, lepší doba anglického babictví začala s Harveyem (William H., 1578–1657, fyziolog, objevil velký krevní oběh, kromě jiných prací vydal „Opera omnia“), otcem anglického porodnictví, jehož latinské spisy byly v roce 1653 přeloženy do angličtiny.

V polovině 18. století se v Anglii pomalu ujal zvyk povolávat k porodům lékaře. Nestalo se to však bez prudkého literárního boje mezi lékaři a babičkami. Znamý anglický spisovatel Lawrence Sterne (1713–1768) promluvil do tohoto zápasu ve svém „Yorikovi“ touto perlou anglického pokrytectví: „A opravdu, muž-babička je obluda právě tak veliká, jako kentaur a jako chiméra, jaká kdy zrodila se v mozku Irčanově... Hanebně se zlobím, když naše britské dámy tak málo tají to, co toliko jejich manžel má spatřiti, a dávají na to cizímu mužskému právě tak bez bázně hleděti, jako na svůj obličej. Jaký příklad dávají nám východní ženy v tomto směru! Když jednou evropský lékař navštívil nemocnou sultánu, nebylo mu při vyšetřování tepny ani dovoleno, aby její ruku spatřil: podala mu ji, ale zahalenou závojem. A naše britské dámy jsou tak nesvědomitě, že ukazují akušérovi i to, co vůbec nemá viděti... Jaký je to asi ubožák, který zapomíná jaksi na své mužství a snížil se tak hluboce, že může přijati název babičky. Kleštěnci z Itálie a eunuchové z Východu klesli, jak se zdá, sotva hanebněji.“

Francouzské babictví. Podstatný pokrok v porodnictví učinila ve středověku Francie, kde se udržela silná antická tradice. Jak si však představovali babictví ještě ve 14. století ranhojiči, ukazuje nejlépe ve svých spisech Guy de Chauliac, jehož babické nauky se omezují na dvě kapitoly o vytažení plodu a vytažení lůžka; ostatní je přenecháno bábám. V jednom rukopisu jeho díla ve 14. století je však miniatura, která opravňuje domněnku, že ve Francii už ve 14. století bylo lékařské vyučování prováděno tu a tam i na mrtvole. Také se jménem francouzského chirurga Ambrože Paréa (1510–1519) je spojeno několik nových popudů a snaha dopomoci lékařům k uznání jejich důležitosti u porodního lože. Ale ještě v r. 1587 vyšla v Paříži knížka s tímto titulem: „Vznešená a svrchovaná věda o přirozeném umění a řemeslu porodnictví proti proklaté a zvrhlé neschopnosti žen, které jsou nazývány sages-

femmes nebo belles-mères a svou nevědomostí dávají denně zahynouti nekonečnému počtu žen a dětí při porodu.“

Nicméně Paréovo úsilí nebylo zcela marné. Z jeho školy pro babičky vyšla např. Louisa Bourgeoisová, nazývaná Boursierovou, která napsala velmi dobrou knihu pro babičky, vydanou v letech 1609–1642 třikrát; její titul zněl: „Různá pozorování o neplodnosti, ztrátě plodu, plodnosti, porodech a ženských nemocech.“ Paréův žák Guillemeau se pokoušel o novinku: zjištění života plodu zavedením ruky do dělohy. Snažil se zjistit sací pohyby dětských úst.

Lékaři jako porodníci nabyli ve Francii vážnosti teprve tehdy, když Jules Clément (1646–1729) pomohl v r. 1636 k porodu milence Ludvíka XIV., La Vallière, a byl králem zahrnut pochtami. Od té doby se nazývali chirurgové, kteří prováděli porodnictví, *accoucheurs* a mužská pomoc při porodu se stala módou. U ostatních evropských dvorů pak náleželo k dobrému tónu, nechávat si pomáhat lékařem; ranhojiči byli vysíláni k porodnickému vzdělání do Paříže nebo byli povoláváni pařížští porodníci; Clément byl např. třikrát v Madridu, aby pomáhal i manželce Filipa V.

Význam lékařů pro porodnictví byl ještě v 18. století hodnocen více ve Francii než v Německu. Komentátor trestního řádu Karla V. („Carolina“, srov. výše), vůbec žalostného produktu „světského ramene“, odpovídal v r. 1721 na otázku, zda v pochybných případech má větší váhu úsudek lékaře nebo porodní báby: „Akušéři jsou u Galů v oblíbě, nikoli u nás.“

Holandské babičtví ještě v 17. století nám ukazuje dílo haagského lékaře Solingena (1693): „Není tudíž divu, že mnohé vážené ženy jsou opatrné a rozmýšlejí se, než si vezmou porodní bábu. A to tím více, že denní zkušenost jasně učí, že se najdou i takové, které číst ani psát nedovedou, a mnohé, které když byly propadly chudobě, ihned se učí této tak veledůležitě službě u té neb oné zkušené babičky jen tak za nic nebo za to málo, co ještě mohou sehnati: A když se domnívají, že se napolo doučily, chtějí si ihned hráti na místra; zvláště, když aspoň dvěma nebo třem měšťankám nebo jiné, jejíž muž je toho umění, pomohly a nikoli pro zisk, tu ihned nosí vzhůru a nafukují se. Ty pak, které dovedou i trochu čísti, dostávají tu a tam písemně, jak se chovati mají, napsáno na kousku kůže nebo pergameni nemnoha písmeny, která tak pěkně jsou seřaděna a každé na své příslušné místo tak výborně jest posazeno, podle jejich zvyku, takže je rozkoš to čísti. To říkám proto, poněvadž podobné instrukce nemívají ani pětadvacet řádek s takovými výrazy, že je člověku stydno, jakž to mám doma ještě uschováno, a pak se pustí s tím na vodu, jako by si byly koupily vítr u Laponců nebo Finů, zavázaný do šátku. Tak se děje na venkově, kde nemají často ani pohodlné stolice nebo jiné nezbytnosti... Nicméně najdeme také zdatné a rozumné báby, s nimiž jsem provozoval praxi a ještě rád provozuji. Ale ty jsou ze staré školy, která měla zkušenosti. Aby se však zamezilo, aby nové babičky nebyly tak brzy připuštěny k provozování takové služby, ustanovila některá města určitou dobu, ve které se mají pohodlně zařídit i vzdělati. A když nabyly jakéhosi vědění, nařídila, aby po nějakou dobu ještě provozovaly praxi pod dozorem chytré a zkušené báby, také příčiny udávaly a medikamenty předpisovaly, pokud jim to dovoleno, aby totiž, poněvadž medicíně nerozumějí, nedávaly vnitřních medikamentů, pokud se vážně neporadily s lékařem...“

Jak bylo ještě v této době porodnictví lékařům ztěžováno, ukazuje obrázek v knize porodníka Samuela Jansona (1681): Porodník a rodička sedí jeden proti

druhému, mezi nimi je velké prostěradlo, které má na jedné straně lékař ovázané okolo krku a na druhé straně rodička kolem pasu, a pod tímto hadrem, jehož strany poněkud pozdvihují dvě ženy, provádí porodník zákrok.

V r. 1725 předložil Jean Palfyn (Johannes P., 1650-1730, profesor chirurgie a anatomie v Gentu) francouzské Akademii model svých porodních kleští, které vynalezl a ihned věnoval veřejnosti. Palfyn také v r. 1708 napsal anatomii pohlavních orgánů.

Křest dítěte v mateřském těle. Podle křesťanského názoru je třeba pro blaho na zemi i na nebi určitý obřad -křest. Protože někdy za určitých okolností, pokud není možné nechat provést rituální křest legitimním knězem, např. je-li nebezpečí, že dítě předčasně zemře, zavedla církev tzv. *křest z nouze*, který může být proveden nejen věřícím laikem, lékařem, porodní bábou atd., nýbrž dokonce i jinověrcem. Je buď bezprostředně platný nebo vyžaduje dodatečný křest, byl-li předchozí akt spíše provizorní povahy.

Tato křesťanská instituce ovšem vyvolávala konflikty s lékařským světem, hlavně pokud šlo o porody, při nichž rodička nebo rodící se dítě byly ohroženy smrtí. V r. 1909 vzbudil světovou pozornost tzv. *tyrolský případ*. Katolická představená žádala, když měla operace nepříznivý výsledek, aby byl plod ještě rychle před skonem pacientky pokřtěn v mateřském těle. Mělo se tak stát metodou „katolického lékaře“ dr. Treitnera, popsanou v katolickém čtvrtletníku, vydávaném dvěma profesory biskupsko-teologického diecézního učiliště v Linci pod názvem: „Křest v mateřském těle dutou jehlou. Nová metoda, jak lze prostým způsobem dítě in utero platně pokřtíti. Pro duchovní pastýře, křesťanské lékaře a porodní báby.“ Toto vyšlo v roce - 1908!

Křest v mateřském těle je vůbec nebezpečný výmysl. Horečka omladnic, která dříve řádila epidemicky a hubila matky, je dnes redukována na minimum, protože nešťastný a vysmívaný německý vědec Semmelweis¹⁹ odkázal světu přesvědčení, že horečka omladnic je infekční nemoc, která je zaviňována nečistotou a hlavně rukama vyšetřujících osob. Porodním bábám je tudíž lékařsky zakázáno vnikat rukama do dělohy. Jejich prsty se mají zastavit před ústím dělohy. A právě vnitroděložní křest by vyžadoval hluboký zásah do těla. Křest z nouze by se prováděl buď prstem namočeným do „svěcené vody“ nebo stříkačkou. Stříkačka rovněž obsahující „svěcenou vodu“ by tlakem za ceremoniálních křestních formulek polévala v tmavém děložním nitru umírající plod.

Ze soudního lékařství je příliš známo, jak pověstná děložní stříkačka dovede v rukou nesvědomitých porodních babiček přinášet smrt, je-li jí používáno k potratu. Proto Treitnerův návrh na křest z nouze dutou jehlou (zdá se však, že nikdy nepraktikovaný) vyvolal rozhořčený odpor lékařů. Taková jehla by byla dvojnásobná co do šířky a trojnásobná co do délky, srovnáme-li ji např. s obyčejnou morfiiovou injekční stříkačkou. Byla by zaváděna přímo těhotným tělem k hlavičce umírajícího plodu. Musela by tedy propíchnout pokožku, tukovou vrstvu pod ní, která je často velmi silná, choulostivou pobřišnici, volný prostor, v němž se těhotná děloha přimyká k břišní stěně, rovněž velmi citlivý pobřišniční povlak dělohy, silnou svalovou stěnu krevnaté dělohy, její sliznici, pak opět volný prostor, pak plodové pleny a konečně pokožku na hlavě nenarozeného dítěte! Co by tedy mohla jehla způsobit, je-li ponecháno na bábě, aby zjistila polohu hlavičky!

Císařský řez. První zprávy o císařském řezu ve středověku jsou z 10. století. Kostnický biskup Gebhard II. (949–995) děkoval prý za svůj život operaci, kterou byl vyříznut z mrtvé matky: Gebhardus defunctae matris utero excisus; rovněž Purchard, svatohavelský opat (zvolený v r. 958).

O praxi talmudských lékařů jsme se už zmínili v minulém díle. Také francouzští lékaři, Bernard de Cordon (1285) a Guy de Chauliac (1363), oba z Montpellieru, učili, že zemře-li těhotná, má být proveden císařský řez; domnívali se, že plod může po matčině smrti ještě nějakou dobu žít a chtěli tudíž udržet ústa a dělohu mrtvé otevřené, aby k dítěti mohl vzduch. Tato podivná domněnka se vyskytovala ještě v nové době u lidu ve Franckém lese (Frankenwald v Německu): zemřela-li žena na slehnutí, udržovali jí ústa otevřená třískou nebo kolíčkem, aby se dítě nezadusilo, než přijde lékař.

Viardel (17. století), který sám „vyřízl živé dítě z těla“, tento mysl potíral: „Věřili někdo, že dítě dýchá ústy, jak se mnozí domnívají a proto nařizují, aby byl matce po smrti dán do úst roubík, je to hloupost, protože dítě v matce jinak než pupečními tepnami vzduch načerpává a jeho plíce nemají ještě vlastního zařízení.“

V Německu je znám císařský řez z doby minesengrů. V Eilhardově eposu o Tristanovi (Eilhart von Oberg, 12. stol, epos „Tristrant und Isalde“ vytvořil podle franc. vzoru, námět viz výše) je líčen porod Blahcheflúry, která nosila Tristana pod srdcem. Porod byl tak těžký, že při něm Blancheflúr zemřela a

do sneit man dem wibe
einen son úz ihren líbe.

Podobný případ je zaznamenán z Dánska (1360). Dánská žena z rodu Porse a vdaná za správce Bo Johnsen zemřela při porodu. Na manželův rozkaz bylo poté ještě živé dítě vyříznuto z mateřského těla.

V prvotisku městské frankfurtské knihovny o Antikristu („Enndkrist“) asi z let 1473–1476 je dřevoryt představující narození Antikrista. Antikristova matka pohlavně obcovala s vlastním otcem a plodem této krvesmílné lásky byl on. V nízké sednici leží rodička na pryčně s vyvýšenou hlavou. Je oblečena širokým rouchem s dlouhými rukávy, které zahaluje její tělo od krku až k patám. Na nohou má střevíce. Nad břichem je roucho rozhaleno, takže vidíme velký podélný řez na nahém břiše rodičky. Z něho je vytahován Antikrist osobou stojící za lůžkem; nohy mu vězí ještě v mateřském těle. Nelze rozeznat, je-li pomáhající osoba muž nebo žena. U nohou lože stojí ďábel v podobě rohatého vepře vztyčeného na zadních nohou; jak se zdá, tak řídí operaci. Jiný ďábel přijímá duši, která právě uniká z úst rodičky a má podobu dítěte. Oknem sednice přichází, jak se zdá, anděl.

Na tomto místě je možné se zmínit také o hrůzné pověře a zločinném císařském řezu zlodějí a lupičů. Etnograf Birlinger cituje z rukopisu „Augsburger Malefizbüchlein“: „Anno 1568 rozřízl jeden člověk břicho jedné těhotné ženě, plodu usekl ručku, aby s ní kouzla prováděl.“ Zločinec Buleney, popravený v r. 1586, přiznal, že měl spolu se dvěma tovaryši u sebe dětskou ručku vyříznutou z mateřského těla, kterou zapalovali na pěti prstících, aby se dověděli, není-li v domě, do kterého se vloupali, nikdo vzhůru, neboť kolik prstíků nehořelo, tolik lidí v domě bželo. Ručku pokládali také za osvědčený a neomylný prostředek, aby se zámky samy otvíraly.

F. S. Kraus²⁰ vypravuje: „V Bosně zabíjeli zloději a lupiči těhotné ženy, nejraději v sedmém měsíci, otvírali je a dítě z mateřského těla vyňaté rozkrájeli na dlouhé, tenké pruhy a tyto kousky dobře usušili. Chtěli-li pak v noci vyloupiti někde dům,

zapálili usušený kousek jako svíčku a mohli prý pak nerušeně dům vykrásti, neboť všickni obyvatelé domu spali jako dřevo a nikdo se nemohl probuditi, dokud lupiči neodtáhli.“

Že takové pověrečné představy z lidu nezmizely ani v nové době, o tom svědčí německá lidová písnička o prodané mlynářce:

A když pak mlynář v les šel víc,
tři vrahové mu přišli vstříc,
dobrého jitra mu přáli.
Dobrytrot, dobrytrot, mlynáři náš,
zda-li pak ženu těhotnou máš,
zaplatit chceme jí dobře.
Tu mlynář řek' si hloubaje:
Máš ženu, samodruhá je,
můžeš ji prodati věru.

První nabízel tři sta, druhý šest set tolarů, ale to je mlynáři pořád málo. Teprve když třetí nabídne devět set tolarů, přijme mlynář návrh a pod nějakou záminkou pošle ženu do lesa, kde ji přepachnou vrazi.

Dobrytrot, dobrytrot, paničko,
jste mlynářovo zlatíčko,
my jsme vás koupili draze.
Ten první plášť jí bere už,
ten druhý vytáh' ostrý nůž,
ten třetí rozpáral ji.

Tato lidová píseň pronikla až do Švédska a Dánska, takže je pravděpodobné, že i v těchto zemích znali takové pověrečné představy.

Kdy byl poprvé v Evropě proveden *císařský řez na živé ženě*, nelze přesně zjistit.

Např. prý kolem roku 1500 byla císařským řezem zachráněna i s dítětem manželka míškáře Jakuba Nuffera, ale zdá se, že nešlo o skutečný císařský řez, nýbrž o otevření břišní dutiny během mimoděložního těhotenství. Zato však v ybašském zemském právu (kanton Schwyz, Švýcarsko) z r. 1389 čteme: „Manželské dítě, které bylo vyříznuto ze své matky, dědí po svém otci a matce, přežije-li je a má lidskou podobu, a po dítěti dědí jeho nejbližší příbuzní z otcovy strany. Kdyby však nebylo víry, že dítě žilo nebo mělo lidskou podobu, nutno to dokázati dvěma ctihodnými svědky mužskými nebo ženskými, kteří to odpřisáhnou.“ Existence takového zákona dokazuje, že zákonodárci císařský řez nejen znali, ale i předpokládali, že tato operace může být provedena s úspěchem.

V 16. století bylo o císařském řezu na živé ženě velmi diskutováno ve francouzské literatuře. Chirurg Ambrož Paré, o němž jsme už slyšeli, a anatom Charles Estienne (Carolus Stephanus) v letech 1539–1545 o věci pojednávali velmi podrobně. První zjištěný císařský řez byl – jak už víme – proveden v roce 1540 Kryštofem Bainem v Itálii a popsán Donatem (viz výše). V r. 1581 byla tato operace doporučena Františkem Roussetem a od té doby se stala uznaným jevem v lékařské praxi. První ověřený císařský řez v Německu byl proveden chirurgem Trautmanem 21. dubna 1610 ve Wittenberku a popsán Danielem Sennertem.

Jako *kuriozity z martyrologie ženy* (martylogie, seznam svátků jednotlivých mučedníků v pořadí církevního roku) zde uvedeme tyto případy: V roce 1880 se podle zprávy bělehradského lékaře, dr. V. Dorděviče, stalo, že nedaleko srbské

hranice v Přištině nemohla nádenice přes třídní mučivé bolesti slehnout, v zoufalství vzala břitvu svého muže, provedla na sobě císařský řez a ránu si dala zašít sousedkou. Po několika měsících, když referent podal zprávu o tomto případě, byly matka i dítě zcela zdraví. O podobném případě referoval jistý lékař v odborném časopise v r. 1885. Šlo o sedmatřicetiletou ženu z Bělé u Podmokel. Ke konci jejího osmého měsíce na ni včas přišly bolesti, ale po 24 hodinách opět přestaly. Pak nastaly křečovitě záchvaty, opět velké bolesti a ohromné nadnutí břicha, ale pohyby dítěte ustaly. Žena myslela, že nastává její poslední hodinka. Vzala tedy břitvu a pomalu si prořezávala vrstvu za vrstvou, břišní stěnu i děložní stěnu. Pak z rány vytáhla mrtvé dítě, odřízla pupeční šňůru a nakonec odstranila lůžko. Povolal lékař zašil ránu a přiložil obvaz; žena se po nedlouhém léčení uzdravila.

O francouzském případě píše Granier²¹: „Třiatřicetiletá selka byla v devátém měsíci těhotenství, a proto na posměch venkovu. Otevřela si tedy kuchyňským nožem život od pupku až po kyčelní jámu. Touto ranou vytáhla dítě, které vážilo o kilogram méně než normální plod ke konci těhotenství. Tím dítě usmrtila.“ Co se s touto ženou stalo, není známo. O dalších třech podobných případech referoval americký lékař. Jen v jediném případě zemřela matka následkem této „operace“.

Velké pokroky novodobé operativní gynekologii pod blahodárnou ochranou asepece také prospěly císařskému řezu a změnily, jak jsme tu uvedli v předchozím svazku, jeho povahu na běžný lékařský zákrok.

Porod zadnicí. Mytologie nám vypravuje, že Athéna se zrodila z Diovy hlavy, Bacchus z Jupiterova boku, Buddha z podpaží své matky, a byla-li Eva vyrobena z Adamova žebra, narodila se Eskymačka břišní stěnou svého otce, který otěhotněl, když snědl mystického slanečka-jikmáče. To jsou pohádky, které se skutečným porodem nemají nic společného, jako zřejmě časopisecké zprávy – někdy tak věrohodné – o porodu hochu mužem a operativním „porodu“ odumřelého dvojčete z jeho živého bratra.

Něco jiného jsou porody zadnicí, o nichž tu a tam kolují zprávy mezi lidmi, i když jde o ženy zcela normálně vyvinuté. Ve většině těchto případů se však jedná o prvničky, kterým při slehnutí přirozenou cestou byla silně protržena hrázka. Takové protržení hrázky může sahat přední stěnou konečníku až k řiti, přičemž se tedy řiť stává společnou porodní cestou. Ale ve vzácných případech může nastat při určitém znetvoření pohlavní oblasti také skutečný porod zadnicí.

Nejproslulejší je případ pozorovaný Louisem v Paříži.²² Mladá dívka měla rodidla zakryta závojem (atresíí), který nedovoloval zavedení údu. Menstruovala řití. Její mileneček na ni naléhal a prosil ji, aby s ním souložila jedinou cestou, kterou to bylo možné. Brzy se stala matkou. Slehnutí v pravý čas a dobře urostlého dítěte se stalo zadnicí. Louis o tom vydal tezi, ale pařížský parlament mu tuto tezi zakázal obhajovat. Sorbona Louise vyloučila za otázku, kterou předložil církevním kasuistům: „Je-li žena takto ustrojena, může s ní býti podle úsudku morálních teologů souloženo nebo nikoli?“ Věci se však ujal papež Benedikt V. (viz výše), Louisovi zrušil trest a poté byla jeho teze v r. 1754 otištěna. Tento papež se domníval, že dívka, která nemá vulvu, nemůže zadnicí plnit žádost po oplodnění. Zdá se také, že porod zadnicí byl znám už talmudským lékařům.

Nemůžeme v těchto kapitolách vyličit všechny středověké pověry, lidové praktiky a lékařské omyly i pokroky, vztahující se k porodu a mateřství vůbec. Víme už, že v jádru se valně nelišily od představ a praktik ve starověku, jakmile stredo-

věk začal navazovat na antickou tradici a že v lidu a často i u učených lidí zbývalo mnoho pověřených názorů z přírodní doby. A ráz těchto starých představ, pověr a praktik jsme už poměrně podrobně poznali v předešlých dvou svazcích tohoto díla. Zastavme se tedy ještě u jedné typické ukázky toho, jakými vývojovými fázemi se bylo možné pracovat k dnes platným názorům.

Vypuzení lůžka. Albertus Magnus (Alberta z Bollstädtu, viz výše) ve 13. století jako prostředky k usnadnění odchodu lůžka doporučoval: česnek vařený ve víně, jímž se mělo potírat břicho, parní koupel ze slepičího peří pro pohlavní orgány. Jako vnitřní prostředky dřevěný kořen s vínem, prášek z bodláku a pupavy v deštové vodě, skořice ve vodě, jablečnick, achátový prášek v nápoji, olej jako pokrm atd. A přitom byl Albertus Magnus pokládán za nevšedně vzdělaného muže.

Eucharius Roesslin (viz výše) už stanovil pravidlo, že lůžko odchází bez umělé pomoci. Používal pro ně zvláštní název *buschlin*. Někdy prý odchází s dítětem, jindy zůstane pozadu. To se stává tehdy, je-li matka nemocná nebo slabá, aby mohla lůžko vytlačit, nebo je-li uvnitř lůžko pevně připoutáno, nebo také, vytekla-li voda z dělohy nebo se ústí dělohy smrsklo, je úzké a oteklé následkem bolesti. V těchto případech musí bába lůžko odstranit, neboť jinak by rodička onemocněla, protože zadržené lůžko snadno hnije. Později však Roesslin radí, že nejsou-li nic platné všechny prostředky, které k odstranění lůžka doporučuje, aby se tím příliš netrápili, protože v několika dnech se rozpustí a vyteče jako mastrná voda. Neodchází-li lůžko, protože je děloha uzavřená, má pít rodička jalovec a galbanovou pryskyřici ve víně. Vězí-li lůžko pevně, je třeba okouřovat rodičku různými balzamičnými, voňavými i smrdutými látkami, jako jsou asa foetida, bobřina, lidské vlasy, oslí kopyto; pak má rodička také zadržovat dech a užívat čemerku a pepř jako kýchací prostředky. Roesslin však také učí odstraňovat lůžko rukou: bába za ně má jemně zatáhnout, aby nebylo roztrženo. Kdyby se bála, že je roztrhne, má je přivázat ženě nahoře k noze, ne příliš pevně nebo příliš volně, ale přiměřeným způsobem, aby se neutrhllo a nemohlo se stáhnout zpátky. Pokud je k děloze pevně připoutané, má je bába jemně odloupnout, ale s ohledem na velké bolesti ženy je nemá tahat hrubě, aby nevyšla také děloha. Má je opatrně popotahovat ze strany na stranu, až je uvolněné.

Paní Bourgeoisová učila tuto metodu: Když se dítě narodí, má být dobře přikryto a položeno (nikoli tedy hned odvádět a uříznout pupeční šňůru), pak je třeba ohmatat břicho rodičky a pátrat, na které straně leží lůžko: na této straně je třeba držet ruku nebo nařídít zkušené ženě, aby sem položila ruku; usadilo-li se lůžko, jak se to většinou stává, pevně na straně, má je rukou jemně přivést ze strany doprostřed břicha, odvést a odsunout, druhou rukou držet pupeční šňůru. Aby byl odchod lůžka podporován, má si rodička foukat do ruky, nebo jí bába strčí prst do krku, aby zvracela, nebo ženě nakáže, aby tlačila, jako kdyby šla na stolicí. Když ani přesto nenastane žádoucí výsledek, má dát ženě sníst syrové vejce, aby vyvolala zvracení. Nepomůže-li to, má žena dostat tinkturu z bezových květů, vdechovat výpary z čertova lejna nebo bobřiny spalované na uhlí. S takovými prostředky dosáhla cíle u více než dvou tisíc žen a jen ve dvou případech byla nučena odstranit lůžko rukou.

Když ve starověku zaujímalí k odchodu lůžka spíše vyčkávací stanovisko, což činili lékaři až do 16. století, doporučovali Ambrož Paré, Rodericus a Castro, Scipione Mercurio, aby byla placenta vyňata před oddělením pupeční šňůry. To lékaři

dělali v 17. století. Pokud svého cíle nedosáhli zatáhnutím za pupeční šňůru, používali ruku. Drželo-li lůžko pevně, doporučoval pařížský lékař Mauriceau (1660–1709), aby byl kousek placenty raději v ženě ponechán.

Nová éra v dějinách porodnictví nastala tehdy, když zasloužilý holandský anatom Ruysch uveřejnil tezi, že na dně dělohy je zvláštní sval, jehož úkolem je vypudit lůžko z dělohy. Proto se lékař nebo bába nikdy nemají pokoušet o umělé odstranění placenty, protože takovými zásahy se může snadno způsobit spadnutí nebo obrácení dělohy. Od počátku 18. století až do počátku 19. století bylo lékařství v této věci nejednotné; jedni doporučovali aktivní způsob, druzí vyčkávací, jedni zaváděli ruku ihned, částečně i před oddělením pupeční šňůry, jakmile lůžko nešlo za pupeční šňůrou, druzí vyčkávali a tím si získali zásluhu, že upozornili na špatné stránky násilného postupu, pátrali po příčinách zadržení lůžka a vylíčili fyziologický děj v případech zvláště opožděného odchodu lůžka.

Velmi rozšířený býval názor, že lůžko, které už rodičku opouští, ale stále ještě nevyšlo celé, může samovolně zalézt nazpět nebo vstoupit do děložní dutiny. To snad souviselo se starou představou, že děloha je živý tvor nezávislý na ženě. Hojně jsou i ty zprávy, že po oddělení pupeční šňůry pokládali za nutné připevnit její lůžkový konec za ženino stehno. Roesslin radil: „A opozdí-li se lůžko a nevychází, nemá býti přitahováno a vytahováno, nýbrž uvázáno na obou nohou nebo někde jinde, aby nemohlo zase nazpět vystoupiti.“ Podobně Davie Herlicius („De cura gravidarum et puerperarum et infantum“, 1628?): „Když pak z milosti boží přijde dítě šťastně na svět, má bába nebo pomocnice dítě brzy uvolniti, pupek na tři prsty od těla ženina pupku uvázati na jejím stehně, aby lůžko nazpět se nestáhlo a poté u ženy setrvati, aby zkaženost a hniloba nepřipravily ženu o rozum, poněvadž veliký zápach z toho pochází, který velmi uráží hlavu i srdce.“

Welsch, který přeložil Mercuriovu porodní knížku (Lipsko 1653) také radí, aby byl lůžkový konec pupeční šňůry přivázan k noze šestinedělky nebo držen některou pomocnicí, aby lůžko nemohlo uniknout. Mauriceau radil obojí, aby bylo přivázané k ženině stehnu, nikoli tedy ze strachu, že by mohlo vklouznout znovu do dělohy, ale spíše proto, aby nečinilo ženě potíže, kdyby jí viselo mezi nohama.

Středověká nedělka. Za starých dob se ve středověku ještě vyskytovalo nakuřování nedělky jako tu a tam i nakuřování menstrujících ženy. Na uhelník byl postaven trychtýř nebo také přístroj zkonstruovaný do podobného tvaru, že trychtýř tvořil s pánví jeden kus. Přístroj byl postaven pod stolicí, na kterou musela nedělka usednout. Byla zcela zabalena do pokrývek, takže bylo vidět jen hlavu.

U mnoha přírodních národů bylo – jak víme – tělo nedělky hněteno a pevně stahováno obvazy, aby se stáhlo a žena zůstala štíhlá. Dosud se to často provádí i u kulturních národů ze stejného důvodu. Ale z téhož důvodu je např. ve východním Turkestánu (oblast ve stř. Asii, zabíhající do Ruska, Číny a Afganistanu) obkládáno břicho nedělky čerstvě staženou ovčí kůží a natřenou stahujícími bylinnými šťávami. Tento zvyk byl patrně rozšířenější, protože jej francouzští lékaři doporučovali ještě v 16. a 17. století.

Witkowski cituje ve svých dějinách porodu Francouze Jakuba Duvala: „Některí používají na břicho lůžko ihned, jakmile bylo vytaženo. Ale lepší jest a mnohem jistější, vzíti černou ovci, kterou za živa jsme stáhli v sednici nemocné ženy, a kůži ještě teplou, posypanou práškem z růží a borůvek, ovineme ji kolem beder a spodního břicha. A pod okončiny této kůže natáhneme kůži zaječí, která podobně

je stažena ze živého zvířete, jež jest hned zaříznuto a krev do jeho kůže zachycena, abychom ještě teplou a krvavou mohli pokrýti spodní břicho. Neboť tato teplá krev, která je pokládána za hrubou a zasmušilou, má velikou schopnost posílit dělohu a přilehlé části a zabránuje vráskám na břiše." U Witkovského se také dočítáme o prvním porodu dauphinky (princezny) Anny Marie Viktorie Bavorské v r. 1682, jejíž tělesný lékař Clément jí nařídil obalit tělo čerstvě staženou kůží z černého beránka. „Bylo nutno provésti řezníkovu operaci v pokoji sousedícím s pokojem porodním, a tu se stalo, že krvavý beránek běžel za svým katem až k loži dauphinčinu. Toto divadlo způsobilo takovou hrůzu, že při dalších porodech dauphinčiných, nebylo už použito této praktiky.“

U pokročilejších národů, které už věnovaly nedělkám zvláštní pozornost, dostávala nedělka, jak víme, také zvláštní stravu s různými lektvary a kořením. Ve středověkém Německu byl v lékárnách a obchodech s drogami často prodáván zvláštní prášek pro nedělky, *kindbettpulver*, směs různého roztlučeného koření. Lucernská vláda v r. 1418 vydala předpis, podle kterého měli kupci tento prášek připravovat. Měl obsahovat zázvor, skořici, hřebíček, pepř (dlouhý i krátký), muškátový květ, rajská zrnka, muškátový ořech, cukr a šafrán; nic jiného nesměl obsahovat a kupci museli každoročně přísahat, že prodávají jen prášek připravený podle předpisu. O jednotlivých kvantitách přísad pak v r. 1483 vyšlo nové nařízení.

Nedělky byly dříve živeny spíše jen polévkami a teprve několik desetiletí lékaři doporučují silnější stravu. Ale v Tyrolsku tomu asi bylo jinak, soudíme-li podle spisu „Hrůz zputlosti lidského rodu“, který v r. 1600 vydal Hippolitus Guarinonius. Vypravuje zde asi toto: „Nyní slyš žalostný nářek nedělky, jež činila žena rodem z Züllersthalu, která se provdala za zámožného, také dobře známého sedláka, bydlicího u Schwatzu na Galtzanu a poprvé se stala nedělkou, které její opatrovnice dávala za den a noc dvanáctkrát a nikoli málo jíst. Tu se stalo, že tato nedělka se nad pomýšlení stala smutnou a po většinu doby vzdychala a plakala, a nikdo z ní nemohl dostati, co jí má k takovému velikému smutku; když však po dvou nedělích přišly k ní do kouta ze Züllersthalu dvě její přítelkyně a uviděly, že v těch prvních 14 dnech nenaběhlo a nenafouklo se její břicho a tělo po züllersthalsku, promluvíly s opatrovnicí, zda snad nemá nedostatek jídla nebo co jiného se jí děje? Když však opatrovnice odpověděla, že dosud nebyla u nedělky, která by tolik najejdu a tolikrát denně jedla, vjela jí nedělka do řeči i do vlasů, díc rovnou, v hrdlo lže, dává mi jen dvanáctkrát jísti za den a noc, a to je příčina mého vzdychání a ustavičného pláče. Načež ty dvě druhé chtěly zabítí její sousedku, která si hubu otvírala, i s opatrovnicí a přísně poručily, aby od nynějška dostávala jíst neméně než čtyřiadacetkrát.“

Pokoj nedělky a jeho zneuctění nám představu porodu svým způsobem dovršují. Pokoj, v němž mladá matka a novorozeně přijímaly návštěvy a blahopřání (v češtině dříve zvaný kout, protože v chudších vrstvách to byla jen část místnosti, skutečně její kout), se stal u zámožných vrstev ve městech i na venkově brzy slavnostním místem, kde se také náležitě uplatňovala ženská ješitnost před přítelkyněmi a sousedkami. Měly zde příležitost rozvinout domácí nádhery, průměřenou nebo také nepřiměřenou jejich stavu. Zvláště v 15. a 16. století si nedělky při návštěvách potrpěly na velký luxus.

Podle obrazů italských malířů z této doby si můžeme učinit velmi jasnou představu o tom, jak to tehdy u nedělky vypadalo; malíři oné doby sice malovali po-

sváté příběhy, náboženské motivy, ale zobrazovali přitom soudobé kroje a podoby vrstevníků. Mezi freskami z r. 1485 na kůru kostela Santa Maria Novella ve Florencii je také zobrazen bohatě ozdobený porod Panny Marie. Je to ve skutečnosti lože patricijské florentské nedělký: Panna, která leží napůl na boku a opírá se oběma lokty, hledí pomalu vstupující návštěvě v ústrety, což je pět skvostných paní, jejichž způsob a posunky zcela náleží vznešenému světu. Vpravo vpředu, kde je připravena koupel novorozence, nalévá služka vodu do kovové nádoby na koupání. Kojenec je zahalený jen plenkou, leží na klíně opatrovnice a vedle něho klečí vznešená dáma, zabývající se dítětem a ohlížející se přitom na příchozí.

Zcela podobný je obraz v San Bernardinu v Sině, jenž neděлка zde leží téměř na břiše. Na obrazu madony ve florentském Palazzo Pitti, který v první polovině 15. století namaloval Fra Filippo Lippi, je v pozadí zobrazena sv. Anna jako neděлка v posteli sedící spolu s kojencem a ženami, které přinášejí dary. Zvláštní podívankou na florentské mravy z první poloviny 15. století poskytuje Massaciův obraz, nyní uložený v Berlínském muzeu, představující návštěvu u neděلكy. Její sednice je čtyřhranná, neozdobená místnost, jejíž stěna je pokryta koberci. Neděлка hledí z postele k pootvřeným dveřím u hlav lože do křížové chodby, odkud přicházejí tři dámy provázené dvěma jeptiškami. U postele stojí tři ženy, čtvrtá sedí na vysokém, stupňovitém podstavci postele a drží na klíně zavinuté dítě. V křížové chodbě stojí dva trubači na pozoun, z nichž jeden silně troubí, ale druhý nasazuje nástroj teprve k ústům. Snad se tedy při své hudbě střídají. Dva sluhové přinášejí mýsy s paštikami nebo dorty.

Luxus při návštěvách neděلكy se stal tak výstřední, že proti neapolský senát v roce 1537 zakročil; pod pokutou třiceti dukátů byl dovolen vstup pouze příbuzným dámám. Jeden vrstevník při takové příležitosti v Casa Dolfin viděl 25 šlechticů ve svátečních toaletách, ověšených na hlavě, krku a pažích perlami a drahokamy. Skvosty zde představovaly jmění 100 tisíc dukátů. V Neapoli ještě koncem 18. století přijímaly vznešené dámy v den svého slehnutí návštěvy různých známých. Pouze se dbalo o to, aby v pokoji neděلكy nebylo více než pět nebo šest osob najednou, ale dveře byly otevřené a venku hlučelo dva dny často více než sto osob. Ještě dnes je prý v Neapoli neděлка vystavována na odív.

Jak už víme, dostávaly italské neděلكy v 16. století občerstvení na zvláštních majolikových miskách, uvnitř pomalovaných různými porodními scénami. Byly to tzv. *scodelle delle donne* nebo *puerpera*. Zvláštní druh těchto nádob byly *scudelle da donna di parto*, v nichž byla rovněž neděلكám podávána potrava. Byly složeny z 5 až 9 jednotlivých kusů, které byly tak zpracovány, že postaveny jedna na druhé tvořily nádobu s profilem umělé vázy. Až dole byla scudella, okřín s podstavcem na polévku, poklička na něm byla zároveň talířem na chléb; byla pokryta miskou obrácenou podstavcem vzhůru, na němž stála slánka, saliera, se svým víčkem. Vedle těchto nádob byly přinášeny jakési předkládací talíře, *deschi da parto*, které byly také pomalovány výjevy ze života rodičky a neděلكy a měly nejrozmanitější tvary.

V Německu se také v nedělických pokojích střídaly neustálé návštěvy. Obrázky německých mistrů z těchto pokojů ze 16. století většinou zobrazují měšťanské poměry.

Význačný je dřevoryt Albrechta Dürera (viz výše): „Porod Marie“. V širokém loži s nebesy, jehož odsunutá záclona dovolují pohled dovnitř, leží mdle a unaveně neděлка, o kterou pečují dvě ženy, kdežto třetí žena u lůžka usnula. Opatrovnice právě vyndala dítě z koupele, jeho peřinka je připravena na stole, za nímž sedí dvě

ženy a společně pijí z jednoho poháru. Za nimi stojí dospívající děvče. Přistupuje k nim služka s velkým džbánem v pravici a s kolébkou pod pravou paží. Vpředu je ještě skupina tří žen s malým chlapcem; jedna právě pije z velkého džbánu.

Že také německé nedělký rády jedly a pily, dokazuje obrázek přiřítaný Jostu Ammanovi, uveřejněný už v Rueffově knížce. Neděлка sedí v posteli, podpírána vysokými poduškami, žena jí z levé strany podává mísu s jídlem, z pravé strany přináší starý muž řádný džbán. V koutě na bobku koupe jiná žena novorozené ve velké, ploché míse. Za ní drží dívka připravené prostěradlo k usušení. Malá dívka, sedící na stoličce s panenkou pod paží, se baví kolébáním kolébkou. U stolu v pozadí sedí dvě ženy: jedna jí, druhá dopíjí zbytek z velkého džbánu. Jiná postava, která za nimi také stojí, je rovněž zaměstnána jídlem. Pes se utěšuje kostí. Dveře do kuchyně jsou pootevřené, u krbu je vidět ženu zaměstnanou vařením. Ve vznešených německých rodinách panoval také značný luxus při návštěvě nedělký. Na letáku ze 17. století „Des holdseligen Frauenzimmers Kindbeth-Geschpräch“ jsou ve verších takové poměry vylíčeny. Čtete z nich asi toto:

Tu jedna začala a dí, že přichází
od jiné nedělký, kam také dochází,
tu věci viděla, že by je nepopsala,
prý s ničím takovým se ještě nesetkala
po celý život svůj, jak obraz žena ta
se stkví, a nádhery je plna komnata,
má postel z ořechu a k tomu z brusu novou,
nebesa třpytí se obrubou atlasovou,
pokrývky, záclon háv je stříbrem ozdoben,
krásnými barvami tu všecko svítí jen,
v zrcadle uprostřed se podoba tvá chvěje
a všecko tu i tam, co v pokoji se děje,
jenž přece velký dost. I dítě zářilo,
pře krásně šňořeno, mne věru těšilo.

O luxusu švýcarských nedělek vypravuje dopis, který jistý Aloysius d'Orelli poslal v r. 1555 z Curychu svému bratrovi: „I prostředně zámožní občané se domnívají, že musí své neděлке opatřiti aspoň stříbrnou mísu na polévku. Jak zdrženlivě a prostě se žije jinak v domácnostech, tak nádherné a krásné musí býti všecko po těch několik neděl v pokoji nedělký, který téměř vždy je nejlepší v domě. Všecko stříbrné náčiní, jakého jen ženy mohou používat, je v tomto pokoji vystaveno. Pokud trvá kout, je neděлка obsluhována tím nejkrásnějším a nejlepším, co je v domě, rovněž její přítelkyně a příbuzní, kteří jí pilně navštěvují a k těmto návštěvám se aspoň několikrát vyšňoří svými nejlepšími obleky. Hosté jsou hostěni vinnými polévkami a cukrovím.

„Kout je považován za vhodný čas, kdy neděلكý mohou ukazovat domácí drahocennosti a svým přítelkyním, známým a sousedkám své nejkrásnější skvosty. Jsou-li doma starší dcery, musí se také objevovati v neděلكčím pokoji ve svých svátečních šatech; nejmenší dítě leží v nejjemnějším plátně, ve vyšivaných nebo pletených prostěradlech, která však nejsou zvláště ceněna, jestliže je nezhotovila sama matka. Je-li v domě desetiletá dcera, je opatrovnící dítěte a velmi si zakládá na svém úkolu; ukazuje obdivujícím ženám pěkné prádlo, jež ušila matka, je pak sama pobádána, aby stala se tak pilnou jako matka, která pak nenechá dítě na holičkách a poručí mu, aby přineslo své vlastní práce, jež jsou pak ovšem chváleny. Toto

ukazování vlastních prací před celým přátelstvem a sousedstvem povzbuzuje neo-
byčejně pili a ctižádost dívek, které za matčina těhotenství připravují se už horlivou
činností. A těmto mravům děkují curyšské ženy za svou obratnost v umělých pra-
cích, v nichž vyrovnají se italským klášternicím, a jsou vůbec vzdělávány
na znamenité hospodyně. Ještě dlouho poté bývá hovořeno o drahocennostech
a pořádku v domě nedělní, dokud jiná nedělka neposkytne novou látku. Manže-
lovi bylo by zazlíváno, kdyby se neukázal při těchto návštěvách, pokud mu
to dovolují jeho starosti, aby přijímal blahopřání žen. Matce i dítěti jsou příbuznými,
zvláště kmotry, přinášeny drahocenné dary. U darů pro dítě bývá pamatováno
na potřebu v pozdějších letech. Také tyto dary jsou předmětem hovoru v pokojích
nedělek.“

U přírodních i starověkých kulturních národů jsme viděli, že také nedělka byla
pokládána jednak za nečistou (nebo tabu), jednak za ohroženou zlými duchy. Aby
nepřišla do styku s neočekávanými hosty, býval různým způsobem poznamená-
ván i její dům. Podobné opatření bylo prováděno také ve starém Holandsku.

V několika městech této země existoval zákon, který soudně trestal nedovolený
vstup do domu, kde ležela nedělka, jako *zneuctění koutu*. V této době neměly
být doručovány do domu žádné obsílky, neměly zde být vybírány daně a hospodář
se neměl volat k miliční službě. V Haarlemu byl zakázán vstup do domu i věřiteli;
úřad před dům dokonce stavěl hlídku. Zevně byla vrata takového domu označová-
na dřevěnou destičkou, povlečenou růžovou stuhou; byla vytvořena víceméně
skvostně podle hospodářovy zámožnosti a nazývána *kraamkloppentje*. Látkou
byl také původně obalen knoflík vrat.

Kolem úvodu. Také křesťanská církev si nedělky povšimla a zavedla úvod,
který není nic jiného, než ozvěna primitivních očišťovacích ceremoniálů, které za-
hánějí zlé duchy a všude byl spojen s mnoha pověrami. Úvod byl původně prová-
děn 40. den po slehnutí, což se do dnes děje u Rusů, pomalu však byla tato doba
zkracována na 4, 3 i jen 2 týdny. Nedělka, která vyšla z domu před úvodem, prop-
padla ďáblu a všem živelným duchům. Úvod, většinou prováděný v neděli, byl
stejně jako křtiny pravidelně zakončován hostinou a pitkou.

V četných švábských rodinách ještě dnes jedí ihned po křtu v domě mladé mat-
ky křestní nebo koutní polévku, tj. konají hostinu, která bývala tak bujná, že ji
ve 14. století ravenšburský řád zakazoval, proto se „toho dne také nemá choditi
na víno“. Ve Švábsku šel muž předem k faráři, aby se zeptal, kdy má jeho žena
přijít k úvodu; zároveň přinesl *aussegnbrot*, oblý trojníkový chléb potřžený vejcem.
Žena musela ke slavnostnímu aktu přinést přádeno příze a voskovou svíčku, kte-
rá byla postavena na oltář. Příze byla každoročně prodávána a peníze náležely
kostelní pokladně. Do svíčky byl zastrčen šesták, o který se dělil farář
s kostelníkem. Místy byla přízová oběť už v 16. století zakazována; prý se dosud
(opět třeba připomenout, že v autorově době) vyskytuje na badenské hranici.

Jistý frankfurtský lékař už v r. 1791 upozorňoval na nebezpečí časného úvodu:
„Neméně škodlivá může býti nedělkám za jistých okolností také chůze do kostela,
zvláště meškají-li v něm dlouho. Je to už tradiční obyčej, že první cesta nedělní
vede do kostela. Přitom však zřídka je dbáno roční doby a počasí, a nejedna neděl-
ka odpykala tudíž tento obyčej svým zdravím nebo dokonce životem.“

A. Martin²³ píše: „Neméně než svatba, poskytoval také kout příležitost k několika
hostinám, které však konány byly jen v kruhu žen.“ Říkalo se jim *kindbethöfe*,

v Basileji *westerlage*, v Žitavě (Zittau) *lachen*, a pozvané ženy *lachenweiber*. Scházely se ke křtu, úvodu a první koupeli nedělký. I zde bylo nutné počet pozvaných a náklady omezovat. Při hostině šlo hlavně o sladkosti. Ve Frankfurtu směl být podáván jen perník a cukroví. Ulm v roce 1411 zakázal všechny *kindbetthöfe* a dovolil zvát ženy jen jednou ke koupeli, ale ne více než tři. Také zde zakročovala rada proti drahému cukroví, které přitom bylo podáváno. Rovněž policejní norimberská nařízení dovolovala ve 13. a 14. století jen tři ženy k „padlatu“, který se v Ulmu nazýval *badhof*. Tvrdě byly kárány všechny křtiny, koupele a úvody, protože „při nich z koutnic a nedělek dělány jsou panny a chlastán je „gromat“,“ což je jalovcové víno nebo kořalka. V Rakousku se tyto hostiny nazývaly *kindelmuss*, *kuchleten*, *kindsbadeten*, *westerlage*, ve Francii *convive*, *convive de cammères*, *relevage*. Cestu francouzské nedělký k úvodu zobrazuje obrázek podle miniatury z konce 14. století v latinském rukopise „Terentia“ pro krále Karla VI. francouzského; běží zde patrně o kroj a mrav tehdejších pařížských měšťanů.

Také křtiny byly obecnou příležitostí k hodům a pitkám. Jeden starý mravokárcí praví: „Ustavičný hlomoz hostů po většině opilých, zvláště tlachavých žen a, což ještě horší jest, i opilost porodních báb, měly na vnitřní klid a osud vysílené nedělký nejhorší účinek, poněvadž bába byla po takové pitce zřídka schopna čeliti rozumně všem nahodilostem a jen snadno si zvykala opíjeti se při všech podobných věcech.“

Celkově se zdá, že pověry a církevně náboženské příležitosti byly u lidu provázány zvýšenou chutí k jídlu, pití i k erotice. Nelze pochybovat o tom, co už víme o středověkém životě, že takové hostiny byly provázány větší či menší pohlavní nevázaností; sama přítomnost hojného alkoholu tomu nasvědčuje. Známý od středověku do dnešních dní je příklad velmi zbožných i pověřivých bavorských sedláků, jejichž žranice, pitky, bitky i erotické drsnosti byly důkladně beletristicky popsány a etnologicky prostudovány. O této souvislosti, která má hluboké kořeny, se však na tomto místě nemůžeme široce rozepisovat.

X. OD ČISTÉ PANNY K ČARODĚJNICI

Jedno z nejdůležitějších poučení, které nám poskytují dějiny ženy, je, že si přírodní národy, pokud nepřišly do styku s civilizací, necenili vůbec panenství, kulturní starověké národy s přirozeně naivním pohledem na pohlaví věci si také panenství necenili samy o sobě a že panenství spíše než po mravní stránce nabylo jisté sociální a hospodářské hodnoty teprve tehdy, když si muž začal kupovat ženu do soukromého vlastnictví a z kupeckých důvodů chtěl dostat neporušené zboží.

Panny zasvěcené bohům. Viděli jsme ovšem, že u starověkých národů se vyskytovaly panny zasvěcené bohu, např. chrámové panny u starých Egyptanů, sluneční panny ve starém Peru nebo vestálky u Římanů. Byly to ženy sloužící bohu a jemu tak oddané, že jejich povinností bylo přervat všechny rodinné svazky a vzdát se každého styku s muži. Tato instituce je pokládána za ozvěnu mateřskoprávního zřízení; v každém případě si však tyto ženy musely zachovávat panenství nikoli pro jeho zvláštní hodnotu, ale proto, že i po stránce pohlavní zcela náležely bohu, kterému sloužily. O slunečních peruánských pannách jsme slyšely, že byly zaživa pohřbeny, objevily-li se u nich následky pohlavního poměru, když nemohly dokázat, že byly oplodněny sluncem. Souložit směly pouze se svým nejvyšším pánem, což byla ovšem teorie, kterou tu a tam v praxi bezpochyby naplňovali kněží téhož boha.

Křesťanský kult panenství. Ve středověku se z laických mnišských organizací hospodářsko-náboženského původu vyvinuly instituce lidí zavazujících se slibem „čistoty“ a v katolické, řecko-ortodoxní a arménské církvi se objevily jeptišky, patrně podle buddhistického vzoru, podle něhož leccos křesťanství převzalo. Měly to být rovněž ženy a panny zasvěcené Bohu, věčné nebeské nevěsty, připravené pro svého nebeského ženicha Krista, které byly ve středověku tu a tam také zaživa zazdívány nebo topeny v jezerech, dopustily-li se cizoložného styku se smrtelníkem a pak v klášterech, kostelech a na jezerech strašily o půlnoci. V zásadě tyto ženy, pokud porušily slib čistoty, trestala církev velmi přísně; v pozdější praxi se však ženské kláštery – jak víme – podobaly často panským nevěstincům. Z hospodářských důvodů a následkem velké převahy žen v některých obdobích pak vzrůstal počet jeptišek, jako na druhé straně vzrůstal počet nevěstek.

Zasvěcené ženy a panny mívaly vyšší sociální postavení, pokud sloužily Bohu. Pro své panenství nebo slib čistoty však nebyly ceněny. Staropenenství, pokud se vůbec vyskytovalo, bylo u všech přírodních i kulturních národů pokládáno za hanbu nebo neštěstí a lidovým vtípem bylo nemilosrdně stíháno. Jedině náboženský názor pokládal trvalé panenství, tuto dobrovolnou nebo nedobrovolnou chorobu, za žádoucí stav. Křesťanství, které rozvedlo své asketické citění do systému, opřeneho o úpadkové řecké a východní filozofování, pojalo podivuhodně komickou představu o tom, že je panenství zásluha.

Církevní otec Ambrož (Ambrosius, 339–397, milánský biskup, prohl. za svat.) byl tak výstředním chvalořečníkem panenství, že milánské matrony svým dcerám zakazovaly chodit na jeho kázání, protože hlásal, že ty, které jsou k panenství po-

volány, si mají i proti vůli rodičů vzít závoj. „Kdyby Bůh chtěl,“ pravil jednou, „abych mohl také ty, které už kráčeji k oddacímu oltáři, ještě odvolat a přinutit, aby ohnivý svatební závod zaměnily za posvátný panenský závoj!“ Ale milánské matky byly dost rozumné, aby namítaly, že slib je činěn ve věku, kdy ještě vládne nerozvážnost a že je pak ubohým a zklamaným bytostem vzata možnost, aby napravily svůj pochybený život. Pro jiného církevního otce, Cypriána (Cyprianus, v polovině 3. století, viz výše), byly panny „květy na stromu církve“, „okrasa a lesk duchovní milosti“, „boží obraz a osvícenější část Kristova stárá, která je rovna andělům a má slávu vzkříšení už na tomto světě“.

Jeroným (Hieronymus, zemř. v r. 420, viz výše) uvažoval zcela zvráceně, že Adam a Eva žili v ráji panensky a plození začalo teprve po vyhnání z ráje. Snoubení zalidňuje zemi, ale panenství ráj. Také zvířata, která Noe přijal v párech do své archy, prý byla nečistá, neboť čistých zvířat bylo přijato do archy jen sedm kusů. Tyto chorobné nesmysly byly překonány jen tu a tam moderními moralisty a erotofoby, kteří jsou vlastně také jen chorobnými neurotiky.

Panenství podle lidového názoru. Křesťanství je v některých svých formách jedině náboženství, kde se prý nedotknutelné panenství líbí i bohu. Přírodním bohům se naopak líbila volnosnubnost a kulturní božstva chránila pohlavní svazky. Všechny protipohlavní náboženské a filozofické směry jsou plody chorobné spekulace a důsledek úpadkového stavu třídy, ve které vznikly, nebo i celé společnosti. Každá dospělá dívka potřebuje snoubence, to byl názor jižních Slovanů a všech ostatních národů. „Zralé ovoce čeká na česače, na milence čeká dospělá panna; ovoce, které neutrhl česač, nakonec samo spadne se stromu; děvče, za nímž nechodí milenec, unikne nakonec samo od domácího krbu“, tak nějak zní čerkeská píseň. Jiné smýšlení bylo v lidu vždy jen důsledkem zvrácené propagandy různých čarodějů, jimž šlo o moc nebo maloměšťáckých duchů, kteří špatně uvažovali.

Poutové muslimské manželství. U muslimů neměla stará panna vůbec žádná práva. Alláhovi se líbily jen ženy pohlavně čisté, vdané. Poutí do Mekky se mohly účastnit jen vdané ženy, a tak zde vznikla zbožná lest, tzv. *poutové manželství*. Strojila-li se poutnická karavana k návštěvě posvátného místa, bylo vidět svobodné ženy, vdovy a staré panny, jak hledají člověka, který by byl ochoten hrát úlohu příležitostného manžela. Zcela naivně, bez okolků a uzardění, činily mužům svůj návrh: „Chceš být mým poutním manželem?“ „Ano, pročpak ne?“ odpovídal poutník, aniž se snažil si prohlédnout ženu, která chce být jeho manželkou. Pak vzali dva svědky a byl s nimi proveden krátkodobý sňatek. Poté se připojili ke karavaně, vyšvihli se na velblouda nebo se pěšky zařadili do nekonečného průvodu, táhnoucího do Mekky.

S muslimským svědomím se tyto sňatky snášely velmi dobře, dokonce byly pokládány za dobrý skutek. Pro muže to byla věc cti, aby byli nápomocni ženám plnit povinnost k bohu, třeba lstí. Poutní sňatky přestávaly v den, kdy končily obětní ceremonie. Pronesli před svědky posvátnou rozlučovací formulu a rozešli se, aby se už nespátřili. Cudnosti žen, pokud o ni stály, nehrozilo žádné nebezpečí, protože podle koránu (súra 2.) jsou poutě konány ve známých měsících a kdo je chce podniknout, má se cestou zdržet soulože, veškerého bezpráví a každého sporu (aby jeho mysl nebyla odvrácena od Boha). Také germánské národy pokládaly trvalé panenství za nepřírozenou věc a až do nové doby se udržely lidové šprýmy a zvyky, při nichž byly staré panny vystavovány posměchu.

Panny do pluhu. V některých švýcarských kantonech a v Tyrolsku vozili chlapi na konci masopustu všechna starší svobodná děvčata (většinou více než čtyřia-dvacetiletá) na obecní pastviny nebo slatiny v kárách a převrhli je do prvního příkopu neb s nimi tropili jiné žerty.

V hospodě jim lili víno do zástěry, což byl starý oplodňovací symbol. Podle Šebastiana Franka (Weltbuch, 1534)²⁴ „seberou na Rýně, ve Francích, i jinde mladí tovaryši všecky tančící panny, posadí je na pluh a táhnou je do vody“. Podle Zimmerské kroniky ze 16. století chlapi v Horním Švábsku vytahovali na popeleční středu děvčata z domu a zapřáhali je do pluhu, za nímž kráčel rozsévač rozhazující písek nebo popel; nakonec jeli do potoka a nakonec byla konána hostina s tancem. Toto zapřázení do pluhu bylo také trestem za staropanensví; v r. 1500 v Lipsku přinutili zapřáhnout maskovaní chlapi na masopustní úterý do pluhu všechny panny, které cestou pochytili. Vůbec se při masopustních hrách často stávalo, že všechny panny, které v zimě nedostaly muže, byly zapřázeny místo koní do pluhu a zahrnány do jezera nebo řeky.

Z germánské periody se zachovalo říkadlo: „Was heuer von meiden ist überblieben und verlegen, Die sein gespannt in den pflug und die egen, Das sie darinnen ziehen müssen und darinnen offentlich puessen, Das sie sein kummen zu ir tagen, Fut, ars, tutten wegebens tragen.“ Slušně přeloženo: Které panny zůstaly letos na ocet, zapřáhnou se do pluhu a bran, aby je tahaly a veřejně v nich močily, že dosáhly svých dnů, lúno, zadníci a prsy nadarmo nosí.

Askeze. Starověké ženy zasvěcené bohu se od křesťanských jeptišek lišily především poměrem k askezi. Askeze je pohlavní (i jiná) zdrženlivost, prováděná úmyslně jako skutek usmířující boha nebo bohu milý. Boží panny se u starověkých národů musely zříci pohlavního styku s pozemšťany, protože náležely k božstvu a jen pokud mu náležely. Vestálky se učily deset let bohoslužbě, deset let ji prováděly a deset let ji vyučovaly, než mohly opustit své posvátné povolání a vdát se, ale Kristovým nevěstám byla nakázána „čistota“, protože podle církevního názoru askeze znamenala vyšší stupeň mravní dokonalosti. Pozastavme se tedy u pojmu askeze a u jejího účinku na pohlavní život ženy a samozřejmě také muže.

Toto slovo vzniklo z řeckého *askesis*, tj. cvičení, zdrženlivý a přísný způsob života, který si ukládali helénští atleti před zápasy, aby do arény nevstupovali zesláblí. Šlo tedy o jakýsi sportovní trénink. V souvislosti s náboženstvím se pak askeze rozvinula ve starších kulturách na množství forem a stupňů, které můžeme pochopit jen tehdy, známe-li jejich účel, neboť jinak, samy o sobě, bývají často nepochopitelné a nesmyslné.

Jako původní řecká *askesis* měla všechna cvičení ve zdrženlivosti původně rozumný a praktický smysl jako opatření buď hygienická nebo vynucená zevními životními poměry, která teprve později byla vědomě prováděna, aby usmířila nebo učinila bohy ochotné. V primitivních náboženských kultech se askeze opírala o představu, že zdrženlivostí si lze božstvo usmířit a naklonit, o naději, že sebetržněním lze vzbudit soucit božstva. Někdy byly kající dobrovolné skutky pokládány za náhradu hroziícího trestu nebo měla být také askezi získána beztrestnost pro příští poklesky.

Z těchto primitivních forem náboženské askeze pak vznikla v bráhmánství, čistěji v buddhismu a křesťanství, mravní představa o překonávání tělesných chticů askezi. V Indii a evropském středověku vznikly celé systémy a řády asketických

cvičení. Základem tohoto poblouznění byla dekadentní řecká platonsko-pythagorejská představa o hlubokém rozporu mezi tělem a duší: duši uvězněné v těle brání tělesné žádosti a rozvoji její krásy a dobroty.

Tato dualistická představa, která dosud straší v mozcích mnoha „idealistických“ filozofů byla, jak už ostatně víme, rozvinuta církevními učiteli Tertullianem a Cypriánem (viz výše) a od té doby se neustále vrací v různých variantách asijská a křesťanská idea, že duchovního a bohulibého života lze dosáhnout nejlépe přemáháním smyslných žádostí, zejména pohlavního chtíče. Přitom je touha po tělesné rozkoši pokládána za hodnější odsouzení než holá soulož. Nejostřeji vyhraněna je tato pohlavně asketická náboženská zásada v představě, že takto lze sloužit buď Bohu nebo ženě nejlépe.

Ve všeobecnější formě žádá náboženská horlivost vůbec odvrát od každého požívání hmotných statků, aby člověk za nicotnost pozemských věcí dosáhl blaženosti na onom světě nebo – filozoficky řečeno – klidu, který si už nic nepřje.

Nemůžeme se na tomto místě šířit o odstínech náboženské askeze, která na světě natropila mnoho zlého a dosud vrhá temné stíny na lidskou společnost jako „pravé dopuštění v dějinách zdraví evropského lidstva“ (Fridrich Nietzsche, 1844-1900, něm. filozof., prof. na universitě v Basileji) a dodejme, že nejen evropského. Je to sociálně zhoubné dílo neurotiků a blouznivců a v nemalé míře i kněží; dílo, které vznikalo během hospodářských rozkladů a úpadkových stavů, jimiž je dosud udržováno.

Vedle čistě náboženské askeze existuje často právě dnes (tj. v autorově době), ve formách více či méně oslabených, základní *abstinence*, která své důvody čerpá z filozofie, etiky, sociálně-reformní ideologie, duchovní i tělesné erotické slabosti, sklonu ke spiritualismu, ovšem i ze směsi těchto různých popudů s tradičními náboženskými představami. Větší nebo menší mírou askeze chce docílit produševnění lidských styků. Přitom je vždy podeňován tělesný život a trvá představa, že mezi tělem a duší je rozpor a konkurenční zápas. Tyto soudobé asketické směry často bývají jen teoretické nebo činí z nouze ctnost: jsou nežádka slabošským důsledkem přesycení nebo plodem chabé životní síly, která nemůže snést patos a pestré hry smyslového života. Je to útěk od přírody a duch zde nemá nad přírodou převahu, ale prostě na ni nestačí.

Každá forma a každý stupeň askeze narazí na ten fakt, že silný přírodní pud se nedá odstranit, nýbrž nejvýše jen odvrátit a přeměnit. Askeze „zatlačuje“ pohlavní pud. I když právem odmítáme nehoráznosti Freudovy školy (Sigmund Freud, 1856-1939, rak. lékař, psychiatr a psycholog, zakl. psychoanalýzy jako léčebné metody), musíme uznat, že asketici je zatlačován sexuální instinkt do podvědomí a z toho pak vznikají nejen psychopatické stavy zajímaví lékaře, ale i jevy sociálně škodlivé, jako je reakční fanatismus, přemrštěnost, nenávisť k lidem a neřestná fantazie, z nichž si každé zpátečnictví dělá svůj nástroj.

U zdravého člověka není přirozený asketický pud; askeze je sociálního původu a nikoli biologického. Někdy jde o přizpůsobování se nepřirozeným a těžkým životním podmínkám, častěji je to však jen nezdravá ideologie. Tato askeze však nemá nic společného s kázní a zdrženlivostí, kterou člověku ukládá zdravý rozum a mravní sebevědomí v zájmu zdravého a užitečného bytí.

Nábožensko-mystická erotika. Už v první kapitole tohoto svazku jsme řekli, že důsledkem křesťanské askeze byl u přísných asketů nesmírný zájem o pohlavní

věci a vybičovaná pohlavní fantazie, která se za tělesnou „čistotu“ mstila bujnou smyslností, ale i nečistotou myšlenek a citů. Ve středověku pak tato žhavá nábožensko-asketická fantazie splynula s milostnou romantikou rytířské poezie. Snubní představy jako symboly lásky mezi bohem a člověkem však byly oblíbené už u prvních církevních otců a učitelů. Tertullián (viz výše) vypráví o jeptiškách: „S Bohem žijí v pospolitosti, s ním se baví, s ním se stýkají ve dne i v noci, jemu modlitbu přinášejí věnem, od něho žádají často libost jako dar nevěstin a dostávají ji.“ Takových dokladů bychom našli velmi mnoho. Ve středověku býval nejčastěji symbol prožíván jako skutečnost. I muži si libovali v nábožensko-mystických erotických představách. Ale pravý milostný chorál se z nejedné jeptiščiny cely linul Ježíšovi v ústrety.

Mechtilda z Magdeburku blouznila: „Sladká rosa svrchované Trojice vytryskla ze zdroje věčného božství do klína vyvolené panny, a plod klína je nesmrtelný bůh a smrtelný člověk, a živá útěcha věčné radosti a naše spasení stal se ženichem. Nevěsta opojila se pohledem na ušlechtilou tvář... čím více roste jeho potěšením, čím těsněji ji objímá, tím větší je nevěstino štěstí. Čím vřelejší je objetí, tím sladčeji chutnají polibky na ústa... čím horoucnější zůstává, tím dříve vzplane...“ „Eja, Pane, miluj mě tuze a miluj mě často a dlouho; čím častěji mě miluješ, tím čistší se stávám, čím prudčeji mě miluješ, tím krásnější se stávám, čím déle mě miluješ, tím světlejší stanu se zde na zemi.“ „Ježíši, mnoho milovaný miláčku můj, pusť mě v pravém pokoji a upřímné lásce k sobě a nedej mi nikdy ochladnouti, cítím-li ustavičně tvou upřímnou lásku ve svém srdci a ve své duši a v pěti svých smyslech a ve všech svých údech, tu nemohu ochladnouti.“

Sublimovanější bylo spojení erotiky s náboženskou mystikou např. u Kateřiny Janovské (1447–1510): „Čistá a jasná láska nemůže od boha chtít nic, i kdyby to byla věc sebe lepší, co by se nazývalo účastí, neboť chce boha samého, celého čistého, jasného a velikého, jaký jest; i kdyby jí chybělo nejmenší místečko, nemohla by se upokojiti, ba zdálo by se jí, že je v pekle. Proto pravím, že nechci stvořené lásky, žádné lásky, kterou možno okoušeti, hmatati a požívati. Nechci, pravím, lásky, žádné lásky, kterou možno okoušeti, hmatati a požívati. Nechci, pravím, lásky, která by procházela rozumem, pamětí, vůlí, neboť čistá láska překonává všechny tyto věci a přenáší se přes ně a říká: Neuklidním se, dokud nebudu uzavřena a uložena do božských prsou, kde ztrácejí se všechny stvořené tvary a takto ztracené zůstávají božskými. A jinak nemůže se upokojiti čistá, pravá a jasná láska.“

Tato nábožensko-mystická erotika jako důsledek askeze, potlačovaného pohlavního pudu, je prostá a pochopitelná věc; méně pochopitelné a také nedokazatelné je tvrzení některých psychoanalytiků, že pohlavnost je kořenem veškerého náboženství a veškeré mystiky. Což připomínáme jen mimochodem.

Po nemnoha stoletích zbožné askeze a mystického blouznění se změnil život jeptišek, jemuž se oddávaly kněžny stejně jako chudá selská děvčata, velmi podstatně a do klášterů vniklo volnější a radostnější pojetí lidského bytí, ale také věda s uměním. Malý příklad: Abatyše Giovanna da Piacenza dala v r. 1518 jednu síň v dominikánském klášteře sv. Pavla v Parmě vyzdobit cyklem fresek, které jsou pokládány za nejkrásnější dílo Correggia. Představují dětské skupiny s loveckými emblémy v listovém pletivu a u krbu této Camera di San Paolo je vypodobněna sama abatyše jako Diana na voze taženém dvěma laněmi. Její zjev však ničím jeptišku nepřipomíná.

Smilstvo v klášterech. Jak poté do ženských i mužských klášterů vniklo smilstvo ve velkém, víme už z předešlých kapitol. Kazatel Barlette nařikal: „Jaká vilnost, jaká sodomie, jaké smilstvo! volají hlubiny latrín, kde jsou zadušení chlapečkové!“ A rovněž kazatel Maillard: „Kéž bychom měli uši otevřené a slyšeli hlasy chlapečků vržených do latrín a řek.“ Bodin, spisovatel traktátu o čarodějnictví „*De magorum daemonomania*“ (16. století), vypravuje o jeptiškách v hessenském klášteře Hoře, že mnohé bylo vidět v posteli se psy, kteří však byli ďáblové, a rozumně radí: „To jsem chtěl proto čtenáři připomenouti, aby dbal a pozor měl, aby vůli mladé dcery, která nemá náklonnosti ke slibu cudnosti, neznásilňoval podle své hlavy a úmyslu.“

Klášteří slib však také působil nejedné prosté ženské mysli, která neměla odvalu nebo příležitost jej obcházet, duševní muka. Johann von Schwartzenberg to v první polovině 16. století vyjádřil ve verších asi takto:

Já mniška často tajně lkám,
že po světsku se nechovám.
Za muže kdybych byla šla,
jak mnohá panna činila,
boha i sebe ctíla bych,
poznala k tomu svět a smích.
Teď zášť a závist cítím však
a vězím tu jak smutný vrak.
Ač tělo zavřeno je tu,
má mysl tíhne ke světu,
bez klidu v pochybnostech jsem,
a nevím, co jsem před bohem.

Neblahá představa hlubokého rozporu mezi tělem a duší, která na jedné straně vedla k askezi a k nesmyslnému hodnocení pohlavní „čistoty“ a na druhé straně k fantastické pověře, že příčinou pohlavního pudu a původcem hříšných chťičů je Satan, zosobnění bujného smyslového života, jehož zevnější znamení, rohy a ocas, upomíná na starověké satyry. Tak v pozdním středověku vznikla křesťanská mytologie sexuální povahy. S někdy šílenou důkladností téměř vědecké povahy byl popisován vilný ďábel se svými pomocníky, inkuby a sukuby. Tak kráčela církev po cestě své chorobné ideologie od čisté panny k čarodějnicí.

Incubové a sukubové. Podle církevního středověkého učení měli zlí duchové (démoni) jako *incubi* nebo *succubi* pohlavní styk s lidmi (srov. na počátku tohoto dílu). Zřejmou předlohu pro tyto fantazie našel středověk v antických mýtech, podle nichž bohové plodili děti s pozemskými ženami; zvláštní vliv na to měl ovšem řecký Pan, římský Faun a pověsti, které byly ve starověku značně rozšířené.

Také židovská pověst o Lilith, se kterou žil Adam před stvořením Evy a s kterou zplodil „noční příšery“. Svou zvláštní formu tato pověra přijala ovšem ze specificky středověké víry v čerty a čarodějnice. Inkubus je mužský ďábel, objímající ženy, sukubus je ženský ďábel, svádějící muže. Tato fantazie byla opřena autoritami sv. Augustina a Tomáše Akvinského (oba viz výše) a jak známo, ani pověřčivý Luther se z ní nedovedl vymanit. Za „objektivní“ důkaz toho, že ďábel souloží s lidmi, byly pokládány zrůdné plody, a za „vnitřní“ důkazy měra a erotické sny, poluce a různá vidění a deliria hysterických a psychopatických lidí. Středověká víra v ďábla a čarodějnice s charakteristickým jevem duševní posedlosti byla

zvláštní formou chorobného, hysteropatického dění, které se tu a tam vyskytuje ve všech kulturách.

Kladivo na čarodějnice. Nelze pochybovat o tom, že právě nejšílenější produkty této doby, bulla papeže Inocence VIII. (viz výše) „*Summis desiderantes*“ z r. 1484, která dala sankci k pronásledování čarodějnic a pověstné „Kladivo na čarodějnice“ (*Malleus maleficarum*), které v roce 1486 nebo 1489 vydali Jakub Sprenger, dominikán, a německý teolog Jindřich Institoris (Gramper) jako inkvizitoři pro Německo, tato vražedná díla namířená proti nevinným lidem, nemálo vyplývala z patologických stavů a postihovala často stejné chorobné jednotlivce.

Třetí otázka v Kladivu na čarodějnice zní: „Mohou býti inkuby a sukkuby plození lidé?“ a odpověď je tato: „Tvzení, že inkuby a sukkuby mohou býti plození lidé, jsou tak katolická, že jejich popírání odporuje výroky svatých, tradici a Svatému písmu. Příčina, proč ďáblové činí ze sebe inkuby a sukkuby, nevězí v tělesném potěšení, poněvadž Bůh nemá ani masa ani kostí, nýbrž ďáblové chtějí skrze neřest smilstva přetěžce poškoditi lidskou povahu v jejích obou součástkách, muži i ženě. Jest ovšem pravda, že plození jest akt živého těla lidského; ale ďábel v mužské podobě (*incubus*) může z dopuštění božího vzíti si nutné semeno u jiného muže a při souloži je přenést, jak učí svatý Tomáš Akvinský. Také může ďábel, který pro pohlavní styk s mužem přijal ženskou podobu (*succubus*), přijati pro ženu podobu mužskou (*incubus*). Takto zplodeny člověk není pak dítě ďáblovo, nýbrž dítě člověka, jehož semeno ďábel vzal a použil.“

Ze IV. hlavní části Kladiva na čarodějnice, které pojednává „o způsobu, jak čarodějnice se vzdávají ďáblům v mužské podobě“, uvedme tyto věty: „Ďáblové používají k tomu těla ze vzduchu, jež zhušťují parami. Věc děje se takto: Ďábel v ženské podobě (*succubus*), který souložil s mužem, sebere semeno tohoto muže a s tímto semenem pak přistupuje k ženě jako ďábel v mužské podobě (*incubus*). Čarodějnice, s kterou ďábel se stýká, je buď stará a nepločná nebo nikoli. V onom případě stýká se s ní ďábel bez mužského semene; neboť také ďábel vyhýbá se zbytečností. Je-li však schopna těhotenství, obcuje s ní, zmocnil-li se někde mužského semene, za tím účelem, aby plodil děti. Stačí-li k tomuto účelu semeno získané z nedobrovolného výlevu nočního, neboť musí-li to býti semeno získané souloží, jest sporné. Za dobu provádění soulože vybírá si ďábel nejposvátnější doby roční: Vánoce, Velikonoce, Letnice a jiné dny sváteční. Naše zkušenost nás poučila, že při takových aktech jsou čarodějnice sice vždy viditelné, ale ďábel nikoli vždycky. Často byly spatřeny čarodějnice, jak ležely s obnaženým tělem spodním na poli a pohybovaly svými stehny a nohama, jak jest pro tento akt přiměřeno, ale ďábel, který je zneužíval, nebyl spatřen; na konci aktu vznesl se, velmi zřídka ovšem, černý dým v rozsahu lidské postavy do vzduchu.“

Nejstrašlivější pohlavní fantazii obsahuje VII. hlavní část o tom, „jak čarodějnice odstraňují mužský úd“; vypravuje se tu také, že si shromažďují dvacet, třicet i více kusů do krabice nebo ptačího hnízda a obživlé kmí ovšem nebo jinou potravou.

Příčiny čarodějnického šílenství. Povaha této středověké *démonomanie* svědčí o tom, že víra v ďáblovo smilnost nebyla jen předstírána, že všechna „přiznání“ nebyla jen vynucena mučením, že pře a popravy nevznikly jen z hrubé vůle ničit. Nervové choroby, které se dnes projevují v hypochondrickém rouše, tehdy vystupovaly v démonologické formě, jak říká Freud; přitom ovšem měla podstatnou

úlohu obecná a skutečná víra v ďábla i ty jeho inkuby a sukuby a vnitřní logika církve, která chtěla zachraňovat duše čarodějnic a ničit jejich ďábelské milovníky. To ovšem nic nemění na tom faktu, že velké množství domnělých čarodějnic se stalo pouhou obětí zlovolné moci inkvizitorů a sadistických choutek katanů.

„V mnišské fantazii dotýkaly se extrémy; u jednoho, optimistického blouznivce, byla jediná čistá panna idealizována na božstvo, druhému, pesimistickému zbabělci zatemňovala se každá žena, která ho dělila, na čarodějnici, milostnici a ďáblou kněžku. Bez této tajné erotiky by nebyly bývaly čarodějnice jistě vynalezeny.“ (Mauthner) Problém čarodějnického šílenství byl problém středověké ženy a část problému soudobé erotiky.

Když renesanční úsilí ze 13. a 14. století obsáhlo jistě míry úspěchu, muselo být vystřídáno reakcí a zhroutit se všude tam, kde chtělo více, než co zatím bylo možné. Skutečnost není nikdy tak vyvinuta, aby revoluční hnutí mohlo dosáhnout svého logického cíle. Rozpoutané třídní protiklady vedly od počátku 16. století k otřesům, jimž doba nedokázala čelit, takže byla zachváčena úplnou panikou, když si to vše uvědomila.

Lidstvo však poznávalo své potřeby, nutnost toho, aby proniklo tajemnou povahou věcí, a přírodními vědami si podrobilo svět. „Potřebovali astronomie, aby mohli obepnout svět, rozdělit a přivlastnit si jej; anatomie, aby mohli lidské tělo, nejvyšší pojem bytí, rozčlenit, poznati v jeho podstatě a učiniti z něho pána sama sebe; chemie, aby mohli tělesa rozložit v jejich živly a tyto živly libovolně skládati, tj. aby mohli vyráběti. Ale pouhá vůle nestačila k rozřešení těchto velkých úkolů. Byla nutna předem spousta předchozí práce, k níž bylo třeba staletí, aby tyto nutnosti byly dovedeny ke správnému cíli. Zatím bylo všechno odsouzeno k polovičitosti a všechno také polovičitostí zůstalo. Duch zabloudiv. Astronomie se proměnila v astrologii, anatomie v mastičkářství a fušerství, chemie v alchymii. To však nebylo nic jiného než bankrot původního chtění...“ (Fuchs) A když si tento bankrot společnost uvědomila, aniž ovšem pochopila jeho pravou povahu a jeho příčiny, zmocnilo se jí zoufalství. Hromadná bída se zároveň stala postrachem davů. Tu se celý svět začal podobat předpekli, a pověra, která provázela nezralé davy, se stala svrchovanou panovnicí. Zapsali se ďáblu, aby alespoň částečně přestali být jeho obětí. A tento ďábel už nebyl veselý paňáca z doby středověkého naturálního hospodářství, nýbrž skutečný a rafinovaný zloduch.

Představy o nebi a peklu, o bohu a ďáblu, jsou ve všech svých formách vždy jen ideologizovaná pozemská skutečnost, ztělesnění radostí a žalu, nadějí a obav tohoto světa. V maškarním průvodu těchto nadpřirozených bytostí, z nichž je každá ve své podstatě některou skutečností tohoto světa promítnutou do onoho světa, představuje ďábel vždy hořkou stránku života. Každá doba si ho maluje v podobě a smyslu toho, co jí nejvíce a nejobecněji hněte a se vzrůstající složitostí života, se vzrůstajícím hořem a utrpením se také ďábel stává strašidlem stále složitějším a ukrutnějším. Největšímu rozkvětu se démonologie těšila v 15. až 17. století, kdy dobové nálady činily z ďábla nejobávanějšího nepřítele a moc katolické církve byla nejvíce ohrožena.

Víra ve zlé demony je rub víry v dobré duchy a nelze odloučit jedné od druhé. Jako pojem chladu je podmíněn pojmem tepla, tak také princip zla vzniká podle principu dobra. Každý nadpřirozený výklad světa s sebou přináší víru ve zlé duchy. Kdo věří v Boha, musí věřit také v ďábla v té nebo oné podobě. Pro koho je svět plný tajemných nadpřirozených sil, ten mezi nimi nutně rozeznává dobré a zlé síly.

Proto středověk uvěřil ve 4 333 556 čertů a čertíků, kteří se prý skutečně jednoho dne sešli u smrtelného lože jedné abatyše. Počínaje třeba starými Egypťany, přes staré Řeky až k moderním protestantům²⁵, nějaký ten zlý démon byl a je důležitou rekvizitou všech zjevených náboženství. A v této společnosti má *katolický ďábel* zvláště dobré místo, neboť katolická církev v zájmu svého panství mu vždy věnovala značnou pozornost, a největší tehdy, když byla její moc nejvíce ohrožena.

Tak mohla vzniknout čarodějnická epidemie, která řádila v letech 1490 až 1650 jako rub kulturní epochy, na kterou je Evropa tolik pyšná, jako nezbytný závěr tehdejších vývojových možností. Čarodějnice však byly upalovány už ve staletích před Inocencovou bullou a poslední hranice, na které se škvařilo ženské maso k větší cti a chvále církve, dohořely až v 18. století, ale panství čarodějnického šilenství od konce 15. století do poloviny 17. století bylo rozsahem i smyslem jeho pravou dobou.

Znehodnocení ženy. Každého jistě brzy napadne, proč zuřivě pronásledování čarodějnictví se soustřeďovalo hlavně na pronásledování *ženy* a proč se stále a především mluvilo o čarodějnicích a zřídka o čarodějích. Hlavní příčinou toho ve všech zemích bylo soustavné *znehodnocení ženy* předchozím vývojem, které pak bylo křesťanstvím ze všech sil podporováno a prohloubeno učením o dědičném hříchu. Ženou hřích přišel na svět, žena je hřích, všechno hříšné je ze ženy, ženské paže jsou lovcova oka, vedle ženské zloby je každá zloba nepatrná – takové názory šířilo křesťanství a církevní učitelé je opatřovali důkladnějšími komentáři.

Odtud byl ovšem už jen krok k názoru, že ženin klín je brána do pekla.

Žena se miliskuje s ďáblem, a tak peklo vniká do její duše. V jedné nejdelší a nejhanebnější kapitole Kladiva na čarodějnice, jejíž každá věta je hanbením ženy, odpovídají spisovatelé na otázku, proč u křehkého pohlaví se vyskytuje čarodějnická neřest více než u mužů a vidí hlavní důvod, proč se především ženy zapisují ďáblu, v obecné ženské nenasytosti. Nenasytý je mlčenlivý otvor jejich dělohy, a proto také vyhledávají styk s demony, kteří by ukojili jejich žádostivost. Proto také každá žena, která se honila za muži, byla v podezření, že je čarodějnice: potřebovala asi nadlidsky silného pomocníka k ukojení svého „nočního hladu“.

Jindy však tvrdili opačnou věc, že je totiž velká vilnost ďáblovým dílem. Tak ztělesňovala žena hřích. Ale pro muže nepředstavovala jen hřích, ale zároveň i tajemství, které vězelo v její osobní moci nad jednotlivým mužem. V mužské fantazii se žena stávala démonem obávaným pro svou schopnost vzbuzovat v muži neustálou žádost: tak vznikla čarodějnice.

Rejstřík čarodějnických ženských kouzel vypočítává Kladivo na čarodějnice taktó: „Se zřetelem k druhému bodu, které ženy před jinými jeví se jako pověřivé a čarodějnictvím poskvěně, třeba říci, jak vysvitá z předešlé otázky, že, poněvadž tři hlavní neřesti: totiž nevěra, ctižádostivost a bujnost, zdají se panovati především v ženách špatných, proto před jinými ony pomýšlejí na díla čarodějná, které přede všemi jinými oddány jsou těmto neřestem. Dále, poněvadž z těchto tři poslední nejvíce převládá, neboť (podle kazatele) nenasytá jest atd., proto také jsou mezi ctižádostivými ony více nakaženy, které více planou po ukojení svých zlých choutek; jsou to cizoložnice, děvky a souložnice mocných: a to ze sedmery čarodějství, jak podotčeno jest v bulle (Summis desiderantes), infikující milostný akt a početí v těle mateřském rozličnými kouzly: předně, že srdce lidská proměňují

k neobyčejné lásce atd., po druhé, že ochromují plodivou sílu, po třetí, odstraňují údy k tomuto aktu náležející, po čtvrté kouzelnictvím lidi proměňují v postavy zvířecí, po páté ničí rodovou sílu u ženy, po šesté způsobují předčasné porody, po sedmé obětují děti démonům, nehledíc k četným škodám, které činí jinému, zvířatům a polním plodinám. O tom bude v dalším pojednáno; prozatím však chceme udati důvody poškození lidí. Nejprve běží o závěr o těch, jimž udělají k neobyčejné lásce nebo nenávisti, a pak třeba pojednati o téže látce k lepšímu porozumění z hlediska jisté nesnáze. Závěr však je ten: Jak totiž ukazuje sv. Tomáš *Distinct. IV., 34*, kde mluví o obraně před čarodějnicemi, proč dáblu byla bohem dána větší moc čarodějná nad souloží než nad jiným konáním lidským, kde uvádí také důvody toho, tak nutno podobně říci, že ony ženy více jsou znepokojovány, které poddávající se onomu konání. Práví totiž, poněvadž první zkaženost hříšná, pro kterou člověk stal se otrokem ďáblovým, vešla do nás aktem plození, že proto bylo bohem dáno dáblu více moci čarodějné při tomto aktu než při jiném, jakož se také u hadů, jak se říká, více síly kouzelnické jeví než u jiných zvířat, poněvadž ďábel hadem jako svým nástrojem ženu pokoušel. I když tedy, jak později dodává, jest manželství patrně dílem božím, poněvadž jím zároveň ustanoveno bylo, bývá přece někdy ničeno díly ďábelskými; nikoli sice moci, poněvadž by jinak byl ďábel pokládán za silnějšího než bůh, nýbrž jen z dopuštění božího, dočasným nebo trvalým zamezováním manželského aktu. Můžeme tudíž říci, co zkušenost učí, že v zájmu provádění takových nepřístojností konají neschůdné koucky čarodějnické jak na sobě, tak na mocných své doby, ať kteréhokoliv postavení a stavu jsou, tak proměňující jejich srdce k neobyčejné lásce nebo milostné zuřivosti, že nižádnou překážkou ni domluvou nemohou býti pohnuti, aby jich zanechali. Z toho hrozí také ničení víry, rovněž denně nesnesitelné nebezpečí, poněvadž srdce oněch tak proměnití dovedou, že jim žádné škody samy ani jiným způsobití nedají, a tak denně přibývají. Naopak však víme: taková nenávist byla ve svátosti manželské čarodějnicemi probuzena mezi manžely, také ochlazením plodivé síly, že nejsou schopni starati se o potomstvo uznáváním a plněním manželských povinností... Vyskytne-li se však mimochodem otázka, proč toto konání zamezeno bývá se zřetelem k jedné ženě a nikoli k jiné, teda odpověď podle Bonaventury zní: že buď kouzelník nebo čarodějník k tomu dábli přiměje se zřetelem k určité osobě nebo že bůh se zřetelem k některé osobě nedopustí zamezení. Neboť zde skryt je úmysl Páně, jak vidno na ženě Tobiášově. A dodává: Ptají-li se, jak to ďábel činí, tu třeba říci, že neochromuje plodivé síly vnitřní překážkou, zraněním orgánu, nýbrž překážkou vnější, zamezením používání. Poněvadž běží tedy o umělou překážku, nikoli přirozenou, proto může překážeti u jedné ženy, nikoli u jiné, buď zrušením dráždivé žádosti po ní a nikoli po jiné, a to vlastní silou nebo bylinami, kamenem nebo tajnou silou. Objeví-li se dále neschopnost k takovému konání někdy z přirozené chladnosti nebo z přirozeného nedostatku, a naskytne se otázka, která možno rozeznati, co se děje následkem čarodějnictví a co nikoliv, tedy odpovídá Hostiensis ve své *Sumě* (i když o tom nelze veřejně kázati): nepohybuje-li se metla vůbec, takže muž nikdy ženy poznati nemůže, je to znamení chladnosti; pohybuje-li se však a tuhne, muž však hotov býti nemůže, tedy je to znamení čarodějnictví. Ještě třeba podotknout, že čarodějnictvím netoliko způsobuje, že někdo nemůže býti při svém konání hotov, nýbrž způsobuje někdy také, že některá žena nepočne nebo předčasně porodí. Ale dejme dobrý pozor, podle zásad kánonu každý, kdo pro ukojení mstivosti nebo z nenávisti učiní něco muži nebo ženě, aby muž nemohl

ploditi a žena počítí, jest pokládán za vraha... Rovněž si zapamatujme, že kánon mluví také o lehkých milovnicích, kteří svým milenkám nápoje dávají, aby nepřišly do rozpaků, nebo také určité byliny, které povahu velice ochlazují bez pomoci démonů. Proto třeba je trestati jako vrahy, i když se kají. Čarodějnice však, které kouzelnictvím takové věci způsobují, jest potrestati podle zákonů co nejpřísněji, jak shora v první otázce bylo zjištěno."

"Kladivo" uvádí také některé příklady. „Osvícený hrabě z Westerichu, v sousedství diecése štrasburské, oženil se s pannou rodu stejně vysokého, které však po svatbě nemohl tělesně poznati až do třetího roku, poněvadž mu v tom bylo čarodějným dílem bráněno, jakž se nakonec ukáže. Byl pln strachu, nevěděl, co by činiti měl a modlil se vroucně k svatému bohu. Tu přihodilo se, že přišel do města Met, aby tu cosi vyřídil, a kráčel tu ulicemi a třídami, obklopen služebníky a rodinou, i potkal tu ženu, která před oněmi třemi lety bývala jeho souložnicí. Když ji spatřil a vůbec nepomyslel na to, že mu bylo uděláno, oslovil ji mimochodem přívětivě ze starého přátelství a ptal se jí, jak se jí vede a je-li zdráva. Když viděla roztomilost hraběte, vyptávala se stejně na jeho zdraví a blaho a, když jí odpověděl, že se mu vede dobře a že má štěstí ve všech věcech, tu zaražena odmlčela se na chvíli. Hrabě, který viděl její zaraženost, hovořil s ní dále přívětivými slovy a chtěl ji přiměti k hovoru. Ona vyptávala se na zdraví jeho ženy a dostala podobnou odpověď: Vede se jí ve všem dobře. Tu ptala se, zda mu děti porodila, načež hrabě odpověděl: Tři hoši se mi narodili, každého roku jeden. Tu ona byla ještě zaraženější a mlčela chvíli. Poté se ptal hrabě: Řekni mi přece, drahá, proč se tak horlivě na to vyptáváš; nepochybuji, že mi blahopřeješ k mému štěstí. A ona: Ano, blahopřeji, ale prokleta budiž coura, která mi nabídla, že očaruje vaše tělo, abyste nikdy nemohl souložiti se svou paní. Na znamení toho jest ve studni, která jest uprostřed vašeho dvora, na dně hrnec s jistými čarodějnými prostředky, který tam byl proto položen, aby tak dlouho byl jste neschopen, dokud by tam ležel; ale hle, vše bylo marno, nač jsem se těšila. Hrabě jakmile domů přišel, dal ihned studni vyčerpati a našel hrnec, a když pak bylo všecko spáleno, nabyl náhle opět ztracené síly. Pročež pozvala hraběnka znova všechny šlechtické paní k nové svatbě a pravila, teď že jest opravdu paní na zámku a panství, když tak dlouho zůstávala pannou. Nechci jmenovati zámek a panství pro vysoké postavení hraběte. K tomu radí už správný způsob; má také býti jen ukázáno na podstatu skutku, aby taková hanebnost byla na pranýř postavena."

Nebo: „V městě Koblenci jest jeden ubohý muž tak očarován, že v přítomnosti své manželky provádí celý milostný akt, jak ho muži obyčejně se svými ženami provádějí, dokonce několikrát, vždy sám pro sebe a nemůže býti od toho také odvrácen naléháním a nářkem své manželky, a že po skončení jednoho nebo tří aktů vyráží slova: Počněž ještě jednou!, ač přece tělesným okem neviděti nikoho, kdo by mu sloužil jako sukubus, a stává se, že ubožák po denních takových znepokojeních klesá k zemi a bývá zbaven všech sil. Je-li tázán, když byl opět nabyt jakési síly, jak a proč se to s ním děje, a měl-li někoho jako sukuba, odpovídá, že neví nic, že však je tak zbaven smyslu, že rozhodně není schopen zdržeti se; a tu je pokládána jistá žena za velmi podezřelou z tohoto očarování, že mu to učinila, poněvadž onomu chudákovi hrozila opovržlivými slovy, že mu chce už pomoci, poněvadž jí nebyl po vůli. Ale není tu zákonů ani služebníků spravedlnosti, kteří by aspoň podle špatné pověsti a těžkého podezření přikročili k potrestání takového velikého zločinu: poněvadž si myslí, že nikdo nesmí býti odsouzen, kdo nebyl

předveden na základě vlastního doznání nebo zákonného svědectví tří svědků, jako by nezasloužili trestu indicie skutku nebo očividnost na základě těžkých nebo prudkých podezření...! Pokud běží o druhý druh, kdy dívky jsou obtěžovány démony inkuby i v naší době, vedly by příliš daleko zprávy o tom, poněvadž máme před sebou určité historiky o takových událostech. Ale s jakou obtíží lze takovou věc vyléčiti, možno si představit podle toho, co Tomáš Brabantius na konci svého díla „De apibus“ u jisté panny zbožného chování viděl a při zpovědi slyšel, která nejprve řekla, že nikdy nesvolila k souloží. Tím však dala najevo, že tuto věc znala; poněvadž však nechtěl jsem jí to uvěřiti, snažil jsem se jí důvody a tvrdými hrozbami přiněti, aby při nebezpečí své duše řekla pravdu: konečně doznala v slzách, že jest zkažena spíše v myslí než na těle, a poněvadž byla poté zároveň k smrti zamoučena a denně se zpovídala slzíc, přece nemohla se rozumem, úsilím nebo uměním zbaviti démona inkuba, ani znamením kříže ani svěcenou vodou, která přece zvláště k zahánění démonů je předepisována, ba ani svátosti Kristova těla, která samým andělům nahání hrůzu; až teprve po několika letech byl démon zaháněn zbožným prováděním modliteb a postů. A je věrohodno, nehledíc k lepšímu úsudku, že, když se byla v bolesti vyzpovídala ze svého hříchu, byla soulož s démonem pro ni spíše tresten za vinu než vinou.“

Také Francouz Bodin („De magorum daemonomania“) praví podle Fischartova zpracování²⁶: „Čtete však ony knihy, které o kouzelnících pojednávají, tu najdeme vždycky padesát žen, které jsou kouzelnice nebo posedlé, a jednoho muže, který je tím postižen: jakž jsem tu už také ukázal. Což neděje se sice podle mého mínění ze zanedbnosti ženského pohlaví: vždyt u nich pozorována bývá většinou vzpurnost a zatvrzelost a že v snášení muk jsou často vytrvalejší než muži... Nýbrž zdá se spíše, jako by se to dělo silou a mocí zvířecí žádostivosti, která pučí ženu k tomu, aby svým chtíčům hověla nebo se mstila.“

Poměrně osvícený Johannes Wierus, lékař z klevského hrabství (16. století), krátce shrnul nadpřirozené síly a zločiny přisuzované čarodějnicím (podle Rebenstockova překladu²⁷): „Lamiam (čarodějnicí) nazývám takovou ženu, která se domnívá míti s ďáblem ohavný, ukrutný nebo imaginární spolek, z vlastní svobodné vůle neb na ďablovo puzení, nucení, pohánění, prudké naléhání a s jeho pomocí mnohé věci špatné v myšlenkách a škodlivých přáních páchat i prováděti, jako že mohou vzduch do pohybu uváděti neobyčejným hromem, bleskem, kroupitím, hrozně bouřky probouzeti, plodiny na poli ničiti nebo jinam odháseti, nepřirozené nemoci lidem a dobytku způsobovati, také zase léčiti a odvracet, v krátkých hodinách daleko po cizích zemích se potulovati, se zlými duchy tančiti, s nimi tělesně obcovati, lidi ve zvířata proměňovati a na tisíc jiných podivuhodných věcí bláznovských najevo dávat i prováděti.“

Z oněch strašlivých doznání, která byla vynucena mučením a jsou popsána v aktech čarodějnických sporů, z nichž by se dala navržit hora, však nelze ničemu věřit. Ale zároveň to byla velmi často nemocná fantazie mučených, která vypovídala vše, co si chorobná fantazie mučitelů přála. Víra ve styky s ďáblem byla, jak jsme řekli, obecně rozšířená, a nejedna žena sama věřila, že se miliskovala s ďáblem a byla s ním ve spolku. Když se pak hroutila renesance, stávala se tato pověra, toto blouznění, tento strašidelný rej v davovém mozku jevem, který činil namnoze šílenými své intelektuální původce i jejich nešťastné oběti.

Neukožené ženy. V důsledku sociální katastrofy a z důvodů, které jsme už dříve uvedli, byla doba čarodějnického šílenství dobou neustálého a nemalého nedostat-

ku mužů, a tudíž i dobou nesčetných žen, dívek a pohlavně neukojených vdov. Viděli jsme sice, že četné ženy naslouchaly hlasu přírody bez rozpaků a plnými doušky a až na dno vypíjely „pohár rozkoše“. Ale to, že se dávaly tak snadno a lacino, bylo zřejmým důsledkem obecného nedostatku mužů; vedle nich však bylo přesto ještě více žen pohlavně neukojených, hlavně v oněch maloměstských vrstvách, kde hospodářské poměry poskytovaly jen nepatrnou možnost sňatku. A tak si mnohá žena chtěla lásku především vynutit a byla ke všemu odhodlána, aby došla ke svému milostnému cíli. Staré sousedky nebo potulné ženské znaly různá tajemství, prospěšná těmto láskou nyjícím nešťastnicím. Dovedly vařit „nápoje lásky“, znaly prostředky napomáhající tomu, aby žena nabyla neodolatelnou moc nad žádoucím mužem, tajná zařikání a tajné recepty.

V kouzelnické francouzské knížce, domněle přeložené z latiny („Secrets merveilleux de la Magie naturelle et cabalistique du Petit Albert“), čteme tyto recepty: „Vezni trochu své krve v pátek na jaře, dej ji s oběma varlaty zaječímí a s játry holuba v malém hrnku usušiti na kamnech nepřilíši teplých, učiň z toho jemný prášek a dej toho požití osobě, kterou chceš býti milován, asi ve váze poloviční drachny. Neučinkuje-li to po prvé, opakuj to třikráte a budeš milován.“ – „Na čele hříbete lze najíti často kousek masa, které má zázračný účinek ze zřetelém k lásce. Neboť můžeme-li si opatřiti tento kousek masa, jež staří nazývali hypomanes, dáme jej do nového hliněného a polévaného hrnku a sušíme jej v peci, když byl z ní vytažen chléb. Nosíme-li to u sebe a dotkne-li se toho osoba, kterou chceme býti milováni, tak se to povede. A najdeme-li příležitost, aby třeba jen sebenemší kousek toho pozřela v nějakém nápoji, cukrovince nebo směsi, bude účinek tím jistější. Poněvadž však pátek jest den, který je Venuši zasvěcen, která řídí všechna tajemství lásky, je tedy radno vybrati si tento den k pokusu. Viz, co proslulý J. B. Porta praví o podivuhodné síle hypomana probouzení lásku.“

A v proslulé knížce Kristiana Františka Pauliniho: „Neu-Vermehrte Heylsame Dreck-Apotheke usw.“ (Franckfurth and Mayn 1713), kde jsou sepsány staré rozumy, čteme: „Znal jsem jednoho pomořanského kavalíra, který tehdy byl kapitánem v münsterském vojsku, nyní plukovník, jemuž také vlná nevěstka namíchala nápoj a tak ho omámila, že často v noci musil vstáti a proti své vůli za ní běžeti. Když mu však jednou její lejno do bot bylo vloženo, a on v nich hodinu chodil a do syta se načichal, zapáchala mu pak i láska...“ – „Pilný studiosus medicinae byl často lákán sousedovou dcerou, ale měl k tomu nechuť. Jednoho dne spal u jejího bratra, v domě jejího otce, a zcela se obrátil, ale k ní nešel. Často však v noci ve dvanáct hodin vstával potichu, běžel k dívčinu domu, políbil tu třikráte dveře a opět odešel. Jeho soudruzi vytýkali mu toto bláznovství, ale nemohli ho tím vyléčiti. Když však jednou chtěl si dáti u krejčího obrátiti oblek, našli mu v kalhotách plátěný pytlík, a v něm zaječí ocas, kučeravé vlasy (snad ustřižené z nejmenovaného místa té holky) a písmena sttiam, jež někteří takto vykládají: Satanas te trahat in amorem mei. Jakmile však pytlíček s ocasem, vlasy a se vším všudy byl spálen, vrátil se mu klid.“

Milostná kouzla byla velmi častá a evropská lidová pověra dosud zná mnoho kouzelných prostředků pro milostný život, které bezpochyby pocházejí z těchto dávných dob.

Milostné kouzlo také představuje obraz vlámské školy z 15. století, který je nyní v Lipském muzeu: Uprostřed sednice s krbem a hojnými domácími předměty

stojí nahá dívka, dole zakrytá jen lehkým závojem, vedle ní je na stoličce otevřená truhlice, ve které vidíme srdce, bezpochyby udělané z vosku. V pravé ruce drží dívka křesací kámen a hubku, ve zdvižené levici ocílku, kterou křeše jiskry, které padají na srdce. V pozadí vchází mladý muž. Toto milostné kouzlo bylo ve středověku velmi rozšířené a jeho podstata spočívala v tom, že podoba z vosku nebo jiné látky, zobrazující celou lidskou postavu nebo jen srdce, byla pokřtěna jménem toho, o jehož lásku šlo, a pak byla rozžhavena nebo rozpuštěna. Ten, jehož jméno měla podoba, k ní byl připoután magickým kouzlem; měl vzplanout láskou a prožívat to, co jeho podoba. Ve staré písničce potulného studenta nalezneme tyto verše:

Ji učím kouzla znáti,
podivných věcí dbáti,
šotečka voskového,
chce-li, by byla jeho,
jej ve studánce křtíti,
na slunce položiti.

Německá písnička Klíč k srdéčku, od roku 1534 mnohokrát otiskovaná a bezpochyby kolová, zněla asi takto:

Můj milý na zahradě,
má dvojí stromeček
na jednom roste muškát,
na druhém hřebíček.
Muškát je tuze sladký,
hřebíček jako nůž,
milému namíchám ho,
by nezapomněl už.

Sedmihradské kočovné cikánky znaly zase jiné kouzlo - byliny zapečené do chleba.

Žádná žena nepeče,
taký chléb, jak mé děvče,
když svatého Jiří je
a v lese se hoduje.
Luční kvítí v těsto dá,
čerstvou rosou zadělá,
velkou lásku přidá k ní,
její otrok, kdo jej sní.

A vedle toho také kaši s tajně uzmutými vlasy milovanému muži a s několika kapkami vlastní krve.

Žvýkám tvé vlasy,
žvýkám tvou krev,
a z vlasů a krve
staniž se láska,
pro nás staniž se nový život.

Čarodějnická mast. Po takových kouzelných prostředcích toužily pověřivé ženy vždy, ale když se ze sociální nutnosti tato touha stala epidemií, nedala se už zastavit střízlivým světlem a všedním životem, ale hnala se horempádem za svým cílem do obětí démonů.

Z přátelství nebo za pěkný dukát byly kolportovány recepty na proslulou *čarodějnickou mast*, kterou „se stačilo natřítí, abys v noci, sedíc na koštěti, proletěla komínem na kozí louku, kde se tančil veliký tanec čarodějnic“ a odehrávala černá milostná orgie. Mast činila opravdu divy; nebyly v ní pouze myši mozečky, roztlučené ropuchy a podobné zdánlivě hrůzné věci, avšak ve skutečnosti docela nevinné, ale i různé výtažky omamných bylin, které z mastí a milostných nápojů činily silné lektvary, omamující, uspávající a vyvolávající podivné a divoké sny i milostná deliria.

Johannes Wierus, kterého přesto, že věřil v osobního ďábla, lze považovat za prvního neohroženého bojovníka proti čarodějnické pověře a ukrutnostem páchaným na čarodějnicích, se snažil ve své knize, o které jsme se už zmínili, dokázat, že všechny ty domnělé a doznávané čarodějnické skutky jsou spíše mámení, které ďábel provozuje s mozkiem žen, nebo příznání vynucená proti lepšímu přesvědčení nesnesitelnými muky útrpného práva. Ale ani nejvzdělanější evropští lidé ještě nebyli tak osvícení, aby pochopili strašlivou nesmyslnost čarodějnických procesů. Bodin proti Wierovi vydal obrněný protest, už zmíněný spis *De magorum daemonomania* a lidský hlas statečného muže zůstal nevyšlýšen.

Je zajímavé, jak Wierus píše o čarodějné masti: „Aby však podvodný mistr a lživý duch ďábelský mohl tím lépe zaplésti nešťastnice do své hry a učiniti je ve svých službách obratnějšími a ochotnějšími, doporučil jim četné léky a masti přirozené, aby se jimi mazaly, a namluvil jim, že tímto mazáním nabudou, jakmile jen budou chtítí, takové moci, že bude jim možno krbem vzhůru do vzduchu vyjetí a dostatí se na místa, kde bude tanec, zpěv, skvostné hostiny a jiné kratochvíle, všecky radosti i rozkoše, kteréžto všecky věci však předkládá jim tisícíroznobě lstivý duch ve snu, když byly nevědomky usnuly přehlubokým spánkem následkem té uspávací masti, kterou se na jeho rozkaz namazaly. Co dobrého však může býti nalezeno na takovém hrubém a svévolném spolku? Jak může býti prohlašováno za pravdivé a obhajováno to, co se děje za spánku ďáblem způsobeném a jest jen šaškovinou ďábelskou a posměchem fantazii? Každý však, kdo o věci řádně přemýšlí a všecky okolnosti pozoruje a zkoumá, bude sám nucen uznati, že to jest jen ďáblův posměch a svod starých žen, když se domnívají, že v krátké době mohou do daleka a znova jeti a opatřením si zvláštních věcí pobaviti se a potěšiti a mnoho věcí viděti. Neboť to všecko namlouvá jim ďábel ve snu, že to za pravdu mají, ač to nic není; že by se také ty staré ženské mohly svými těly protáhnouti úzkými děrami, to je proti samému rozumu, filozofii a přírodě, jako i to, že se v noci scházejí, aby tance a jiné veselé hry prováděly, zatímco přece lze je najíti klidně spící v jejich postelích, falešné je a nemůže býti dokázáno. Tak dalo by se také uznati, že ďábel rozdává peníze, ale není to nic jiného, než pouhá imaginace, která mizí jako prach...“

O tom, jak bylo čarodějné masti používáno a jaký měla účinek, napsal jistý spisovatel v 16. století: „Dostal jsem se jednou ke staré čarodějnici, o které se jinak říká, že v noci chodí po domech a saje krev malým dětem v kolébkách. Když jsem se jí na podobné věci ptal, řekla ihned, že mi na to odpoví za malý okamžik. Poté vyzvala mne i ostatní, které jsem vzal s sebou jako svědky toho, co by se snad stalo, abychom vyšli ze sednice, kterou pak zavřela, sebe však úplně do naha vysvlékla a celé své tělo namazala jakousi mastí, což jsme mohli vidět trhlinou ve dveřích. Tato mast byla však udělána z několika uspávajících štáv, pročež také ihned klesla a tvrdě usnula. Otevřeli jsme poté dveře, někteří strkali a bili ji dost

hrubě; spala však tvrdě, že to nejinak vypadalo, než jako by byli do kamene bili, když ji udeřili. Vyšli jsme poté opět, a zatím také mast přestala účinkovati, neboť stará ježibaba se opět probudila, šaty si oblékla a počala vypravovati skvostné věci, kterak totiž přes moře a hory jela, a dávala nám křivou a podivnou odpověď. Řekli jsme na to, že její tělo přece nevyšlo ze sednice, tvrdila však opak: ukázali jsme jí pruhy, které jsme jí bitím způsobili, stála však tuze a pevně na svém."

Novodobý spisovatel K. Kiesewetter vypravuje ve svých „Dějínách okultismu“ o svém pokusu s omamnou čarodějnou mastí: „Sám jsem několikrát experimentoval s podobnými látkami a čarodějnickými mastmi. Natření srdeční jamky roztokem hyoscyaminu (blínu, nulíku, dumanu), jež jsem si sám udělal, způsobilo mi sny o prudkém létání ve spirálách, jako bych byl strhován větrnou smrští. Když jsem si natřel srdeční jamku, podpaždí, temeno a kříž mastmi, vynechav nepříjemné součástky, spal jsem v noci poté vždy tvrdě a ráno jsem se probudil bez jakýchkoliv nepříjemných následků. Ale v dalších nocích snil jsem pak vždy velmi živě o jízdách po železnicích rychlých jako blesk nebo na vodě v nádherných krajinách tropických. Při tom se mi několikrát zdálo, že stojím na pagodě, která strměla na vysoké hoře; dole v údolí bylo město s domy jako kostky o několika poschodích, z nichž každé vyšší patro představovalo vždy menší kostku. Mluvil jsem odtud jako kněz jakýsi k shromážděnému lidu..."

Pohlavní moment však byl podstatným obsahem čarodějnického problému. Všechny hlavní čarodějné koušky se týkaly pohlavních záležitostí. Žena se stávala čarodějnici, nabývala tajných sil při obcování s ďáblem. „Kladivo“ praví: „Po páté dán je ihned takové, k ďáblově říši přivtělené osobě, vlastní a zvláštní ďábel kurevnický nebo milovnický, ten svatbu s ní koná a soulož, a ostatní se veselí při tom. Po šesté vodí ji takový ďábel zde a onde, přichází k ní často, provádí s ní smilstvo, poručí jí konati to neb ono zlo, spolu s jinými, které mají k tomu rovněž rozkaz.“

Stálé tělesné obcování s pánem pekel nebo jeho zástupcem inkubem je vlastně odměna, kterou ďábel dává ženě za to, že se mu upsala. Čarodějnice pak může kouzly a milostnými nápoji vzbuzovat milostnou touhu po určité osobě i pohlavní odpor k ní, může ohromně zvyšovat nebo zcela ničit mužskou potenci, může znevažovat mužům i ženám manželské povinnosti, olupovat muže na čas nebo navždy o jejich pohlavní údy a ženě přislíbit těhotenství. Neméně často jde o pohlavní věci i při spojení muže s ďáblem: hlavním článkem smlouvy s čertem bývá, že muž má dostat nad ženami takovou moc, aby mu žádná dívka neodolala.

Jaké šílené nesmysly vypovídaly ženy obviněné z čarodějnictví a mučením donucované k fantastickému blábolení, se dozvídáme nejen z „Kladiva“, ale i z protokolů pořizovaných při čarodějnických procesech. V St. Claudu v Juře se v posledních letech 16. století přiznala jakási Thiévenne Pagetová, že chodila na sabat a tělesně obcovala s ďáblem; jeho orgán měl prý délku prstu a bolelo to jako obyčejný porod. Během pronásledování čarodějnic v r. 1609 u Basků v Labourdu vypovídaly četné čarodějnice, že milostné ďáblovy projevy jsou velmi bolestné, protože je prý na onom místě pokryt šupinami. Marie Marigranová, patnáctileté děvče, tvrdila, že ďáblův orgán je naplň železný, jiné vypovídaly, že je z rohoviny. Soulož s ďáblem je tak bolestná, že musí ženy křičet, jako by rodily. Barbora Volková, šedesátiletá vdova po ševci Volkovi z Gunstettu, byla vyslýchána jako čarodějnice v elsaském Hagenau a do protokolu z 18. června 1627 udala, že čtrnáct let sloužila ďáblu jako svícen: stávala na hlavě se svíčkou v zadnici. Jiná žena prohlásila, že často

souložila s třemi čerty, Honzou, Jakubem a Mikešem, kteří k ní někdy chodili jako kocouři, častěji však jako krysy. V basilejské diecési na statku Buchelu nedaleko města Gewyllu byla dopadena a upálena žena, která šest let měla inkuba v posteli, dokonce po boku svého spícího manžela, a to třikrát v týdnu, v neděli, úterý a pátek nebo v jiných posvátných obdobích. Tak se mu kořila, že mu po několika letech propadla tělem i duší. Zachránila ji však boží láska, neboť v šestém roce, kdy byla dopadena a předána ohni, učinila pravdivé a úplné doznání a patrně dosáhla božského odpuštění, neboť šla velmi ochotně na smrt se slovy, že „i kdyby mohla vyvážnouti, přece raději smrt by si přála, jen aby unikla moci démonů“.

Čerti si však se ženami také jen někdy krutě zahrávali. V jedné staré knížce čtete: „Když se psal r. 1626, potkal vznešený jezdec ženu v lese a oslovil ji zdvořile, abymu..., že ji zaplatí. Svoolila k tomu za šest říšských tolarů, dostala je také od jezdc, načez ho objala, nevědouc, s jakým to pěkným panáčkem jedná. Po dokonané hanbě utřela si hubu jako ona smilnice, o které píše moudrý král Šalomoun: Práví, neučinila jsem nic zlého. Pilně schovávala ty peníze po nějakou dobu, konečně však, chtějíc je dáti svému muži, našla místo šesti říšských tolarů stejné množství koňských kobližek, rozuměj koňského hnoje!“

Půldruhého století hrůzy. Čarodějnické šílenství, osudný důsledek hospodářského a mravního bankrotu, spojeného s obecnou pověrou nezralých davů, proměnilo Evropu na jeden a půl století v hrůzný čarodějnický kotel, jehož nejvyšší zákon představovala příšerná slátanina Kladiva na čarodějnice a v něm konečným sloven veškeré moudrosti byla neustále plápolající hranice.

Podle kulturního historika Johanna Scherra bylo pro čarodějnictví jen v Německu upáleno sto tisíc žen. Malý, abychom tak řekli, provinciální doklad o rozsahu a fomě inkvizičního řádění nedávno přinesly naše noviny podle inkvizičních protokolů z let 1666 až 1696, uložené v šumperském muzeu. Běží o čarodějnické spory, které vedl olomoucký inkvizitor Jindřich František Bobling z Edelstatu, „ve věcech čarodějnických zkušený právník“. Za svou funkci pobíral tři zlaté denně a týdně šestadvaet litňpiva.

Protokoly vypravují: V malé horské vesnici Teplicích u Sobotína na severní Moravě žila domkářka Dorothea Groerová. Měla krávu, která jí špatně dojila. Věřila, že hostie krávy uzdraví. Poslala pro jistou Marii Schuhovou k přijímání a uložila jí, aby hostii ukradla. Dívka přitom byla dopadena. Inkvizitor Bobling přijel do Šumperka a obě ženy usvědčoval z čarodějnictví. Soud byl improvizován na kopci za městem. Dorothea Groerová zde byla připoutána ke stromu, ruční vrtačkou jí byly navrtány prsty a tím byla donucována, aby se přiznala, že v lese obcovala s čertem a viděla tam i jiné lidi. Takto se mučení lidé přiznávali a udávali navzájem ze spojení s čertem jiné lidi, které jim Bobling naznačoval. Po Groerové došlo na Schuhovou, pak na rychtáře obce Kašpara, jeho ženu, na jakousi Spanerovou, jistého Voglinga a dokonce byl nařčen samotný šumperský děkan Lautner. Všichni byli upáleni. K Lautnerově popravě se sjelo církevní i světské panstvo z Vídně, Prahy a dokonce i papež poslal svého delegáta. Celkem dal v tomto kraji inkvizitor Bobling upálit za třicet let osmadvadesát lidí, které obvinil z čarodějnictví nebo ze spojení s čarodějníky. Po každém upálení byla nařízena velká hostina, při níž byla podle inkvizičního zvyku podávána určitá jídla na zahrání čerta. Šumperské protokoly obsahují tento seznam pro jednu hostinu pod dohořívající hranicí: 6 funtů divočiny, 7 funtů jiného masa, 24 slepic, 8 kapounů, 8 funtů citronů, 8 funtů

sýra, 200 vajec, 2 funty špeku, 30 funtů másla, 43 mázů vína, bečka piva, za dva zlaté příprava a za 24 krejcarů chleba.

Když jsme už u poměrů v českých zemích, může nám Zikmund Winter potvrdit, že víra v čarování byla také v Čechách poměrně všeobecná. O kněžích praví: „V čarování věřili skoro šmahem a některý byl tak zpozdilý, že se chlubil tímto uměním sám. Arcibiskup Karel kázal v r. 1609 sebrati faráři v Hrobech čarodějnou knihu s koly a kouzelnými formulemi, poněvadž farář neopatrně rozhlašoval, že ví za pomoci té knihy, co se u sousedů děje ve dne v noci, byť se dělo nejtajněji. Kněz Ondřej Gsell vypravoval v r. 1602 o děkanovi časlavském Michalovi a jeho manželce, že umějí dověsti ze džbánů kroupy. Na Kašperských Horách v r. 1584 odčaroval kněz Ondřej Winter svěcenou vodou krávy, aniž byl tou dobou jediný, jenž svěcenou vodou a křížem žehnal lidem bolesti a provoditi chtěl divy. Čemu nevěřil Leon Stadler, kanovník u sv. Štěpána v Litoměřicích! Piše roku 1608 arcibiskupovi, že mu jakás žena s mužem svým koření čarodějné do lože a jinam kladli, jehlu, kterouž umrlí lidé zašívání byli, pozadu na reverendu, čarujíc, mu vstrčili, o rozum ho připravili, takže přes šest nedělí jako nemoudrý zůstával... Hysterické nemoci neuměl si kněz protestantský ani katolický jináč vysvětliti, nežli, že člověka posedl ďábel, a proto boji z člověka chutě ďábla vyháněli. S bláhovou obšírností u nás překládali a tiskli ve způsobě novin, kdekerý takový zázrak německý. Asi z r. 1550 pochází například „Spis o hrozném, strašlivém zázraku v Platně“, vytištěný u Kantora. Vypsáno tu, kterak byla děvečka posedlá, co z ní ďábel mluvil, nač se ho ptali protestantští kněží i s panem Matouškem z Jochmstalu, co se modlili a kterak konečně čert vylítl a zasmradil.“

Ale v Čechách také nalezneme jakýsi protějšek Johanna Wiera. Běží o Jana Štelcara Želetavského, který z rozkazu Jaroslava ze Smiřic a na Kostelci nad Černými lesy napsal v r. 1577 knížku „O pravé a falešné církvi, kterak si kněží mají vésti v církvi Páně a kterak lid vyučovati“, v níž mimo jiné tvrdil, že čarodějnice samy o sobě nic nemohou, což je podle Wintra „první krok ke světlu a nelze se nechlubiti, že krok ten učinil Čech, daleko předhoniv nejen dobu svou, ale i následující století, které příčinou kouzel a čar, zvláště v Němcích, veliká skvrna jest na vzdělanosti lidské. Než ani tento pokročilý Štelcar nevyzul se ze všech zázraků své doby. Pišeť v jiné knize, kterou v r. 1589 podává Jaroslavu Smiřickému darem Zelenému čtvrtku, že před šesti lety jedna paní, která odstoupila od pravého náboženství k Bratřím, »všimk« se rozlezla; minulého roku jiná paní zapřevši boha, krví se zalila a na mrtvém jejím těle dvě žáby seděly, kdo byly, než ďáblové?“

Erotická posedlost. Řekli jsme, že hlavním obsahem čarodějnického šílenství byly pohlavní věci a z tohoto hlediska lze pokládat orgii čarodějnické pověry jen za jednu z epidemií, zuřících v sexuálně-psychopatické době. V klášterech se vyskytovala hromadná erotická posedlost, flagelantská epidemie nezřídka končila veřejnými nebo tajnými orgiemi, rovněž taneční epidemie. Tisíce jeptišek propadaly hysterické nymfomanii. Jeptiška Blanbekin byla neustále sužována myšlenkou, co se asi stalo s onou částí, která zbyla po Kristově obřezání. Trápila se tím však zcela zbytečně už proto, že každý církevní historik alespoň trochu orientovaný mohl zvědavou pannu poučit o tom, že v 15. a 16. století měl celý tučet obcí ve svém vlastnictví tuto relikvii, která byla tolik výnosná pro příslušné kostelní sáčky. Dokonce ještě dnes zde mají tři jediné chrámy pravou Kristovu předkožku mezi svými relikviemi.

Veronika Juliani, která byla papežem Piem II. prohlášena za blahoslavenou, si brala ze zbožné lásky k božskému Beránku do postele skutečného beránka, líbala ho, dávala mu pít ze svých prsou a dokonce pro něj uronila několik kapek mléka. Sv. Kateřina Janovská často trpěla takovým vnitřním žárem, že lehala na zem, aby se ochladila a přitom volala: „Lásko, lásko, nemohu už!“ Přitom byla zvláště oddána svému zpovědníkovi. Jednoho dne přitiskla jeho ruku ke svému nosu a pocítila přitom pach, který jí pronikl srdcem, „nebeský pach, jehož příjemnost mohla probudit mrtvé“.

S podobnou vřelostí byly dítětem-Ježíškem souženy i sv. Amalla, sv. Alžběta apod. To jsou historicky ověřené příklady. Smyslná renesanční vlna, která z nadbytku zdraví a tvůrčí síly zaplavila kulturní Evropy a vzpínala se do nejvyšších cílů, byla zlomena nepoměrem mezi revoluční vůlí a skutečnými možnostmi. Na troskách renesančních ideálů těžce onemocněla i láska, a žena, která se tu a tam během renesance povznesla přes církve a proti církvi k mravní a intelektuální osobnosti, byla znovu obecně pokořena. S křesťanstvím vtrhl do světa pokrytecký a nelidský duch, který na dlouhá léta otrávil pohlavní život, z něhož učinil důsledek hříšného pádu prvních lidí a ze ženy původce všeho zla.

Po pádu renesance tyto nezdravé a ohavné představy zahaly evropské národy do chorobných bludů, které ve světových dějinách nemají obdoby. Renesance i reformace proti tomu bojovaly zcela marně. Žena zůstala až do nejnovější doby v poddanství, jehož nejlesklejší formy, stejně jako ty temné, jednoznačně svědčí o tom, že v celé epoše mužova rodinného panství byla žena poznamenána méněcenností, k níž byla nepřetržitě vychovávána.